

ვაჟა-ფშაველა
VAZHA-PHAVELA

ღროზა
FLAG

3

მამუკა წურწუმია
MAMUKA TSURTSUMIA

სპარსი მემბტიანის ცნობა
XII საუკუნის ქართული ღროზის შესახებ
PERSIAN CHRONICLER ON THE 12TH CENTURY
GEORGIAN STANDARD

19

ჟელკო ჰეიმერი
ŽELJKO HEIMER

სოკვატიის თანამედროვე მუნიციპალური
ღროზების ისტორიული წარმოშობა
HISTORICAL ORIGINS OF THE CONTEMPORARY
CROATIAN MUNICIPAL FLAGS

22

ზურაბ კიკნაძე
ZURAB KIKNADZE

ღროზა
FLAG

61

ზაქარია კიკნაძე
ZACHARY KIKNADZE

ევროპის ჯვრები
CROSSES OF EUROPE

66

თორნიკე ასათიანი
TORNIKE ASATIANI

სამხარეო და საქალაქო გერბების
განვითარება ქართულ ჰერალდიკაში
DEVELOPMENT OF GEORGIAN
CIVIC COAT OF ARMS

74

ირაკლი ფაღავა
IRAKLI PAGHAVA

ჰერალდიკური იკონოგრაფია XVII-XIX სს-ის
თბილისის სვილენის მონეტაზე
HERALDIC ICONOGRAPHY OF THE
17TH-19TH CENTURIES TIFLIS COPPER COINS

90

დავით კლდიაშვილი
DAVID KLDIASHVILI

ქართული სამიწაწყო ისტორიული გერბები
HISTORICAL TERRITORIAL COATS
OF ARMS OF GEORGIA

98

გიორგი ლობჯანიძე
GIORGI LOBJANIDZE

იმერეთის სამეფოს ჰერალდიკა
1800-1810 წლებში
HERALDRY OF IMERETI KINGDOM
IN 1800-1810

103

ნიკო ჯავახიშვილი
NIKO JAVAKHISHVILI

თამარ მეფის ორდენი (პირველი
ქართული ორდენის ისტორიდან)
ORDER KING TAMAR (FROM THE HISTORY
OF THE FIRST GEORGIAN ORDER)

110

თანამედროვე ქართული
მუნიციპალური სიმბოლოები
CONTEMPORARY GEORGIAN
MUNICIPAL SYMBOLS

126

პროექტის ავტორი და ხელმძღვანელი მამუკა გონგაძე
მთავარი რედაქტორი დავით ჩხეიძე
სარედაქციო კოლეგია: მირიან კიკნაძე, თამთა მელელაშვილი
ტექნიკური უზრუნველყოფა სანდრო რუხაძე; რედაქტორი თამარ ღონლაძე
დიზაინი: ინგა გაბაშვილი, სოფო გოგოლაძე; დამკაბადონებელი ირმა უკლება
გამომცემელი: საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის სახელმწიფო საბჭო
www.heraldika.ge, e-mail: heraldika@parliament.ge

© საავტორო უფლებები დაცულია. სტატიაში განთავსებული ინფორმაციის სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი.
ჟურნალში გამოქვეყნებული მასალების გამოყენება რედაქციის ნებართვის გარეშე აკრძალულია.
ISSN 2298-0261

ღროშა

I

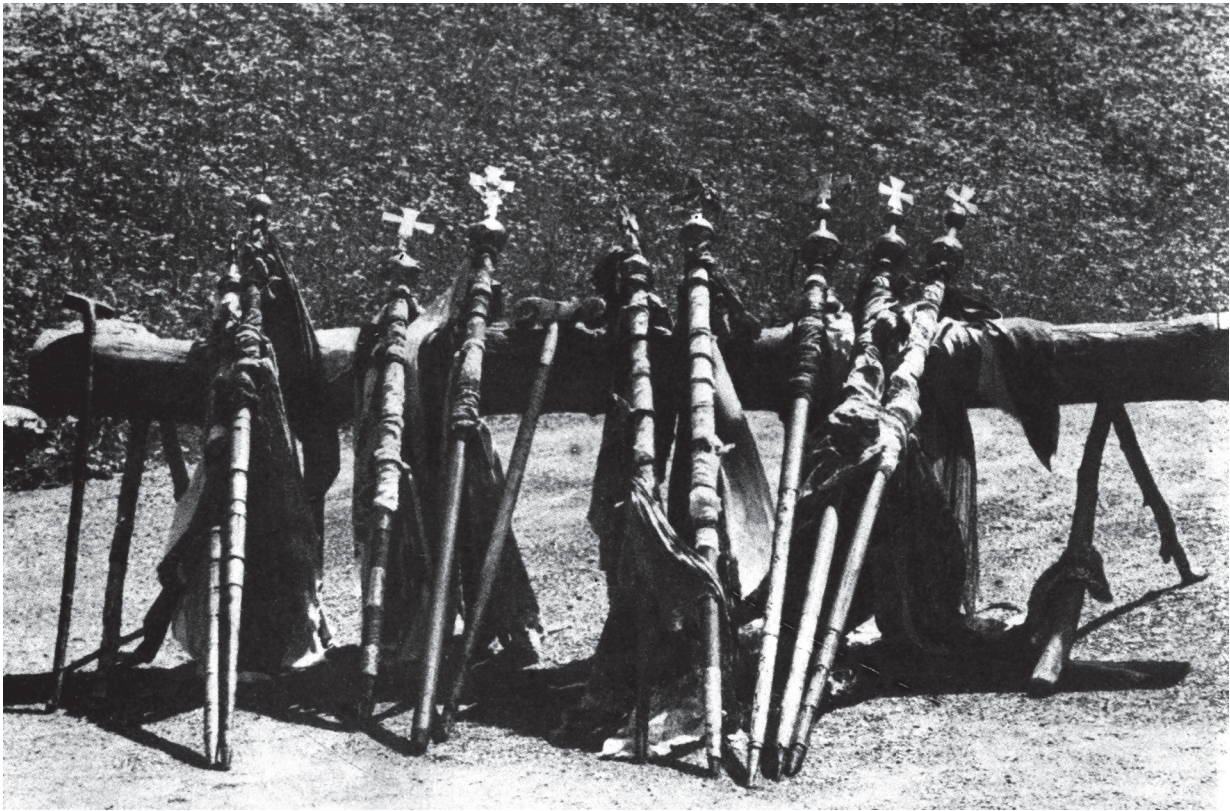
დღეობა იყო, გიორგობა. დიდრონი ხეებით დაჩრდილული მწვანე ფერდოები თავიდან ბოლომდე სალოცავად მოსულ ხალხს დაეჭირა: კაცი, ქალი, ბაღლი ერთი-ერთმანეთში ირეოდა ბუზებივით. ისმოდა „გარმონის“ წრიპინი, ზურნის ჭუჭყუნი, სტვირის დვინვა-დუდუნი. ამ წმინდა ადგილს წელში მხოლოდ ერთხელ, ერთ დღეს, მიერგებოდა გაღვიძება, გამხიარულება, დაეტყობოდა სიცოცხლე. დიდებული ნანგრევები ციხე-კოშკებისა, დახავსებული ლოდები თავმოშონედ, ამაყად გამოიყურებოდნენ, თითქოს მლოცავებს ეუბნებოდნენ: „როგორი ბიჭები ვართ, ვერ მოგიყვანეთ ჩვენ ჩვენ სალოცავადო?! გვიყურეთ, კარგად გაგვიცანით, ვინა ვართ, რა ძალი გვაქვს, რა დროისანი ვართო!“.. ვინ იცნობს ან ვინ გაიგებს? ვინ იცის, რომელ საუკუნეში ჰყვოდა ეს ადგილი დიდებულად, იყო სიმაგრე თავშესაფარი ხალხისა, ფიზიკურად დამცველი ერის სიცოცხლისა, – ამის პასუხს ვერავისგან მიიღებ, – ხოლო დღეს ეს ადგილი თავის ნანგრევებით შექმნილა ხალხის სულიერ, ზნეობრივ აღმზრდელად. ერმა თუ ამ წმინდა ადგილის ისტორია კარგად არ იცის, არ არი საჭირო დააჯერო ხალხი და უქადაგო, რომ ეს ადგილი წმინდაა, ღირსი ხსოვნისა, პატივისცემისა, რადგან თვითვეულ მათგანს დიდად სწამს, ამ ნანგრევებში, ამ დახავსებულ ლოდებ შორის ძლიერი, ყოვლადშემძლებელი ღვთიური სული განისვენებს და თხოულობს ყველა იმათგან, ვის წინაპართაც ულოცნიათ ეს სალოცავი, შთამოებამაც ილოცოს – მიართვას ძღვენი – ხარი თუ ცხვარი, სანთელი, ქადა-ხმიადი, რათა არ მოევიწიოს ხატის რისხვა, არ „მოამიზეოს“.

თქვენ იკითხავთ: თუ ნამდვილი ხატია, ნამდვილი სალოცავი, ქრთამები იმისთვის რა საჭიროა, ან ამდენი ლოცვა-ვედრებაო, საიდან სად მლოცავთა სიარული, მგზავრობა, ათასნაირ დაბრკოლებასთან შეერთებული და სხვ.? თქვენ ასე ჰფიქრობთ, ხოლო ხატს რომ ჰკითხოთ, სრულიად სხვა პასუხს მოგცემთ. აი რას: თუ ამნაირად არ დავიჭირე თავი, ასეთი წესი არ დავადგინე, ხალხი გაბრიყვდება და როდილა ინამებს უხილავს ძალას, რომლის დანახვაც თვალთ არ შეუძლიან, ცის ხმაც თუმც მუდამ ესმის, მაგრამ არ ეყურებაო, ჩემს მლოცავს პატივისცემა მარტო ნივთიერად ესმის და არა სიტყვიერად; სიტყვიერი უნდა ნივთიერმა შეამონმოსო...

დღეს ეს წმინდა ადგილი დაღონებულია, როგორც თვით მლოცავი, რადგან ძველებურად ლოცვის ნებას აღარ აძლევენ. რაც ეს სალოცავი დაარსდა, მას შემდეგ მის მსახურად ხევისბერები და დასტურები იყვნენ. თავისებურად ქრისტიანულად ასრულებდნენ ქრისტიანულ წესებს, თავისებურად ჰმწყსიდნენ სამწყსოს. ხატის ავტორიტეტი იქამდის ასწიეს, ზოგ მლოცავს ძღვენად 50-60 მან. ღირებული კურატი მოჰყავდა; რაც უნდა ღარიბი ყოფილიყო, 10 მან. ღირებულ ხარჯს მაინც გასწევდა თავის სალოცავის გულისათვის. გახსოვდეთ ესეც, ამ ადგილას საყდრისა ნიშანწყალიც კი არსად მოიპოვება, თვით წმინდა გიორგის სურათიც კი არსად არი. მაგრამ ეს როდი უშლიდა ყოველი მლოცავის გულში ალბეჭდილიყო წმინდანის სურათი; იგი უკრთოდა თვალებს წინ ისეთი, როგორიც თავად მოსწონდა, როგორიც საკუთარ ოცნებას შეეძლო წარმოედგინა; ხოლო ეს თვით წმინდა გიორგი უხილავად დაჰქროდა ამ ნანგრევთა

ლაპარის ჯვარი, საზარე კოშკი

სოფ. გუღანი, გუღანის ჯვრის საღმრთო დროშები

მუხა-იფნების შორის. ბებერ მუხებს და იფნებს ხალხი როდი სწუნობდა, არამედ ეთაყვანებოდა სწორედ ამ სიბერისათვის.

დღესნამდე ამ სალოცავის ნანგრევთა შორის მარტოდმარტო ხევის ლოცვა-კურთხევა გაისმოდა, მისი უფლება იყო გაბატონებული, დღეს კი ამ უფლებას შემუსვრას უპირობენ.

– ღვთისმსახურება, თვინიერ მღვდლისა, არავის არ შეუძლიან შეასრულოსო, ქრისტიანები ქრისტიანულად უნდა იქცეოდენ, ქრისტიანულ წესებს უნდა ასრულებდენ. რაც მღვდელმა აკურთხოს, ის უკვე ნაკურთხია ღვთისაგან. ვინაა ხევისბერი? ვიდაც ოხერტიალი ტეცია, რომელსაც არაფერი ღვთის განაჩენი არ გაეგება. სწორედ პირჯვრის წერაც კი არ იცის, ლოცვას ვერ გეტყვით. აბა, თუნდ საცდელად ვკითხოთ, უმთავრესი ლოცვები ხომ მაინც უნდა იცოდეს, როგორც, მაგ., „მამაო ჩვენო“, „მრწამსი“ და სხვ. – ეუბნებოდა მამა თევდორე მის გარშემო შეგროვილს ხალხსა, – მთავრობამ შეიტყო ეს უწესობა და პოლიცია იმიტომ გამოგზავნა. რამოდენას გელაპარაკებით, გარიგებთ და ვერაფერი გაგაგონეთ, თქვე მამაცხონებულეხო, ეხლა თავად აგეთ პასუხი, მე უცოდვო ვიყო, –

განაგრძობდა თევდორე მღვდელი და თან პილატესავით ხელებს იბანდა. ბრალს თავიდან იცილებდა. თუმც ბრალდება, ყველამ კარგად იცოდა, არსაიდან ასცდებოდა; დიდი და პატარა დარწმუნებული იყო, რომ პოლიცია მღვდელმა მოაყვანინა და საბეზღარიც ხევისბერზე მღვდლისაგან იყო გაგზავნილი. – ეკლესია, წმინდა ეკლესია, სახლი ღვთისა დაგივინცნიათ, ის ქირივით გეჯავრებათ და ამ ყორეებს კი ხატივით ჰლოცულობთ, მსხვერპლსა სწირავთ? რა არის ეს, თუ არ კერპთაყვანისცემა?! მერე თუ დროშაც დაინახეთ, გაიგონეთ ზანზალაკების ხმაურობა, პირქვე ემხოვით, ჯვარი და სახარება რა სახსენებელია?! კლდეზე რომ გადისროლოს ხევისბერმა, თქვენც დროშას თან გადაჰყვებით; ის კი არ იცით, თქვე უბედურებო, რომ ზანზალაკები, რაც თქვენს დროშებს აბია, მოქარავნე თათრების აქლემებს ყელზე ჰკიდიათ. არ გინახიათ აქლემების ქარავანი? – ამბობდა განრისხებული მამა თევდორე.

ამ დროს, ერთის ვერსის მანძილზე, ლურჯ ცხენზე ამხედრებული, ბრჭყვიალაღილებიან სამოსელში გამოწყობილი, გვერდზე ხმაღჩამოკიდებული, ვეებერთელა კაკარდიანის ქუდით,

დარაჯების თანხლებით, მოეშურებოდა ბოქაუ-ლი დღეობაში, რათა დაეცვა მშვიდობიანობა დარღვევისაგან და, თუ დაირღვეოდა, აღედგინა იგი; დაეცვა მამა თევდორე ხევისბერთა უნესო ქცევისაგან, ხოლო რჯული ქრისტესი – შებლალვა-ნაბილწვისაგან.

მამა თევდორე რომ ქადაგებდა, ხევისბერები და დასტურები¹ თავისთავს სამლოცველოში შეკრებილიყვნენ და ბჭობდნენ იმაზე, თუ რა პასუხი მიეცათ ბოქაულისთვის, რით ემართლათ თავი, რა გზით დაეცვათ ძველი მამა-პაპის ჩვეულება და თავიანთ ვინაობა, ღირსება. უფროსი ხევისბერი, ბეკი, ყურს არ უგდებდა ბევრად თანამომძეთა თათბირს და თავის გულში დუდუნებდა: – „არა უშავ რა წისქვილსა, შემობრუნდება – დაჰფქვავსა!“ მღვდლებისა ბევრი იერიშები გვინახავ მე და ჩემს დროშას, მაგრამ ვერაფერი დაგვაკლეს. „ისივ ვაჟია ამირან, გუშინ რო ჩამუქარობდა, ბევრი არცა-რა ფეხთ ეცვა, არცა-რა ტანს უფარობდაო“!... – ამბობდა ბეკი ამ სიტყვებს და თან თეთრ მიტკალში მძიმედ, სასოებით ახვევდა დროშას, რომ მომავალ მტერს არ დაენახა იგი. ტარი დროშას ბეკმა ძალიან დაუპატარავა, რომ პოლიციის პირთაგან ადვილად შესაძლებელი ყოფილიყო მისი დამალვა; გუმბათზე მობმულ შუბის მაგივრად ჯვარი გააკეთებინა, რომ მტრები შეჰრიგებოდნენ დროშას და აღარ ცდილიყვნენ მის წარტყვევნას, დროშის ტარების ჩვეულების აღმოფხვრას. წმინდა გიორგის კულუხს² როგორ შეიძლებოდა ბეკი დროშით არ გასძლოლოდა წინ ცხენიანი, ნაბადმოხვეული, – აუარებელ ხალხს, – კაცსა და ქალსა, ბარიდან მთაში! და აი, ამ დროს მუდამ თადარიგით იქცეოდა: თუ საშიშ ადამიანს დაინახავდა, დროშას ნაბდის კალთას აფარებდა, არა სცხვენოდა ასეთ კეკემალულაობისა დიდებული დროშის დამტარებელს. „რა ქნას კაცმა, – იტყოდა ხევისბერი თავის გულში, – ისეთი დროება შავგვექნა, თუ ასე არ მოიქცევი, არ შაიძლება; უნდა ვეცადო, დროშა გადავარჩინო და მტერს არ ჩავუგდო ხელში: ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა“, – დუდუნებდა თავისათვის ბეკი.

არც ერთი დედა შვილს არ გაუფრთხილდება ისე, როგორც ბეკი დროშას უფრთხილდებოდა. მთელი ძალა და დიდება ხატისა და ხალხისა – ბეკის წარმოდგენით, ამ დროშაში იყო შეერთებული. დროშის წაღებასთან ერთად წაღებული

იქნებოდა ფშავის ხევის იღბალი, წასული იყო იმისი საქმე. დროშა სიძველისა გამო იყო წმინდა, როგორც თვით სალოცავი; იმის ფეხზე სხვა დროშის დაყენება შეუძლებელი საქმეა; ეს ღვთისა და ერის მოტყუილება იქნება, რადგან იმ დროშას არავითარი ძალა არ ექნება. სხვა დროშის ტარებას ბეკი არც იკისრებდა.

– მამ რას იტყვით, რა გაქვთ პასუხად დამზადებული, რას შაუქცევთ პრისტავს, რო გკითხავსთ, ე ხევისბერი რას აკეთებსო? – მოუბრუნდა ბეკი და ჰკითხა იქ შეგროვილს დასტურებს, როცა დროშა შეინახა უშიშარ ალაგას.

– რასა? – წარმოსთქვა შუათანა ტანის, ჯირკვივით ჩასხმულმა დასტურმა და წვრილი შავი თვალები ელვასავით გააელვა. – ჩვენ ჩვენი ქონება როგორცა გვნადიან, ისე უნდა მოვიხმაროთ; სამღვთო გვაქვს და ხევისბერი კიდევ ჩვენი თამადაა. რა არის აქ წინააღმდეგი? ეს ადგილი მამაპაპისაგან სამღვთოდ არის დანიშნული. მღვდელს ჩვენ არ ვირიდებთ, რაც თავის შრომისა ერგება, მიიღოს, ხოლო ჩვენ თავი დაგვანებოს, დაგვაცადოს – ჩვენი საკუთრება, ჩვენი ოფლი, როგორც ჭკვამ გაგვიჭრას, ისე მოვიხმაროთ. მე მთელი ჩემი ქონება მინდა ხევისბერს ვაჩუქო, შენ, ან სხვას რა ჰრჯის, რა ანუხებს? – სთქვა გამახარემ და შუბლზე მოსული ოფლი ბენვიანი ტყავის ქუდით მოიწმინდა.

– ძალიან კარგი. მაინც ჩვენ სუმუდამ მაგას ვამბობთ და ისივაც ეგ უნდა ვთქვათ, – დაასკვნეს ერთპირად.

– ვინიცობაა, მე რო დამიჭირონ, იცოდეთ, დროშა საცა შენახულია, – სთქვა ბეკმა და მიუთითა კედელზე, რომელიც ისე ოსტატურად იყო გაკეთებული, რომ ვერ შეატყობდა უცხო თვალი, თუ იქ სამალავი იქნებოდა.

მლოცავი ჰხედავდა დღეობაში მიმავალს „პრისტავს“, და, რადგანაც გაგონილი ჰქონდათ, ხევისბერებს ხელს აწერიდებენ – ამიერიდან აღარ იხევისბერონო და აგრეთვე დაჭერასაც უპირებენო, გულშეკუმშული ელოდებოდა ხალხი განგების განჩინებას.

ჯერ ბოქაული არ მოსულიყო ხალხში, რომ ზევით მხრიდან გამოჩნდა თმაგანწილი, გულგადაღელი დედაკაცი წივილ-კივილით.

– ქადაგი, ქადაგიო! – გაისმა ხმა ხალხში.

ხატს რკინისკვნიტაანთ სალომე გაექადაგებინა. ბოქაულის მოსვლა იმას აინ-ოინში არ მოსვლოდა. იგი მოსთქვამდა ხელების შლითა და საზარელი ოხვრა-კვნესითა. ხალხი, დიდი და პატარა, ფეხზე წამოიშალა, გული და თვალი სალომეს მიაპყრო. ქადაგი ხან ხალხისაკენ იზამდა პირს და თან ამბობდა შემდეგს:

1 დასტური – (ძვ.) ფშავ-ხევსურეთში ხატის მსახური.

2 კულუხი – ხატისთვის შეგროვებული საჭმელი (ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-გამოთქმათა სიტყვის კონა, განათლება, 1984 წ.).

– ჰოი, ხორციელნო, ჩემო უნჯნო ყმანო, ჩემო მსახურნო, მე ვარ წმინდა გიორგი. უფლის კარის დარაჯი, სჯულის გულისად სამას სამოცდახუთად გაჭრილი, იმდენივე ცალად ვარდად ამოსული და ცამდე ასული; იქ ღვთის ხელით მოკრეფილი და დაუჭკნობლად შენახული; ფესვები კი აქ მიდგა ღრმად, საქართველოში; ვის, რომელს სულიერს შაუძლიან იმისი ამოფხვრა იმ უკეთურსა, იმ უგუნურსაო?! ღვთის ფიქრის შაშლაო, ღვთის ხელის მოჭრაო, მე ვარო, ხორციელნო, საქართველოს დოვლათიო, საქართველოს უღურიო³. ჩემს მოლაღატესა პირქვე დაცემო, თავის ხელით მიწას ვაჭმევო, ხორცს ვაგლეჯინებო. დიდი იყოს, თუნდა პატარა, გლეხი, თუნდა თავადიო, არავის შავინყალებ, არავის შავინყარებ, არ შავარჩენ ჩემის წესის დამრღვევსა, ჩემს მოლაღატესაო: დავნავ, დავდავავ, ავანთებ, ავაპრიალებო...

ამ დროს ბოქაულიც მოვიდა. კაცები მიეგებნენ, ცხენი ჩამოართვეს, ქადაგი ბოქაულისაკენ მიიწვედა და ამანაც, ვიდრე ხალხს გამოელაპარაკებოდა, ქადაგს მიაპყრო თვალეზი.

– ეგ რა არის? რა დაჰმართნია მაგ დედაკაცს, გაგიჟებულა თუ რა არი? ჰოო, ჩვენ მოვაჭკვიანებთ, აბა ერთი მაგას კაი-კაი მათახები მოსცხეთ, – უბრძანა ბოქაულმა სტრაჟნიკებს, – მაგის წამალი ის არის, ხელად დაჭკვიანდება.

დარაჯებსაც ეს უნდოდათ, გაუტყლაშუნეს მათრახები სანყალს სალომეს, მაგრამ ამოდ, ქადაგი ამით ვერ ჩააჩუმეს, იგი როდი სცხრებოდა; სცხრებოდა კი არა, უფრო ხმამალა, შემზარავის ხმით გაჰკიოდა:

– ჰოი, პრისტავო, ჰოი პრისტავო! აჰყოვებულხარ წითლად-ყვითლადო, აღარა გგონავ თუ მოვა ზამთარი და ჩამოგბერტყს მაგ ყვავილებს; იქამდე არ დაგაცლიო. მე ვარ წმინდა გიორგი კოპალისაო, დაგეტყვ, დაგაბუნდოვებ, შამოგაცილი მაგ სამოსელსა, ველარავინ ნახოს შენს ტანზე ფოთოლიც კი, განაღამც ყვავილიო; არ შავარჩენ ტანზე ტყავსაო, იდგე გამხმარ-გაშეშებული ტრიალ მინდორზე ნარის ჯოყარივითაო⁴.

მამაკაცები დარაჯებს ქუდს უხდიდენ და ემუდარებოდენ: შეწყნარება, შებრალება მოელოთ საბრალო მანდილოსანზე. მიშველებას კი ერთიც ვერა ჰბედავდა. ყველას გული კი სისხლში დაცურავდა და თვალეზი ცრემლში. ხელეზზე, ფეხეზზე იმოდენა ხალხს ბორკილები დაედოთ, ერთი ვერც ხელის განძრევასა ჰბედავდა და ვერც ვაჟკაცურად ხმის ამოლებას, გამოჩენილიყო, წამომდგარიყო და დაეძახა:

– რად, რისთვის ჰკლავთ მაგ საცოდავს დედაკაცსაო?!

მაშინ, შეიძლებოდა, სურათი, დეკორაცია შეცვლილიყო, მაგრამ არა, ყველას ხმა ჩაუნყდა, ენა ჩაუვარდა მუცელში. ხელეზი დაუდუნდა. რას მივანეროთ, რას დავაბრალოთ ამ გულისმომწყვლელ სურათის მნახველი ერის მდუმარება? ეს თქვენ განსაჯეთ, ხოლო იმას ნუ დაივინყებთ, რომ ლომივით მარტოდმარტო დედაკაცი იბრძოდა და მამაკაცები კი მხოლოდ მონამენი იყვნენ ამ ბრძოლისა. იბრძოდა საბრალო დედაკაცი, ვიდრე ცემით არ მიასუსტეს. მხოლოდ მაშინლა უბრძანა ბოქაულმა თავი დაენებებინათ თავპირდასისხლიანებულ, მისუსტებულ ადამიანისთვის. ხალხს თავის გასამართლებლად მხოლოდ ის შეეძლო ეთქვა: ალბათ, კანონია, დარაჯები იმიტომ იცემებიან, თორემ სად გაგონილა დედაკაცის ცემაო. ერთმა ვერ შეჰხედა ეჭვის თვალთ, კრიტიკულად ამ კანონს და ვერ გაბედა გაესინჯა მისთვის კბილი.

სხვას თავი დავანებოთ, – გველეშაპივით სალომეს ვაჟიშვილი 18-19 წლისა, ახლად უღვაშებამწვანებული, ნაცვლად იმისა, რომ მიჰშველებოდა თავის მშობელ დედას და თუ სხვა იარაღი, ან ჯოხი არ შარჩებოდა, კბილებით და ბრჩხილებით დაეცვა, დაეფარა თავისი ძუძუს მწოვებელი, ქუდმოხდილი დასდევდა დარაჯებს და ხუთის წლის ბალღივით ღრიალებდა, ეხვეწებოდა:

თქვენი ჭირიმეთ, დედას ნუ მომიკლავთო!..

ეხლა კი, როცა მისი დედა ძლივლა ჰსუნთქავდა, საბრალო ძლივლა ლულულულებდა, თავზე დაჰბრუნავდა, ხელეზს უკოცნიდა და პირისახეს თვალთაგან მომსქდარ მდულარებით უსვლებდა, მოთქმით დასტიროდა:

– აქა ვარ, დედი, აქა, ცოცხალი ვარ, გენაცვალე, ცოცხალიო! – მოსთქვამდა და იმას აღარა ფიქრობდა, თუ მისმა სიცოცხლემ რა ნაყოფი გამოიღო, ვისთვის რა საჭირო იყო? – ჰო, ალბათ იცოდა, რომ მისი სიცოცხლე იმის დედისთვის იყო საჭირო. თავის თავის სიცოცხლეს იმიტომ აგონებდა თავის მშობელს, რომ დასუსტებული დედაკაცი მოეცოცხლებინა, მოესულიერებინა თავის ცოცხლად ყოფნის ამბის გაგონებით.

ზურნა, გარმონი, შარმანკა, სტვირი მიჩუმდენ, ვოდვეილი დრამად შეიცვალა. გაფუჭდა ლხინი, ნახდა ვედრება ღვთისა, მოინამლა დღესასწაული. ფიქრი თავის უძღურებისა, თავის თავის ლანძღვისა, სვინდისის ქენჯნისა ნისლის მსგავსად შეიპარა ყველა მლოცავის გულში. დაფარა და მოიცვა მთელი არსება ადამიანისა.

– ფუჰ, ამისთანა სიცოცხლეს ღმერთმა შეარცხვინოს! – ეუბნებოდა ერთი ვილაც ახალგაზრდა მეორეს, – სულ მოთმენა, მოთმენა, როდემდის მოთმენა-და?!

3 უღური – [თურქ.] (ძვ.) ბედი, ილბალი, ბედნიერება.

4 ჯოყარი – კლერტი.

II

ბოქაულმა ფრიად აღელვებული გული ქადაგის გალახვით მოიფხანა და ბევრს აღარ გამოეკიდა, არც მლოცავებს, არც დასტურებს და ხევისბერებს, რომელთა მოქმედება და როლი დღეობაში იმან კარგად იცოდა. მისი აზრი, მღვდლის ჩაგონებით, დღეს ის იყო, როგორმე ხელში დროშა ჩაეგდო, რადგან ყოველგვარ „ბოროტმოქმედების“ მიზეზად ის ითვლებოდა: ვიდრე დროშა არსებობს ქვეყანაზე, ხევისბერიც უნდა იყოს და ხატობა-დღეობებიც იმ სახით, რა სახითაც დღეს ვხედავთ; დროშა თავია, ხოლო დანარჩენი ყველაფერი და ყველანი მხოლოდ ტანი, როცა ტანს თავი მოჰშორდება, მაშინ ტანიცა კვდება უსათუოდ. მაშასადამე, მღვდლისა და ბოქაულის საზრუნავი იყო წარტყვევნა დროშისა. ხალხი იმას დასდევს თან, როგორც ცხვრის ფარა ნამარილევს.

– შენ, ბერიკაცო, დროშა უნდა წარმოადგინო ჩემთან, არ შეიძლება უიმისობა! – უთხრა ბოქაულმა ბრძანების კილოთი ბექს, რომელიც, თავზე ჭუჭყიან ხელსახოცნაკრული, ქუდმოხდილი და ქედდახრილი იდგა ბოქაულის წინ და გულში გადანწყვტილი ჰქონდა, ვიდრე მტერი თავად არ იპოვნიდა დროშას, არ გაეცა იგი, თუნდა ენის წვერით ჩამოეკიდათ იქვე სადმე მუხის ტოტზე.

– ჩვენ, ბატონო, რაკი გავიგეთ, მთავრობა გვიკრძალავდა დროშის ტარებას, აღარ ვატარებთ დროშას. – მიუგო ბექმა: – აი ეს ხალხი, მე თუ ტყუილს მოგახსენებ.

– მელამ თავის კუდი მოწმედ მოიყვანაო. ხალხი შენ გაგამტყუნებს? ეგ ჩვენ კარგად ვიცით, ბებერო ქოფაკო, ვერ მოგვატყუებ. ჰაა, ჩქარა, თორემ ხომ იცი, თუ ვუბრძანე დარაჯებს, დროშა მალე გამოჩნდება! ჩათრევას, ხომ იცი, ჩაყოლა სჯობია?.. ნუ გამაჯავრებ, თორემ, ხომ იცი!..

ამ დროს ბოქაულმა გაიხედა გვერდზე, გაიხედა და დაინახა მათკენ მომავალი მამა თევდორე ხელში საცეცხლურით, რომელიც ბოქაულს თვალებით რალაცას ანიშნებდა.

– თქვენი რისხვა მქონდეს, თუ ტყუილს ვამბობდე, ეს ორი წელიწადი იქნება, რაც მე დროშას აღარ ვატარებ. – იცრუა ხელდახელ ხევისბერმა, და ბოქაულმაც აღარ გაინიჟა, თავი ისე მოაჩვენა, ვითომ დაიჯერა ბექის სიტყვები, ხოლო იგი უფრო ხელსაყრელს წამს ელოდა, რომ დროშა სულ მცირე შრომის განევით ჩაეგდო ხელში.

– ძალიან კარგი, ბერიკაცო, ძალიან კარგი! მამ ეხლა ეს მითხარი: არც წინათ ატარებდი? ფულს არ აგროვებდი? ე.ი. საჩუქარს არავინ

სოფ. დაღიჭურთა, ჯვართანას ხატის დროშა

გაძლევდა, ან არ იღებდი? – დაეკითხა კვალად ბოქაული ხევისბერსა.

– როგორ არა, კია, მაგას ვერ დავიარავებ, ბატონო, – მიუგო ხევისბერმა: – ვინც რას გაიმეტებდა, შაურს, ორ შაურს, აბაზს ვიღებდი. უარს რად ვეტყოდი? ძალას კი არ ვატანდი არავის.

– მამ ვის ჯიბეში მიდიოდა ეს შაურები და აბაზები, ყმანვილო, არ შეიძლება ესეც განგვიმარტო? – შაეკითხა ბექს კვალად ბოქაული.

– ჯიბეში რას ჩავიდებდი, შე დალოცვილო, ვენეცვალე ჩვენი წმინდა გიორგის მადლსა და სახელსა, – სთქვა ხევისბერმა და თან პირჯვარი გამოსახა, – მოგროვილი ფული ნახევრადაც არა ჰკმაობს წმინდა გიორგის ზვარის⁵ გაკეთებას.

– ჰმ, თქვენ წმინდა გიორგის ზვარიცა ჰქონია, როგორცა სჩანს. საიდან, ვის მიუცია? როგორ შეუძენია? – ჰკითხავდა ბოქაული.

– საქართველოს მეფეების შანირული გახლავთ, ბატონო, გუჯრები ... აქ ცოტად ბეკი შეჩერდა, უხერხულად ეჩვენა გუჯრების ხსენება, რათა ისინიც არ მოეთხოვნა პრისტავს და გადაეჩქმალა.

5 ზვარიიზვარა – ზვარაკი, მსხვერპლად შესანიერი საკლავი.

– მამ ერთი ეს მითხარი, ბერიკაცო, ამ დღეობაში რის მოლარე ხარ, რა უნდა აკეთო? მე რომ აქ არ ვიყო, რას გააკეთებდი? – ჰკითხავდა ხევისბერს ბოქაული.

– საკლავს დაკლავდი, მლოცავს ხატს შვეა-ხვეწებდი, მამცემს რასმე საკლავის პატრონი – კარგია, არა და, ვარ ჩემთვის, – სთქვა ბეკმა.

– მართალია, მართალი, არა სტყუის! – დაადასტურა სხვა ხალხმა, – ჩვენი ამორჩეულია, როგორც ხელწმინდა კაცი. მღვდელი ხომ არ დაგვიკლავს, ბატონო, მამ არ გვინდა ერთი კაცი გვყვანდეს?

– ეგ ძალიან კარგი, დაკლას. – წარმოსთქვა ბოქაულმა და თან თვალები გადაუბრიალა იქ მოქუჩებულ ხალხს, – კურთხევის ნება ვინლა მისცა? საკურთხებლად ღმერთს მხოლოდ მღვდელი გაუჩენია. ნუთუ მღვდლის კურთხევა არ არის საკმაო?

– თქვე დალოცვილებო, მამ ხო არ გავლანძღავ საკლავის პატრონს, ნიადაგ იმას ვიტყვი: ღმერთო და წმინდა გიორგიო, შენ შეენიე ამ საკლავის პატრონსაო, როცა ცხვრის ან ხარის დასაკლავად ვემზადები და ხანჯალს ვაბჯენ ყელში, ჩემი ლოცვა-კურთხევა ეგ არი, და ამიკრძლავთ, – აღარც მაგას ვიტყვი, აჰა! – წარმოსთქვა ბეკმა და თან თავი დაბლა დაჰკიდა. გულში იმედი უღვიოდა და იმას ამბობდა: „ჩემს წმინდა გიორგის და იმის მსახურს ვერაფერს ჩამორჩებიანო!“

– ერთის სიტყვით, გიცხადებ, – წარმოსთქვა მრისხანედ ბოქაულმა, – დღეის ამას იქით არ გაჰბედო შენ ხევისბერობა გასწიო, თორემ, იცოდე, ქოჩრიდან დაწყებული ფეხებამდე ტყავს გაგაძრობ და ყველამაც, ვისაც საკლავი ჰყავ, თავად დაკლას, ან ამხანაგს დააკლავინოს. ხევისბერს არაფერი არ მისცეთ; მღვდელია გაჩენილი ღვთისაგან, ამას ასრულებინეთ წესი და სასყიდელიც ამას მიეცით, გაიგონეთ თუ არა?

– გავიგონეთ, ბატონო, გავიგონეთ! – მიუგო ხალხმა ბოქაულს ბლავილით.

– გარდა ამისა, ამ სამი დღის განმავლობაში უნდა დროშაც ჩემთან წარმოადგინოთ კანცელარიაში. – დააბოლოვა სიტყვა ბოქაულმა.

მღვდელმა ბოქაული საუბრეზე მიიწვია, და ხალხიც შეუდგა მსხვერპლის შეწირვას: საკლავის ხოცვას, სანთლების ანთებას და სხვ. ხოლო ბეკი ნანგრევების წინ თავჩაღუნული იჯდა და ღრმად დაფიქრებული დედამიწას ჩასჩერებოდა, თითქოს იქ კითხულობდა თავის მისიის ბედსა და წერასა.

ხანდახან ეჭვი შეეპარებოდა გულში: იქნება, მართლა დამნაშავეა რისამე? ვერ ემსახურებოდა ხატს, როგორც ეკადრება, როგორც შეჰმ-

ვენის? მაგრამ ბოლო დროს ამ აზრს უღებდა საფუძვლად ყოველ თავის ფიქრებს.

– არა, არა, მამა-პაპა ასე ემსახურებოდა ხატსა და ღმერთსა, მაგრამ მაშინ უფრო დიდი მადლი და ბარაქა იყო, ჭკვაც მეტი იყო, ნამუსიც, საქართველოც ძლიერი იყო. დღეს ერთი ჩაფრის მათრახი ათი-ათასს ამოღებულ და ჩვენს თავზე მოლერებულ ხმაღზე მეტად გვაშინებს. დახე, ხატის მსახური, ხევისბერი, მეც კიდევ ვეჭვობ და ვტორტმანობ. არ შაიძლება, ავად იქნება, თუ კარგად, ჯერ ხერხით და მერე ძალით უნდა შევინარჩუნოთ, არ დაგვკარგოთ მამა-პაპის ნაანდერძევი წესი და ჩვეულებაო. ჰაა, არ დალაჩრდე, ჩემო თავო! ვაჰ, დედას მტრისას! – ამხნევებდა თავის თავს ბეკი: – მე უფრო ბევრს კარგს ვიტყოდი, ისეთებს მოვახვედრებდი მაპრისტავს, ცას ენის წვერით დაჰკიდებოდა, მაგრამ ამოსათქმელად დამზადებული სიტყვები ისე ჩავთქვი. მოთმენით არაფერი დაშავდება, მოუთმენლობა უფრო არ ვარგაო: „ჟამი მივია-მოვია, მუცუს თორღვასი კარზედა; წყალი მიდგება-მოდგება, ნაგუბარშიავ ჩადგებაო. აღიდებული წყალია ჯერა, მალევე დაცოტავდებაო“. – ამ სიტყვებით ანუგეშებდა თავს ხევისბერი...

ხალხი ერთმანეთში ირეოდა. საკლავების ბლავილი ისმოდა. ზოგები ლოცულობდნენ, ხელეებს უშლიდნენ ხატს. მაგრამ ისეთი დრო ადგათ თავსა, რომ აღარ ეცალათ თავისთვის რამ გამოეთხოვნათ ხატისათვის, მოწყალება, შველა, შეწვევა, დახმარება. პირიქით, იმათ ლოცვის შინაარსი სრულად სხვა იყო და როდი ჰგვანდა ნამდვილ ქრისტიანულს ლოცვა-ვედრებას. ერთს რასმე სთხოვდნენ ხატსა: გამოეჩინა ძალა. ეშველა თავისთვის, ხალხისა და ხევისბერისათვის. ხალხს, მის სამწყოსს რომ არ შეუძლიან გაუმკლავდეს მტერსა, არა აქვს იმის ძალა, სალსარი, – იზრუნოს ხატმა თავისთავზე, რათა დარჩეს იმადვე, რაც აქამომდე ყოფილა, რომ ხალხიც ძველებურად, მამა-პაპურად ემსახუროს. შეურაცხყოფილი, განბილებული დიდი და პატარა, აი, რასა სთხოვდა ხატსა, სხვა ყველაფერი სათხოვარი დაჰვინებოდათ...

III

მღვდელი და ბოქაული ცაცხვის ჩრდილში ისხდნენ და ჩუმად საუბრობდნენ, მოქმედების რაღაც გეგმას ადგენდნენ. ბოქაული ღვინოს წრუპწრუპითა ჰსვამდა, ჭიქა კობტად ეჭირა, ისე კობტად, რომ მოკაუჭებული ნეკი არწივის ნისკარტივით ღვინიანს ჭიქას თავს ადგა, ეალერსებოდა, თუ შეჭმას უპირებდა, ღმერთმა იცის.

– ხვალ სჯობია, ბატონო, ხვალ. აქა აქვთ, მე კარგად ვიცი, მაგრამ ეხლა დრო არ არის.

სოფ. დადიშურთა, ჯვართანას სატის დროშა

ხვალ, გზაში – წასჩუფნა ბოქაულს მამა თევდორემ შთაგონების კილოთი და თან ბატკნის ბეჭი შესთავაზა.

ბოქაულმა მადლობა გადაუხადა, უღვაშები გადაინკიპა.

– კარგი, მაშ ეხლა მე ვიცი, თქვენ არხეინად ბრძანდებოდეთ, – განაგრძო ბოქაულმა, – სწორედ ნადირები არიან, ჰლუპავენ თავიანთ თავს – რისთვის? რის გულისთვის? ერთი კაცმა ჰკითხოს.

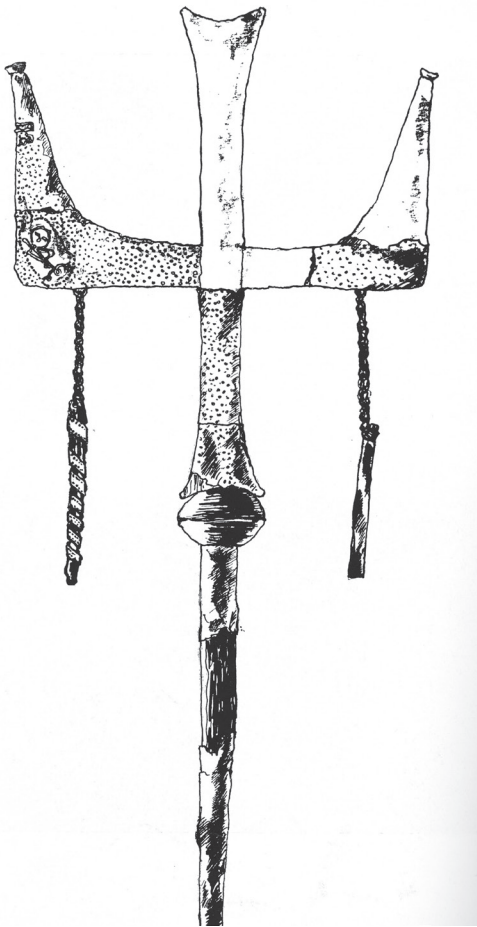
ბოქაულიც თავის მოქმედების დასაბუთებას ცდილობდა. ადამიანის სულიერი მოთხოვნილება, რაც უნდა უზნეობა ჩაიღინოს, მაინც გასამართლებელს საბუთს რასმე დაასახელებს. ერთი „მე“ ბოქაულისა მეორე „მეს“ ანგარიშსა სთხოვდა: რა მოსაზრება მიგიძღვის წინ, რომ ასე ჰმოქმედობო? ეს უკანასკნელიც პასუხს აძლევდა პირველ „მეს“, თავს მართლულობდა – დამლუპველია ხალხისა ეს ჩვეულება, ისედაც გალატაკებულს ხალხს ეს ხარჯებილა ეჭირვებო? – დროშამ, დროშამ რაღა დააშავა? – კიდევ დროშაა თავიდათავი დამნაშავე, ის რომ მოისპოს, ეს ჩვეულებაც მოისპობაო. ეს მეორე „მე“, უნდა შევნიშნოთ, რომ ხმას არ ამოიღებდა

საქონლის მსხვერპლად შეწირვაზე, უკეთუ ეს მოხდებოდა საყდართან და მღვდლის განკარგულებაში იქნებოდა ყოველი შემოსავალი: ტყავი, ხორცი, ფული, სასმელი და საქმელი. მეორე „მე“ მაშინ კრინტსაც არ დასძრავდა, ვინაიდან საწინააღმდეგოს არაფერსა ჰნახავდა მაშინ.

მლოცავი მგლის თვალით იცქირებოდა მღვდლისა და ბოქაულისკენ და ევედრებოდა ღმერთს მოჰშორებოდენ იქიდან და ყველას ნება მისცემოდა თავიანთი საკუთრება მოეხმარათ ისე, როგორც გუნება გაუჭრიდათ, თავისუფლად თავის ნებაზე...

ბოქაული მაინც უნდა წასულიყო, რადგან სხვა საქმეებიცა ჰქონდა დავალებული უფროსისაგან. მხოლოდ ერთი დავალება თან უნდა გაეყოლა აქედან ბოქაულს მამა თევდორესი და ეს დავალება შემდეგ, მოკლე ხანში, უნდა აღესრულებინა.

ბოქაული გაემზადა წასასვლელად; ბოქაულის ცხენს მხედრის მეტი არაფერი აკლდა, ისე დაღრეჯით ეჭირა დარაჯს. ბოქაულიც მზად იყო გადამხტარიყო ცხენზე. ვიდრე ამხედრდებოდა, კვლავ მოიკითხა ხვეისბერი, დასტურები და მრისხანედ გამოუცხადა, რომ ამიერიდან

უკანაფშავი, გიორგი წყაროსთაშულის ხატი
ალვისტანი (ლაგარში) აღდგენილი
არქ. მ. კაკაბაძის მიერ, 1964

იმათ თავიანთ თანამდებობაზე ხელი აეღოთ და ყოველივე უფლება და შემოსავალი დღეობიდან გადაელოცათ მღვდლისათვის, უკეთუ ეს არ მოხდებოდა, არ ასცდებოდათ „ტყავის გაძრობა“. უცხადებდა აგრეთვე მათ, დროშა „ყოვლის უარის უთქმელად“ ჩაებარებინათ, როცა ბოქაულისაგან გამოგზავნილი დარაჯი მოუვიდოდათ, თუმცა გადაწყვეტილი ისე ჰქონდათ მღვდელსა და ბოქაულს, ხვალ გზაში დაეხვედრებინათ დარაჯები, როცა აქედან მლოცავი დროშით მთისაკენ, მეორე სალოცავში გაემართებოდა.

– გაიგონეთ, რაც გითხარით? დაიხსომეთ? ვაი დედის თქვენის ტყავს, თუ ყოველივე ჩემი ბრძანება არ აგისრულებიათ! – ეუბნებოდა ცხენზე ამხედრებული, უკვე წასასვლელად გამზადებული ბოქაული.

– დიახ, ბატონო, დიახ! როგორ არა, შენი ჭირიმი! მაშ, მაშ, – უპასუხებდა თავმიშველა ერი... დიდხანს, ვიდრე სულ არ მიეფარებოდა

ტყეებს და გორაკებს ბოქაული თავის მხლებლებით, თვალს აყოლებდა ხალხი და რას ამბობდა გულში, ღმერთმა იცის...

ხალხმა მხოლოდ ეხლა იგძნო, რომ გულზე შავი ლოდი ჰქონოდა დანოლილი, ეს ლოდი ბოქაულის წასვლისთანავე მოჰშორდა გულიდან, და ყველამ თავისუფლად ამოისუნთქა; თვალეზე გადაკრული ლიბრი მოჰშორდათ.

შებინდა თანაც. ცეცხლები გაჩაღდა და ხის საკიდელზე (თუში) ქვაბები გამოჩნდა შავად, შავს ყორნებით. გაისმა ნელ-ნელა საკრავების ხმა, სიმღერისა. ცეცხლის სინათლეზე ცხადად სჩანდა, როგორ ერთ თასით განვდილს მკლავს მეორე მკლავი ეგებებოდა თასის ჩამოსართმევად.

ერთ ბინაზე ორი ახალგაზრდა კაცი ბაასობდა; ხან რუსულად ლაპარაკობდნენ, ხან ქართულად. იქვე მსხდომი გლეხკაცობა ყურს უგდებდა. ახალგაზრდები ჩაცმა-დახურვით მონაფეებს ჰგვანდნენ.

– არა, არ შეიძლება, ხალხის სულიერი მოწყობილობა სრულიად უნდა შეიცვალოს. – უმტკიცებდა ერთი მეორეს, – რადგან იგი უიმედო საძირკველზეა აშენებული.

– მაგალითად? დაასაბუთე ნათქვამი და! – ეკითხებოდა მეორე.

– რა საჭიროა, ჩემო ძმაო, ბევრი დასაბუთება, გლეხობის საერთოდ გაუნათლებელი ხალხის ზნეობა შიშზეა აშენებული. „შიში შეიქმს სიყვარულსაო“, ნათქვამი რომ არის, ეს გაუნათლებელ კაცს შეაფერება და არა განათლებულს. განვითარებულს ადამიანს ეზიზღება ყველა ის, ვინც შიშსა ჰბადებს, ვინც თავის ძალით სხვას იმორჩილებს, სხვის ნებას თავის ნებაზე ათამაშებს, – სხვას კი თავისუფლებას უსპობს. თვით, აი, ამ ხატის სიყვარულიც ხალხს შიშის გამო აქვს. რომ არ ეშინოდეს – გამინყრება, ზარალს მომცემს, მომკლავს ან მომიკლავს ვისმე, ან ეკონომიურად მავნებსო, – ერთიც არ გაიჭაჭანებდა ამ დღეობაში. ასეა თუ არა? – ეკითხებოდა მეორე პირველს და ეს უკანასკნელიც, თანხმობის ნიშნად, თავს უქნევდა.

მლოცავის მხრივ სინათლე იყო უფრო, რადგან ცეცხლები ენთო, ხოლო ხატის მიდამოებში ბნელოდა, ათასში ერთგან ყორნზე მიკრული წმინდა სანთელი ბუუტავდა, მაგრამ იმის სინათლე ვერა ჰფანტავდა ღამისა და ხის ჩრდილებისაგან შექმნილს წყვილად...

წანგრევთა შორის ვილაც მოხუცი, წელში მოხრილი, თავზე ხელსახოცწაკრული დაეხეტებოდა და ყავარჯნის ბოლოს ხან აქ, ხან იქ ჩაჰკრავდა ლოდზე, თითქოს დანაკარგს ეძებსო.

– ბეკო, ჰა, ბეკო! – მოჰკრა ვილაცამ ხელი ხევისბერს, – წამოდი, აქ წამოდი, – ეუბნებოდა უცნობი.

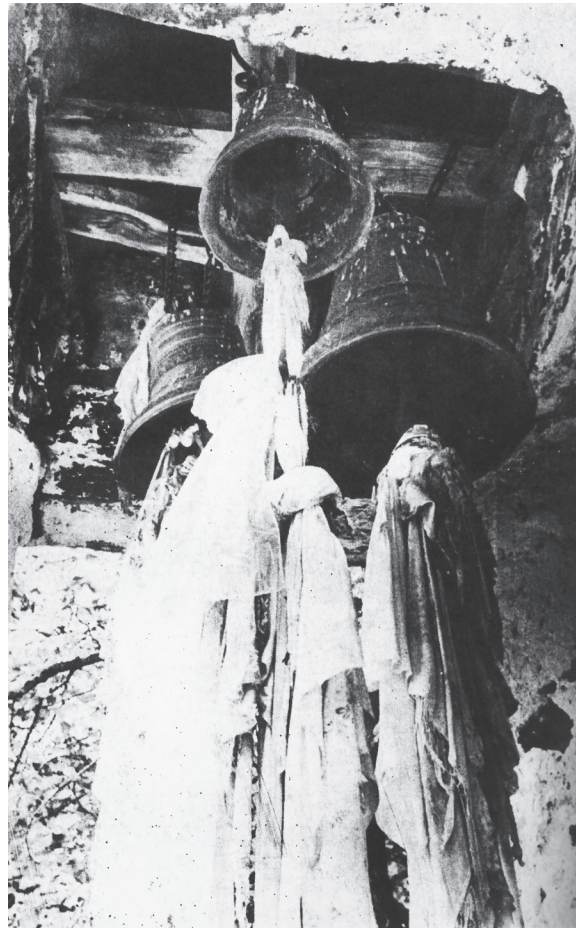
– რაო, რა ამბავია, ბიჭო? – დაეკითხა ხევისბერი.

– საკლავებია, საკლავებია დასახოცი, – ეუბნებოდა თითქმის ჩურჩულით უცნობი, ხოლო აშქრინებული, აღელვებული, თითქოს კაცის მოსაკლავად, ან სხვა დიდი რამ დანაშაულის ჩასადენად ემზადებო.

– მერე რო გაგვიგონ, რო გვნახოს ვინამ, ან დაგვაბიზლოს? – ეკითხებოდა ბეკი უცნობს და თან ყავარჯენს დაჰბჯინებოდა.

– არავინ იბადება, ვინ უნდა დაგაბიზლოს, ან ვინა გვნახავს, სუ წასულ-წამოსულია ხალხი. აქ აღარავინ არ იბადება – არც მღვდელი, არც დიაკონი. – ეუბნებოდა უცნობი, – არ იქნება, ერთი დუნია საკლავებია დასახოცი, უნდა დაგვიხოცო.

მლოცავის ორმა ნაწილმა თავიანთ სამსხვერპლოები დღისითვე მოაფარეს აქეთ-იქეთ, რომ ღამით დაეკვლევინებინათ ხევისბერისათვის, რადგან დღისით ნებას არავინ აძლევდა, ამიტომ აუარებელი საკლავი მოექუჩებინათ იქვე ხატის შორიანლოს, გალავნის პირზე, და უცდიდა ხალხი ხევისბერს. ბეკი უარს ვეღარ ამბობდა, მით უმეტეს, რომ ხვალ დროშა მთაში უნდა წაებრძანებინა „დიდ სალოცავში“. მაინც ყველა დიდი სალოცავები მთაში ჰსუფევენ, ხოლო იმათ მომდევნოები – ბარში, როგორც, მაგალითად, წმინდა გიორგი, ღვთისმშობელი და მთავარანგელოზი. ყველაზე მეტად პატივცემული და მიჩნეული მთის ხალხისაგან ეს სამი ზემოაღნიშნული ხატია. ხევისბერი შეუდგა საკლავების ხოცვას თავისებურის დალოცვით: „წმინდაო გიორგი, წმინდად სახსენებელო, შენ მიეც წყალობა“, – ამბობდა ხევისბერი. ჩქარა მთელი ხროვა გაკეთდა დახოცილის და სხვა საკლავებისა, სამხვენროს პატრონებიც თავთავიანთ საკლავებს გაფაციცებით ატყავებდენ. რამდენიც საკლავის პატრონია, იმდენსავე ხელში ბოთლით ან ჩარექით ზედაშე ეჭირა; ხევისბერი საკლავს რომ დაჰკლავდა, ყანნით ან ჭიქით სასმელს აწვდიდენ, რომ სამსხვერუროს პატრონი „დაემწყალობნა“ (დაელოცნა). ყველა თასის დაცლა შეუძლებელი იყო, ბეკიც ფრთხილობდა, ყველას ჰლოცავდა, სასმელს ცოტ-ცოტასა სწრუპავდა, მაგრამ მაინც მოერივა. ძილის დროც მოვიდა, შუალამე უკვე გადასული იყო და იქვე, ყორის პირზე, საცა სანთლები ენთო, იმის ახლო მიაყრდნო ზურგი და ჩასთვლიმა; დილით სხვა საქმე ჰქონდა: უნდა დროშა წაებრძანებინა დიდ სალოცავში. ჩაეძინა ბეკს, თავისი ყავარჯენი გულზე მიისვენა და ორ წამს ჩაეძინა. თითქოს ქორმა ქათამი დაიჭირაო, მაშინვე მისი გონება სიზმარმა შეიპყრო, საშინელი სიზმარი ნახა:

ჭიჩო, პირცაცხლის ხატი, საზარე, ზარაპი საკლავისპირით

ნახა უზარმაზარი დევი, ბანჯღვლიანი, ბარცკლიანი, საშინელი, საზარელი, პირიდან ცეცხლს ისროდა. ორივე ხელში ლახტები ეჭირა და როცა ერთმანეთს შემოჰკრავდა, ისე ცეცხლსა ჰყრიდა, კაცს ეგონებოდა – მჭედელი გრდემლზე გახურებულს რკინასა ჰკვერავსო, რომელ ხესაც შემოჰკრავდა, შუაზე აპობდა; გაკაფა, გააჩანაგა თითქმის, რაც წმინდა ხეები იყო; მლოცავი – დიდი და პატარა, ქალი თუ კაცი, ვისაც კი იქ მოეყარა თავი, დანიოკებული, თავზარდაცემული გარბოდა. აღარავინ გამოჩნდა, ხელი შეებრუნებინა. ბეკი აენტო, აღელვდა მეტისმეტად. რალა ჩემი სიცოცხლეა, რის ხევისბერი ვარ, რომ წინ არ აღვუდგე მაგ წყეულს, ღვთისაგან შეჩვენებულს? მეც დავიმალო? განა შეიძლება ესა? არა, არ შეიძლება ჩემი დამალვა. გასქედი, მიწავ, და თან ჩამიტანე მაშინ! – ასე ფიქრობდა ბეკი. მაგრამ ფიქრზე მალე ხელი აიღო, დრო არ იყო ფიქრისა, მოქმედება იყო

ლაშარის ჯვარი, საზარის ინტერიერი –
ტაბლა და საზედაში ჭურჭელი, ჯვრის დროშები

საჭირო. ადგა და მიეგება წინ დევს, რომელიც მოინევდა წმინდა ნანგრევებისაკენ, მიეგება ხელხანჯლიანი, ამ ხანჯლით იმას რამდენი ასი და ათასი საკლავი დაუკლავ, და, დახე, განგება არგუნა წილად, ამ ხანჯლით ბოლოს, სიბერის დროს, დევთან ბრძოლა. ცოტა არ იყოს, ბეკს გული სტკივა იმის გამო, დროშა არ ეჭირა მეორე ხელში, მაგრამ მაინც დევს არ შეუშინდა, – ან სიკვდილი, ან სიცოცხლე! – ამბობდა ხევისბერი თავისთვის, თავის გულში, ხოლო დევს ამ სიტყვებით მიჰმართა:

– სად მოხვალ, სადა, შე მურტალო შე ცოდვისა, ბოროტებისა და წაწყმედის გუდავ?!. დადეგ, თორო აკაფე ასო-ასო და მოვსვარე შენი უწმინდური სისხლით ეს წმინდა ადგილი, რაც უნდა კისერზე ცოდვად დამედვას; მაგრამ, ვენაცვალე ჩემს წმინდა გიორგის, ის მაპატიებს ამ დანაშაულს და ცოდვად არ ჩამითვლის თავის მკლავით, თავის მადლით გასწმენდს, გაასპეტაკებს. დადეგ, გეუბნები, გაბრუნდი, წადი იქვე, საიდანაც მოჰსულხარ, მე შენთვის არაფერი წამირთმევია, არაფერი გამომიტაცნია, გაბრუნდიო, გეუბნები, თორო ამაზე მეტი მოთმენა

ალარ შემოძლიან, მოვა შენს თავზე სასიკვდილოდ ჩემი ხანჯალი ჩემის სალოცავის ძალითა. – უთხრა რა ეს ბეკმა დევს, ააპრილა მის თავზე თავის სახელოვანი ხანჯალი, ხოლო დევმაც გამოანოდა დიდი, შავი, ბალნიანი მკლავები, რათა ნაართოს ბეკს მახვილი. ბეკს უნდა დაჰკერას დევს ხანჯალი, მაგრამ ვერ ახერხებს, ხელი გაუშეშდა, მოუდუნდა, ალარ იცის სიბრაზით, რა ქნას, წვერით მოუბრუნა – უნდა ჩასცეს გულში; ამაოა ყოველი მისი ცდა.

– მომაჯადოვა წყეულმა, წამდვილად მომაჯადოვა! ჩემო სალოცავო, ჩემო დარაჯო, ჩემო გამმარჯვებელო, მიშველე! ეხლა დამჭირდა შენი ძალი, შენი ხმალი. ვაი დედას მტრისას! უნდა შენი ერთგული ყმა, შენი მოსამსახურე, შენის დროშის მატარებელი გაალახვინო დევსა?! – ამბობდა ბეკი და თან სული ყელში ებჯინებოდა, სულთქმა უძნელდებოდა. დევი ცალის ხელით ებლაუჭებოდა, თავისკენ მიიბრუნებდა. ბეკი, ცოტა არ იყოს, შეკრთა და თვალები გააჭყიტა... გარიჟრაჟი იყო...

– ბიძავ, ჰა, ბიძავ, გათენდა, გაიღვიძე, შენის სულის ჭირიმი! – ეუბნებოდა ბეკს დაყუნთებული შუახნის კაცი და თან ნელა აჯანჯლარებდა გულისპირთან ჩოხაზე ჩავლებულის ხელით.

– ჰო, ჰო, დაიცა... დაიცა... აახ... ჰაი, შე... – წაილულულა ბეკმა. – ოჰ, გამახარე, შენა ხარ, ბიჭო, რატო არ დამაცალე, შე ოჯახქორო?... გათენდა?... ვოჰმე!.. კარგი იყო, ცოტა ხან რო დაგეცადა კიდევ, უდროვო დროს გამაღვიძე, – წარმოსთქვა ბეკმა უკმაყოფილოდ.

– გათენდა, ბიძავ, დროა, გამოვაბძანოთ დროშა, მლოცავი გველის. რატომ გეწყინა გაღვიძება? შენ ვითომ ძილი არ გიყვარს? – მიუგო დასტურმა გამახარემ.

– ცოტახან რო დაგეცადა, გავიგებდით, ბიჭო, რომელი ვაჯობებდით, ხელს რომელი დავრევდით, მაგრამ ალარ დამაცალე, – წარმოსთქვა ბეკმა.

– რა იყო? სიზმარი თუ რამა ჰნახე? – ჰკითხა კვლავ გამახარემ.

– ცოტახან რო დაგეცადა, გავიგებდით, ბიჭო, რომელი ვაჯობებდით, ხელს რომელი დავრევდით, მაგრამ ალარ დამაცალე, – წარმოსთქვა ბეკმა.

– რა იყო? სიზმარი თუ რამა ჰნახე? – ჰკითხა კვლავ გამახარემ.

– როგორ არა. დევი შამება, ბიჭო, დევი! – მიუგო ბეკმა. – და ის იყო, უნდა ჩამეცა ხანჯალი შიგ გულში, დახე იმის ყისმათი, რო გამაღვიძე. დიდხანს ვიბრძოლეთ, გაბმულები ვიყვენით... ვახსენე ჩემი წმინდა გიორგი, – ვიცი მამეშველებოდა და გაუნაწყრომებდი კიდეც ღმერთსა იმ ღვთისაგან წყეულსა, მაგრამ რო ალარ დამაცალე, შე ოჯახქორო! – წარმოსთქვა ხევისბერმა.

– ღმერთმა დასწყევლოს დევიცა, ალიც, ქაჯიც და ეშმაკიცა, ჯვარი გენეროს შენცა და ემადგილსაცა. აქ დევს რა უდოდა? როგორ შაიძლება იმან ფეხი შამოდგას ჩვენი სალოცავის მიდამოში? – წარმოსთქვა გამახარემ.

– მეც ეგ მიკვირს, ბიჭო, მაშ!.. უყურებ შენა, ჩემ სიცოცხლეში მაგისტანა სიზმარი არ მინახია და დახე, სად, რა ადგილას, როდის მომიხდა დევთან ჭიდილი!- ამბობდა ბეკი.

– შენ ეს მითხარი, ბიძავ, ხო არ მოგერია? სატირელი და საჯავრელი მაშინ არი! – დაეკითხა გამახარემ.

– არა, მორევით ვერა, ხანჯალმა ძალიან მიშველა და დროშაც რო მჭერიყო ხელში, იქნება რო გავლახავდი. – სთქვა, ცოტა არ იყოს თავმომწონედ ბეკმა.

– დაილოცა ღმერთი, დაილოცა ჩვენი სალოცავები, თუ არ მოგერია! – უპასუხა გამახარემ, თან მოიხადა ქუდი და პირჯვარი გამოისახა: – მაშ ეხლა უნდა ჩვენი წმინდის გიორგის სადიდებულო დავლიოთ, შაციებულო, გატანჯული იქნები, ჩარექაში კარგან არაყან მიდგანან, – განაგრძო გამახარემ, – და მეგრე გავემზადნეთ, მლოცავს ნულარ დავაბრკოლებთ. – სთქვა რა ეს გამახარემ, თან ჩარექას გადააწოდა ხელი, გვერდზე ნადგომს ყანწით პირდაფეულსა...

– არა უშავ, ბიჭო, უთუოდ კარგი იქნება. – მოუწონა გამახარემს ხევისბერმა განზრახვა.

გამახარემც დაფაცურდა; ჩარექა ხელში აიღო, ამოაძრო ყანწი პირიდან, დაუსხა არაყი ყანწში და მიანოდა ხევისბერს.

– შასვი, ბიძავ, შასვი, კარგს გუნებაზე დაგაყენებს. – უთხრა გამახარემ.

ბეკმა ყანწი ჩამოართო მარჯვენა ხელით, რის გამოც მარჯვენა გულზე მისვენებული ყავარჯენი მარცხენა მხარეს მისვენა და ქუდმოხდილი დაილოცა.

– დიდება ჩვენს წმინდა გიორგის, დიდად სახსენებელსა! გაუმარჯოს იმის ძალსა, იმის ხმალსა! მოგცეს წყალობა, გამახარევ, შენცა და ყველა იმის მსახურთაცა. სადიდებულო ჩვენის სალოცავისა იყოს, სამწყალობნო შენის თავისა. – სთქვა ბეკმა და გადაცალა ყანწი და მიანოდა გამახარემს.

– შენი მწყალობელიც იყოს!.. გაამოს! – სთქვა გამახარემ, როცა ყანწი ჩამოართო.

– შენი ცხოვრება ცამდე ააგოს! კარგისა ყოფილა, ბიჭო. – მოუწონა არაყი ბეკმა თავის პატივისმცემელს.

– კარგია, კარგი, რო გითხარ კარგიო, სადილაო არაყია, ეს ერთი ჩარექა გუშინ დავმალევიცოდი, გამოდგებოდა. – სთქვა გამახარემ და თან არაყსვე ასხამდა ყანწში.

– გიშველა ღმერთმა, კარგი დიასახლისის წე-სია. ხო გაგიგონია, „განყვეტას განვდენა სჯობიაო“... გუშინვე რო გაგეთავა, დღეს თავებს ველარ მოვირჩენდით... ეგ შენ დალიე, შენ დალიე, შენ განა განყენს, ბიჭო? – შეუბრუნა თავისკენ გამოწვდილი ყანწი გამახარემს. დასტურმაც არ იუარა.

– გაუმარჯოს ყველა ჩვენ სალოცავებს და იმათი მადლი იყოს ჩვენ ყველათ შამწედ. მოიხსენოს ლაშარის-ჯვრის ლაშქარი, დახოცილნი რჯულის გულისადა. – წარმოსთქვა გამახარემ და თან არაყი გადაჰკრა.

ამ დროს ყველა ბინაზე, რა სურათსაც გვიხატავს ხევისბერი და დასტური, სწორედ ამის განმეორება იყო: ყველანი არაყსა ჰსვამდენ, ყველანი ხატს ადიდებდენ და მკედრების შესანდობარსა ჰსვამდენ, გარჩევა მხოლოდ ის იყო, რომ მლოცავთა წრებს ცეცხლი, ბოლი, ქალები და ბაღლები ამშვენებდენ, ხოლო ხევისბერისა და დასტურის წრეს – დახავსებული ლოდები, დიდი ყორეები და ყორეებზე ირმის დაყანთრებული რქები, მონადირეებისაგან შეწირული; მალლიდან გადართხმული ბებერი იფნების და მუხების ტოტები, ხავსდაკიდებული.

ბეკმა, გადაავლო რა თვალი მლოცავს, ადგომა დააპირა, მაგრამ გამახარემ არ უშვებდა.

– დაიცა, ბიძავ, პატარახან, ჯერ ადრეა. ნათქვამია: „სამის არ დამსხმელი და არც შამსმელი“. მართალია – უსამოდ გველი არა კვდება. – ეუბნებოდა გამახარემ ხევისბერს და არც მოემუვა; ვიდრე სამი ყანწი არაყი არ დააღვეინა ხევისბერს და თავადაც არ დალია.

ბეკს ბევრნი მოუვიდენ, იპატიუებდენ ბინაზე, მაგრამ ის უარზე იდგა – მოემზადენით, წავიდეთო. ხევისბერი განკარგულებას ახდენდა, მიეშურებოდა დიდ სალოცავში.

არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ ზარის ხმა გაისმა. თავშიშველი ბეკი ზარსა ჰრეკავდა, დახავსებულ მუხის ტოტზე ჩამოკიდებულს, რომელსაც ენაზე თოკის მაგივრად თეთრი მიტკლის ხელსახოცი ჰქონდა მობმული.

ზარის ხმაზე ერთ წამში მლოცავი ფეხზე წამოიშალა, ქუდოსანებმა ქუდები მოიხადეს და ყველანი, კაცი თუ დედაკაცი, გულმხურვალედ შეუდგნენ პირჯვრის წერას.

შეიქნა მზადება. ცხენიანებმა გაამზადეს თავთავიანთ ცხენები საკიდვართ, ვინც დროშიონს უნდა გაჰყოლოდა, ვინც არა, ისინი თავიანთ სახლში დაბრუნდებოდენ. კულუხი – ბალნის ტომრებში შეხვეული ღვინიანი ტიკებიც აჰკიდეს ერთს ცხენს; ხოლო ხევისბერს თავის საჯდომ ცხენზე ეკიდა საგზაო ხურჯინი. თეთრკაბები-

ნი, ფეხშიშველა დედაკაცები დიდის სასოებით ელოდენ დროშის გამობრძანებას...

არ გაუვლია დიდ ხანს, რომ საჯაროდან გამოჩნდა ბეკი; სახეგაბრწყინებულმა დროშა მალლა ასნია და რამდენჯერმე შეაყლარუნა, თითქოს ხალხს აგრძნობინა:

ნუ გეშინიანთ, წმინდა გიორგის ჯერ ძალა არ დაჰკარგვია და მონყალე თვალით უცქერის თავის მსახურთა და მლოცავთაო, – მისი ძღვევამოსილი დროშაც ჯერ ისევ ბეკის ხელშია, და თუ წინათ ეს დროშა ლაშქარს გაუძღვებოდა წინ, ეხლა მლოცავს წაუძღვება წინ და მიჰრეკავს დიდ სალოცავში; შეახვეწებს ყველას დიდებულს ხატს და გამოუთხოვს უხვს წყალობას.

შენკარუნდა თუ არა დროშის ზარი, მლოცავი მაშინვე დიდიან-პატარიანად პირქვე დაემხო და სცა პატივი თავის იმედს და სასოებას. ბეკს რამდენიმე დასტური და აუარებელი ხალხი მოსდევდა თანა. ხევისბერი და ყველა ცხენიანები ცხენებზე შესხდენ, ხოლო ქვეითები ფეხით დაედევენ დროშიონს. ბეკს შავი ნაბადი ჰქონდა წამოსხმული იმიტომ კი არა, ტანი სიცივისაგან დაეფარა, – უფრო დროშის დასამალავად და, თუ შორს ვისმე საეჭვო ადამიანს (პოლიციის პირს) დაინახავდა, ხევისბერი ქუდზე სცნობდა, – დროშას ნაქურდალივით ყავარჯენთან ერთად გულზე მიიკრავდა და ზედ ნაბადს შემოიგდებდა, დააფარებდა.

ხალხი, როგორც კრუხს წინილები, ისე მისდევდა უკან ხევისბერსა, ყველა დიდად ბედნიერად ჰგრძნობდა თავის თავსა, რომ ელირსა დროშის გაყოლას, ყველა დარწმუნებული იყო, სათხოვარი და სანუკვარი აუსრულდებოდა, წინ აღარაფერი ედგა; ყველა ამ მგზავრობას ისედაც ბედნიერად ჰსახავდა, თითქოს თვითელი მათგანი ვისმე დიდად დაესაჩუქრებინოს და მთელ თავის სიცოცხლეში უზრუნველყოს.

ფეხშიშველა დედაკაცები, რომელთაც, სულ ცოტა ორმოცი ვერსი უნდა გაევლოთ, ვიდრე დიდ სალოცავში მიაღწევდნენ, რიყეზე და ქვიშაზე ისე აბიჯებდნენ, თითქოს ფეხქვეშ ხალები ჰქონდათ დაფენილი. დალოცვილი ხატი მიელოდებოდა აუარებელს ხალხს, რათა ამ უხილავს ზესთა ბუნების ძალს მიენიჭებინა ხალხისთვის ის, რაც ხილულმა ფიზიკურმა ძალამ წაართო მათ და გაუხადა საძებრად, სათხოვნელად, სატანჯავად...

ხალხი თანდათან, ნელ-ნელა გაიკრიფა ამ წმინდა ადგილიდან. იქ დარჩა მხოლოდ დაბლა ნაცეცხლარები, გამოხრული ცხვრისა და კურატის ძვლები, სისხლი დახოცილი საკლავებისა, შავად გამხმარი და ჩამკვდარი მიწის გულში. სტაქნების და ბოთლების ნამტვრევები, წკირე-

ბის დაცარიელებული, დაჭყლეთილი კოლოფები, წმინდა სანთლისაგან შეტრუსული ყორის ლოდები, დიდი მუხის ტოტზე ჩამოკიდებული ზარი, მიტკლის სახელურით, დიდრონი იფნების და მუხების ნიავის შებერვაზე მთრთოლვარე ფოთლები, ხოლო ჰაერში ამ წმინდა ადგილის გარშემო განუშორებლად მოფარფატე და მსასოებელი ხალხის ვედრება და იმედი შველისა, შვეებისა და სიხარულისა.

IV

მეორე დღეს დაბა №-ში დიდი ჩოჩქოლი იყო, მითქმა-მოთქმა. ხალხი ჯგუფ-ჯგუფად გროვდებოდა, თათბირობდა. ყველას სალაპარაკო დროშა იყო, რომელიც იმ დილით ორმა დარაჯმა და ერთმა ურიადნიკმა დიდის ამბით მოიტანეს ბოქაულისა და მაზრის უფროსის განკარგულებით, „ჩიხაურში“ (თოფების საწყობი) შეინახეს... ჩიხაურის კედელი მეიდანს აღმოსავლეთით ჰსაზღვრავდა, რაზედაც გზა მოდიოდა.

მღვდლისა და ბოქაულის მიერ წინააღმდეგობით გეგმა მეორე დღეს დარაჯებმა განახორციელეს: მლოცავს დროშიონს უყელეს, ვინაიდან იმათი გზა კარგად იცოდნენ; ხევისბერი ბევრს ეცადა, ძალიან გულმოდგინედ აფარებდა თავის გახეხილს, გაქუცულს ნაბადს, მაინც ვერ დააფარა საცოდავმა ისე, რომ დარაჯების ბოროტ თვალებს ვერ დაენახათ იგი; დაინახეს და უწყალოდ გამოჰგლიჯეს ხელიდან, უშიშრად, ისე, როგორც უბრალო ჯოხი, ბეკმა წინააღმდეგობა ვერ გაუწია, როგორც წესია, მხოლოდ სიტყვიერად შეეკამათა: – ნუ სჩადით მაგას, ბიჭო, ნუ! ინამეთ ღმერთი! იფიქრეთ და, რასა სჩადით?! – ეს იყო და ესა!.. მხოლოდ, როცა წავიდნენ, დარაჯებს უკან წყევა-კრულვის სიტყვები დაადევნა:

– გრისხავდეთ, გაგინყრესთ მაგისი მადლი, ღმერთმა და ი ჩემმა წმინდა გიორგიმ ნურა კარგი განახვინოსთო!

მლოცავს, ე.ი. დროშიონს ოთხმოცამდე კაცი და ქალი შეადგენდა, მაგრამ იმათ შორისაც არავინ გამოჩნდა ისეთი, საწინააღმდეგოდ, დროშის შესანარჩუნებლად, დასაცველად ეხმარა ისეთივე ძალა, როგორსაც დარაჯები ხმარობდნენ. თქვენს მტერს მოსწყდეს წელი, როგორც მთელს ხალხს წელი მოსწყდა. განადგურდა, ჩაითუთქა; პირდაღებული, გამტკნარებული ერთიმეორეს შესჩერებოდნენ, რა ვქნათ, რალა გვეშველებაო? – თვალებით ერთმანეთს ეკითხებოდნენ.

ხალხი გვიანლა მოვიდა გონს და ჩვეულებრივ საშუალებას მიჰმართა დროშის დასახსნელად. წინათ თუ ხმლით იცავდა მამა-პაპა ამ დროშას

სოფ. ჭალანოვლი, შუბნურის ჯვარი, დროშის ტარაზი, სასანთლე

და არ ანებებდა მტერსა, ეხლა ფულით უნდა დაეცვათ, დაეფარათ იგი, ე.ი. გამოეხსნათ მტრის ხელიდან. ხელდახელ მოაგროვეს ერთი თუმანი ფული და რამდენიმე კაცი გამოეკიდა დარაჯებს უკან, მაგრამ ხელცარიელები დაბრუნდნენ. „ათასი თუმანიც რო მოგვცეთ, ჩვენ ისეთი ბრძანება გვაქვს, დროშას ვერ დაგიბრუნებთ ვერაგზითო.“ – იყო დარაჯების პასუხი.

რა თქმა უნდა, თუ ხალხი სწუხდა, ხევისბერს რალა გაალაღებდა, ბეკი უარესად შეწუხებული იყო; იმას დროშის ნაცვლად ხელში მხოლოდ ყავარჯენილა შეჰრჩა. ის მაინც იმედს არა ჰკარგავდა და, როცა დროშის გამოსახსნელად დაბრუნებულმა კაცებმა დარაჯების პასუხი მოიტანეს, ბეკმა ხალხის გასაგონად წარმოსთქვა:

– ფიქრი არ არი, ვენაცვალე ჩემს თამარისეულს, თავისთავს თითონ დაიხსნისო, – ხევისბერი დროშას მეტსახელად თამარისეულს ეძახდა.

– გრისხავდეთ მაგის მადლი და ძალიო! – ხალხის გულიდან მხოლოდ ეს სიტყვები ამოდიოდა ამჟამად.

ყველა ჰგრძნობდა თავს უთავ-უხელფეხოდ, ჰგრძნობდა ისე, რომ დარაჯებმა მოჰკვეთეს ნახევარი ასო და ისე გაუშვეს თვითვეული მათგანი. გზაკვალარეულ წეროებსავით აღარ იცოდნენ, რა ექნათ, საით წასულიყვნენ – განეგრძოთ გზა, თუ უკან დაბრუნებულიყვნენ; დროშამ გაიყოლა თან იმათი სული და გული; დროშა, როგორც ჩანგალი მასზე მიბმულ თევზს, ისე იზიდავდა თავისკენ ხალხის ოცნებას. საცა დროშაა, ღმერთიც იქ არი, თუნდა ბოსელში შეიტანო და ამიტომ მლოცავთ დროშა რომ ჩიხაურში დაჟანგებულ თოფებთან ერთად დაყუდებული დაენახათ, ისევა მუხლს მოუყრიდენ, როგორც წმინდა გიორგის სალოცავში. დღეს ეს დროშა მტრისაგან შეურაცხყოფილია, ჯავრი არ ამოიყარეს... „ჩვენ თუმც ჩვენის უძლურებისა გამო ვერაფერი ვუშველეთ დროშას, მაგრამ არაფერი უშავს, ის თავისთავს უშველის“. – ეს ფიქრი უელავდა ყველას თავში და გულში იმედი ესახებოდა, რომ დროშას, როცა იქნებოდა, დაეპატრონებოდა ხევისბერი და

გულანის ჯვრის დროშები, ხმესურათი

ხალხიც ჩვეულებრივად გაჰყვებოდა თან მის სადიდებლად და სასახელოდ. ეხლა კი, მეტი რა ღონე იყო, უნდა უდროშოდ წასულიყვნენ მთაში, დიდ სალოცავში, უნდა მისულიყვნენ იქ გაცვრცილნი, შეურაცხყოფილნი, დამხობილიყვნენ წინაშე დიდი ბატონისა და შაეჩივლათ მისთვის თავიანთი მწუხარება, ვარამი, დაჩაგვრა, შელახვა ხალხის თავმოყვარეობისა, შეგინება დროშისა. ხალხი აღარაფერს დაუმაღავდა დიდებულს თავის სალოცავს, ამონათხევდა მის წინაშე მოგუბებულ ნაღველს, შინაურს თუ გარეულს, და მოსთხოვდა, რომ დაჰხმარებოდა იგი და შეემსუბუქებინა თავის მოსავთათვის ტვირთი მძიმე და გაეცა პასუხი იმისთვის, ვინც ხალხსა სჩაგრავს და ჰმტრობს, – ვინც ფეხქვეშ სთელავდა ერის უფლებას, არაფრად აგდებდა ხალხის ზნე-ჩვეულებას და სხვ. ბეკი კარგად ჰხედავდა, ცხოვლავდა ჰგრძნობდა, ხალხის გულს მოსეული ნაღველი ყორანივითა სწინკნიდა. ხევისბერის გული ხომ გულად აღარ ჩაითვლებოდა. ის დამწვარიყო, დანაცრებულადადაკვლებულიყო, ბეკისავე ცრემლით დასვე-

ლებული, ხაჭოს კვერსავით შეკუმშული ეჩარა მკერდში, როგორც ყორეში უბრალო რამ რიყის ქვა... ბეკი ცოცხალ-მკვდარს დაემსგავსა, მაგრამ ხმა, ერის გამამხნეველი, ისევ იმან ამოიღო, ხალხი ანუგეშა, სასოება დაბადა მის გულში.

– ხალხნო! – წარმოსთქვა ბეკმა დამტკნარებული ხალხის წინაშე: – ნუ იდარდებთ, გულს ნუ გაიტეხთ!.. ჩვენს მამა-პაპას ბევრი ვაება უნახავ; საქართველოს თავზე ბევრს ვაი-ვაგლახს გადაუვლია, დროშებიც ბევრჯერ გაუტაცია მტერსა, საყდრები და ხატებიც ბევრჯერ დაუნგრევია, ხალხიც მრავალი გაუნყვეტია, – კალოდ ულენავ მკვდარი, მაგრამ საქართველო ისევ საქართველოდ დამრჩალა. გასულა ხანი, ხალხი ისევ გამრავლებულა, ხატ-საყდრებიც აშენებულან, დროშაც გაახლებულა. გულს ნუ გაიტეხთ, გენაცვალოსთ ბეკი, როგორც გვილოცია, ისევ ისე ვილოცოთ ჩვენი სალოცავი. დღეს უდროშონი ვართ, მართალია, მაგრამ ხვალ ღმერთი ისევ დაგვიბრუნებს დროშას. წავიდეთ, ძმებო, ჩვენის ბატონის (სალოცავი) ძალი და მადლი

იქვე დაგვხვდება, იმას იქიდან ვერავინ მოიტაცებს, თუნდა მთელი ქვეყნის ხელმწიფეები მოვიდნენ თავის ჯარებით და ზარბაზნებით. იმის წართმევა მარტო ღმერთს შეუძლიან და სხვას არავის. კაცნი კი, რაც უნდა ეცადნენ, ღმერთობას ვერ იზმენ!“.

ბეკი ამ სიტყვას რომ ამბობდა, მთელი სახე უთრთოდა და მზად იყო, იმის გულიდან, როგორც ცეცხლის მფრქვეველ მთიდან, ამოეხეთქა ქვითინს, მაგრამ სასწაულებრივ თავს იჭერდა, გულს იმაგრებდა.

– მაშ, მაშ, უნდა წავიდეთ, შინ ხო არ გავბრუნდებით, უნდა ვილოცოთ. განა დალოცვილმა ხატმა არ იცის, როგორი დღეც გვადგა? უდროშოდ მისვლას ართ გვინყენს!.. – წარმოსთქვა ხალხმა.

– არ გვინყენს, არა, დაილოცოს იმისი მადლი და სახელი, დიალაც რო იცის, საქმე როგორ არი! – გამხნევა კვალად ბეკმა ხალხი.

– ღმერთო, მოგვიმართე ხელი, ღმერთო და ჩვენო სალოცავებო, ნუ მოგვიძულებთ, შაგვენიეთ, გვიშველეთ! – სთქვა ბოლო დროს ხევისბერმა და ცხენით, ნელის ნაბიჯით, გაუძღვა წინ მორჩილ მრევლსა.

ბეკი წაუძღვა ხალხს წინ, რათა გადაეხადა დღესასწაული, აესრულა თავისი მოვალეობა, თუმცა იმისი სული და გული დროშასთან იყო, და გულში გადანყეტილი ჰქონდა მტკიცედ, გაათავებდა თუ არა ხატობას, იმ წამსვე შესდგომოდა დროშის ტყვეობიდან გამოსხნის საქმეს.

ხატის სალოცავად დამშეული და გასწრაფებული ხალხი ამასობაში მთის კალთებზე მოტანტალე ნისლებმა დაფარეს, შეახვიეს ისინი ძაძაში, როგორც ძვირფას სამოსელში. ბუნებამ თითქოს ამით ანუგეშა გულდანყლულებული ერი და დაუამა მწვავე იარა.

V

რა მოხდა შემდეგ? – ჩვეულებრივი ამბავი: ფულების მოგროვება დასტურების მიერ და კაცების ძებნა მთავრობაში გასაგზავნად, სათხოვნელად, საშუამავლოდ. კაცები შეამზადეს და გაგზავნეს მაზრის უფროსთან და აგრეთვე ქალაქს. მაგრამ ბეკი იმათ არ ენდობოდა და თავადაც თან დასდევდა რწმუნებულებს... იმას მთელი ერთი კვირის განმავლობაში მუდამდღე ჰნახავდით ბოქაუსლის კარებზე ქუდმოხდილს, ყავარჯენზე დაბჯენილს, თავბედჩამოტირალი სახით...

– შენ, ბერიკაცო, ხომ არ გინდა ციხეში თავი გიკრა? რა სულთამხუთავივით დამდგომიხარ თავზე, შე ოჯახდაქცეულო? დასწყევლა ღმერთმა, ხათაბალაა!.. არ შეიძლება-მეთქი,

ხომ გითხარი? შენ ქართული გეყურება თუ არა? რა ტურებს აცმაცუნებ? დამაშტერე, კარგად დამაშტერე თვალები!.. მამა გიცხონდა, ეხლავე წინ მოგაგებებ, არა? შე არანმინდავ, კერპთმსახურო, ქვეყნის მატყუარავ, დასალრჩობი ხარ შენა, გესმის თუ არა, პირდაპირ დასალრჩობი, არა მაშ?! სთქვი სწორედ, რატომ ხმას არ იღებ? – ეუბნებოდა განრისხებული ბოქაული გასაცოდავებულს ხევისბერს და თანაც მზად იყო სიტყვა საქმედ განეხორციელებინა, უკეთუ ბეკი არ შეისმენდა და არ მოჰპორდებოდა ბოქაულის კარ-მიდამოს.

– ვარ, ბატონო, მაგრამ... სთქვა ხევისბერმა, მაგრამ წინადადება ვერ დაასრულა, სიტყვები ასლის⁶ ფხასავით ყელში ეჩხირებოდა, მეტისმეტი მღელვარებისაგან ენა ებმოდა. ამიტომ იმას, რაც ენით უნდა ეთქვა, თვალებით ლაპარაკობდა. ბევრს რასმე ამბობდა ბეკის თვალები იმისთვის, ვისაც გრძნობა აქვს, ვინც არ არი მოკლებული მადლს – ადამიანის გულში ჩაიხედოს და შეიგნოს მისი სულის ვითარება. ბევრს რასმე გამოიტყოდა ხევისბერის თვალები. იმაში მღურვაც იყო, თხოვნაც. სურვილი შთაგონებისა, რომელიც უნდა ასე გაგვეგო: განა შაიძლება ქართველი კაცი საქართველოსა ჰლაღატობდეს? ვაჰ დედას მტრისას!.. განა ქართველმა კაცმა არ უნდა იცოდეს, რო დროშა ერის სულიერად აღმზრდელი და არა წამწყმედელიო? და სხვ. და სხვ.

ბეკის დაჟინებით სიარული მაზრის უფროსთან, ბოქაულთან და სხვა მოხელეებთან დასტურებმა, რწმუნებულად ამორჩეულმა კაცებმა საქმის საზარალოდ ჩათვალეს და ამიტომ ხევისბერი შინ გაგზავნეს, ხოლო თავად, რაც შეეძლოთ, ჭკუას, გამოცდილებას არ ჰზოგავდენ, რომ დროშა როგორმე გამოეხსნათ საპყრობილედან; არზებს არზებზე გზავნიდენ და მიდ-მოდიოდენ სოფლიდან ქალაქს, ქალაქიდან სოფლისაკენ. ბევრი გამოუჩნდათ მანუგეშებელი, დარიგების მიმცემი. თავადაც იმედს როდი ჰკარგავდენ, თავისთავს თვითონვე არიგებდენ, ბჭობდენ, როცა ერთად შეიყრებოდენ – რა ვთქვათ, როგორ მოვიქცეთ, რო ჩვენი თხოვნა უკანონოდ არავინ ჩათვალოსო. მეცადინეობამ რწმუნებულებს ამაოდ არ ჩაუარა და, როგორც იყო თ ა მ ა რ ი ს ე უ ლ ი დაიხსნეს მტრის ხელიდან, ანუ, როგორც თავად ხალხი ამბობდა დროშამ თავისთავი თავად დაიხსნაო.

ხალხი მაზრის უფროსის მიერ დროშის ჩაბარების ამბავს სხვადასხვა ფერადებით ამკობდა.

6 ასლი – ხორბლის ჯიში.

სოფ. პლო, მთავარანგელოზის ჯვარი,
დროშის ტარაპი

საქმე იქამდის მივიდა, თურმე, ბოლოს „ნაჩალიკი“ ეხვეწებოდა დასტურებს: „ნაილეთ, თქვე მამაძალეობო, და მომამორეთ ეს თქვენი დროშა აქედან, თორემ, ლამის არი, სტრაჟნიკების ცხენები კი არა მარტო, ლამის სტრაჟნიკებიც დაცოფდენ, და ეს ცოტაა კიდევ, – იქნება მთელი „ჩიხაურაც“ გაგიჟდეს – თოფებმა თავისთავად სროლა დაიწყონო. მომამორეთ, ჩქარა მომამორეთ თავიდანაო!

მთელი ეს ამბავი დაბადა ერთმა შემთხვევამ, რომელიც მოხდა დაბა №-ში. ერთ დარაჯთაგანს, სწორედ იმას, ვინაც ბეკს დროშა წაართვა, ჩამოიტანა და ჩიხაურში მოათავსა, სწორედ იმას გაუგოჟდა ცხენი; ცხენმა მხედარი გადმოაგდო და თავი მიახლეინა გალავნისთვის სწორედ იმ ალაგას, საცა ჩიხაური იყო; თავგაჩეხილმა დარაჯმა იმ წამსვე სული განუტევა...

მაშინათვე, ვინც კი გაიგონა ეს ამბავი, ყველა ამას ამბობდა: – „კიდევ დაატყვევებთ დროშას? ვერ ნახეთ, რა ძალა ჰქონია წმინდა გიორგისო?“

მაგრამ ყველაზე მეტად გალალეებული ბეკი იყო. სწორედ მზე მოჰფენოდა სახეზე, მის სახეს

და შუბლს ნაოჭები დაჰკარგვოდა. ჭაბუკის სახეს დაჰმსგავსებოდა, პირი უღიმოდა; დროშას, ვით დედა შვილს, გულში იხუტებდა. პირველად, როცა მიუტანეს და ჩააბარეს, სიხარულით ცას დაენია; დროშას ხან ასწევდა მალლა და ხან დაუშვებდა და თან ამას ამბობდა:

– ვენაცვალე ჩემს თამარისეულს... აკი მაშინვე გითხარით, ბიჭო, თამარისეული თავისთავს თავად უშველისო, ჩვენი შველა საჭირო არ არიო?!.. დასთხაროს ღმერთმა თვალეები, ვინაც ჩვენ თვალეებსა გვთხრის. ვერა ნახეს, ვერ გაიგეს, რაც ძალა ჰქონია ჩვენს სალოცავს?!.. აბა ნუ დაგვეხსნებიან, იქნება, ისე გაუხადოს საქმე, სუ ამოჟლიტოს ყველანი თავის ცოლშვილიანადა. აი, ი ჩემი სიზმარიც აცხადდა. დევი რო შამება, მაგრამ, დაილოცა ღმერთი, ვერ გამლახა; იმედია, ვერც ამის შემდეგ გამლახავს; მანამ თამარისეული ჩემთან არის. მე დევი ვერას დამაკლებს. ვენაცვალე მაგის მადლსა და ძალსა, უწამებელს აწამებინებს თავისთავსა! – ეუბნებოდა სახეგაბრწყინებული ბეკი გარსემორტყმულს ხალხსა.

– გაგიხაროიან, აწამებია კი არა, – დაილოცა მაგის მადლი და სახელი, – მეტიც უყო, თავში ჩვენ ვეხვეწებოდით, დროშა დაგვიბრუნეთო. დიდს უარზე იდგნენ და ბოლოს კი ნაჩალიკი გვეხვეწებოდა – ნაილეთ და მომამორეთ თქვენი დროშა თავიდანაო. – უპასუხებდა ბეკს გახარებული ერი. ბეკი კარგა ხანს აღარა ჰმორდებოდა დროშას და, როცა მარტოკა იყო, ელაპარაკებოდა იმას. დღეში სამჯერ უცვლიდა ადგილს, არ იცოდა, სად შეენახა, რომ მის იმედს და ნუგეშს მურტლის ხელით არავინ შეჰხებოდა, – არ გასწყრომოდა კიდევ ვისმე ღმერთი და არ ჩამოეყარათ მისთვის თ ა მ ა რ ი ს ე უ ლ ი.

მაგრამ ეხლა ხევისბერი სრულიად სხვა ფიქრზე იყო დამდგარი: „მაშინაც დავაშავე, რომ თამარისეული ისე უომრად დავანებე სტრაჟნიკებსა. არ ვიცი, რამ შემკრა, რამ მომაჯადოვა. ეხლა კი, ეხლა, თუ კიდევ ვინმე ხელი ახლო, ჩემის სალოცავის მადლმა, ისე ადვილად აღარ დავანებებო“...

ვაჟა-ფშაველა

1913 წ.

7 ფოტომასალა გამოყენებულია ვ. ბარდაველიძის ნაშრომიდან აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები. 1974, 1982, 1985

სპარსი მემპტიანის ცნობა

XII საუკუნის ქართული დროშის შესახებ

შუა საუკუნეების ქართული დროშების შესახებ ერთობ მწირი ცნობები მოგვეპოვება. კიდევ უფრო მწირია ცნობები, რომლებიც ამ დროშის აღწერილობას შეიცავს. ერთიანი მონარქიის გორგასლიან-დავითიანი დროშის ფერსა თუ სახეზე მხოლოდ თამარის პირველი ისტორიკოსი (XII ს.) და სტეფანოს ორბელიანი (XIII ს.) მოგვითხრობენ.¹

ასეთ ვითარებაში მნიშვნელოვანია სპარსელი ისტორიკოსის, მუჰამად იბნ ალი რავენდის ერთი ცნობა, რომელიც თავის დროზე ვ. მინორსკიმ გამოიყენა XII საუკუნის საქართველოსა და კავკასიის ისტორიის გაშუქებისას,² ქართულ ისტორიოგრაფიაში კი პ. თოფურიაშვილმა შემოიტანა.³ თუმცა, ამ ცნობისათვის, შუა

საუკუნეების ქართული დროშების თვალსაზრისით, არც მამინ და არც შემდეგ, ყურადღება არავის მიუქცევია. ის შეუმჩნეველი დარჩა ქართული ვექსილოლოგიისთვისაც.

რავენდის შესახებ ცოტა რამ თუ არის ცნობილი, ისიც, მისივე ნაშრომში მოყვანილი ფაქტებიდან. მსახურობდა უკანასკნელი დიდი სელჩუკი სულთნის, თოღრულ III იბნ არსლანის (1176-94) კარზე, რომლის დაღუპვის შემდეგ რუმის სულთანს, ლიას ად-დინ ქაი-ხუსრაუ I-ს (1192-96, 1205-11) მიმართა. ის განსწავლული იყო სამართალსა და თეოლოგიაში და განაფული კალიგრაფიც გახლდათ, რომელსაც შეეძლო ეწერა ერთმანეთისაგან განსხვავებული 70 სახის ხელით. თავისი შრომა („რაჰათ ალ-სულურ“),⁴ რომელშიც დიდ სელჩუკთა დინასტიური ისტორიაა მოთხრობილი, რავენდიმ 1202-10 წლებში დაწერა.⁵

აღნიშნული ცნობა XII საუკუნის შუახანებს ეხება, პერიოდს, როდესაც გაძლიერებული საქართველო ჩრდილოეთ სომხეთსა და არანში უტევს მუსლიმურ სახელმწიფო ერთეულებს. მასში აღწერილია მუსლიმებთან ბრძოლაში გიორგი III-ის მარცხი, რომელიც მან წინა წლების წარმატებების (ანისთან გამარჯვებისა და დვინის აღების) შემდეგ განიცადა.

გიორგი III, რომელიც ძლიერი და ენერგიული ხელისუფალი იყო, გამეფებიდან (1157) ცოტა ხანში, კერძოდ, 1160 წელს აქტიურ შეტევას იწყებს მუსლიმთა წინააღმდეგ. 1161 წელს ის ანისთან ამარცხებს შაჰ-არმენ სუქმან II-ის მიერ ორგანიზებულ ისლამურ კოალიციას,

1 „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილია ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II (თბილისი, 1959), 71; სტეფანოს ორბელიანის ნაშრომის „ცხოვრება ორბელიანთა“ ძველი ქართული თარგმანები, ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა (თბილისი, 1978), 38. აქვე შევნიშნავ, რომ სრულიად მიუღებელია სტეფანოს ორბელიანის ცნობის კ. თუმანოვისეული ინტერპრეტაცია, როდესაც ის ცდილობს ქართული (I) დროშის ფერები (თეთრი და წითელი) მამიკონიანების საშუალებით დაუკავშიროს აქემენურსა და ზოროასტრულ სპარსულ ტრადიციას და სრულიად ჰიპოთეტურ სომხურ (?) სამეფო დროშას.

2 V. Minorsky, *Studies in Caucasian History* (London, 1953), 95.

3 პავლე თოფურია, აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის პოლიტიკური ერთეულები XI-XII საუკუნეებში (თბილისი, 1975), 223.

4 ამ ნაშრომის სათაურისათვის იხ. Sara Nur Yildiz, „A *Nadim* for the Sultan: Rāwandī and the Anatolian Seljuks,” in *The Seljuks of Anatolia: Court and Society in the Medieval Middle East*, ed. by A. C. S. Peacock and Sara Nur Yildiz (London, 2013), 104.

5 *The Rāhat-uş-şudūr wa āyat-us-surūr, being a History of the Saljuqs by Muḥammad ibn ‘Alī ibn Sulaymān ar-Rāwandī*, ed. with notes, glossary and indices by Muḥammad Iqbal (London, 1921), XV-XX; Carole Hillenbrand, „Rāwandī,” *Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed, vol. VIII (1995), 461; Id., „Rāwandī, the Seljuk Court at Konya and the Persianisation of Anatolian Cities,” *Mesogeios*, vol. 25-26 (2005), 159-60; Yildiz, „A *Nadim* for the Sultan: Rāwandī and the Anatolian Seljuks,” 94-5.

1162 წელს კი იღებს დვინს, სომხეთის ძველ დედაქალაქს.⁶

ქართველთა წარმატებებმა მუსლიმ მმართველებს გაერთიანებისაკენ უბიძგა. გიორგი III-ის წინააღმდეგ კოალიციური ლაშქრით გამოვიდა აზერბაიჯანის ათაბაგი შამს ად-დინ ელდიგუზი თავის პროტყე თოღრულ III-სა და ერასის თურქ ამირებთან ერთად, შაჰ-არმენი სუქმან II, აჰმადილიანები და აჰდაბიანები. 1163 წელს მუსლიმთა გაერთიანებულმა ლაშქარმა გერგერის (გარგარის) მძიმე და სისხლისმღვრელ ბრძოლაში სძლია გიორგი III-ს.⁷ მუსლიმებმა მოიპოვეს მეტად მნიშვნელოვანი გამარჯვება და ქართველებთან დაპირისპირებაში ინიციატივასაც დაუფლნენ. მომდევნო წელს საქართველომ დათმო ანისი (1164), რომლის ხელახლა აღება მხოლოდ 1174 წელს მოხერხდა.

გერგერის ბრძოლაში ჩვენთვის, ამჯერად, ქართველების მიერ დაკარგული ქონების ჩამონათვალა საინტერესოა. ეს ქონება იმდენად შთამბეჭდავი იყო, რომ მისი აღწერა მრავალ მუსლიმ ავტორთან გვხვდება. სანამ რავენდის ცნობას განვიხილავდეთ, ამ აღწერილობებსაც მოვიყვან, რადგან ისინი, ქართველთა დასანანი მარცხის გარდა, თვალნათლივ მეტყველებენ იმდროინდელი საქართველოს სიძლიერესა და სიმდიდრეზე.

სადრ ად-დინ ალ-ჰუსაინი წერს, რომ „მუსლიმებმა ხელთ იგდეს ნადავლი, რომლის მსგავსი არც მათ და არც სხვა ლაშქარს აროდეს ემოვა. მეომრები დამძიმდნენ ალაფით, ცხენებით, მრავალი ნივთით, მშვენიერი კარვებითა და მარგალიტის მსგავსი მონებით. სამეფო ქონებიდან ხელში ჩაიგდეს ვერცხლის ბაგები, რომლითაც მეფის ცხენებს არწყულდნენ, საჭმლის მოსამზადებელი ჭურჭელი, მაგიდები, თეფშები, ლანგრები და დოქები, ყველანი ოქროსაგან ნაკეთები. მეფის ხაზინაში იპოვეს აურაცხელი ძვირფასი თვალი, ოქრო, მარგალიტი და მარჯანი...“⁸

კიდევ უფრო მეტ დეტალს გვანვდის თავის მონათხრობში იბნ ალ-აზრაჰ ალ-ფარიკი: „მათი

[ქართველთა] ქონებიდან იმდენი მოინადავლეს, რომ აღწერა ან დათვლა შეუძლებელი იყო. ხელში ჩაიგდეს მეფის საჯინიბო, რომლის ბაგები ვერცხლისა იყო. მეფის მარანი სრულად მოიხელთეს, ვერცხლის დიდი კასრების ჩათვლით. ერთი მათგანი სულთანს მიართვეს. წყვილი ასეთი კასრის ტრანსპორტირებისათვის ერთი საზიდარი გახდა საჭირო. სულთანმა ის თავისთან გააგზავნა 2 ათასი დინარის ღირებულების სხვა საქონელთან ერთად. ჰამადანის მთავარ მეჩეთს მან გაუგზავნა ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭელი, რათა ისინი წყლის სასმელად გამოეყენებინათ. მეორე კასრი თურქმენებს შეხვდათ, რომელთაც ის ნაწილებად დაამტვრის... შაჰ-არმენს სამი საპალნე ერგო: ერთში ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭელი იყო; მეორეში — მეფის სამლოცველო თვლებით მოოჭვილი ოქროსა და ვერცხლის ჯვრებით, ოქროსა და ძვირფას ქვებში ჩასმული ფასდაუდებელი სახარებებით, რომლის მსგავსი არსად მოიპოვებოდა; მესამეში — აურაცხელი და შეუფასებელი ოქრო, ვერცხლი და ძვირფასი თვლები მეფის ხაზინიდან“.⁹

ზაჰირ ად-დინ ნიშაბურის თანახმად, მუსლიმები „მოულოდნელად დაეცნენ მათ [ქართველებს] თავს და დაიტაცეს მისი [აფხაზთა მეფის] ხაზინა, და ოქროს ჯვრები და ვერცხლის ჭურჭელი; მათ [მუსლიმებმა] წაიღეს ყველაფერი“.¹⁰

რავენდის ცნობა ერთ-ერთი ყველაზე მოკლეა იმ ცნობების ფონზე, რომლებიც უკვე განვიხილეთ, მაგრამ ის შეიცავს ჩვენთვის უალრესად საინტერესო ინფორმაციას ქართული დროშის შესახებ. სპარსი მემატინის თქმით, „ათაბაგის სიფრთხილე რომ არა, რომელმაც მუსლიმთა ლაშქარს უკანმოუხედავი დევნა აუკრძალა, ერთი ქართველიც ვერ გაიქცეოდა და აფხაზთა მეფეც ტყვედ ჩავარდებოდა. თუმცა ყველა თეთრი დროშა, ოქროს ჯვრები, ვერცხლის კასრები, ხაზინა და მარანი მოინადავლეს და მეფე, ფეხშიშველი, ბოლო წამს მოახტა ცხენს და თავს უშველა“.¹¹

6 გოჩა ჯაფარიძე, *საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო XII-XIII ს-ის პირველ მესამედში* (თბილისი, 1995), 102-6.

7 იქვე, 106-8.

8 Садр ад-Дин Али ал-Хусайни, *Сообщения о Сельджукском государстве. Сливки летописей, сообщающих о сельджукских эмирах и государях*, издание текста, перевод, введение, примечания и приложение З. М. Буниятова (Москва, 1980), 141-2.

9 Minorsky, *Studies in Caucasian History*, 93-4.

10 *The History of the Seljuq Turks: From the Jāmi al-Tawārīkh: An Ilkhanid Adaptation of the Saljuq-nāma of Zāhīr al-Dīn Nīshāpūrī*, translated and annotated by Kenneth Allin Luther, edited by C. Edmund Bosworth (Richmond, Surrey, 2001), 143.

11 *The Rāhat-uṣ-ṣudūr wa āyat-uṣ-surūr, being a History of the Saljuqs by Muḥammad ibn ‘Alī ibn Sulaymān ar-Rāwandī*, 288-9; Minorsky, *Studies in Caucasian History*, 95. მდრ. თოფურია, *აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის*

რავენდის ცნობიდან მნიშვნელოვანი დასკვნების გამოტანა არის შესაძლებელი. მის საფუძველზე საბოლოოდ შეიძლება დადგინდეს ქართული დროშის ფერი, რომელიც აქამდე ეჭვქვეშაა კი იდგა. ერთიანი მონარქიის სახელმწიფო დროშის ფერზე პირველად „ისტორიანი და აზმანის“ ავტორი მოგვითხრობს: „დროშა იგი გორგასლიანი, რომელი სინდეთს შესვლითგან მოსპეტაკდებოდა“.¹² XII საუკუნის ქართულ სამეფო დროშას აღწერს სომეხი ისტორიკოსი სტეფანოს ორბელიანიც.¹³ სომხურ დედანში დროშის ფერი იკითხება როგორც „სპიტაკ“ და ის ქართულად ტრადიციულად ითარგმნება როგორც თეთრი. თუმცა, სპეტაკის, როგორც თეთრის განმარტება, ეჭვქვეშ დააყენა გ. მაჭარაშვილმა, რომელმაც მიიჩნია, რომ სპეტაკი აქ ბრწყინვალე, ანუ ოქრომკედით შემკულ დროშას ნიშნავს და, რომ სახელმწიფო დროშა ჩალისფერი იყო.¹⁴ თავის დროზე მე მივუთითე, რომ „ისტორიანისა და აზმანის“ ერთ ნუსხაში (ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შევსებულ ტექსტში) ქართული დროშის ფერი სიბერის ფერს, ანუ თეთრს არის შედარებული — „მოსპეტაკობდა რეცა სიბერისა სახედ“;¹⁵ რაც ნიშნავს, რომ გორგასლიან-დავითიანი დროშის ქსოვილი (ველი) თეთრი იყო.¹⁶ რავენდის ცნობა გვიდასტურებს ქართულ-სომხური მატინანების ინფორმაციას და ეჭვიმუტანლად ცხადყოფს, რომ ერთიანი მონარქიის დროშა ნამდვილად თეთრი იყო.

ამავე დროს, ცხადია, ქართული დროშა მხოლოდ და უბრალოდ თეთრი არ იქნებოდა. თეთრი უნდა ყოფილიყო დროშის ველი, ანუ ძირითადი ფერი, რომელიც უპირველესად და შორიდანვე

ხედებოდა თვალს, მაგრამ მასზე აუცილებლად იქნებოდა დატანილი ქრისტიანული სიმბოლიკა — მთავარანგელოზის, წმინდანის ან ჯვრის ნიშანი. ამის თაობაზე ყველაზე სრულ ცნობას სტეფანოს ორბელიანი გვანვდის: „რამეთუ განწესებულ იყო მეფისა ქონებად თეთრისა აღმისა და წითლისა ნიშნისა“.¹⁷ დ. მუსხელიშვილის განმარტებით, სომხური ნიშანი („წმინა“) ითარგმნება, როგორც „ჯვარი“.¹⁸ გამოდის, რომ ქართული დროშა თეთრი იყო, რომელზეც წითელი ჯვარი იყო დატანილი.

როგორც ვხედავთ, შუა საუკუნეების ქართული დროშის შესახებ სამი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი წყარო იძლევა ერთნაირ ინფორმაციას: ქართველი (თამარის პირველი ისტორიკოსი), სომეხი (სტეფანოს ორბელიანი) და სპარსელი (რავენდი) მემატინანები გვიდასტურებენ, რომ სამეფო დროშა თეთრი იყო. სტეფანოსი ამბობს, რომ დროშაზე წითელი ჯვარიც იყო გამოსახული. საერთო ჯამში, რავენდის ცნობაც სტეფანოს ორბელიანის მონაცემებს ეთანხმება.

ვფიქრობ, უკვე საეჭვო არ უნდა იყოს, რომ XII საუკუნეში საქართველოს სამეფო დროშა თეთრი ფერის ქსოვილზე დატანილ წითელ ჯვარს წარმოადგენდა. გასარკვევი ისლა რჩება, თუ რამდენი წითელი ჯვარი იყო ამ დროშაზე გამოსახული, — ერთი, როგორც წმ. გიორგის დროშაზე თუ ხუთი, როგორც ეს გვხვდება ევროპულ პორტოლანებზე XIV საუკუნიდან მოყოლებული.¹⁹

მამუკა წურწუშია

ისტორიის დოქტორი

პოლიტიკური ერთეულები XI-XII საუკუნეებში, 223. მინორსკისა და თოფურიას თარგმანში მცირედი, თუმცა, მნიშვნელოვანი განსხვავებაა. ჩვენთვის საინტერესო მონაკვეთს მინორსკი ასე თარგმნის: „თუმცა, მისი [მეფის] ყველა თეთრი დროშა“, თოფურია — „მაინც, ყველა [მათი] თეთრი დროშები...“ როგორც ვხედავთ, მინორსკის მიხედვით, თეთრი დროშები მეფეს ეკუთვნის, თოფურიას თანახმად კი — (ზოგადად) ქართველებს. სპარსული ტექსტის გადამონმებამ ცხადყო, რომ შინაარსობრივად უფრო ზუსტი პ. თოფურიას თარგმანია. მაღლობას მოვახსენებთ გია ბერაძეს სპარსული დედნის შემონმებისა და ცნობის დაზუსტებისათვის.

12 „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, 71.
 13 ის ქართველ დიდებულთა, ორბელთა ჩამომავალი იყო.
 14 გიორგი მაჭარაშვილი, დროშა გორგასლიანი (თბილისი, 2011), 9-15.
 15 „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, 71.3.
 16 მამუკა წურწუშია, „დროშები შუა საუკუნეების საქართველოში“, ჰეროლდი, 4 (2015), 31-2.

17 სტეფანოს ორბელიანის ნაშრომის „ცხოვრება ორბელიანთა“ ძველი ქართული თარგმანები, 38.

18 დავით მუსხელიშვილი, „ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო დროშა შუა საუკუნეებში“, ლიტერატურული საქართველო, 13-20 მარტი (1998), 5.

19 დ. მუსხელიშვილს მიაჩნია, რომ სტეფანოს ორბელიანის ცნობაში მრავლობითი (ანუ ხუთი) ჯვრებიც შეიძლება ვიგულისხმოთ (მუსხელიშვილი, „ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო დროშა შუა საუკუნეებში“, 5), თუმცა, უნდა ვაღიაროთ, რომ ორბელიანის ცნობა ასეთი დასკვნის გამოტანის საფუძველს არ იძლევა. ამ მოსაზრების კრიტიკისათვის იხ. აპოლონ სილაგაძე, გოჩა ჯაფარიძე, „ავმართე დროშა მეფისა, აღმითა წითელ-შავითა“ (თბილისი, 1999), 17-8.

ხორვატიის თანამედროვე მუნიციპალური დროშების ისტორიული წარმოშობა

1. შესავალი

1.1. მუნიციპალური დროშები, ზოგადი მიმოხილვა

მუნიციპალური დროშა, რომელიც აგრეთვე ცნობილია როგორც სამოქალაქო დროშა, შეიქმნა იყოს მუნიციპალიტეტის, ურბანული ზონის ან, ზოგადად, ეროვნული ადმინისტრაციული ერთეულის – ოლქის, თემის (კომუნის), ქალაქის, სოფლისა და დასახლების, ანუ ადგილობრივი თვითმმართველობის დროშა¹. როგორც ცნობილია, უკვე წინა კლასიკურ პერიოდში შეიმუშავეს უძველესი ქალაქების, პროტო-სახელმწიფოების შემადგენელი ნაწილების კორპორაციული იდენტურობის სიმბოლოები, რომელთაგან ზოგიერთი ატარებდა ვექსილოიდების ფორმას და ხშირად ასახავდა ადგილობრივი ღვთაებების ფიგურებს ან ემბლემებს.

ჯვაროსნული ომების შემდგომ პერიოდში, ჰერალდიკის განვითარებასთან ერთად, მუნიციპალური დროშები ემორჩილებოდა, თუმცა სრულად არ ემთხვეოდა, ჰერალდიკურ წესებს. შუა საუკუნეებში, სხვადასხვა ქალაქის დროშებზე გამოსახულია მფარველი წმინდანების, ხატების და სხვა არაჰერალდიკური ფიგურების გამოსახულებები. ზოგიერთი დროშა იმეორებს სამხედრო ფერებს, ხოლო სავაჭრო პორტები იყენებენ შედარებით მარტივ საზღვაო დროშებს.

შუა საუკუნეების პერიოდის დამთავრებისას, ცენტრალიზებული სახელმწიფოების განვითარებასთან ერთად, მუნიციპალური დროშების გამოყენება მკვეთრად შემცირდა, განსაკუთრებით 1848 წელს რევოლუციების შემდგომ, როდესაც ევროპის ქვეყნების უმრავლესობამ შემოიღო ტრიკოლორი (სამფეროვანი) ან სხვა ეროვნული ფერები საჯარო გამოყენებისთვის.

მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთმა ქალაქმა შეინარჩუნა ძველი დროშები, XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ბევრი მოექცა თანამედროვე გრაფიკული დიზაინის გავლენის ქვეშ, რასაც შედეგად მოჰყვა ეროვნული სიმბოლოების მოდერნიზირება და ტრადიციული ჰერალდიკური ფიგურების გამარტივება. XX საუკუნის მეორე ნახევარში ბევრ ქვეყანაში ჩამოყალიბდა მუნიციპალური დროშების გადახედვის, გადაკეთებისა და განახლების ტენდენცია. ციფრული

და ტრაფარეტული ბეჭდვის განვითარებასთან ერთად და ასევე ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ფორმირების შედეგად, XXI საუკუნეში სწრაფად იზრდება იმ ქვეყნების რაოდენობა, სადაც ყველა ან თითქმის ყველა მუნიციპალიტეტს აქვს საკუთარი დროშა.

1.2. ხორვატიის მუნიციპალური დროშები

ხორვატიაში მუნიციპალური დროშების ზოგადი ისტორია ვითარდებოდა ზემოთ აღნიშნული მოდელით. თანამედროვე ხორვატია მოიცავს ტერიტორიებს, რომლებიც სხვადასხვა პერიოდში სხვადასხვა სახელმწიფოს გავლენის ქვეშ იყო (ბიზანტიის, ვენეციის, იტალიის, ავსტრიის, უნგრეთის და ა. შ.), შესაბამისად, ხორვატიის მუნიციპალური დროშების განვითარებაზე ზემოთ აღნიშნული ქვეყნების ტრადიციები აისახა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ზოგადი ტერმინი „მუნიციპალური დროშა“ ვრცელდება თვითმმართველობის ადმინისტრაციული ერთეულის ყველა ქვედანაყოფზე. თანამედროვე ხორვატიის შემთხვევაში ჩვენ ვსაუბრობთ ოლქზე, ქალაქზე, თემსა და მათ ერთეულდებაზე.

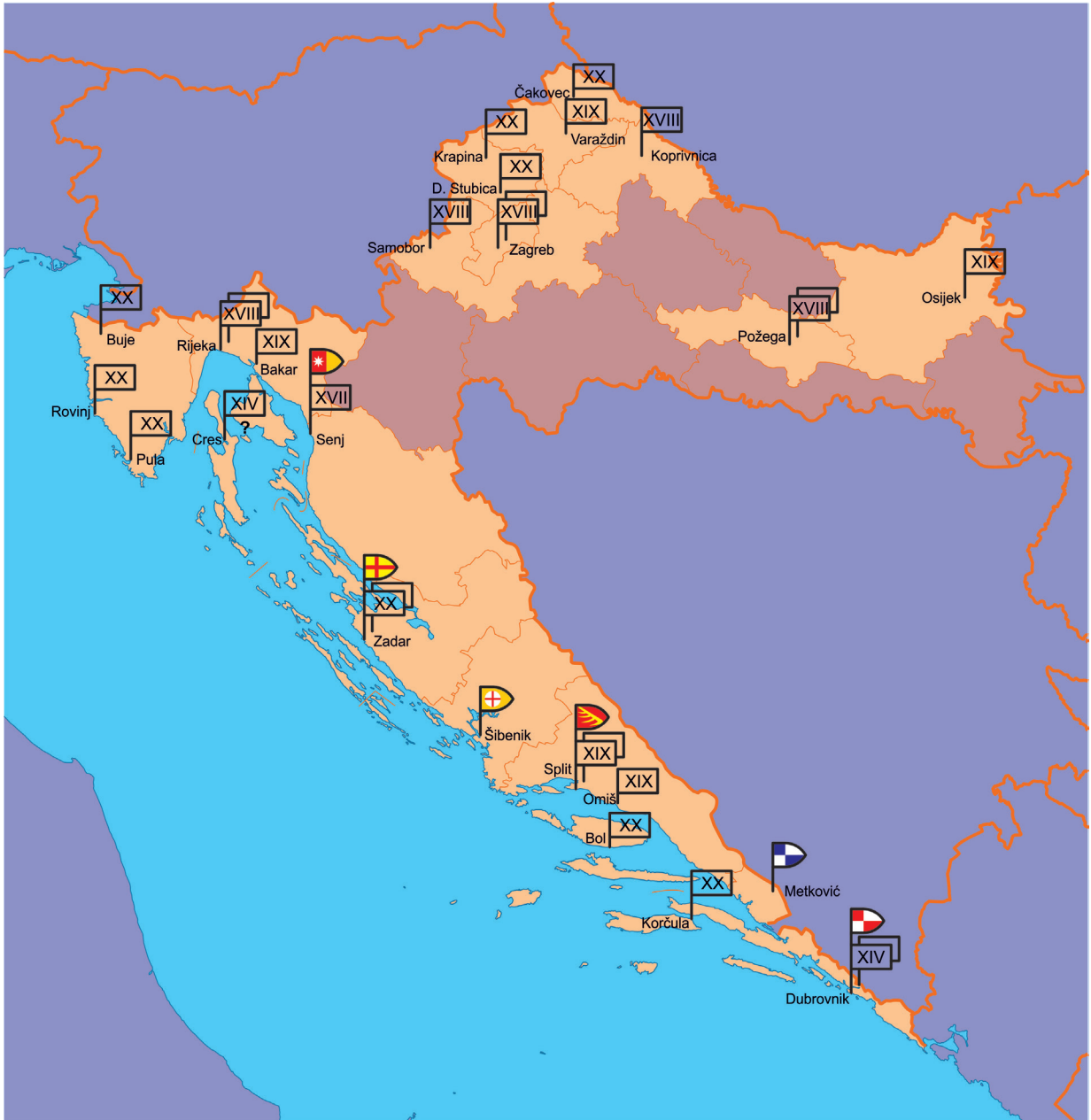
თუმცა, რადგან ოლქების დროშების დეტალები უკვე მიმოვიხილეთ², ხოლო უფრო მცირე ადმინისტრაციულ ქვედანაყოფებს არ გააჩნიათ ისტორიული დროშები, საუბარი გვექნება ქალაქებისა და თემების (როგორც ხორვატიის თვითმმართველობის ორ ძირითად ერთეულზე 1992 წლის ადმინისტრაციული რეფორმის თანახმად) დროშებზე.

დღევანდელი კანონმდებლობის თანახმად, მუნიციპალური გერბის და დროშის მიღების საკითხი წყდება ადმინისტრაციის სამინისტროს³

2 Heimer, 2003.

3 კანონმდებლობაში „ცენტრალური სახელმწიფო ორგანო ადგილობრივი და რეგიონალური თვითმმართველობების იურისდიქციით“ წლების მანძილზე იცვლება ამ უწყების დასახელება: *Ministarstvo pravosuđa i uprave* (იუსტიციისა და ადმინისტრაციის სამინისტრო), 1990-1993, *Ministarstvo uprave* (ადმინისტრაციის სამინისტრო), 1993-1999, *Državno ravnateljstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu* (სახელმწიფო მართვისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის სახელმწიფო დირექტორატი), 1999-2000, *Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave* (იუსტიციისა, ადმინისტრაციისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის სამინისტრო), 2000-2003, *Središnji državni ured za upravu Vlade Republike Hrvatske* (ხორვატიის რესპუბლიკის მთავრო-

1 Cf. *Civic flag* in Burgers et al., 2005.

სურ. 1. მუნიციპალიტეტები ისტორიული დროშებით 1990 წლამდე

დონეზე, რომელიც განსაზღვრავს სიმბოლოების მიღების და დამტკიცების ძირითად პირობებს⁴.

დროშის შექმნის ძირითადი პრინციპი არის ისტორიული მოდელის გამოყენება, თუ ასეთი არსებობს, შემდეგ კი მისი მაქსიმალური გამართივება. იგივე პრინციპი ეხება გერბებს, მათი ფარი და ფიგურები რჩება უცვლელი, ხოლო კომპლექსური ფიგურები, როგორებიც არის: გვირგვინი, ფარისმტვირთველი, ორდენები, საჩაფხუტე და ა.შ., არ გამოიყენება.

ამ პროცესის საწყის ეტაპზე, 90-იანი წლების პირველ ნახევარში, რამდენიმე ქალაქმა მოასწრო კომპლექსური (რთული) დროშების⁵ და გერბების დამტკიცება. მალევე ეს პოლიტიკა ძალზე მკაცრი და თანმიმდევრული გახდა.

2017 წლამდე სამინისტროს მიერ დამტკიცებული იყო 445 გერბი და დროშა, ხოლო ადგილობრივი თვითმმართველობებისთვის (76% 576-დან): 20 ოლქი (100%), 99 ქალაქი (79% 127-დან) და 326 თემი (76% 429-დან)⁶. თავდაპირველად სამინისტროს მიერ მინიჭებულ ნებართვაში ეწერა, რომ დამტკიცებული იყო ისტორიული სიმბოლო, ხოლო 2000 წლიდან ეს პრაქტიკა აღარ გაგრძელდა და საბუთში აღარ იწერება, რომ დამტკიცების პროცესში ისტორიული მაგალითი იქნა გათვალისწინებული. ავტორის კვლევის თანახმად, სულ მცირე 45 ნებართვა მოიცავს ასეთ შენიშვნას. გარდა ამისა, ისტორიული წყაროს საფუძველზე კიდევ 15-20 გერბი იყო დამტკიცებული. თუმცა დროშების შემთხვევაში გვიჭირს ზუსტ სტატისტიკურ მონაცემებზე საუბარი, ვინაიდან დროშების დამტკიცების დროს საბუთში არაფერი იყო ნათქვამი მათ ისტორიულ წარმოშობაზე.

ამ ნაშრომში არის ნაჩვენები ხორვატიის დაახლოებით ორი ათეული მუნიციპალიტეტის დროშა, რომლებსაც იყენებდნენ სხვადასხვა დროის მონაკვეთში, სხვადასხვა ფორმასა და ფორმატში 1990-იანი წლების პერიოდამდე. გასათვალისწინებელია, რომ ეს რაოდენობა არ არის ზუსტი. მიუხედავად ამისა, რომ ავტორი ამ საკითხს სწავლობდა 20

წლის განმავლობაში, თითქმის ყოველდღიურად ჩნდება ახალი ცნობები ახალ „ძველ“ დროშებზე და მუდმივად იზრდება და ივსება არქივებისა და ბიბლიოთეკების ინფორმაციის საცავები. გარდა ამისა, არსებობს კერძო კოლექციები და ადგილობრივი მუზეუმები, რომელთა შესახებ ავტორი ინფორმაციას არ ფლობს.

მიუხედავად ამისა, აქ წარმოდგენილი ხორვატიის ისტორიული და თანამედროვე მუნიციპალური დროშების მიმოხილვა უზრუნველყოფს ხორვატიული მუნიციპალური ვექსილოლოგიის განვითარების პროცესის სრულყოფილ შეფასებას.

ძველი დროშები ნაჩვენებია სიმბოლოებითა და შესაბამისი საუკუნეების წარწერებით. ორმაგი დროშის სიმბოლო გულისხმობს მრავალჯერად ცვლილებას დროშის დიზაინში. აგრეთვე არის ნაჩვენები ოლქებისა და ქვეყნის საზღვრები (ოლქები, სადაც ისტორიული მუნიციპალური დროშები არ დაფიქსირებულა, ნაჩვენებია მუქ ფერში).

ხორვატიის თანამედროვე ვექსილოლოგიის ერთ-ერთი თავისებურებაა გონფალონის (ცერემონიალური დროშის) გამოყენება საზეიმო ღონისძიებების დროს ბევრი მუნიციპალიტეტის მიერ.⁷

ამ ნაშრომში ყველა დროშა, მათ შორის ნიმუშები მუზეუმების კოლექციებიდან, ნახატის სახით არის წარმოდგენილი, ვინაიდან დროშის კომპოზიციის ზოგიერთი ელემენტი იკარგება ფოტოსურათზე და ნათლად ჩანს ნახატზე. რა თქმა უნდა, ნახატი ვერ შეედრება ორიგინალს, თუმცა არის დროშები, რომლებიც შენახულია მხოლოდ ნახატის სახით, ძალიან ხშირად არის ბუნდოვანი მაშინაც კი, როდესაც სამეცნიერო ლიტერატურაში არის გამოყენებული. ეს არის ერთგვარი „რეკონსტრუქციის მცდელობები“ და ტექსტში შესაბამისი სიმბოლოთი არის აღნიშნული.⁸ ეს რეკონსტრუქციები სხვა პერიოდების

ბის აპარატის ცენტრალური სახელმწიფო ბიურო), 2003-2009. 2009-დან კვლავ *Ministarstvo uprave* (ადმინისტრაციის სამინისტრო).

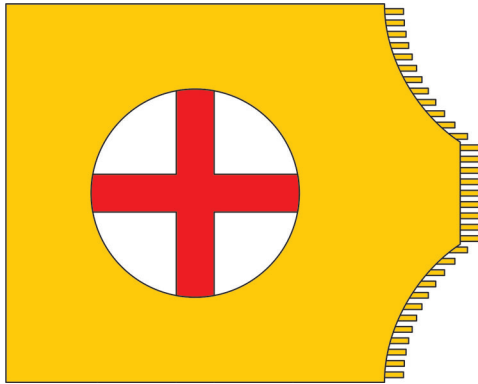
4 Pravičnik, Narodne novine, 80/94, 26/95, 94/98, and 68/04.

5 „კომპლექსური“ ამ შემთხვევაში ნიშნავს შემდეგს: ვინაიდან ძირითადი მოთხოვნა მუნიციპალური დროშების მიმართ არის ის, რომ დროშა უნდა იყოს 5 ძირითადი პერალდიკური ფერიდან ერთ-ერთი – წითელი, ლურჯი, მწვანე, ოქროსფერი (ყვითელი) ან ვერცხლისფერი (თეთრი), დამტკიცებული გერბით ცენტრში ან ტართან. სხვა ნებისმიერი ფერი ან ფერთა შეხამება (მათ შორის ბაკარის ტრიკოლორი) ითვლება კომპლექსურად.

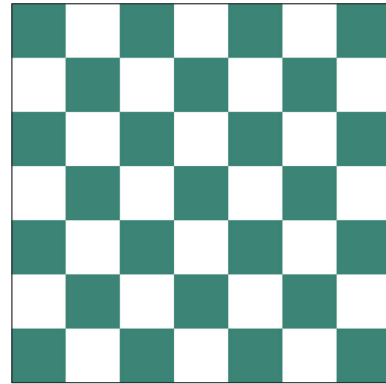
6 Cf. Heimer, 2016.

7 თანამედროვე იტალიის მუნიციპალური გონფალონების გამოყენების პრაქტიკასთან ახლოსა.

8 დროშების იდენტიფიცირების სიმბოლოები პირველად (ვრცლად) დაიბეჭდა Smith-ში, 1975: 207. ნაწილი იყო დამტკიცებული FIAV-ის მიერ როგორც დროშების საინფორმაციო კოდი Flag Information Code (see e.g. Info-FIAV 41 (2016): 32-33), მაგრამ ზოგი სიმბოლო არ იყო დამტკიცებული. მიუხედავად ამისა, ბევრ ვექსილოლოგიურ წყაროში ეს სიმბოლოები მაინც არის. ჩვენ გამოვიყენეთ შემდეგი სიმბოლოები: □ (ტარი მარჯვნივ), ⊞ რეკონსტრუქცია (არსებობს მარტო წერილობითი აღწერა), ⊞ ვერსია (ერთი ვერსია რამდენიმედან ერთი ძირითადი დიზაინის ელემენტებით), ⊞ ალტერნატიული (ერთი დროშა ორიდან, რომელიც გამოიყენება ერთდროულად ან განსაკუთრებულ შემთხვევაში და ერთი და იმავე დანიშნულებისა), ⊞ ორმხრივი, ⊞ რევერსული (დიზაინის ელემენტებით უკანა მხარეს). დროშის სავარაუდო პროპორცია გახლავთ 1:2.

XV-XVI საუკუნეების პორტოლანებიდან

1492 წლის პორტოლანიდან

24.07.1998 წელს დამტკიცებული დროშა

სურ. 2. შიზენიკის დროშები

დროშებით და ემბლემებით არის შთაგონებული და გახლავთ ისტორიული დროშის ილუსტრირებული ინტერპრეტაცია – *caveat lector* (გაფრთხილება მკითხველს).

2. ხორვატიის ისტორიული მუნიციპალური დროშები

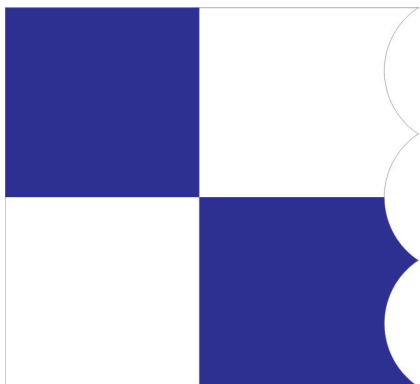
2.1. მუნიციპალური დროშები XIII-XVI სს-ის პორტოლანებსა და მანუსკრიპტებში

არსებობს ორი საინფორმაციო წყარო ხორვატიის მუნიციპალურ დროშებზე – წერილობითი წყაროები და გამოსახულებები. წერილობითი წყარო გახლავთ სტატუტები. XIII და XIV საუკუნეებიდან შენარჩუნებულია ადრიატიკის რამდენიმე ცალკეული კომუნის სტატუტები და საბაჟო დეკლარაციების ნაწყვეტები. ერთ-ერთი უძველესი გახლავთ 1272 წლის დუბროვნიკის

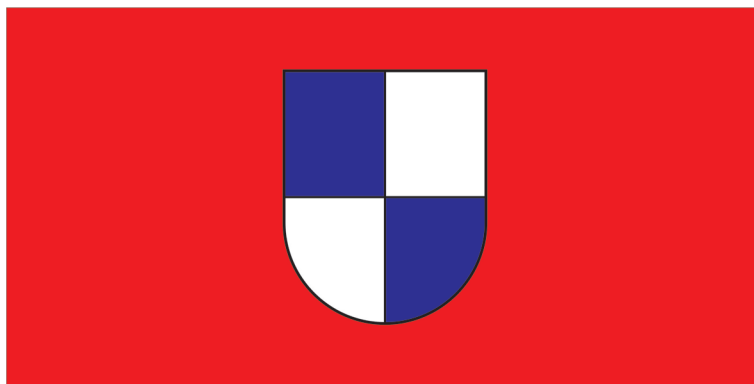
სტატუტები (დებულებები). დოკუმენტების ნაწილი არის ლათინურ ენაზე, ნაწილი კი – ხორვატიულსა და იტალიურ ენებზე. ზოგიერთ სტატუტში დროშებიც არის ნახსენები. სენჟის დებულებაში (1388) განსაზღვრულია საურავების ტარიფი იმ შემთხვევისთვის, როცა გემი შედის პორტში დროშის გარეშე.⁹ აქედან გამომდინარე, საზღვაო დროშების გამოყენება იმ პერიოდში გახლავთ მიღებული პრაქტიკა.

ქ. ზადარის უცნობი თავადის მიერ შექმნილ დეტალურ ორტომიან ქრონიკებში „*Obsidio ladrensis*“, რომელშიც საუბარია ზადარის (ზარის) ალყაზე (1345-1346), ხორვატიისა და უნგრეთის მეფე ლაიოშ I დიდის წინააღმდეგ, ისინი ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს თავს დაესხნენ კათოლიკურ ქალაქს. ზადარზე თავდასხმის ინიციატივა ვენეციის რესპუბლიკისგან წამოვიდა. ზადარი

9 §50 (51) in Margetić, 2007.

28.05.1996 წ. დამტკიცებული დროშა

28.05.1996 წ. დამტკიცებული დროშა

სურ. 3. მატკოვიჩის დროშები

იყო მათი სერიოზული მეტოქე საზღვაო ვაჭრობაში ადრიატიკის ზღვაზე. ქრონიკაში ნახსენებია სამეფო რეგალიებით¹⁰ აღჭურვილი დროშების გამოყენება და ასევე ვენეციელებისგან ბრძოლების შედეგად მოპოვებული დროშები¹¹. აგრეთვე ნახსენებია დროშა წმ. მონამე ქრისოგონ რომაელის (ზადარის მფარველი წმინდანის) გამოსახულებით, რომელიც ჩამოატარეს ჯარის წინ¹². დროშა წმ. ქრისოგონეს გამოსახულებით აგრეთვე ნახსენებია 1402 წლის მანუსკრიპტში, რომელშიც აღწერილია ქ. ზადარში მეფე ლადისლავის დახვედრის ცერემონიალი. მიღების დროს ეს დროშა იყო აღმართული მეფისა და უნგრეთის სამეფოს¹³ დროშებთან ერთად. XIV საუკუნის პორტოლანებზეც ქ. ზადარის თავზე წმ. ქრისოგონეს დროშა ფრიალებს.

ზაგრების დროშა პირველად არის ნახსენები XIV საუკუნის მანუსკრიპტებში, თუმცა დროშის აღწერილობა არც ერთ წყაროში არ არის. 1422 წელს ზაგრების ეპისკოპოსის იოანე I ალბენის წერილში არის ნახსენები „სისხლისფერი დროშა“ (*vexillum currentum*), რომელიც წმ. მარკოზის ეკლესიის სამრეკლოზე იყო აღმართული¹⁴.

ავტორი არ ფლობს ინფორმაციას მუნიციპალური დროშების გამოსახულებებზე შუა საუკუნეების ხელოვნების ნამუშევრებში. თუ ასეთი ნიმუშები არსებობს, ისინი, როგორც წესი, ისტორიული თვალსაზრისით არასანდო, ან ძალზე

მცირე ზომის არის¹⁵. შესაბამისად, ძირითადი ინფორმაციის წყარო გახლავთ პორტოლანები.

XIV-XVII საუკუნეების მანძილზე პორტოლანებზე, მხოლოდ 6 საზღვაო ქალაქი აღინიშნება შესაბამისი დროშებით (რამდენიმე გამონაკლისის გარდა, მაგ. ქ. რიჟეკა არის აღნიშნული უცხოელი მმართველის დროშით – ჰაბსბურგების არწივით). ეს ქალაქებია (ჩრდილოეთიდან სამხრეთისკენ): ქ. სენჟი, ქ. ზადარი, ქ. შიბენიკი, ქ. სპლიტი, ქ. ნერეტვა და ქ. დუბროვნიკი¹⁶.

2.1.1. შიბენიკი (ŠIBENIK)

აღმოსავლეთ ადრიატიკის სანაპიროზე მდებარე ანტიკური ქალაქების უმრავლესობისგან განსხვავებით, შიბენიკი (იტალიურად *Sebenico*) XI საუკუნეში ხორვატიის მეფეების მიერ იყო დაარსებული. მიუხედავად იმისა, რომ XV საუკუნეში ქალაქი მოექცა ვენეციის გავლენის ქვეშ, ის მაინც ითვლებოდა სტრატეგიულ პორტად XVI საუკუნის შავ ეპიდემიამდე. ქალაქი ძალზე ბევრ პორტოლანზე არის აღნიშნული ყვითელი დროშით, რომლის ცენტრში თეთრი დისკი წითელი ჯვრით არის მოთავსებული¹⁷.

საინტერესო გამონაკლისს წარმოადგენს აგუარის 1492 წლის პორტოლანი, რომელზეც შიბე-

10 *Obsidio*, 2007 : 164 – 165.

11 *Ibid.*

12 *Ibid.*: 236-237.

13 Fabijanec and Sardelić, 2009: 284-285.

14 Heimer, 2009: 35.

15 Borošak Marijanović, 1996 : 25.

16 Todorović, 2017.

17 Angelino Dulcert-is portolanebi, 1339; Catalan Atlas by Abraham Cresques, c. 1375; Guillem Soler, c. 1385; Cresques workshop, end of 14th cent.; Mecia de Viladestes, 1413; Gabriel de Vallseca, 1447; in Bibliothèque Nationale de France, Paris; Angelino Dalorto, 1330, in Biblioteca Principe Corsini, Florence; by Lopo Homen, 1554 in Instituto e Museo di Storia della Scienza, Florence; by Battista Beccario, 1426, in Bavarian State Library, Munich; Gabriel Vallseca, 1439; Pietro Russo, 1508; in Maritime Museum, Barcelona.

1320 წლიდან – პიეტრო ვესკონტეს პორტოლანიდან

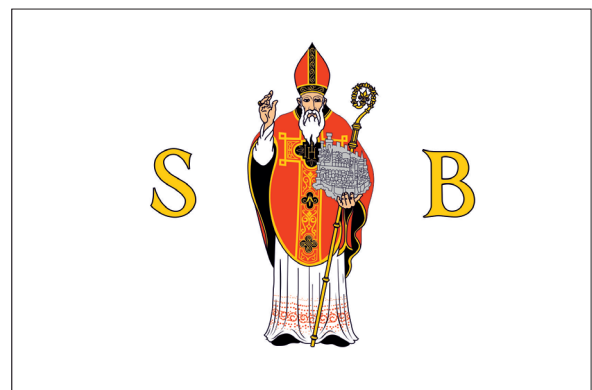
მთავარი საზღვაო დროშა

მეორეხარისხოვანი საზღვაო დროშა

რანირების დროშა
(გამოყენებაშია XIII საუკუნიდან)

თანამედროვე მუნიციპალური დროშა,
დამტკიცებული 29.12.1993.

სურ. 4. ღუბროვნიკის დროშები

„შვიდსაუკუნოვანი“ დროშის რეკონსტრუქცია 1993-2009 სტატუტების მიხედვით

02.01.1995 წელს დამტკიცებული დროშა

ცერემონიალური დროშა (2001 წ.)

სურ. 5. კრმის დროშები

ნიკი 7X7 მწვანე და თეთრი ჭადრაკული დროშით არის წარმოდგენილი¹⁸. ეს დროშა ჰგავს ჭადრაკულ ფარს, რომელიც გამოიყენებოდა 1492 წელს ზელერის საგვარეულოში, ინსბრუკში¹⁹ და წარმოადგენს უძველეს ხორვატიულ სიმბოლოს.²⁰

ჭადრაკული დროშა არ არის ნახსენები სხვა ისტორიულ წყაროებში²¹, ხოლო თეთრი დისკი

ნითელი ჯვრის გამოსახულებით უდავოდ არის წმ. მიხეილის, შიბენიკის წმინდა მფარველის, ატრიბუტი. XIII საუკუნიდან ქალაქი აქტიურად იყენებს ბეჭედს, რომელზეც გამოსახულია შუბით გველშაპის განმგმირავი წმ. მიხეილი.

არცერთ ისტორიულ წყაროში შიბენიკის სხვა დროშა არ არის დაფიქსირებული. 1993 ქალაქი ისევ დაუბრუნდა ძველ სიმბოლოს (1980-ში გამოიყენებული იყო ქალაქის პანორამა). ქალაქის გერბი დაამტკიცეს 1998 წლის 24 ივლისს (გველშაპის შუბით განმგმირავი წმ. მიხეილის გამოსახულება) შესრულებული მლადენ სტოჯიჩის მიერ, ხოლო 1998 წლის 21 ოქტომბერს სამინისტრომ (?) დაამტკიცა მოქმედი ლურჯი დროშა ქალაქის გერბით ცენტრში.²²

18 Jorge de Aguiar-ის პორტოლანი, 1492 at Yale University. Todorović-ის ვარაუდით, ეს კონკრეტული დროშა შესაძლოა აღნიშნავდეს ქ. ტროგირის (Trogir) ტერიტორიას, რომელიც არის ნაჩვენები შიბენიკის გვერდზე, რადგან ტარი გამოსახულია ტროგირსა და შიბენიკს შორის.

19 XV საუკუნის ბოლოს ჭადრაკული ფარი ჩნდება პერალდიკურ ასპარეზზე, 1527-ში ეს ფარი გამოიყენეს ბეჭედზე, ფერდინანდ ჰაბსბურგის ხორვატიის მეფედ არჩევის დროს. Cf. Peić Čaldarović და Stančić, 2011: 47-73.

20 Cf. Croatia in the Emperor Maximilian I Triumphal Procession, 1512, see Peić Čaldarović, 2016. შენიშვნა: ლურჯი და ვერცხლისფერი ჭადრაკული ფონი იყო ალტერნატიული გამოსახულება ხორვატიისთვის XVII საუკუნის ბოლომდე. E.g. Peić Čaldarović and Stančić, 2011 : 59.

21 Historical flags of Šibenik at the Flags of the World

(<http://www.crwflags.com/fotw/flags/hr-si-si.html>) Bosnia, Slavonia/Croatia in the 14th century *Libro del Conoscimento*, ca. 1385, see Tovar, 2005.

22 Statut Grada Šibenika, 15.04.1994, Službeni vjesnik Županije Šibenske, br. 4/1994, 05.05.1994.(Duje Šilović –

2.1.2. მეტკოვიჩი (METKOVIĆ)

ხორვატთა გაქრისტიანების შემდეგ დიდი ტერიტორია ნერენტის (Narent)²³ შესართავთან, საუკუნეების განმავლობაში ინარჩუნებდა თავის დამოუკიდებელ ან ნახევრად დამოუკიდებელ სტატუსს. მოსახლეობის ძირითადი და საკმაოდ მომგებიანი საქმიანობა გვიანი შუა საუკუნეების პერიოდამდე მეკობრეობა იყო.

ძველ პორტოლანებში ამ ტერიტორიის სიმბოლო არის წარმოდგენილი ოთხ ლურჯ და თეთრ კვადრატად გაყოფილ დროშად.²⁴ შემდგომში, დაახლოებით XV საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ეს დროშა შეცდომით არის იდენტიფიცირებული როგორც დუბროვნიკის დროშა, ხოლო ნარენტმა დაკარგა თავისი მნიშვნელობა.

ქ. მეტკოვიჩი XV საუკუნეში სწრაფ განვითარებას იწყებს, ხოლო XIX საუკუნეში მეტად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს როგორც ბოსნიისკენ მიმავალი რკინიგზის მნიშვნელოვანი საკვანძო ობიექტი. XX საუკუნეში, პლოჩეს პორტის დაარსებისთანავე, მეტკოვიჩი კვლავ კარგავს მნიშვნელობას.

ამ ტერიტორიის სხვა დროშა დაფიქსირებული არ არის, შესაბამისად, 1974 წელს გერბისთვის გამოიყენეს ძველი ნარენტის დროშა. 1990 წელს გერბი შეიცვალა, თუმცა ეს ცვლილება არ იყო დამტკიცებული სამინისტროს მიერ. 28.05.1996 წელს ძველი ნარენტის დროშა იყო დამტკიცებული, როგორც ქალაქის გერბი, ხოლო 12.07.1996 წელს ნიკოლა ვიკოვიჩის მიერ შექმნილი ქალაქის დროშის ესკიზი (მეტკოვიჩის გერბი წითელ ველზე) იყო მიღებული და დამტკიცებული სამინისტროს მიერ.²⁵

Priručnik grafičkih standarda za uporabu grba grada Šibenika Odluka o grbu i zastavi Grada Šibenika, 24.07.1998, Službeni vjesnik Šibensko-kninske županije, br. 14/1998, 10.11.1998.

Napomena uz Odluku o grbu i zastavi Grada Šibenika, 30.10.1998, Službeni vjesnik Šibensko-kninske županije, br. 14/1998, 10.11.1998.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/98-01/35, URBROJ: 515-04-03/1-98-2, 21.10.1998.

Statut Grada Šibenika, 27.11.2001, Službeni vjesnik Šibensko-kninske županije, br. 18/2001, 20.12.2001.

Odluka o komunalnom redu, 23.07.2002, Službeni vjesnik Šibensko-kninske županije, br. 12/2002, 21.08.2002.

Statut Grada Šibenika (pročišćeni tekst), 12.04.2006, Službeni vjesnik Šibensko-kninske županije, br. 6/2006, 28.04.2006.

Statut Grada Šibenika, 08.07.2010, Službeni glasnik Grada Šibenika, br. 8/2010, 09.07.2010.

23 ნარენტის ზუსტი გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა იდენტიფიცირებულია ქალაქ დრიჟევასთან, თანამედროვე გაბელასთან/ თანამედროვე ბოსნია-ჰერცეგოვინა.

24 *Narent (Croatia, 14th century) the Flags of the World* (http://www.crwflags.com/fotw/flags/hr_neret.html) იასამინისფერ-თეთრი დროშისთვის *Libro del Conoscimiento* ბოსნიასთან კავშირში.

25 *Odluka o grbu i zastavi Grada Metkovića*, 28.05.1996,

2.2. საზღვაო სავაჭრო დროშები XIV-XVII საუკუნეებში

დამოუკიდებელი ან ნახევრად დამოუკიდებელი აღმოსავლეთ ადრიატიკის პორტები ახორციელებდნენ ვაჭრობას ახლო აღმოსავლეთსა და დასავლეთ ევროპას შორის. ვენეცია უდავოდ ყველაზე გავლენიანი იყო მათ შორის, მაგრამ სხვა მცირე ქალაქებმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს. როგორც ჩვენთვის უკვე ცნობილია იმ პერიოდის სტატუტებიდან და საბაჟო დოკუმენტაციიდან, ყველა სავაჭრო გემს ჰქონდა დროშა, რომლის მეშვეობით ხდებოდა მათი იდენტიფიცირება საპორტო ქალაქებთან. ვენეციის ყველაზე ძლიერი კონკურენტი გახლდათ ქ. დუბროვნიკი (Dubrovnik (Ragusa)), თუმცა სხვადასხვა პერიოდში ამ ასპარეზზე ჩნდებოდა სხვა ქალაქებიც, როგორებიც იყო: სპლიტი, ტროგირი, შიბენიკი, მაკარსკა. ჩვენი ვარაუდით, ამ ქალაქებს ჰქონდათ თავიანთი დროშებიც,²⁶ თუმცა ჩვენ ძირითადად ვხელმძღ-

Neretvanski glasnik, br. 2/1996.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/96-01/50, URBROJ: 515-04-03/1-96-2, 12.07.1996.

Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o grbu i zastavi Grada Metkovića, 15.07.1996.

Odluka o izmjeni Odluke o grbu i zastavi Grada Metkovića, 18.12.1998, Neretvanski glasnik, br. 3/1998, 30.12.1998.

Odluka o davanju odobrenja za uporabu grba Grada Metkovića, 14.07.2006, Neretvanski glasnik _ Službeno glasilo Grada Metkovića, Grada Opuzena i općina Slivno, Zažablje, Kula Norinska, Pojezerje, br. 6/2006, 01.09.2006.

Statut Grada Metkovića (pročišćeni tekst), Neretvanski glasnik _ Službeno glasilo Grada Metkovića, Grada Opuzena i općina Slivno, Zažablje, Kula Norinska, Pojezerje, br. 5/2007, 25.07.2007.

Statut Grada Metkovića, 15.07.2009, Neretvanski glasnik _ Službeno glasilo Grada Metkovića, Grada Opuzena i općina Slivno, Zažablje, Kula Norinska, Pojezerje, br. 4/2009, 27.07.2009.

Statut Grada Metkovića (pročišćeni tekst), 30.10.2013, Neretvanski glasnik _ Službeno glasilo Grada Metkovića, br. 7/2013, 05.11.2013.

26 ვექსილოლოგიის ინგლისურ წყაროებში ხშირად არის ნახსენები ის ძველი ხელშეკრულება, რომელიც ინგლისის მეფე ედუარდ I-სა და ფლანდიის გრაფს შორის 1297 წელს გაფორმდა. ბრიუგეს ამ კონვენციის თამახმად, გემზე უნდა იყოს აღმართული სახელმწიფო დროშა და, შესაბამისად, ხომალდებმა უნდა იმოძრაონ, იცურონ თავიანთი მმართველების დროშებით (ამ წეს-კანონს აღიარებდა ინგლისის ხუთი პორტი, მაგალითად Barraclough – ბალაკლაუ, 1965:22, ასევე Luetic ?, 1957:5); თუმცა ადრიატიკის ქალაქებში ასეთი განაწესი ორი საუკუნით ადრე უკვე არსებობდა (შევადართო 1297 წლის სრული ტექსტი). ბრიუგესში დადებული ხელშეკრულება მეფე ედუარდ I-სა და ფლანდიის გრაფს შორის განსაზღვრავდა, თუ რა წესები უნდა დაეცვათ ხომალდებს გადაადგილებისას და ასევე, რომელი დროშებით უნდა გასულიყვნენ ზღვაში. ამავდროულად, ეს ხელშეკრულება ითვალისწინებდა მეკობრეების საწინააღმდეგოდ მიმართულ ქმედებებსა

XV-XVI საუკუნეების პორტოლანი

XVII საუკუნის დროშის რეკონსტრუქციის მცდელობა

15.04.1992 წლის დროშა

სურ. 6. სენჟის დროშები

ვანელობთ პორტოლანებიდან მოპოვებული ინფორმაციით.²⁷

2.2.1. დუბროვნიკი (DUBROVNIK)

ქალაქ დუბროვნიკის სიმდიდრე მუდამ დამოკიდებული იყო საზღვაო ვაჭრობაზე. შუა საუკუნეებში, როგორც რაგუსას რესპუბლიკა, ის აღმოსავლეთ ადრიატიკის, ერთადერთი ქალაქ-სახელმწიფო იყო, რომელიც ვენეციას პირველობას ეცილებოდა. მისი სიმდიდრისა და მოქნილი დიპლომატიის წყალობით ქალაქი მნიშვნელოვნად განვითარდა, განსაკუთრებით XV-XVI საუკუნეებში. 1272 წლის დუბროვნიკის საბაჟო დებულებაში (სტატუტში) არის ნახსენები *vexillum Beati Blasii*.²⁸

წმ. ბლაზიუსს ქ. დუბროვნიკში X საუკუნიდან სცემდნენ პატივს. სავაჭრო გემებზე თეთრი დროშა წმინდა ეპისკოპოსისა და „S“ და „B“-ს გამოსახულებით ფრიალებდა. მეორე დროშად ხშირად იყენებდნენ თეთრ ქსოვილს წარწერით „Libertas“, ხოლო იმ შემთხვევაში თუ გემზე იმყოფებოდნენ მაღალი თანამდებობის პირები, აუცილებელი იყო დროშის გამოყენება ქალაქის გერბის გამოსახულებით. ეს ბოლო შემთხვევა განსაზღვრული იყო 1358 წლის ტრაქტატით უნგრულ-ხორვატიულ სამეფოსთან (ლაიოშ I დიდის დროშა).²⁹ ქალაქის საკრებულოში დროშების საკითხის განიხილვისას გრაკალიჩმა რამდენიმეჯერ დაიმონმა რეშეტარი.³⁰

და ეკიპაჟების უსაფთხოების დაცვას (სასამართლოს კანცელარიის კრებული, დავთარი 27, საქმე 3, №19, მარსდენი, 1999:46).

27 მაგ. ზადარი.

28 *Liber Statutorum*, 2002: 84. Cf. Luetić, 1967 : 7 and 16,

and Luetić, 1992, as „vixillum S. Blasij“ Luetić, 1967: დროშა სხვა სახელებითაც არის ნახსენები „Vexillum nostrae reipublicae“ 1684-ში, და „Vexillo nostrae nationes“ 1696-ში და ა. შ.

29 იხ. Heimer, 2005.

30 Grakalić, 1990:66.

ამ დროშების სხვადასხვა ინტერპრეტაცია ჩნდება არაერთ წყაროში³¹ და პორტოლანებზე სხვადასხვა პერიოდში. გარდა ამ სამი დროშისა, დუბროვნიკი არის აღნიშნული ლურჯ და თეთრკვადრატებიანი (ნარენტიის)³², ნითელ და თეთრკვადრატებიანი³³ (ხორვატიისა და უნგრეთის ფერები) და თეთრი დროშით სამი ლურჯი დიაგონალური ზოლით, რომელიც წარმოიშვა დუბროვნიკისთვის შეცდომით მინიჭებული გერბიდან³⁴. მაგრამ ბევრ პორტოლანზე წმ. ბლაზიუსის დროშა არის ნაჩვენები.³⁵

1807 წლის 27 დეკემბერს რაგუსას (დუბროვნიკის) რესპუბლიკა ოკუპირებული იყო ნაპოლეონის კამპანიის ფრანგული ჯარის მიერ და იმავე დღეს ოკუპაციური ძალების გენერალმა ალესანდრო მორისტონმა აკრძალა დუბროვნიკის დროშის გამოყენება. მის ნაცვლად გემებზე იყენებდნენ იტალიურ საზღვაო დროშებს. ნაპოლეონმა გააუქმა დუბროვნიკის რესპუბლიკა 1808 წლის 31 იანვარს და ძველი დროშის გამოყენება დასრულდა.³⁶

მიუხედავად ამისა, წმ. ბლაზიუსის დროშას იყენებდნენ როგორც საეკლესიო ცერემონიალურ დროშას (3 თებერვალი, წმ. ბლაზიუსის დღე) და დღემდე გახლავთ ქალაქის კულტურული მემკვიდრეობის ელემენტი.

მეორეხარისხოვანი დროშის სხვადასხვა ინტერპრეტაცია, ძირითადად ყვითელი წარწერა ნითელ ფონზე, 1950 წლიდან გამოიყენება როგორც დუბროვნიკის საზაფხულო, ყველაზე პრესტიჟული ფესტივალის ბანერი.

თუმცა, 1993 წელს, ადმინისტრაციული რეფორმის შემდეგ, ქალაქმა დაიბრუნა ისტორიული წმ. ბლაზიუსის დროშა, რომელიც დამტკიცდა 29.12.1993 წელს და დაფიქსირდა ქალაქის სტატუტებში.³⁷

2.2.2. კრესი (CRES)

1993 წლის ქ. კრესის (იტ. Cherso, გერმ. Kersch) სტატუტებში სხვა ისტორიულ საკითხებთან ერთად, ქალაქის სიმბოლოებიც არის განხილული. პარაგრაფში სახელად „ისტორიული საფუძველი“ წერია, რომ ქ. კრესის გერბს „1300 წლიდან იყენებდნენ და წარმოადგენს ორ ფეხზე მდგომ ცხენს ლომის კუდით და ღია პირიდან გამოყოფილი გრძელი ენით“, რაც წარმოადგენს შერადიკური ფიგურის – ჰიპოპანტერის მეტ-ნაკლებად ზუსტ აღწერილობას. პარაგრაფი გრძელდება დროშის აღწერილობით: „ისევე, როგორც გერბი, დროშა, რომელზეც ჰორიზონტალურად ერთმანეთის მიმდევრობით განლაგებულია ლურჯი და ოქროსფერი ზოლები, ქალაქის გერბით ცენტრში, გამოიყენება ბოლო 7 საუკუნის მანძილზე“.³⁸

მიუხედავად იმისა, რომ ფაქტი გერბის გამოყენების შესახებ ადვილად დასტურდება³⁹, დროშის გამოყენების შვიდსაუკუნოვანი ისტორია საეჭვო გახლავთ. ავტორმა ვერ მოახერხა დამადასტურებელი საბუთების მოპოვება. კრესის ჰერალდიკური სამსახურის წარმომადგენელს, ჩუს რუკონიჩს, აგრეთვე გაუჭირდა ამ საკითხთან დაკავშირებით ზუსტი პასუხის გაცემა⁴⁰, თუმცა შესაძლოა დამატებითი ინფორმაციის მოპოვება შემდგომი, უფრო დეტალური კვლევის დროს.

ყოველ შემთხვევაში, როცა ქალაქმა გადაწყვიტა, თანამედროვე კანონმდებლობის თანახმად, ისტორიული სიმბოლოების ადაპტირება, მხატვარმა მლადენ სტოჟიჩმა 1995 წლის 2 იანვარს შექმნა ესკიზი უმნიშვნელოდ განსხვავებული ისტორიული გერბიდან, თუმცა ქალაქმა მიიღო ლურჯი დროშა ოქროს გერბით ცენტრში.⁴¹ სავარაუდოდ, დროშა და გერბი იმავე წელს

31 იხ. 1320 წ. პიეტრო ვესკონტეს პორტოლანი, გვ. 5v in Pal. lat. 1362 A და გვ. 109r in Vat.lat. 2972, ორივე Biblioteca Apostolica Vaticana-ს საცავსია.

32 E. g. 1508 portolan by Pietro Russo, in Maritime Museum, Barcelona.

33 E. g. 1567 portolan by Joan Martines, in Bodleian Library, Oxford.

34 E. g. 1519 portolan by Vesconte Maggiolo, in Bavarian State Library, Munich.

35 E. g. 1421 portolan by Francesco de Cesanis, in Museo Correr, Venice.

36 Luetić, 1967 : 15.

37 *Odluka o grbu i zastavi Grada Dubrovnika*, 29.12.1993, Službeni glasnik Županije Dubrovačko-neretvanske, Grada Dubrovnika, Općine Konavle, Općine Mljet, Općine Ston, br. 1/1994, 02.02.1994.

Zaključak o isticanju zastave Republike Hrvatske na Orlandovu stupu, 27.08.2002, Službeni glasnik Grada Dubrovnika, br. 6/2002, 03.09.2002.

Statut Grada Dubrovnika (pročišćeni tekst), Službeni glasnik Grada Dubrovnika, br. 1/2001, 23.01.2001.

Statut Grada Dubrovnika, 30.11.2001, Službeni glasnik Grada Dubrovnika, br. 9/2001, 03.12.2001.

Statut Grada Dubrovnika (pročišćeni tekst), Službeni glasnik Grada Dubrovnika, br. 2/2006, 27.01.2006.

Statut Grada Dubrovnika, 03.07.2009, Službeni glasnik Grada Dubrovnika, br. 4/2009, 03.07.2009.

Statut Grada Dubrovnika (pročišćeni tekst), 02.04.2013, Službeni glasnik Grada Dubrovnika, br. 6/2013, 08.04.2013.

38 *Statut Općine Cres*, 09.12.1993., Službene novine Županije primorsko-goranske, br. 17/1993, 09.12.1993.

Statut Grada Cresa, 11.10.2001, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 25/2001, 11.10.2001.

Statut Grada Cresa (pročišćeni tekst), Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 37/2007, 05.10.2007.

Statut Grada Cresa, 23.07.2009, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 29/2009, 25.07.2009.

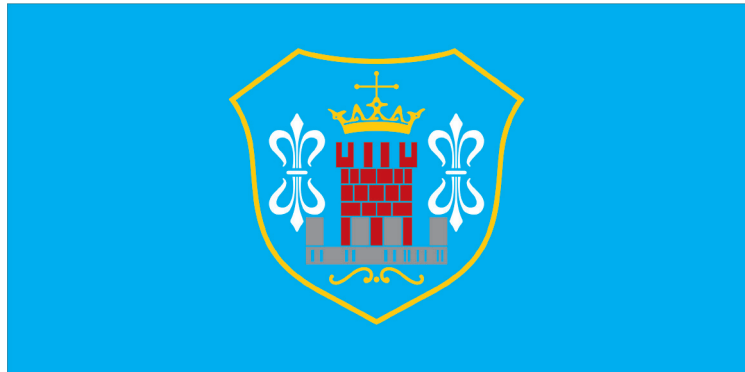
39 Čus Rukonić, 2011; Oštrić, 2002 : 63.

40 Personal communication with Čus Rukonić, 2008.

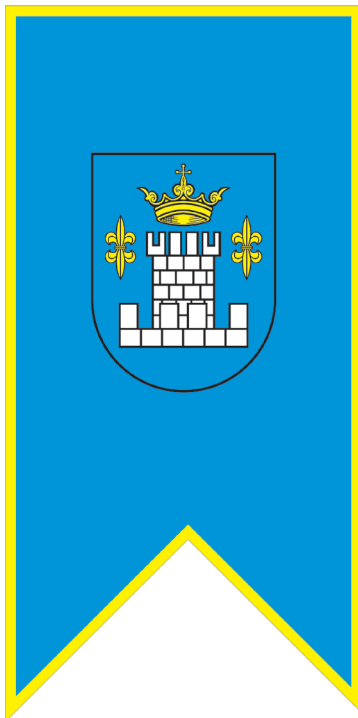
41 *Odluka o grbu i zastavi Općine Cres*, 02.01.1995, Službene novine Županije primorsko-goranske, br. 1/1995, 20.01.1995.

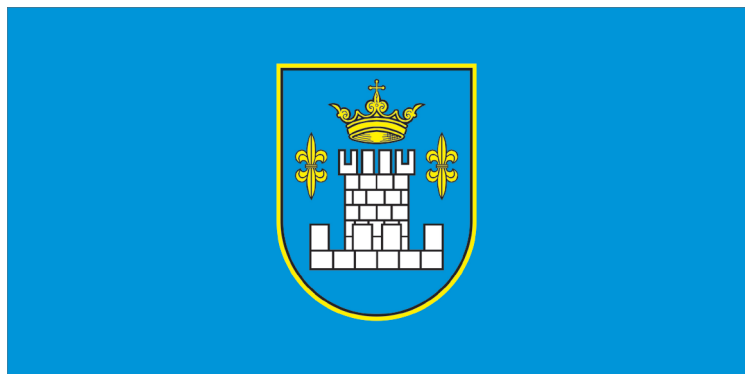
1718 წლის დროშა

დროშა, მიღებული 9.04.1991-ში

ცერემონიალური დროშა,
დამტკიცებული 1996 წლის 28
მარტს

23.03.2010 წლის დროშა

სურ. 7. კოპრინიცას დროშები

დამტკიცდა სამინისტროს მიერ, მაგრამ ავტორს არ გააჩნია ამის დამადასტურებელი საბუთი. ცერემონიალური დროშის ესკიზი, სავარაუდოდ, შეიქმნა იმავე დროს, მაგრამ დამტკიცდა მხოლოდ 2001 წელს. იგი წარმოადგენს ლურჯ გონფალონს სამკუთხა დაბოლოებით, ოქროსფერი გერბით ცენტრში, ქალაქის დასახელებით ორ ხაზში გერბის თავზე და ოქროს ზეთისხილისა და ყურძნის ორნამენტით გერბის ქვემოთ.

2.3. XVII-XVIII საუკუნეების სამხედრო წარმოშობის მუნიციპალური დროშები

ამ დროშების შესახებ ინფორმაცია ძალზე მცირეა, თუმცა ჩვენ დანამდვილებით ვიცით, რომ გარკვეული სტატუსის მქონე ქალაქები (თავისუფალი ან სამეფო ქალაქები) ვალდებული იყვნენ შეენარჩუნებინათ გარკვეული რაოდენობის სამხედრო შენაერთები. ამ შენაერთებს შესაბამისად ჰქონდათ ერთი ან რამდენიმე დროშა, მაგალითად, სენჟში, კოპრივნიცაში, პოჟეგაში, ზაგრებსა და სამობორში. როგორც წესი, როდესაც სამხედრო დროშა კარგავდა აქტუალობას, ის მაინც რჩებოდა, როგორც ცერემონიალური ატრიბუტი.⁴²

აღნიშნული პერიოდიდან ადრიატიკისა და, ზოგადად, ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქალაქებისთვის დამახასიათებელია შემდეგი ტრადიცია – ქალაქის მთავარ მოედანზე იდგეს ქალაქის შტანდარტი ან უცხო ქვეყნის მმართველისთვის შესაბამისი დროშა. მაგალითად ქ. რიჟეკას დროშა წარმოადგენს ქალაქის გერბის გამოსახულებას ავსტრიის დროშაზე.

2.3.1. სენჟი (SENJ)

მიუხედავად იმისა, რომ ძველ პორტოლანებში დაფიქსირებული ქ. სენჟის (იტ. Segna, გერმ. Zengg) უძველესი ფრანკოპონების დროშის დიზაინი ძალზე მარტივი გახლავთ (ჰორიზონტა-

ლურად ორად გაყოფილი დროშა, ნითელი და ოქროსფერი, ვერცხლისფერი ვარსკვლავით ნითელ ველზე), არსებობს ამ დროშის ბევრი ვარიანტი. კერძოდ, რვა ან ექვსქიმიანი ვარსკვლავი, ზოგიერთ შემთხვევაში არის ნაჩვენები, როგორც ოქროსფერი ან ვერცხლისფერი დისკი, ან დიაგონალური ოქროსფერი, ან ვერცხლისფერი ზოლი, ან დიაგონალური ზოლისა და ჯვრის კომბინაცია, არის შემთხვევები, როცა დროშის ყვითელი ველი საერთოდ არ არის წარმოდგენილი.⁴³

დაახლოებით 1268 წლიდან ქ. სენჟის ბეჭდებზე გამოსახულია წმ. გიორგის ხატოვანი გამოსახულება, რომელიც XVII საუკუნემდე ფარის ფორმაში ჩაჯდა. 1607 წელს მეფე რუდოლფ I-მა (წმიდა რომის იმპერიის რუდოლფ II) დაადასტურა სენჟის მუნიციპალური უფლებები და ახალი მოდიფიცირებული გერბი მიიღო. რა თქმა უნდა, ეს ცვლილებები აისახა მუნიციპალურ დროშაზე, რომელიც, სავარაუდოდ, იყო ვერტიკალური ტრიკოლორი (ნითელი, მწვანე და ლურჯი)⁴⁴ გერბით ცენტრში.

ახალი ქალაქის გერბი დამტკიცდა 1992 წელს. ეს გახლავთ გველეშაპის განმგმირავი წმ. გიორგის ხატოვანი გამოსახულება ლურჯ ველზე სტილიზებული ნეჰაჟის ციხესიმაგრის ფონზე. მუნიციპალური დროშა გახლავთ ჰორიზონტალური ტრიკოლორი (ნითელი, ლურჯი და მწვანე) გერბის გამოსახულებით ცენტრში. სავარაუდოდ, დროშა დამტკიცდა 1993 ან 1994 წელს, თუმცა ამის დამადასტურებელი საბუთი არ მოიძებნა. სიმბოლოების დეტალური აღწერილობა მოცემულია ქალაქის დებულებებში (სტატუტებში).⁴⁵

2.3.2. კორპივნიცა (KORPIVNICA)

ქ. კორპივნიცას ბეჭდებზე გამოსახულია კომპი ორი სამეფო შროშანით (ოსმალთა ორი მოკვეთილი თავის სტილიზებული სიმბოლოთი) და თავზე გვირგვინით. დროთა განმავლობაში გამოსახულება იცვლებოდა. პირველ რიგში, გაქრა მოკვეთილი თავები და მოგვიანებით, ორი „იდეოლოგიური“ ელემენტი, შროშანები და გვირგვინი. XX საუკუნის მეორე ნახევარში კომპოზიციაში ჩასვეს ნითელი ხუთქიმიანი ვარსკვლავი.

1718 წლის მუნიციპალური დროშა დაცულია ხორვატიის ისტორიულ მუზეუმში. იგი წარმოადგენს დამასკოს აბრეშუმის მთლიან ალისფერ

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu i zastavi Općine Cres, 07.12.1995, Službene novine Županije primorsko-goranske, br. 27/1995, 27.12.1995.

Odluka o grbu i zastavi Općine Cres (pročišćeni tekst), 07.12.1995, Službene novine Županije primorsko-goranske, br. 27/1995, 27.12.1995.

Statut Grada Cresa, 11.10.2001, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 25/2001, 11.10.2001.

Odluka o uporabi i zaštiti grba i zastave Grada Cresa, 05.12.2001, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 32/2001, 15.12.2001.

Odluka o izmjenama Odluke o uporabi i zaštiti grba i zastave Grada Cresa, 20.02.2003, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 5/2003, 07.03.2003.

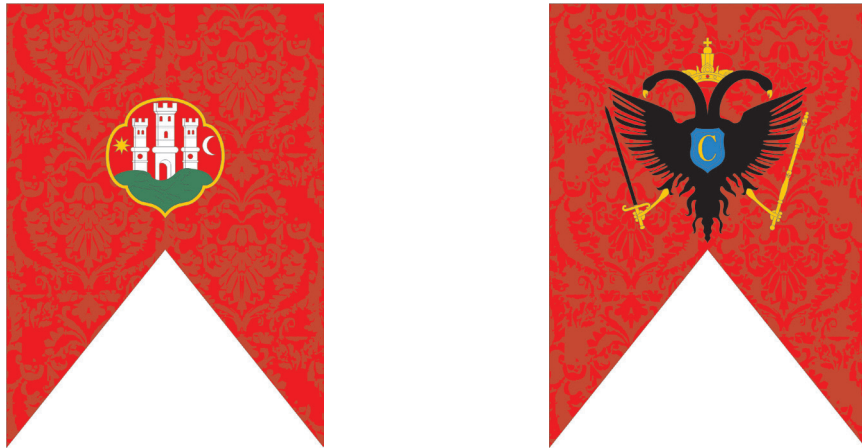
42 Laszowski, 1901 : 244.

43 Todorović, 2017

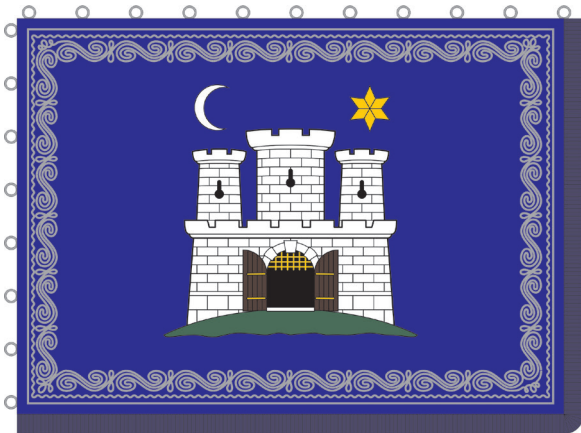
44 Ljubović, 2008; Gulin, 1993; Laszowski, 1901 : 83.

45 *Statut Grada Senja*, 23.06.2009, Službeni glasnik Grada Senja, br. 6/2009, 29.06.2009.

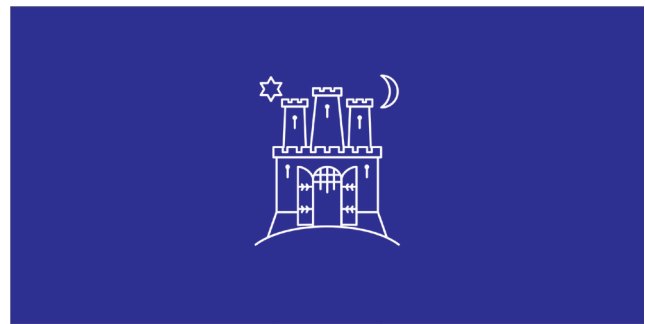
Statut Grada Senja (pročišćeni tekst), 10.09.2013, Službeni glasnik Grada Senja, br. 10/2013, 10.09.2013.

გრადეცის თემის დროშა (Zagreb) 1711-1740, წინა და უკანა მხარე

1902 წლის 5 მაისს მიღებული დროშა,
შექმნილი 1916 წელს

26.06.1964-ის დროშა

1999-ში მიღებული დროშა

სურ. 8. ზაბრეჟის დროშები

ნაჭერს, რომლის ცენტრში ჰაბსბურგების შავი ორთავიანი არწივი ხმლით და კვერთხით არის გამოსახული. არწივის თავზე გამოსახულია წარწერა „AVXILIVM CHRISTIANORVM“ (ქრისტიანთა ხსნა) და არწივის ქვემოთ წელი – „17-18“. დროშის უკანა მხარეს არის გამოსახული კოპრივნიცას გერბი გვირგვინით წარწერით „CIVIT: CAPRON“ (ქალაქი კოპრივნიცა). აქაც იგივე წელია („17-18“) მოცემული. იგი აღდგენილია ხორვატიის რესტავრაციის ინსტიტუტში 2013 წელს.⁴⁶

სხვა დროშებზე ინფორმაცია არ მოიძებნება 1991 წლის 9 აპრილამდე, როცა ისტორიული გერბის მოდერნიზირებული ვერსია იყო წარმოდგენილი იოსიპ გრეგორიჩის მიერ (გამართვივებული გერბი ცისფერ დროშაზე.⁴⁷ სამინისტრომ ეს დიზაინი დაინუნა და 1996 წლის 28 მარტს მიიღო დრავენკა ჯალშიჩ ერნეჩიჩის დროშის პროექტი, რომელიც დღემდე არის აქტუალური. ცერემონიალური დროშის ესკიზიც იმ პერიოდში არის დამტკიცებული. 2010 წლის დროშების დიზაინში უმნიშვნელო ცვლილებები შეიტანეს. მაგ., გონფალონის (ცერემონიალური დროშის) ოქროს თასმა იყო გაუქმებული.⁴⁸

2.3.3. ზაგრები (ZAGREB)

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არსებობს წერილობითი მტკიცებულება იმისი, რომ ზაგრებს ჰქონდა თავისი დროშა უკვე XIV-XV საუკუნეებში, თუმცა ამ დროშის შესახებ არაფერი ვიცით,

გარდა იმისა, რომ იგი იყო წითელი ფერის.⁴⁹ ყველაზე ძველი შენახული დროშა გახლავთ XVIII საუკუნის დასაწყისში შეკერილი ზაგრების სამხედრო შენაერთის დროშა, რომელიც შემდგომში გამოიყენებოდა როგორც მუნიციპალური. ეს დროშა დიდად არ განსხვავდება ზემოთ აღნიშნული კოპრივნიცის დროშისგან.

დროშის წინა მხარეს არის გამოსახული კარტუში მოქცეული ქალაქის გერბი: წითელ ველზე სამი ვერცხლისფერი კოშკი მწვანე ბორცვზე (გორაკზე) ვარსკვლავსა და ნახევარმთვარეს შორის. დროშის წინა მხარეს გამოსახულია ჰაბსბურგების შავი არწივი ხმლით, კვერთხით და ლურჯი ფართით, რომელზეც არის გამოსახული ოქროსფერი „C“ – უნგრეთისა და ხორვატიის მეფის კარლ VI-ის (Carolus VI) ინიციალი.⁵⁰

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დროშას აღარ იყენებდნენ. 1850-ში ქალაქი იყო რეორგანიზებული, ხოლო 1896 წელს მიიღეს ახალი გერბი – ლურჯი ველით და სხვა უმნიშვნელო ცვლილებებით. შესაბამისად, 1902 წელს⁵¹ მიიღეს ახალი დროშაც, რომელიც დამზადდა 1916 წელს მხოლოდ ერთ ეგზემპლარად. ეს გახლავთ ლურჯი დროშა, რომელზეც გამოსახულია სამი ვერცხლისფერი კოშკი მწვანე ბორცვზე (გორაკზე) ოქროსფერ ვარსკვლავსა და ვერცხლისფერ ნახევარმთვარეს შორის. დროშა გარშემორტყმულია ვერცხლისფერი ორნამენტული არმიით. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იგი შეცვლილი იყო ხუთქიმიანი ვარსკვლავით. ამჟამად დროშა ინახება ქ. ზაგრების მუზეუმში.

1999 წლის 14 დეკემბერს იყო მიღებული დროშა მლადენ სტოიჩიჩის ესკიზით, რომელიც დამტკიცდა იყო 2000 წლის 4 მაისს.⁵²

46 Bošnjak, 2014; Borošak Marijanović, 2000/2001.

47 Horvatić, 1992.

48 Ernečić, 2003.

Odluka o grbu i zastavi Grada Koprivnice, Službeni glasnik Općine Koprivnice, br. 3/1991, 26.04.1991.

Statut Grada Koprivnice, 06.12.1993, Službeni glasnik Županije Koprivničko-Križevačke, br. 5/1993, 14.12.1993.

Odluka o grbu i zastavi Grada Koprivnice, 28.03.1996, Glasnik Grada Koprivnice, br. 1/1996, 01.04.1996.

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu i zastavi Grada Koprivnice, 24.04.1996, Glasnik Grada Koprivnice, br. 2/1996.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/96-01/39, URBROJ: 515-04-03/1-96-3, 12.07.1996.

Odluka o izmjenama Odluke o grbu i zastavi Grada Koprivnice, 26.9.2002, Glasnik Grada Koprivnice, br. 9/2002, 27.09.2002.

Statut Grada Koprivnice (pročišćeni tekst), 14.06.2005, Glasnik Grada Koprivnice, br. 4/2005, 14.06.2005.

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu i zastavi Grada Koprivnice, 17.03.2008, Glasnik Grada Koprivnice, br. 1/2008, 18.03.2008.

Statut Grada Koprivnice, 03.07.2009, Glasnik Grada Koprivnice, br. 4/2009, 06.07.2009.

Odluka o utvrđivanju mjerila za uporabu grba i zastave Grada Koprivnice, 23.03.2010, Glasnik Grada Koprivnice, br. 2/2010, 24.03.2010.

Statut Grada Koprivnice (pročišćeni tekst), 07.10.2013, Glasnik Grada Koprivnice, br. 3/2013, 25.10.2013.

49 Heimer, 2007 Heimer, 2009.

50 Premerl, 2002.

51 *Zapisnik skupštine gr. zastupstva*, 4. kolovoz 1902., Državni arhiv u Zagrebu (State Archives in Zagreb)

52 *Statut grada Zagreba*, 26.06.1964, Službeni glasnik grada Zagreba, br. 14/1964, 12.07.1964.

Statut grada Zagreba, 08.05.1968, Službeni glasnik grada Zagreba, br. 8/1968, 15.05.1968.

Ispravak Statuta grada Zagreba, 27.12.1968, Službeni glasnik grada Zagreba, br. 22/1968.

Statut grada Zagreba (pročišćeni tekst), Službeni glasnik grada Zagreba, br. 6/1971, 20.04.1971.

Statut grada Zagreba, 30.06.1975, Službeni glasnik grada Zagreba, br. 12/1975, 10.07.1975.

Statut Grada Zagreba (pročišćeni tekst), Službeni glasnik grada Zagreba, br. 8/1988, 03.03.1988.

Statutarna odluka o grbu i zastavi Grada Zagreba, 12.11.1992, Službeni glasnik Grada Zagreba, br. 17/1992, 12.11.1992.

Privremeni statut Grada Zagreba, 15.04.1993, Službeni glasnik Grada Zagreba, br. 9/1993, 26.04.1993.

Statut Grada Zagreba, 14.12.1999, Sl. glasnik Grada Zagreba, br. 19/1999, 14.12.1999.

Statutarna odluka o izmjenama i dopunama Statuta Gra-

1756 წ. დროშა

1990 წ. დროშა

2007 წელს მიღებული დროშა

სურ. 9. სამოზორის დროშები

2.3.4. სამოზორი (SAMOBOR)

ქ. სამოზორის XVI საუკუნის ბეჭედზე გამოსახულია კლდეზე ორ ეკლიან ტოტს შორის მოქცეული კოშკი. ბეჭედი დამტკიცებული იყო მეფე ლეოპოლდ II-ის მიერ 1525 წელს და მეფე ფერდინანდ I-ის მიერ 1528-ში.⁵³

XVII საუკუნის დოკუმენტებში ქ. სამოზორის 2 დროშა არის ნახსენები – ერთი ქალაქის მთავარ მოედანზე და მეორე – „საომარ მოქმედებებში გამოსაყენებელი“. დროშა, რომელიც არის დაცული ქ. სამოზორის მუზეუმში, თარიღდება 1756 წლით და შექმნილია ზემოთ ხსენებული ერთ-ერთი დროშის ნიმუშის მიხედვით.⁵⁴

ეს გახლავთ წითელი აბრეშუმის დროშა, მორთული ოქროსფერი ვარდებით. წინა მხარეს შავი

ორთავიანი დაგვირგვინებული, არწივის გამოსახულება, კომპოზიციის ცენტრში ოქროს კარტუში ქალაქის გერბითა და ვერცხლისფერი ინიციალებით „MT“ (Maria Theresia) არის მოთავსებული. გერბი ინიციალებით გარშემორტყმულია ლურჯი ლენტით, რომელზეც ოქროსფერი წარწერაა: „Sigillum Communitatis Szamobor“ (სამოზორის თემის ბეჭედი). ტარის გასწვრივ აგრეთვე გამოსახულია ლურჯი კარტუში ოთხხაზიანი ოქროსფერი წარწერით: „Vexillum privilegiati oppidi / oppidanorum expensis iudex / 17. Civium Szamobor 56. / F. F.“ (პრივილეგიური ქალაქის მოსახლეობის დროშა, დამზადებული ქალაქის მოსამართლის ხარჯებით, 1759, F.F.).⁵⁵ დროშის რევერსზე ჯვარცმული იესოა გამოსახული. ტარის გასწვრივ წარწერაა: „Salvator Mvndi salva nos“⁵⁶.

ეს გახლავთ ცერემონიალური დროშა, რომელსაც იყენებდნენ 1830 წლამდე. შესაძლებე-

da Zagreba, 13.12.2001, Sl. glasnik Grada Zagreba, br. 19/2001, 13.12.2001.

Statut Grada Zagreba (pročišćeni tekst), 19.12.2001, Sl. glasnik Grada Zagreba, br. 20/2001, 24.12.2001.

Statutarna odluka o izmjenama i dopunama Statuta Grada Zagreba, 27.10.2005, Sl. glasnik Grada Zagreba, br. 18/2005, 27.10.2005.

53 Laszowski, 1895.

54 Brekalo, 2002; Feletar, 2004 : 6.

55 მარკო რეგოვიჩი ქ. სამოზორის მოსამართლე იყო 1753-1764 წლებში (Feletar, 2004:16). ინიციალების F. F შესაძლებელი მნიშვნელობა გახლავთ. Filius Fecit – მისი ვაჟის მიერ დამზადებული.

56 Brekalo, 1993

ორივე სიმბოლო დამტკიცდა სამინისტროს მიერ.

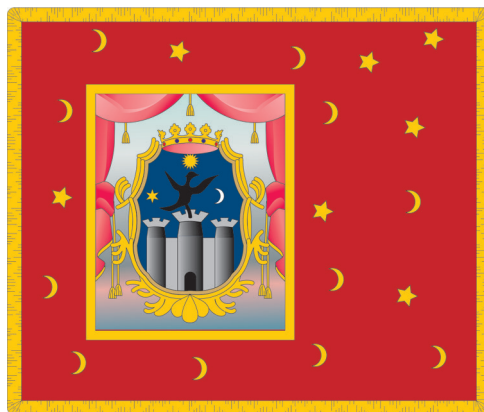
ქალაქის დროშა გახლავთ ლურჯი ფერის, ცენტრში ქალაქის გერბით და ქვემოთ ოქროს წარწერით „POŽEGA“. დროშის რევერსზე არის გამოსახული მდიდრულად მორთული სამი დისკი, რომლებზეც გამოსახულია ლუკა იბრიშიმოვიჩი, ოსმანების წინააღმდეგ აჯანყების ლიდერი და ქალაქის განმათავისუფლებელი (1688), წმ. ტერეზა ავილიელი – ქალაქის წმინდა მფარველი და წმინდა სამების სვეტი, რომელიც ქალაქის ცენტრში იყო აღმართული 1749 წელს, როგორც 1739 წელს შავი ჭირით დაღუპული 798 მოქალაქის მემორიალი (მაშინ ქალაქის მოსახლეობა სულ რაღაც 2000 იყო). დროშის ორიგინალი ქალაქის მუზეუმში არის დაცული, ხოლო ორიგინალის ასლებს დღემდე იყენებენ. დაფიქსირებული არის აგრეთვე ჰორიზონტალური დროშები გერბის გამოსახულებით ორივე მხარეს, პროპორციით 1:2, თუმცა ეს დროშები არ არის ოფიციალური.

2.3.6. რიჟეკა (RIJEKA)

პორტ რიჟეკას (ფიუმეს) მდიდარი ისტორია აისახა ქალაქის სიმბოლიკაზეც. ნაპოლეონის ომების შედეგად ქალაქი მოექცა ჰაბსბურგების გავლენის ქვეშ. შესაბამისად, ავსტრიის უბრალო (წითელი-თეთრი-წითელი) ტრიბანდი გერბის გამოსახულებით გახდა ქალაქის ოფიციალური დროშა. ქალაქის გერბი დამტკიცებულ იქნა 1659 წლის 6 ივნისს მეფე ლეოპოლდ I-ის მიერ და წარმოადგენს კლდეზე მჯდომ შავ ორთავიან იმპერიის გვირგვინით მორთულ არწივს, რომელსაც უჭირავს წყლით სავსე ლარნაკი. ოვალური ფარის ქვემოთ არის დევიზი *Indeficienter* (ამოუწურავი). ფარისმტვირთველები გახლავთ ქალაქის წმინდა მფარველები წმ. ვიტი და წმ. მოდესტი რომაელი ლეგიონერების სამოსში პალმის ტოტებით ხელში.

უნგრეთის სამეფოს *corpus separatum* (განსაკუთრებული უფლებების მქონე) სტატუსის დაბრუნებასთან ერთად, 1835-ში, დროშა შეიცვალა უნგრული ტრიკოლორით და გერბი გამოისახება დროშაზე ფარისმტვირთველების გარეშე. 1849 წელს⁶³ გაურკვეველობის თავიდან ასაცილებლად დაამტკიცეს ახალი დროშა მიწანქრის ფერებში (მეწამული, ოქროსფერი და ლაჟვარდი).

1858 წელს ავსტრიული სავაჭრო ფლოტის ტრიბანდი (წითელი-თეთრი-წითელი გერბის გა-

ქ. პოჟეგას 1800 წ. დროშა

მოსახულებით) კვლავ დამტკიცდა⁶⁴, როგორც ქალაქის დროშა, თუმცა დიდი პოლიტიკური ბრძოლის შედეგად, 1870 წლის 18 ნოემბერს⁶⁵, უნგრეთის საგარეო სამინისტრომ ისევ დააბრუნა ტრიკოლორი (წითელი-ყვითელი-ლურჯი). 1900-დან გერბი, როგორც დროშის ელემენტი, გამოიყენება ფარისმტვირთველების გარეშე.⁶⁶

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ქალაქმა მოიპოვა სუვერენიტეტი, როცა რიჟეკის დროშა გახდა თავისუფალი სახელმწიფოს საერთაშორისოდ აღიარებული სიმბოლო⁶⁷, თუმცა ხანმოკლე პერიოდის შემდეგ, 1924 წელს, ისევ გახდა იტალიის სამეფოს ნაწილი. ადგილობრივი პოლიტიკური ძალები ითხოვდნენ ორთავიანი (გერმანული) არწივის ერთთავიან (რომაული) არწივით შეცვლას. მიუხედავად სამეფო ჰერალდიკური კომისიის რეკომენდაციისა, მუნიციპალურ ტრიკოლორზე ერთთავიანი არწივის მრავალი ინტერპრეტაცია გამოისახა. 1941 წლის 24 ივლისს პრეზიდენტმა ახალი გერბი დაამტკიცა.⁶⁸

64 გადაწყვეტილება No. 6452 ქ. რიჟეკას მაგისტრატი, 10.08.1858.

პროტოკოლიდან ამონაწერი, No. 2652, 09.09.1858. (Index of the Magistrate Registers for years 1857 – 1860, History Archive of Rijeka)

65 ქალაქის საკრებულოს დასკვნა, 19.02.1870.

ქალაქის საკრებულოს დასკვნა, 22.02.1870.

ქალაქის ასამბლეასთან არსებული სიმბოლოების კომისიის ანგარიში, 08.05.1870.

წერილი შინაგან საქმეთა სამინისტროში, 10.06.1870.

მეფის ადმინისტრაციის დადგენილება 18.11.1870.

(რიჟეკის სამეფო ადმინისტრაციის რეესტრი და 1870

წლისთვის არსებული უნგრო-ხორვატული აკვატორია,

ქ. რიჟეკას ისტორიული არქივიდან)

66 Breschi, 2003; Oštrić, 2002: 57-62.

67 Engene, 2007; Heimer, 2008.

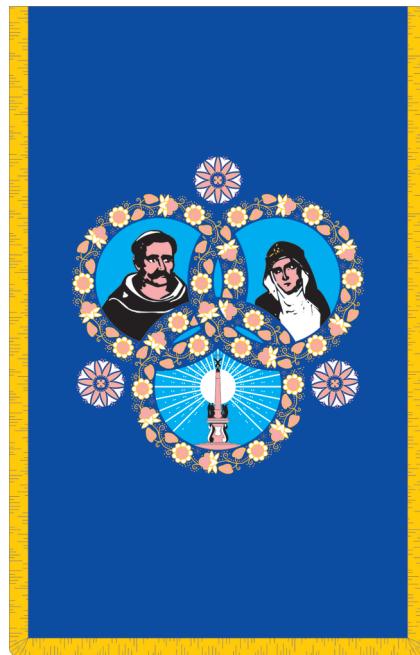
68 *Decreto 1941-06-24 DCG (Decreto del Capo del Governo), riconoscimento di stemma, gonfalone e bandiera quoted in Banca dati Fascicoli comunali, (2017); cf. bullet no. 9 in Obrazloženje, 2016.*

Požege, br. 2/2010, 10.02.2010. *Statut Grada Požege*, 08.02.2013, Službene novine Grada Požege, br. 3/2013, 15.02.2013.

63 Kobler, 1896.

1993 წლის 9 სექტემბერს მიღებული დროშა

1993 წლის 9 სექტემბერს მიღებული დროშა

სურ. 10. ძ. პოჟეგას დროშები

ავსტრიული სავაჭრო ფლოტის დროშა
1813-1835 და 1858-1870

უნგრული ვერსია 1835-848

ქალაქის ტრიკოლორი,
მიღებული 1848/49 წ და 1870-დან

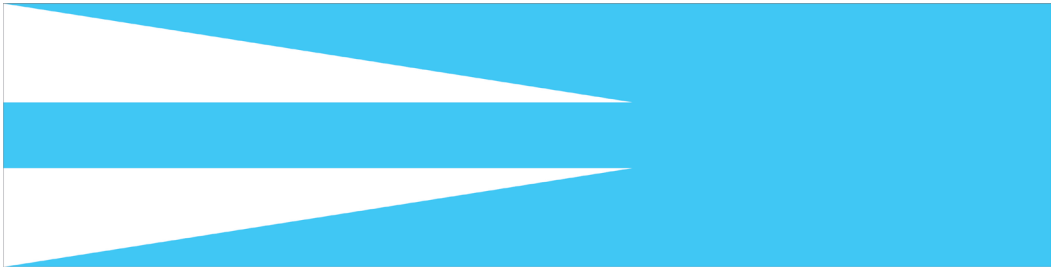
გამარტივებული ვერსია (რობერტო ბრეშის
დიზაინის თანახმად), იყენებდნენ 1900 წლიდან

დროშა და გონფალონი 1941

სურ. 11. რიშეკას დროშები

დროშა, დამტკიცებული 1970-ში

26.09.1998 წლის დროშა

15.07.2016 წლის დროშა – ამ ეტაპზე არ გამოიყენება

სურ. 11. რიჟეკას დროშები

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ეს ტერიტორია ისევ დაუბრუნდა ხორვატიას (იუგოსლავიის ფარგლებში) და ქალაქის ტრიკოლორი გაუქმდა. 1967 წელს დორიან სოკოლიჩმა წარმოადგინა სრულიად ახალი ხედვა – უჩვეულო პროპორციის (1:4) ღია ცისფერი ქსოვილი ტართან ცენტრისკენ ჰორიზონტალური ზოლით (დროშის სიგანის 1/4) გაყოფილი ორი მართკუთხა სამკუთხედით (დროშის სიგრძის 60%).⁶⁹

69 გამოფენა *Riječki povijesni grbovi _ izbor građe iz fonda Sveučilišne knjižnice u Rijeci*, Sveučilišna knjižnica Rije-

ka, Sveučilište u Rijeci, 14-16. srpnja 1999.
70 E.g. Herceg, 1998.; Jurić, 1998: 36; also cf. bullet no. 12 in *Obrazloženje*, 2016.

ka, Sveučilište u Rijeci, 14-16. srpnja 1999.

70 E.g. Herceg, 1998.; Jurić, 1998: 36; also cf. bullet no. 12 in *Obrazloženje*, 2016.

ამ გადაწყვეტილებამ ბევრ პოლიტიკურ პარტიში უკმაყოფილობა გამოიწვია და 2016 წლის 14 ივლისს ქალაქის დროშად ისევ ტრიკოლორი გამოცხადდა, თუმცა ეს დროშა დღემდე არ არის ოფიციალურად დამტკიცებული.^{71,72}

1.3. XIX საუკუნის სამოქალაქო ასოციაციების დროშები

XIX საუკუნის მიწურულს, ინდუსტრიული ქვეყნის მოქალაქეების საშუალო და წვრილ-ბურჟუაზულ ფენებში იღვიძებს ეროვნული თვითიდენტიფიცირების იდეა. სამოქალაქო, პოლიტიკური, სპორტული, კულტურული და ა. შ. გაერთიანებები აქტიურად იყენებენ ეროვნულ ტრიკოლორს და სხვა ადგილობრივ დროშებს. ჩვენ ვფლობთ ინფორმაციას ოსიჟეკის, ვარაჟდინის და ბაკარის დროშების შესახებ, თუმცა, სავარაუდოდ, არსებობს მრავალი სხვაც.

2.4.1. ოსიჟეკი (OSIJEK)

გერბი და თავისუფალი სამეფო ქალაქის სტატუსი ქ. ოსიჟეკს მეფე ფრანცისმა 1809 წლის 24 მარტს მიანიჭა. ეს გახლავთ მრგვალი ფორმის ბეჭედი, რომელზეც გამოსახულია ლურჯ ფონზე მსხვილი ქვებისგან აშენებული თალიანი ხიდი ციხესიმაგრით ცენტრში და ორივე მხრიდან ორი ოქროს არწივით. ხიდის ზემოთ გამოსახულია ფარი ცენტრში მოთავსებული ნითელი ხელით და გვერდებზე ორი ანგელოზით, რომლებსაც საყვირი უჭირავთ.

ხანმოკლე პერიოდის განმავლობაში ეს გერბი გამოყენებული იყო ვენის ჰერალდიკური საზო-

გადოების მიერ როგორც ახალგანთავისუფლებული სლავონიის (მთავარი ქალაქი ოსიჟეკი) სიმბოლო.⁷³

ასეთი დროშის მაგალითი გახლავთ პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის სამოქალაქო გვარდიის დროშა, რომელიც ინახება სლავონიის მუზეუმში ქ. ოსიჟეკში.⁷⁴ ეს არის თეთრი და ლურჯი ჰორიზონტალური ბიკოლორი მრგვალი მწვანე ტოტებით გარშემორტყმული ქალაქის გერბით ცენტრში, ერთეულის სახელით ზემოთ და თარიღით (1914-1918) ქვემოთ.

ქ. ოსიჟეკის თანამედროვე დროშა დამტკიცდა 1993 წლის 8 სექტემბერს.⁷⁵ ეს გახლავთ ხორვატიის მუნიციპალური დროშის ერთ-ერთი იშვიათი უცვლელი მაგალითი სოციალისტური იუგოსლავიის ტრანსფორმირების დროს.

2.4.2. ვარაჟდინი (VARAŽDIN)

1464 წლის 8 ივლისს მეფე მატეას კორვინმა ქ. ვარაჟდინს გერბი მიანიჭა, შესაბამისად, ვარაჟდინის გერბი გახლავთ ხორვატიის ყველაზე ძველი მუნიციპალური გერბი. გერბზე გამოსახულია ვერცხლისფერი კომკი რვა ნითელი და თეთრი ჰორიზონტალური ზოლის ფონზე, დაგვირგვინებული ოქროს ჯვრით და ოქროს ექვსქიმიანი ვარსკვლავით და ნახევარმთვარით ორივე მხრიდან. მსგავსი გერბი

73 Peić Čaldarović and Stančić, 2012.

74 Grubišić, 2015.

75 (Odluka o upotrebi grba, pečata i zastave Grada Osijeka, 02.07.1985, br. 01/8-488/1-1985.)

(Privremeni statut Grada Osijeka, Službeni glasnik Općine Osijek, br. 3/1993.) ბოლო ორი ავტორისთვის ცნობილია მარტო დასახელებით და არა შინაარსით.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/93-01/5, URBROJ: 515-04-03/1-93-2, 08.09.1993.

Statut Grada Osijeka, 25.01.1994, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 1/1994, 31.01.1994.

Odluka o uporabi grba, zastave, imena i svečane pjesme Grada Osijeka, 14.02.1995, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 1/1995.

Statut o izmjenama i dopunama Statuta Grada Osijeka, 16.02.1996, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 1/1996.

Statut Grada Osijeka (pročišćeni tekst), 03.10.1997, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 5/1997.

Statut Grada Osijeka, 25.09.2001, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 6/2001, 26.09.2001.

Statut o izmjenama i dopunama Statuta Grada Osijeka, 22.04.2003, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 3/2003, 23.04.2003.

Odluka o izmjenama Odluke o uporabi grba, zastave, imena i svečane pjesme Grada Osijeka, 21.07.2009, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 9/2009, 22.07.2009.

Odluka o uporabi grba, zastave, imena i svečane pjesme Grada Osijeka (pročišćeni tkest), 29.10.2012, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 10/2012, 30.10.2012.

Statut Grada Osijeka (pročišćeni tekst), 20.09.2013, Službeni glasnik Grada Osijeka, br. 11/2013, 20.09.2013.

71 Statut Grada Rijeke, 18.10.1993, Službene novine Županije Primorsko-goranske, br. 11/1993, 19.10.1993.

Statut Grada Rijeke, 22.10.1997, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 22/1997, 31.10.1997.

Odluka o grbu i zastavi Grada Rijeke, 26.03.1998, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 6/1998, 31.03.1998.

Odluka o izmjenama Odluke o grbu i zastavi Grada Rijeke, 26.09.1998, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 24/1998, 04.12.1998.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/98-01/13, URBROJ: 515-02-01/1-99-4, 15.01.1999.

Statut Grada Rijeke, 01.10.2001, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 23/2001, 02.10.2001.

Statut Grada Rijeke, 02.07.2009, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 24/2009, 03.07.2009.

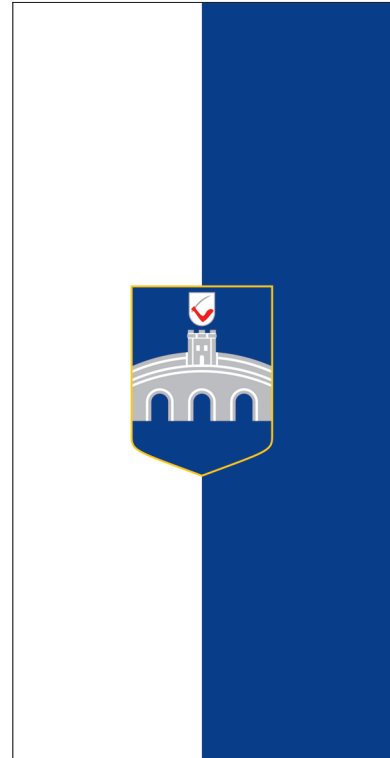
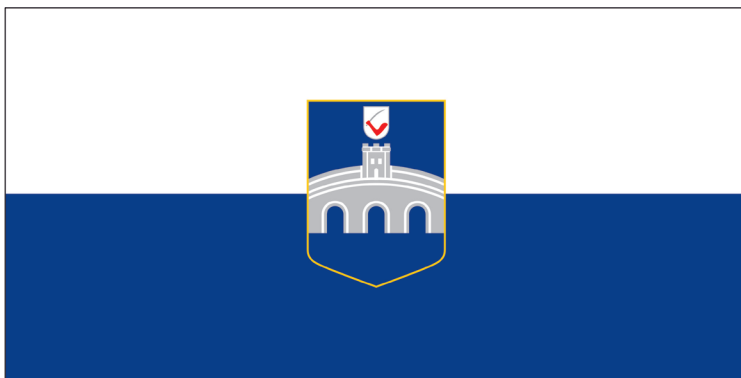
Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o grbu i zastavi Grada Rijeke, 23.07.2009, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 29/2009, 25.07.2009.

72 Prijedlog odluke o izmjeni Odluke o grbu i zastavi Grada Rijeke, Poziv na 26. sjednicu Gradskog vijeća Grada Rijeke, 06.07.2016.

Zaključak o Prijedlogu odluke o izmjeni Odluke o grbu i zastavi Grada Rijeke, Grad Rijeka, Gradsko vijeće, 15.07.2016.

ქალაქის გვარდიის დროშა, 1918

1985 წ. 2 ივლისის დროშა, ჰორიზონტალური და ვერტიკალური ვარიანტი

სურ. 12. ოსიშეკის დროშები

ნახსენებია ქალაქის 1896 წლის სტატუტებში (დებულებებში).⁷⁶

იმავე ზოლებს ჩვენ ვხედავთ ქალაქის დროშაზეც.⁷⁷ ამგვარად, ებნერი აღწერს ქალაქში ორი დროშის კურთხევას, რომლებიც მიიღეს 1817 წლის 18 მაისს, თუმცა ებნერი არ ასახელებს მათ, ვისაც ეს ისტორიული ფაქტი უკავშირდება. ესენი იყვნენ: ქალაქის მაგისტრი და გვარდიის მეთაური. 1778⁷⁸, წლიდან ვარაჟდინის წითელ და თეთრზოლებიან დროშაზე გამოსახული იყო 1763 წლის გერბზე დატანილი საბრძოლო იარაღი. ზოლები, სავარაუდოდ, ამ გერბით იყო შთაგონებული. ჩვენ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შემოხსენებული ქალაქის დროშების დიზაინი იმდროინდელი ჰერალდიკური წესების დაცვით

იყო შედგენილი. ეს მსგავსება ჩანს დროშებზე გამოსახულ ფიგურებში.

XIX საუკუნის მიწურულს ქალაქის გერბი არის გამოსახული როგორც ტარი უკან მდგომი ანგელოზის ხელში ან, უბრალოდ, ტარი. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ იყენებდნენ გერბის გამარტივებულ ვერსიას ანგელოზის გარეშე. ამ პერიოდის დროშის აღწერილობა არქივში არ მოიძებნა.

1987 წელს ხუთი ჰორიზონტალური წითელ-თეთრი ზოლის კომბინაცია იყო დამტკიცებული, როგორც მუნიციპალური დროშა.⁷⁹

76 *Statut slobodnog i kraljevskog grada Varaždina*, 1910.

77 Ebner, 1827 : 88.

78 Heimer, 2003.

79 *Varaždinske vijesti*, e.g. *Iz skupštinskog života*, 06.05.1970; *Usvojeni službeni simboli obilježavanja proslave*, 04.12.1980; *Zasjedanje Skupštine – 18. studenoga*, 29.10.1987; etc.

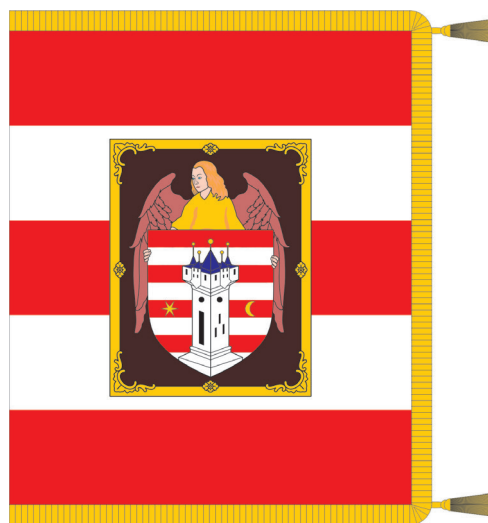
(*Statut Općine Varaždin*, *Službeni vjesnik Općine Varaždin*, br. 8/86, 1/90, 8/90, 5/91 i 4/92.), unknown exact contents.

1991 წლის 15 მაისს ქალაქმა აღადგინა ისტორიული გერბი ყველა დეკორატიული ელემენტით – ანგელოზით, ყვავილების ორნამენტებით და წარწერებით, თუმცა ქალაქის დროშა უცვლელი დარჩა.⁸⁰ ეს სიმბოლოები დამტკიცებული იყო 1993 წლის 26 ნოემბერს.⁸¹

2.4.3. ბაკარი (BAKAR)

ბაკარის პორტი იყო ყველაზე მნიშვნელოვანო პორტი ჩრდილოხორვატიულ აკვატორიაში ქ. რიჟეკის პორტის განვითარებამდე. ქალაქის ბეჭედი თარიღდება XV საუკუნით და წარმოადგენს წმ. ანდრიას და ე. წ. „ფრანკოპანული“ ვარსკვლავის გამოსახულებას. პარალელურად იყენებდნენ სხვა ბეჭედსაც მადონას და წმ. ანდრიას გამოსახულებით.⁸² არსებობს შტროლის ჩანაწერი ბაკარის გერბის შესახებ, რომელშიც უჩვენებდა უბრალო წითელი ფარი არის აღწერილი.⁸³ 1799 წელს მარია-ტერეზიამ ქალაქს ახალი გერბი მიანიჭა: სამად გაყოფილი ფარის პირველი ნაწილი წარმოადგენს წითელ-თეთრ ჭადრაკულ ველს, შუა ნაწილში სამი ვერცხლისფერი კოშკი არის გამოსახული, ხოლო მესამე ნაწილში – შავი და ვერცხლისფერი ლუზა.⁸⁴

ჩანაწერების თანახმად, XIX საუკუნეში იყენებდნენ ჰორიზონტალურ ტრიკოლორს ფერების შემდეგი კომპოზიციით: თეთრ-ყვითელ-ლურჯი ცენტრში გამოსახული გერბით ან გერბის გარეშე.⁸⁵

1817 წლის დროშის რეკონსტრუქციის მცდელობა

1994 წლის 24 ივნისს მლადენ სტოჟიჩმა წარმოადგინა მოდერნიზირებული ქალაქის გერბისა და უბრალო ტრიკოლორის პროექტი, რომელიც დამტკიცებულ იქნა 1996 წლის 29 აპრილს. ახალი რეგულაციების თანახმად, ტრიკოლორის გამოყენება ამ შემთხვევაში დასაშვებია იყო (ისტორიული პრეცედენტი).⁸⁶

1.5. დაღმაცის ეროვნული ალორძინება XIX საუკუნეში

დაღმაცის სამეფო შეიქმნა ილირიული პროვინციებისგან, რომლებიც ჰაბსბურგებმა 1815 წელს საფრანგეთის პირველ იმპერიას

80 *Odluka o opisu i uporabi grba i zastave grada Varaždina*, 15.05.1991, Službeni vjesnik općine Varaždin, br. 5/1991.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/93-01/19, URBROJ: 515-04-03/1-93-2, 26.11.1993.

Statut Grada Varaždina, 21.03.1994, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 1/1994, 30.03.1994.

Odluka o opisu i uporabi grba i zastave Grada Varaždina, 7.2.1995, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 1/1995, 08.02.1995.

Statut Grada Varaždina, 20.09.2001, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 7/2001, 20.09.2001.

Odluka o izmjeni Odluke o opisu i uporabi grba i zastave Grada Varaždina, 21.12.2004, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 10/2004, 22.12.2004.

Statut Grada Varaždina, 01.07.2009, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 5/2009, 14.07.2009.

Odluka o opisu i uporabi grba, zastave i logotipa Grada Varaždina, 02.12.2013, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 8/2013, 03.12.2013.

Statut Grada Varaždina (pročišćeni tekst), 15.07.2013, Službeni vjesnik Grada Varaždina, br. 4/2014, 24.03.2014.

81 Cf. Heimer, 2003.

82 Oštrić, 1996. 4, 11 – 13.

83 Ströhl. 1904 : 97.

84 Fučić, 1972; Oštrić, 2002: 62-63; Matker, 2009; Oštrić, 1996:

85 მაგია მაჟინის აკვარელი, Bakar City Museum-ის კო-

ლექციიდან, see Nr. 7 in Oštrić, 1996 : 14; also Matker, 2009. Oštrić, 1996 : 11 the 1896 statutes (*Statut slobodnoga i kraljevskoga grada Bakra*, 4.11.1896.)

86 *Odluka o osnivanju i imenovanju članova Komisije za zastavu i grb Općine Bakar*, 10.03.1994, Službene novine Županije primorsko-goranske, br. 15/1994, 16.05.1994.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/96-01/26, URBROJ: 515-04-03/1-96-1, 29.04.1996.

Odluka o grbu i zastavi Grada Bakra, 24.06.1994, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 16/2000, 11.08.2000.

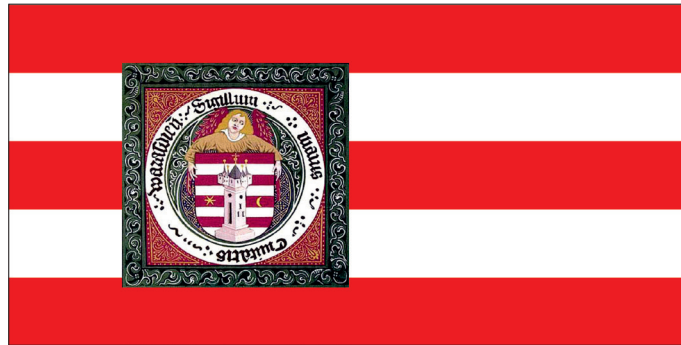
Statut Grada Bakra, 21.12.2006, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 54/2006, 27.12.2006.

Statut Grada Bakra, 10.07.2009, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 25/2009, 10.07.2009.

Odluka o grbu i zastavi Grada Bakra, 29.10.2009, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 44/2009, 29.10.2009.

Izmjene i dopune Statuta Grada Bakra, 28.02.2013, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 7/2013, 06.03.2013.

Statut Grada Bakra, 26.09.2013, Službene novine Primorsko-goranske županije, br. 40/2013, 08.11.2013.

მერიის დროშა 15.05.1991

1970 წლის დროშა

სურ. 13. პარაჟდინის დროშები

ნაართვეს. ტერიტორია 1918 წლამდე რჩებოდა ავსტრიის შემადგენლობაში, სანამ ის არ დაიპყრო იტალიამ და გახდა სერბების, ხორვატებისა და სლოვენელების სამეფოს (შემდგომში, იუგოსლავიის სამეფო) ნაწილი.

ავსტრიის მონარქია მხარს უჭერდა ადგილობრივ პროიტალიურ პარტიებს და ცდილობდა შეეჩერებინა ეროვნული, პროხორვატიული მოძრაობა. თუმცა ინდუსტრიალიზაციის შედეგად ეროვნულმა პოზიციამ მოიპოვა მოსახლეობის უმრავლესობის მხარდაჭერა და XIX საუკუნის მიწურულს მუნიციპალიტეტების უმრავლესობამ ცნო ხორვატიული ენა როგორც ადმინისტრაციული და დაინყო ეროვნული სიმბოლიკის პოპულარიზაცია. ერთადერთი გზა არსებული მკაცრი მონარქიული ცენზურის პირობებში იყო ხორვატიული ტრიკოლორის მუნიციპალური გერბის გამოსახულებით დამტკიცება.

მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქების უმრავლესობას ჰქონდა ძველი ისტორიული სიმბოლიკა, ბევრმა მუნიციპალიტეტმა მიიღო ახალი

შეცვლილი სიმბოლიკა, ზოგმა კიდევ თავისი პირველი სიმბოლო მიიღო XIX საუკუნეში ავსტრიის შინაგან საქმეთა სამინისტროსთან შეთანხმებით.

2.5.1. ომიში (OMIŠ)

ქ. ომიშის გერბს იყენებენ XVI საუკუნიდან, ამის შესახებ გვამცნობს 1541 წლის ქვის რელიეფი (?) და 1579 „დუკალა“ – ვენეციური ქარტია.⁸⁷ ეს გახლავთ ჯვრისა და ხელკეტის გამოსახულება ლურჯ ველზე. XIX საუკუნის ბოლოს შინაგან საქმეთა სამინისტრომ დაამტკიცა ახალი პროექტი: ლურჯ ფონზე ორი კლდე, მარჯვენაზე – ლომი, მარცხენაზე – გველეშაპის განმგმირავი მხედარი (წმ. გიორგი) ზემოთ გადაჯვარედინებული ჯვრით და კვერთხით. ეს გერბი და ლურჯი დროშა⁸⁸ გამოიყენებდა პირ-

87 Ströhl, 1902 : 83; Brstilo Rešetar, 2014; Brstilo Rešetar, 2015.

88 Laszowski, 1932 : 46-47.

XIX საუკუნის დროშა

1994 წლის დროშა

სურ. 14. ბაკარის დროშები

ველი მსოფლიო ომის შემდეგაც.⁸⁹ ბოლოდროინდელი კვლევის თანახმად,⁹⁰ არცერთ წყაროში არ არის მოხსენიებული და დაცული ასეთი სახის დროშა, თუმცა საკითხის შემდგომმა ღრმა და საფუძვლიანმა შესწავლამ შეიძლება სასიამოვნოდ გაგვაკვირვოს კიდევ.

თანამედროვე გერბის ესკიზი იყო წარმოდგენილი 1999 წლის 28 დეკემბერს (ჯვარი და ხელკეტი ლურჯ ფონზე). რაც შეეხება დროშას, ზემოთ აღნიშნული გერბი იყო დასმული მუქ ლურჯ ქსოვილზე ტართან. სამინისტრომ ეს პროექტი არ დაამტკიცა. 2002 წლის 13 დეკემბერს პეტარ ჯაკელიჩმა წარმოადგინა პროექტი ამავე ბლაჰონის გამოყენებით, რომელიც დამტკიცებული იქნა 2003 წლის 26 ნოემბერს.⁹¹

89 პირადი საუბარი ბრსტილო რეშეტართან, 2015.

90 *Odluka o grbu Grada Omiša*, Službeni glasnik općine Omiš, br. 11/1977 i 7/1989.

91 *Odluka o grbu i zastavi Grada Omiša*, Službeni glasnik

2.5.2. სპლიტი (SPLIT)

ქვაზე გამოსახული ქ. სპლიტის გერბი თარიღდება XIV საუკუნით. იგი გახლავთ მართკუთხედი ფორმის, დიოკლეტიანეს სასახლის ფასადისა და წმ. დომინუსის სამრეკლოს გამოსახულებით.⁹²

Grada Omiša, br. 7/1999, 28.12.1999.

Odluka o izmjeni Odluke o grbu i zastavi Grada Omiša, 06.04.2001, Službeni glasnik Grada Omiša, br. 2/2001, 06.04.2001.

Statutarna odluka o grbu i zastavi Grada Omiša, 13.12.2002, Službeni glasnik Grada Omiša br. 8/2002, 13.12.2002.

Rješenje Ministarstva pravosuđa, uprave i lokalne samouprave, KLASA: UP/I-017-02/95-01/13, URBROJ: 514-09-03-9, 26.11.2003, Službeni glasnik Grada Omiša, br. 1/2004, 02.03.2004.

Ispravak Službenog glasnika broj 8 od 13. prosinca 2002. godine, Službeni glasnik Grada Omiša, br. 5/2006, 31.07.2006.

Statut Grada Omiša, 14.07.2009, Službeni glasnik Grada Omiša, br. 4/2009, 14.07.2009.

92 Fisković, 1936.

შუა საუკუნეების პორტოლანებზე ქ. სპლიტი დროშით იშვიათად არის მონიშნული. ერთ პორტოლანზე სპლიტი მონიშნულია წითელ ქსოვილზე ოქროს ფრთით (ბრიბირის ჰერცოგების, შუბიჩების გერბი).⁹³ მეორე დროშა, სავარაუდოდ, იყო ლურჯი ფერის. სამწუხაროდ, მის შესახებ არაფერი ვიცით.⁹⁴

XIX საუკუნეში ქალაქის გერბი წარმოადგენდა კლასიკურ ჰერალდიკურ ფარს, სამრეკლოს გამოსახულება არ იყო ფარზე დატანილი.⁹⁵

1882 წლის არჩევნების შემდეგ, როცა ხორვატიულმა სახალხო პარტიამ პირველად გაიმარჯვა, კერძოდ, 22 ნოემბერს, ჰრვოჯეს კომპზე ხორვატიული ტრიკოლორი ისტორიული გერბით ააფრიალეს. ეს დროშა დაცულია ქ. სპლიტის მუზეუმში და წარმოადგენს წითელ, თეთრ და ლურჯ ტრიკოლორს ისტორიული გერბის გამოსახულებით (ვერცხლის დიოკლეტიანეს სასახლე და სამრეკლო ლაჟვარდოვან ველზე ოქროს კარტუში (ფარში) ჩასმული).⁹⁶

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ სპლიტის გერბის გამოყენება პრაქტიკულად შეწყდა. მხოლოდ 1969 წელს ახალი ვერსია იმ დროისთვის შესაბამისი სიმბოლიკით იყო დამტკიცებული (ხუთქიმიანი ვარსკვლავით და ისტორიული ხორვატიული წითელ-თეთრი ჭადრაკული ფარი). ოფიციალური აღწერილობა 1974 და 1978 წლებში ოდნავ შეიცვალა, მაგრამ ამან არ იმოქმედა ზოგად ნახაზზე.⁹⁷

1991 წელს ხუთქიმიანი დროშა წმ. დომინიუსის ვერცხლის გამოსახულებით შეიცვალა. 1996 წელს, ქ. სპლიტის 1700 წლისთავთან დაკავშირებით დამზადდა ლურჯი ვერტიკალური დროშა დიოკლეტიანეს სასახლის და სამრეკლოს სტილიზებული გამოსახულებით (ნახატი შედგებოდა სიტყვა „სპლიტ“-ისგან), ჯვრით და წარწერით „1700“. იგი დე ფაქტო გახდა მუნიციპალური დროშა და დღემდე გამოიყენება.

93 Pietro Russo 1508 in Maritime Museum, Barcelona. On duces of Šubić Horvat, 2015 and Buovac and Kalcina, 2016.
 94 Portolan by Jacopo Russo of 1550 in British Library, London.
 95 Strohl, 1904 : 85; Laszowski, 1932 : 56-57.
 96 Sapunar, 1982.
 97 Službeni glasnik Općine Split, 14.04.1969, 16, 7, Split 1969 (18. travnja), str. 103.
 Službeni glasnik Općine Split, 23.02.1974, 21, 3, Split 1974 (27. veljače), str. 41, članak 5.
 Službeni glasnik Općine Split, 15.06.1978, 15.06.1978, 24, 8, Split 1978 (16. lipnja), str. 131, članak 5.
 Službeni glasnik Općine Split, 23.04.1991, 37, 6, Split 1991 (23. travnja), str. 1, članak 2.
 Ivanišević, 2003.

2007 წელს თარიღი დროშაზე შეიცვალა სიტყვით „SPLIT“. აგრეთვე ოდნავ შეიცვალა დროშის ფერი.⁹⁸ თუმცა ოფიციალურად დროშა დამტკიცებული არ არის.

2.5.3. ბოლი (BOL)

ქ. ბოლი ამ სტატიაში განხილული ქალაქებიდან ყველაზე პატარა გახლავთ. მას, როგორც მუნიციპალიტეტს, 1888 წლის 8 ოქტომბერს შინაგან საქმეთა სამინისტრომ გერბი მიანიჭა: ლურჯ ქსოვილზე ლაჟვარდოვან ფარში მოთავსებულია ოქროსფერი ლომი, მის ზემოთ ოქროს ხელს მწვანე დაფნის ტოტი უჭირავს.⁹⁹

XX საუკუნის დასაწყისში ქ. ბოლი იყენებდა წითელ, თეთრ და ლურჯ ტრიკოლორს ცენტრში მოთავსებული გერბით. ეს დროშა შემონახული არ არის.

1990 წელს ქალაქის თემმა წარმოადგინა მლადენ სტოჟიჩის გერბის პროექტი – მუქი ლურჯი დროშა გერბით ცენტრში და სამინისტროს თანხმობა მოიპოვა.¹⁰⁰

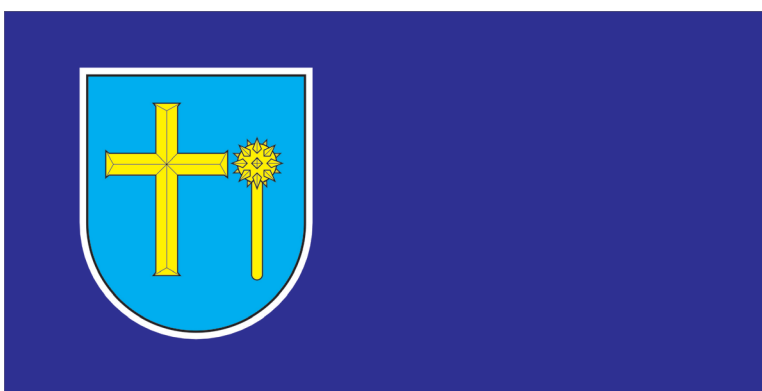
98 Službeni glasnik Općine Split, 23.04.1991, 37, 6, Split 1991 (23. travnja), str. 1, članak 2.
 Službeni glasnik Grada Splita, 29.12.1993, 39 (1), 11, Split 1993 (29. prosinca), str. 3, članak 6.
Rješenje o osnivanju i imenovanju Povjerenstva za objavljivanje i provođenje javnog nadmetanja za utvrđivanje vizualnog identiteta Grada Splita, 18.05.2007, Službeni glasnik Grada Splita, br. 14/2007, 21.05.2007.
Statut Grada Splita (Pročišćeni tekst - normativni dio), 11.11.2008, Službeni glasnik Grada Splita, br. 33/2008, 27.11.2008.
Statut Grada Splita (Pročišćeni tekst - normativni dio - ispravljani tekst), 11.11.2008, Službeni glasnik Grada Splita, br. 33A/2008, 27.11.2008.
Statut Grada Splita, 15.07.2009, Službeni glasnik Grada Splita, br. 17/2009, 15.07.2009.
Statut Grada Splita (pročišćeni tekst), 24.10.2013, Službeni glasnik Grada Splita, br. 46/2013, 07.11.2013.
 99 Ströhl, 1904 : 83.
Urkunde, Wien, 8. Oktober 1888. (document on display in the Community of Bol): „Im blauen Schilde ein auf erdigem Boden linkwärts stehender und vorwärts sehender goldener Löwe, überslieger vor einer aus einem braunen roth gesütlerten Halbärmel links hervorgehenden überbogenen bloßen Hand, welche einen grünen Oliven-zweig emporhält. Der Schild umgicht eine goldene Arabeskeneinsassung.“
 100 *Statut Općine Bol*, 03.02.2006, Službeni glasnik Općine Bol, br. 1/2006, 04.02.2006.
Statut Općine Bol, 22.09.2009, Službeni glasnik Općine Bol, br. 5/2009, 23.09.2009.
Statut Općine Bol (pročišćeni tekst), 06.10.2014, Službeni glasnik Općine Bol, br. 11/2014, 07.10.2014.
Statut Općine Bol (pročišćeni tekst), 27.01.2015, Službeni glasnik Općine Bol, br. 1/2015, 23.02.2015.

XIX საუკუნის დროშის რესტავრაცია

28.12.1999 წლის დროშა

13.12.2002 წლის დროშა

სურ. 15. ომიხის დროშები

2.5.4. კორჩულა (KORČULA)

შინაგან საქმეთა სამინისტრომ ქ. კორჩულას გერბი დაამტკიცა 1898 წლის 17 აგვისტოს. გერბზე გამოსახულია ლურჯ ფარში ჩასმული თეთრ სამკოშკიან ქალაქის გალავანთან წმ. მარკის გამოსახულება.¹⁰¹

ქალაქის დროშა, რომელიც დაცულია ქ. კორჩულას მუზეუმში, შექმნილია XX საუკუნის დასაწყისში და წარმოადგენს წითელ-თეთრ და ლურჯ ტრიკოლორს თეთრი ზოლის ცენტრში ჩასმული გერბით.

1996 წლის 16 ივლისს დაამტკიცეს ფრანჩესკა დანესე-კატიჩის გერბის პროექტი. მან წმინდანის ფიგურა გააღიდა და ფონად გამოიყენა ისტორიული რეველინის კოშკის გამოსახულება. რეველინთან ერთად გერბზე აგრეთვე არის გამოსახული კანაველიჩის და ზაკერჟანის კოშკები. დროშა გახლავთ ლურჯი ფერის ცენტრში

გამოსახული გერბით. გერბი გარემემორტყმულია ოქროს არშიით. დროშა დამტკიცდა 1996 წლის 10 ივლისს.¹⁰²

102 *Odluka o grbu i zastavi Grada Korčule*, 16.07.1996, Službeni glasnik Grada Korčule, br. 4/1996.
Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/96-01/31, URBROJ: 515-04-03/1-96-1, 10.07.1996.
(Odluka izmjeni i dopuni Odluke o grbu i zastavi Grada Korčule?), Službeni glasnik Grada Korčule, br. 3/1998.)
 This one is known to the author only by name, not its exact contents.
Statut Grada Korčule, 15.11.2001, Službeni glasnik Grada Korčule, br. 5/2001
Odluka o načinu i zaštiti uporabe grba i zastave Grada Korčule, 22.03.2002, Službeni glasnik Grada Korčule, br. 2/2002, 18.06.2002.
Odluka o izmjenama Odluke o načinu i zaštiti uporabe grba i zastave Grada Korčule, 20.10.2003, Službene stranice Grada Korčule, www.korcula.hr, 29.11.2003
Odluka o izmjenama i dopunama Odluka Grada Korčule kojima su previđene globe odnosno novčane kazne za prekršaje, 07.07.2008, Službeni glasnik Grada Korčule, br. 5/2008, 14.07.2008.

101 Ströhl, 1904 : 84; Laszowski, 1932 : 36 – 37.

2.6. მუნიციპალური დროშები XX საუკუნის პირველ ნახევარში

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ხორვატიის ტერიტორიაზე რადიკალური ცვლილებები მოხდა არა მხოლოდ საზოგადოების ზოგადი მოდერნიზაციისა და ინდუსტრიალიზაციის გამო, არამედ იმიტომაც, რომ უძველესი მონარქიები დაიშალა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპაში ახალი ეროვნული სახელმწიფოები შეიქმნა. ახალი საზღვრების შექმნის პროცესში ხორვატიის ტერიტორიების ნაწილი უცხო ქვეყნების მმართველობის ქვეშ დარჩა, ხოლო ხორვატიის ირგვლივ სლავური ხალხების ახალი სახელმწიფო შეიქმნა.

2.6.1. ზადარი (ZADAR)

ქალაქი ზადარი იყო დალმაციის ავსტრო-უნგრული პროვინციის ადმინისტრაციული ცენტრი ყველაზე დიდი იტალიურენოვანი მოსახლეობის კონცენტრირებით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ზადარის ყველაზე ძველი დოკუმენტირებული დროშა გახლავთ წმ. ქრისოგონეს იკონოგრაფიული გამოსახულება – მხედარი წითელ სამოსში შავ ცხენზე.¹⁰³ XIV საუკუნეში ეს გამოსახულება არ ფიქსირდება, ხოლო XV საუკუნის პორტოლანებზე ზადარის პორტი არის მონიშნული ყვითელი დროშით შუაში წითელი ჯვრით, რომელიც გახლავთ ამ წმინდანის სიმბოლო.¹⁰⁴

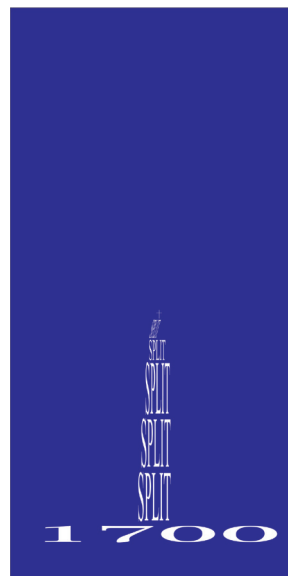
ამ გერბს იყენებდნენ მას შემდეგაც, რაც ქალაქს XVIII საუკუნის მიწურულს ავსტრიის მიერ საგრაფოს სტატუსი მიენიჭა. 1920 წელს რაპალოს ტრაქტატის შედეგად გერბში მცირე ცვლილებები შეიტანეს, კერძოდ, წმ. ქრისოგონე გამოსახული იყო როგორც თეთრ რაშზე ამხედრებული რაინდი ფარით და დროშით (წითელი დროშა ვერცხლისფერი ჯვრით) ქალაქის პანორამის ფონზე. ფარი დაგვირგვინებულია ოქროს ხუთკოშკიანი გვირგვინით და ოქროს-ფრთიანი ვენეციური ლომით. ფარის ქვეშ იყო წითელი ლენტი დევიზით „Vrbs Dalmatina ladra pollet hoc Dvce“ (დალმაციის ქალაქი ზადარი, მმართველის სიამაყე). გონფალონი (წითელი ცერემონიალური დროშა ქალაქის გერბით და ოქროს წარწერით „Città di Zara“) ქალაქს მიე-

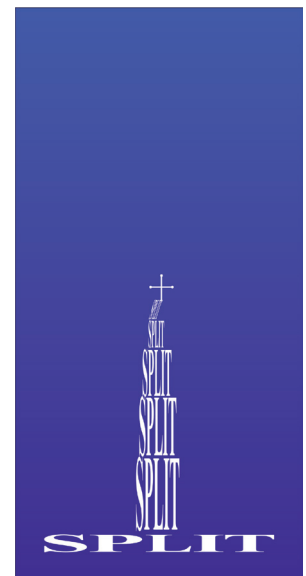
1508 წ. პორტოლანიდან

22.11.1882 წლის დროშა

1990 წლის დროშა

2007-დან

Statut Grada Korčule, 01.09.2009, Službeni glasnik Grada Korčule, br. 6/2009, 03.09.2009.

Statut Grada Korčule (pročišćeni tekst), 12.04.2013, Službeni glasnik Grada Korčule, br. 4/2013, 17.04.2013.

103 Portolano by Pietro Vesconte of 1320, cf. note 31.

104 Portolano by Vesconte Maggiolo of 1519, in the Bavarian State Library, Munich.

სურ. 16. სპლიტის დროშები

XIX ს-ში აღდგენილი დროშა

1995 წელს მიღებული დროშა

სურ. 17. ქ. ბოლის დროშები

ნიჭა 1941 წლის 20 სექტემბერს.¹⁰⁵ დროშა 1944 წელს იქნა ქალაქიდან გატანილი და 2002 წლიდან ინახება რომის ეროვნულ მუზეუმში.¹⁰⁶

მაღევე, 1941 წლის 28 ნოემბერს, ქალაქმა მიიღო ახალი გერბი: მხედარი სახით მარცხენივ შავ ცხენზე დროშით და რომაული ფარით ხელში, ზემოთ ოქროს ვენეციური ლომით ლურჯ ფონზე. როგორც ჩვენთვის ცნობილია, ეს გერბი დროშებზე დატანილი არ იყო.

105 მთავრობის თავმჯდომარის 1941 წ. 28 ნოემბრის დეკრეტით. გონფალონი მინიჭებულია სამეფო ბრძანებით 1940 წლის 20 სექტემბერს.

Decreto 1941-11-28 DCG (Decreto del Capo del Governo), riconoscimento di stemma and Decreto 1941-09-20 RD (Regio Decreto), concessione di gonfalone quoted in *Banca dati Fascicoli comunali*, (2017).

106 *Solenne cerimonia durante la festa dei decorati al valore – Lo Storico Gonfalone Di Zara Nel Museo Delle Medaglie D’Oro, Il Dalmata*, Maggio-Giugno 2002 : 1. <http://www.dalmazia.it/dalmazia/dalmata/news139.htm> (ბოლო ნახვა 2004 წ. 18 მაისი, შემდგომში მიუწვდომელია, <http://web.archive.org/web/20050315105034/http://www.dalmazia.it/dalmazia/dalmata/news139.htm> ბოლო ნახვა 30.03.2017).

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ქალაქი დაუბრუნდა ხორვატიას იუგოსლავიის შემადგენლობაში. ამ პერიოდის გერბებზე გამოსახულია მხედარი წითელი დროშით ხელში. 1970 წლის პროექტში წმ. ქრისოგონეს გამოსახულება დაგვირგვინებულია ხუთქიმიანი წითელი ვარსკვლავით. 1990-იანი წლების დასაწყისში ეს გამოსახულება გვხვდება ვარსკვლავის გარეშე, ხოლო 1994 წლის 28 ნოემბერს გერბის ახალი, თანამედროვე პროექტი იქნა შემოთავაზებული: სამი ფერის ფონზე (წითელ-თეთრ-ლურჯი) წმ. ქრისოგონეს გამოსახულებაა, მარცხენა ხელში ვერცხლისფერი ფარით წითელი ჯვრით, ხოლო მარჯვენაში – იმავე ფერების ოქროსტარიანი დროშით. ეს გერბი მუქ ლურჯ დროშაზე იყო დატანილი.¹⁰⁷ დროშის დამტკიცების ზუსტი თა-

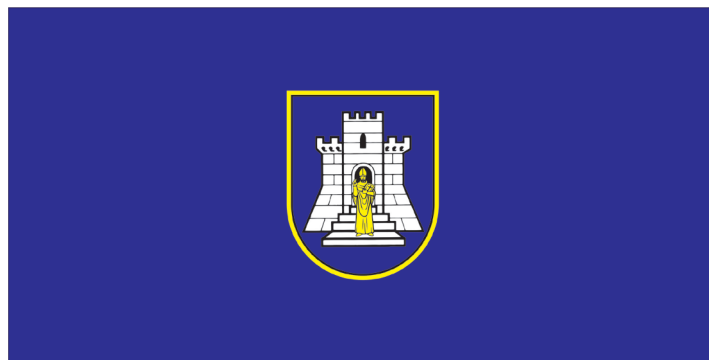
107 *Odluka o grbu i zastavi Grada Zadra*, 16.11.1994, Glasnik Grada Zadra, br. 9/1995, 05.01.1995.

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu i zastavi Grada Zadra, 27.11.1995, Glasnik Grada Zadra, br. 16/1995

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu i zastavi Grada Zadra, 09.01.1996, Glasnik Grada Zadra, br. 1/1996

XX საუკუნის დროშა

16.07.1996 წლის დროშა

სურ. 18. კორჩულას დროშები

რილი ჩვენთვის უცნობია.

2.6.2. როვინი (ROVINJ)

პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ იუგოსლავიისა და იტალიის საზღვარი, დღევანდელთან შედარებით, აღმოსავლეთით უფრო შორს იყო. ქ. როვინი ჰაბსბურგების ისტორიის სხვა სამფლობელოებთან ერთად დარჩა იტალიის გავლენის ქვეშ.

როგორც 1208 წლის დოკუმენტებიდან არის ცნობილი, XIII საუკუნეში ქ. როვინის არც გერბი ჰქონდა და არც ბეჭედი, მაგრამ XIII საუკუნის

რომელიღაც მონაკვეთში ქალაქის სიმბოლო ბროწეული გახდა. მიუხედავად ამისა, მაინც გამოიყენებოდა წითელი ჯვარი ვერცხლის ფარზე. გრაფიკულად ჯვრის გამოსახულება ხშირად მოღუნულ ფორმას ატარებს ფარის სპეციფიკური ფორმიდან გამომდინარე.

შესაბამისად, XIX საუკუნის ბოლომდე ქალაქის სიმბოლო იყო ლურჯ ქსოვილზე დატანილი ოქროს გვირგვინი, რომელიც ამკობს ვერცხლის ფარს ოქროს არშიით და მოღუნული წითელი ჯვრის გამოსახულებით, გვერდებზე მუხისა და დაფნის იტალიური ტრიკოლორის ლენტით შეერთებული ტოტების ორნამენტით. ქალაქის დროშის გამოსახულება არის დატანილი 1920 წლის საფოსტო ლია ბარათზეც.¹⁰⁸

1938 წლის 2 თებერვალს გერბი და გონფალონი დამტკიცებული იყო მთავრობის თავმჯდომარის ბრძანებით, თუმცა ზუსტი დეტალები ჩვენთვის უცნობია.¹⁰⁹

Statut Grada Zadra, 13.11.2001, Glasnik Grada Zadra, br. 7/2001

Statut Grada Zadra, 07.07.2009, Glasnik Grada Zadra, br. 9/2009, 16.07.2009.

Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o grbu i zastavi Grada Zadra, 27.08.2009, Glasnik Grada Zadra, br. 11/2009, 03.09.2009.

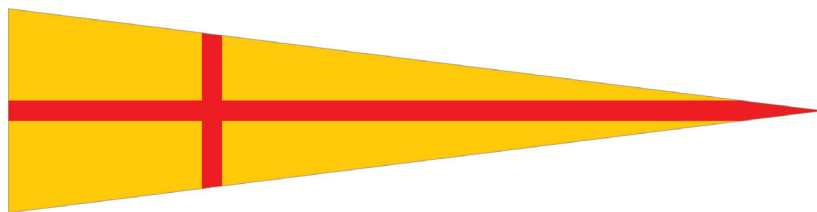
Odluka o grbu i zastavi Grada Zadra (pročišćeni tekst), 11.03.2010, Glasnik Grada Zadra, br. 21/2010, 12.03.2010.

108 De Angelini, 2001.

109 *Decreto 1938-02-02 DCG (Decreto del Capo del Gover-*

1320 წ. პეტრო ვესკონტეს პორტოლანიდან

1943 წ. გონფალონი

1519 წლის პორტოლანიდან

16.11.1994 წლის დროშა

სურ. 19. ზადარის დროშები

1920 წლის დროშა

12.07.1996 წლის დროშა და გონფალონი

სურ. 20. როვინის დროშები

ქ. როვინის თანამედროვე გერბის დიზაინი ასეთია: მოდერნის სტილის ფარი ხუთკოშკიანი გვირგვინით, წარმოდგენილი იქნა 1994 წლის 29 მარტს.¹¹⁰ შემდეგ, 1996 წლის 12 ივლისს, შეიქმნა როშისა და გონფალონის დიზაინიც – ლურჯი გერბით ცენტრში. დაფნის და მუხის ფოთლების ორნამენტებიანი კოლონები გახლავთ უნიკალური დიზაინის ელემენტი ხორვატიის მუნიციპალური დროშების შემთხვევაში. არსებობს დროშის ვერტიკალური ვერსიაც. არც ერთი სიმბოლო არ იყო დამტკიცებული სამინისტროს მიერ.¹¹¹

no), riconoscimento di stemma e gonfalone quoted in Banca dati Fascicoli comunali, (2017).

110 ეს გახლავთ პირობითი ტერმინი „გადახურული გულის ფორმა“, შემდგომ ის ტექსტში.

111 *Odluka o grbu Grada Rovinja – Delibera sullo stemma della Citta di Rovigno*, 29.03.1994, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 2/1994.
Odluka o grbu, zastavi, stijegu i imenu Grada Rovinja – Delibera sullo stemma, la bandiera, il gonfalone e il nome della Citta di Rovigno, 12.07.1996, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 5/1996.

2.6.3. ჩაკოვეცი (ČAKOVEC)

ქ. ჩაკოვეცი დაარსდა XIII საუკუნეში, ხოლო XVI საუკუნეში ქალაქი იყო გავლენიანი ზრინსკის

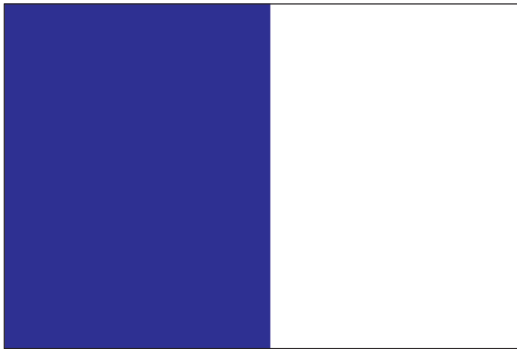
Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu, zastavi i stijegu i imenu grada Rovinja – Delibera di modifica e integrazione alla Delibera sullo stemma, la bandiera, il gonfalone e il nome della citta' di Rovigno, 18.06.1999, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 4/1999.

Statut Grada Rovinja – Rovigno – Statuto della Citta di Rovinj – Rovigno, 22.10.2009, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 4/2009.

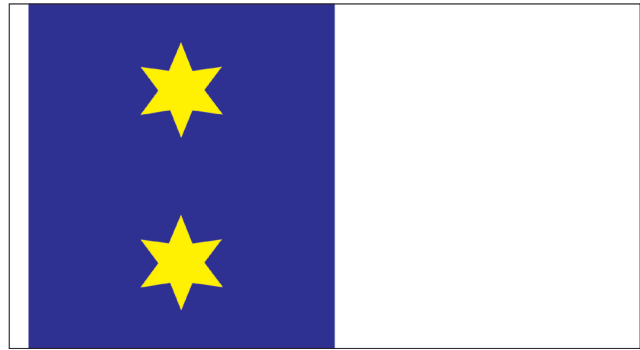
Statut Turističke zajednice Grada Rovinja – Rovigno – Statuto della Comunita turistica della Citta di Rovinj – Rovigno, 23.12.2009, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 1/2020.

Odluka o izmjeni Odluke o grbu, zastavi, stijegu i imenu Grada Rovinja – Rovigno – Delibera di modifica alla Delibera sullo stemma, sulla bandiera, sul gonfalone e sul nome della Citta di Rovinj – Rovigno, 25.02.2010, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 2/2010.

Statut Grada Rovinja – Rovigno (pročišćeni tekst) – Statuto della Citta di Rovinj – Rovigno (testo emendato), 26.11.2015, Službeni glasnik Grada Rovinja – Bollettino ufficiale della Citta' di Rovigno, br. – nr. 11/2015.

1941 წლის დროშის პროექტი

28.10.1994 წლის დროშა

20.03.1996 წლის დროშა

9.07.2009 წლის დროშა

სურ. 21. ჩაკოვეცის დროშები

ოჯახის მმართველობის ქვეშ. ქალაქის ბეჭედზე, რომელიც ფიქსირდება 1569 წელს, ლაჟვარდის ფონზე დატანილია ქალაქის ვერცხლის გალავანი ცენტრში სათვალთვლო კოშკით. კოშკის ორივე მხარეს ექვსქიმიანი ოქროს ვარსკვლავია.

ორ მსოფლიო ომის შორის პერიოდში ახლად დამოუკიდებელმა უნგრეთის სამეფომ ჩამოაყალიბა მუნიციპალურ გერბებზე დაფუძნებული მუნიციპალური სიმბოლიკის სისტემა დროშის მარტივი გეომეტრიული გაყოფით. 1941¹¹² წლის მონაცემებით, ამ ტერიტორიაზე არსებული დიდი უნგრეთის 100 მუნიციპალური დროშებიდან მხოლოდ ჩაკოვეცის დროშა შენარჩუნდა იუგოსლავიის შემოჭრის შემდეგ. ქ. ჩაკოვეცის დროშა იყო უბრალო ვერტიკალური ბიკოლორი (ლურჯი და თეთრი). ამ დროშას იყენებდნენ მეორე მსოფლიო ომის ბოლო დღეებშიც, 1945 აპრილამდე, როდესაც რეგიონი საბოლოოდ გათავისუფლდა (იუგოსლავიის არმიის მიერ).

1993 წლის 13 დეკემბერს ქალაქმა ხელმეორედ დაამტკიცა გერბი და 1994 წლის 28 ოქტომბერს შეიმუშავა დროშის პროექტი, რომელიც ძალიან ჰგავდა 1941 წლის უნგრულ მარტივ დროშას, თუმცა ჩვენ არ გაგვანია მტკიცებულება, რომ ამ პროექტის ავტორმა იცოდა ძველი დროშის შესახებ. ეს გახლავთ მარტივი ვერტიკალური ლურჯ-თეთრი ბიკოლორი დამატებითი ვიწრო თეთრი ზოლით ტართან და ორი ვერტიკალურად განლაგებული ოქროს ექვსქიმიანი ვარსკვლავით ლურჯ ფონზე. დროშის პროპორცია იყო 6:11. ქალაქის გერბი დამტკიცდა 1993 წლის 29 დეკემბერს, ხოლო დროშა დარჩა არაოფიციალური.¹¹³

ახალი მუქი ლურჯი დროშა ქალაქის გერბის გამოსახულებით ცენტრში იყო წერმოდგენილი 1996 წლის 20 მარტს და დამტკიცებული 1996 წლის 7 მაისს. გერბის დიზაინში რამდენიმე უმნიშვნელო ცვლილების შეტანის შემდეგ (8 ივლისს¹¹⁴), იგი დამტკიცებულ იქნა 2009 წელს¹¹⁵.

112 Széll, 1941.

113 ეს გახლავთ პრობითი ტერმინი „გადახურული გულის ფორმა“, შემდგომ იხ. ტექსტში.

114 *Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o zastavi Grada Čakovca*, 20.03.1996, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 1/1996, 21.03.1996. *Rješenje Ministarstva uprave (o odobrenju zastave)*, KLASA: UP/I-017-02/94-01/53, 515-04-03/1-96-2, 07.05.1996.

Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o grbu Grada Čakovca, 08.07.1996, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 3/1996, 16.07.1996.

115 *Statut Grada Čakovca*, 01. i 04.03.1999, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 1/1999, 15.03.1999. *Statut Grada Čakovca*, 27.09.2001, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 5/2001, 09.10.2001.

2.7. XX საუკუნის მეორე ნახევრის თანამედროვე ბრაფიკული დიზაინი

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ახალ სოციალურ და იდეოლოგიურ გარემოებებში მუნიციპალური დროშები, გერბები და რეაქციული რეჟიმის სხვა სიმბოლოები სწრაფად იცვლებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგი მუნიციპალური დროშა წითელი ვარსკვლავის დატანის შემდეგ რჩებოდა (მაგ. ზაგრების), მუნიციპალური დროშები პრაქტიკულად გაუქმებული იყო.

1960 წლებში მუნიციპალური დროშები ნელ-ნელა ბრუნდება, თუმცა ამ პერიოდში მსოფლიოში არსებული „ლოგომანია“ მკაფიოდ აისახა დროშებისა და გერბების დიზაინზე. მუნიციპალური დროშა უმეტესწილად ხდება მონოკოლორული შუაში დატანილი კონტრასტული ფერის ლოგოთი (იხ. ზაგრები).

2.7.1. ბუჟე (BUJE)

ისტრიის ქალაქების უმრავლესობასთან ერთად, ქ. ბუჟე გერბისთვის იყენებდა ვერცხლის ფარს წითელი ჯვრის გამოსახულებით. რა თქმა უნდა, სოციალისტურ პერიოდში ჯვრის გამოყენება სასურველი არ იყო და 1976 წლის დადგენილებით (შესაძლოა უფრო ადრეც) გერბის განსხვავებული დიზაინი იყო შემოთავაზებული. კერძოდ: სახურავის ფორმის¹¹⁶ წითელი ფარი ოთხი მოლუნული ხაზით – ორი მარჯვენა და ორი მარცხენა მიმართულებით. 1976 წლის 28 აპრილის დროშა იყო წითელი ქსოვილი ცენტრში ამოქარგული ოქროს გერბით.¹¹⁷ ეს იყო ქალაქის ოფიციალური დროშა 1993 წლის 30 ივლისამდე, როცა ქ. ბუჟეს თანამედროვე დროშა დამტკიცდა.

ეს დროშა წარმოდგენილი იყო დიზაინერ სერჯიო გობოს მიერ და წარმოადგენდა ვერტიკალურ წითელ ქსოვილს ვერცხლის წითელ-ჯვრიანი ფარით. იყენებდნენ აგრეთვე ჰორიზონტალურ დროშებს, მაგრამ სამინისტრომ ეს პროექტი არ დაამტკიცა.¹¹⁸

Statut Grada Čakovca (pročišćeni tekst), 22.09.2006, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 10/2006, 30.10.2006.

Odluka o grbu Grada Čakovca, 09.07.2009, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 9/2009, 10.07.2009.

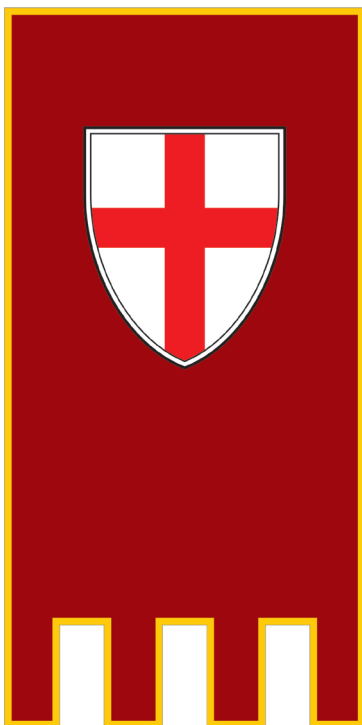
Statut Grada Čakovca, 09.07.2009, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 9/2009, 10.07.2009.

Statut Grada Čakovca (pročišćeni tekst), 17.04.2013, Službeni glasnik Grada Čakovca, br. 3/2013, 18.04.2013.

116 იხილეთ სქოლიო 89.

117 *Statut Općine Buje - Statuto del Comune di Buie*, Službeni vjesnik Općine Buje - Gazzetta Ufficiale del Comune di Buie, br. - no. 4/1976, 28.04.1976.

118 *Odluka o grbu i zastavi Grada Buja i lenti gradonačelnika*

28.04. 1976 წლის დროშა

30.07.1993 წლის დროშა

სურ. 22. ბუჟის დროშები

2.7.2. პულა (PULA)

შუა საუკუნეებში ქ. პულა ვენეციის რეს-პუბლიკის სუვერენის, კასტოპოლას დინასტიის მფლობელობაში იყო. ამ პერიოდის ქალაქის სიმბოლიკაზე კონკრეტული ინფორმაცია არ არსებობს. 1797 წელს ნაპოლეონმა ნახევარკუნ-ძული ვენეციის მთელ ტერიტორიასთან ერთად ავსტრიას გადასცა. სწორედ მაშინ დაიწყო ქა-ლაქმა წითელჯვრიანი სადა ფარის გამოყენება, როგორც ბევრმა სხვა ქალაქმა ისტრიის რე-გიონიდან. გერბისთვის ისტორიული კასტოპო-ლას კლანის ფერები იქნა შერჩეული – მწვანე და ოქროსფერი. 1846 წელს¹¹⁹ ავსტრიის ადმი-ნისტრაციამ ქალაქის გერბი დაამტკიცა. პირ-ველი მსოფლიო ომის შემდეგ ქ. პულა გახდა იმავე სახელის იტალიური პროვინციის დედაქა-

ლაქი და 1941 წელს¹²⁰ მიიღო ახალი გვირგვინიანი¹²¹ გერბი.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ქალაქი იუ-გოსლავიის შემადგენლობაში შევიდა და 50-იანი წლების ბოლოს ახალი გერბი მიიღო, რომე-ლიც მოგვიანებით, 60-იან წლებში, გამარტივდა (ლურჯი ფარი თეთრი არშიით ცენტრში და-ტანილი არენით (რომაული ამფითეატრით) და წითელი ხუთქიმიანი ვარსკვლავით ზედა მარც-ხენა კუთხეში). ეს გერბი ლურჯ ქსოვილზე და-ტანილი 80-იანი წლების ბოლომდე იყო გამოყე-ნული, როგორც მუნიციპალური დროშა¹²².

1992 წელს ქალაქმა უარყო ეს დროშა და შეიქმნა ახალი სიმბოლო, თუმცა მისი დეტალები უცნობია. შეიძლება ის ჰგავს 1993 წლის 12

Grada Buja, 30.07.1993.

Statut Grada Buja - Città di Buie, 30.09.1993.

Statut Grada Buja, 31.10.2001, Službene novine Grada Buja, br. 5/2001

Statut Grada Buja, 30.07.2009, Službene novine Grada Buja, br. 11/2009, 31.07.2009.

119 Venier, 2013; Ströhl, 1904 : 54.

120 ჰერალდიკური ე. წ. გრაფის ცხრაქიმიანი გვირგვინი ცხრა თეთრი მარგალიტით მორთული

121 Decreto 1930-09-01 DCG (Decreto del Capo del Governo), riconoscimento di stemma, and Decreto 1941-12-26 DCG, riconoscimento di corona comitale quoted in Banca dati Fascicoli comunali, (2017).

122 Jansen, 1986, as quoted on <http://www.crwflags.com/fotw/flags/hr-pn-pu.html>, იან მერტენსთან პირად საუ-ბარში, 12.03.1987, photo taken by Jansen on 5 July 1986.

1980-იანების დროშა

12.11.1993 წლის დროშა

სურ. 23. პულას დროშები

ნოემბერს¹²³ დამტკიცებულ დროშას. დროშათა ახალი პაკეტის მიხედვით, ეს არის მწვანე ქსოვილი ყვითელი სკანდინავიური ჯვრით. დროშის პროპორციაა 1:2. დროშაზე გამოსახული ჯვრის პროპორციაა 1/5, ხოლო მწვანე მართკუთხედების სიგრძე - 3/5¹²⁴. მიუხედავად იმისა, რომ ეს დროშა აქტიურად გამოიყენება, ჩვენ არ ვიცით, იყო თუ არა იგი ოფიციალურად დამტკიცებული სამინისტროს მიერ.

123 (*Odluka o uporabi i načinu zaštite grba i zastave Općine Pula*, Službene novine Općine Pula, br. 9/1992.), full text unknown.

124 *Odluka o grbu i zastavi Grada Pule*, 12.11.1993, Službene novine Grada Pule, br. 9/1993.

Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o grbu i zastavi Grada Pule, 03.08.2000, Službene novine Grada Pule, br. 6/2000, str. 105-106.

Statut Grada Pule (pročišćeni tekst), 07.11.2006, Službene novine Grada Pule, br. 9/2006, 08.11.2006.

Statut Grada Pula – Pola, 14.07.2009, Službene novine Grada Pule | Bollettino ufficiale della Città di Pola, br. 7/2009, 15.07.2009.

Statut Grada Pula – Pola (pročišćeni tekst), 05.04.2013, Službene novine Grada Pule | Bollettino ufficiale della Città di Pola, br. 1/2013, 05.04.2013.

2.7.3 დონჟა სტუბიცა (DONJA STUBICA)

1976 წლამდე დონჟა სტუბიცას მიერ მიღებული ქალაქის ემბლემა წარმოადგენს სტილიზებულ ფარს, რომელზეც დატანილია სამკობიანი გალაგნის გამოსახულება, ცენტრალურ კოშკზე ფრიალებს დროშა, ფარის ძირში გამოსახულია გალაგანთან მიმავალი გზა და სასოფლო-სამეურნეო იარაღები. ფარის თავზე ლენტია წარწერით „Stubica“. ნახატი არის ერთ – შავ ან ყავისფერ ფერში გადანყვებილი. ეს ემბლემა დაარსების თარიღთან ერთად (1976) დღემდე გამოიყენება აგრარული საზოგადოება „სტუბიცას“ მიერ. მუნიციპალური დროშა იყო ცისფერი ოქროს ემბლემით ცენტრში.¹²⁵

ადმინისტრაციული რეორგანიზაციის შემდეგ, დონჟა სტუბიცას თემმა 1994 წლის 28 დეკემბერს სიმბოლოების ახალი პროექტი მიიღო. გერბი – დიაგონალურად გაყოფილი მწვანე და ლურჯი ჰერალდიკური ფარი შუაში დატანილი ოქროს ეკლესიით და ქვემოთ ორი ოქროსტალოვანი სარტყელით. დროშა – ვერტიკალური ლურჯი ქსოვილი ყვითელი არშიით ცენტრში გერბით და წარწერით „Donja Stubica“ და „1209“

125 პირად საუბარში შიპეკთან, 2014.

(ქალაქის პირველი დოკუმენტური დაფიქსირება). პროექტი სამინისტროს მიერ დამტკიცებული არ არის.¹²⁶

სიმბოლოების დიზაინი შეიკვალა 2000 წლის 12 ივლისს და დამტკიცდა 2000 წლის 22 სექტემბერს.¹²⁷

2.7.4 კრაპინა (KRAPINA)

ქ. კრაპინას გერბი მინიჭებული იყო მეფე სიგიზმუნდის მიერ XIV საუკუნეში, ხოლო დამტკიცებული – მეფე რუდოლფ მეორის მიერ 1588 წელს. ეს გახლავთ ციხესიმაგრე ცენტრალური სათვალთვალ კოშკით ორ პატარა გადახურულ კოშკს შორის და ორი მცირე ზომის სამრეკლოთი (?). ფერები საბოლოოდ დამტკიცდა XIX საუკუნეში.

კრაპინა არის კარგი მაგალითი იმისა, თუ როგორ შენარჩუნდა ისტორიული ჰერალდიკის ნიმუში სოციალისტურ პერიოდში. ქალაქის დროშა მიღებულ იქნა 1967 წელს და შენარჩუნდა 1997 წლამდე. გერბის ფარი იყო ყვითელი, ხოლო ფარზე გამოსახული ფიგურები თეთრი ყავისფერი კონტურებით. გერბი იყო დატანილი აგურისფერ დროშაზე.¹²⁸

მლადენ სტოჟიჩმა ეს დიზაინი განაახლა 1997 წლის 9 ოქტომბერს თანამედროვე მუნიციპალური ჰერალდიკის მოთხოვნების შესაბამისად. გერბის ფიგურა იყო გარშემორტყმული ყვითელი კონტურით და დასმული წითელ ქსოვილზე. გონფალონი გახლავთ წითელი ვერტიკალური ქსოვილი ოქროს კანტით, ცენტრში დატანილი ქალაქის გერბით, ზემოთ ოქროს წარწერით „Grad Krapina“ და ქვემოთ ორი ოქროს ცაცხვის ტოტით. სიმბოლოები დამტკიცდა 1997 წლის 27 ოქტომბერს სამინისტროს მიერ.¹²⁹

126 *Odluka o grbu i zastavi Općine Donja Stubica*, 28.12.1994, Službeni glasnik Županije Krapinsko-zagorske, br. 29/1994, 29.12.1994.

Odluka izmjeni Odluke o grbu i zastavi Općine Donja Stubica, 19.04.1995, Službeni glasnik Županije Krapinsko-zagorske, br. 5/1995, 19.05.1995.

127 *Statut Grada Donja Stubica*, 11.12.1997, Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije, br. 14/1997, 22.12.1997.

Rješenje Ministarstva pravosuđa, uprave i lokalne samouprave, KLASA: UP/I-017-01/00-01/133, URBROJ: 514-09-01-00-2, 12.07.2000.

Statutarna odluka o grbu i zastavi Grada Donja Stubica, 22.09.2000, Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije, br. 1A/2001, 26.01.2001.

Statut Grada Donja Stubica, 07.07.2009, Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije, br. 14/2009, 14.07.2009.

128 *Opet pod starom zastavom*, Varaždinske vijesti, 13.03.1971 : 6.

Statut Grada Krapine, 31.03.1994, Službeni glasnik Županije Krapinsko-zagorske, br. 4/1994, 31.03.1994.

129 *Statut Grada Krapine*, 03.07.1997, Službeni glasnik

3. დასკვნები

ხორვატიის მუნიციპალური ვექსილოლოგიური მემკვიდრეობა გამოირჩევა მრავალფეროვნებით.

ჩვენთვის ცნობილი უძველესი მუნიციპალური დროშები გახლავთ აღმოსავლეთი ადრიატიკის სავაჭრო პორტების დროშები, რომლებსაც გემებზე იყენებდნენ და, სავარაუდოდ, ფრიალებდა ამ ქალაქების მთავარ მოედნებზე.

უძველესი დროშების მეორე კატეგორია გახლავთ პორტოლანებზე გამოსახული დროშები, რომლებსაც მნიშვნელოვან პორტებში აღმართავდნენ. ზოგიერთი მათგანი იყო უშუალოდ ქალაქის დროშა, ზოგიც – ფეოდალური მმართველების, რომლებსაც დიდი გავლენა ჰქონდათ ამ პორტებზე. რადგან ეს სიმბოლოები ხშირად გადადიოდა ერთი პორტოლანიდან მეორეზე, იყო რიგი უზუსტობები როგორც დიზაინში, ისე გამოყენებაში. მაგალითად, რიგ შემთხვევაში, ზოგიერთი მოკლევადიანი მმართველის სიმბოლო ისახებოდა პორტოლანზე და შემდგომში მეორდებოდა სხვა პორტოლანებში მაშინაც, როცა ფაქტობრივად არააქტუალური და მოძველებული იყო.

რაც შეეხება დანარჩენ ქალაქებს, აქ ხშირად იყენებდნენ სამხედრო შენაერთების დროშებს, რომლებიც შემდგომში გამოიყენებოდა როგორც მუნიციპალური. ამ ტიპის უძველესი დროშები თარიღდება XVII საუკუნით.

XIX საუკუნის ბოლოს ინდუსტრიალიზაციის შედეგად საშუალო და წვრილბურჟუაზიულ წრეებში იზრდება ეროვნული თვითიდენტიფიცირების მოთხოვნა და საზოგადოება თავის მუნიციპალურ კუთვნილებას სიმბოლიკით გამოხატავს. სამოქალაქო, პოლიტიკური, სპორტული, კულტურული და ა. შ. გაერთიანებები აქტიურად იყენებენ ადგილობრივი ჰერალდიკური წარმომოხების დროშებს, თუმცა ფრანგული პოსტრევოლუციური ვექსილოლოგიის გავლენა საკმაოდ დიდია.

XIX საუკუნის ბოლოს, დაღმაცის ნაც. მოძრაობის ალორძინებასთან ერთად დაიწყო ხორ-

Županije Krapinsko-zagorske, br. 7/1997, 25.07.1997.

Odluka o opisu i uporabi grba i zastave Grada Krapine, 09.10.1997, Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije, br. 12/1997, 02.12.1997.

Rješenje Ministarstva uprave, KLASA: UP/I-017-02/95-01/16, URBROJ: 515-04-03/1-97-6, 27.10.1997.

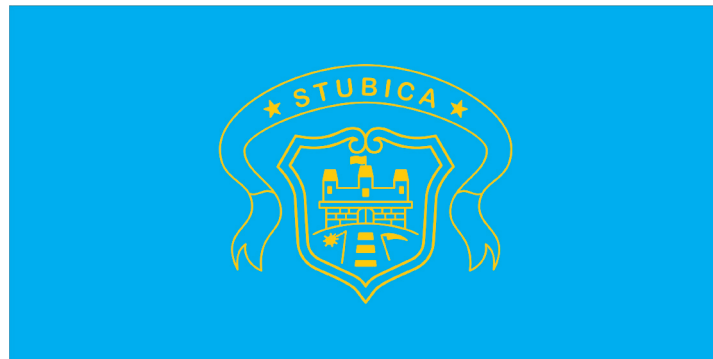
Statut Grada Krapine, 01.10.2001, Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije, br. 12/2001, 19.10.2001.

Statut Grada Krapine, 30.06.2009, Službeni glasnik Grada Krapine, br. 4/2009, 30.06.2009.

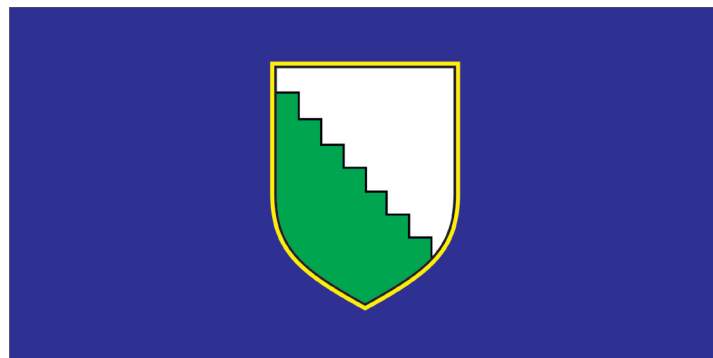
Odluka o izmjeni i dopuni Odluke o opisu i uporabi grba i zastave Grada Krapine, 30.06.2010, Službeni glasnik Grada Krapine, br. 5/2010, 30.06.2010

22.09.2000 წლის დროშა და გონფალონი

1970-იანი წლების დროშა

28.12.1994 წლის დროშა

სურ. 24. დონჟა სტუბიცას დროშები

1960-იანების დროშა

9.10.1997 წლის დროშა და გონფალონი

სურ. 25. კრაპინას დროშები

ვატიული ენისა და ეროვნული სიმბოლიკის პოპულარიზაცია, რაც აისახა ამ პერიოდის დროშებზეც.

XX საუკუნის პირველ ნახევარში იმ რეგიონებში, რომლებიც სხვა ქვეყნების შემადგენლობაში შედიოდა, დროშები იქმნებოდა ამ ქვეყნების ვექსილოგიური ტრადიციის შესაბამისად. მაგალითად, იტალიის მმართველობას დაქვემდებარებულ რაიონებში იყენებდნენ მონოკოლორულ დროშებს ქალაქის გერბის გამოსახულებით, ხოლო უნგრულ ნაწილებში დროშებისთვის დამახასიათებელი იყო მარტივი გეომეტრიული გაყოფა, ხოლო მუნიციპალური გერბისთვის ორი ან სამი ძირითადი მახასიათებელი ფერის გამოყენება.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ყველა მუნიციპალური სიმბოლო იდეოლოგიურად არააქტუალურად ცნეს და შეიქმნა ახალი ტიპის (ლოგოტიპური) მუნიციპალური ჰერალდიკა. ამ პერიოდის დროშები, როგორც წესი, მონოკოლორული იყო.

ხორვატიის დამოუკიდებლობისა და 1993 წლის ადმინისტრაციული რეფორმის შემდეგ ხორვატიის მუნიციპალიტეტების უმრავლესობამ (ქალაქები და თემები) მომდევნო 25 წლის განმავლობაში ახალი გერბები და დროშები მიიღო. ეროვნულმა კანონმდებლობამ მკაცრად განსაზღვრა ჰერალდიკური წესები ყველა მუნიციპალიტეტისთვის, რამდენიმე შემთხვევის გარდა (ისტორიული პრეცედენტი). მიუხედავად იმისა, რომ 60-ზე მეტ მუნიციპალიტეტს ისტორიული გერბი აქვს დამტკიცებული, მხოლოდ 2-ზე მეტ მუნიციპალიტეტს აქვს დროშა, რომელიც XX საუკუნის 90-იან წლებზე ადრე გამოიყენებოდა.

ჟელიკო ჰეიმერი
ხორვატიის ჰერალდიკისა და
ვექსილოლოგიის
ასოციაციის თავმჯდომარე

დროშა

ზოგიერთ საყმოთა ანდრეზების თანახმად, ერთ-ერთი იმ სამ დროშათაგანი, რომლებიც ათენგენობის დროს გამოაქვთ საჯაროდ, ხევესურებს ქაჯავეთიდან მოუტაცნიათ (8,9). ისევა, რიგორც საკიდლის ჩამოგლეჯა ქაჯავეთის „კერიდან“ მოასწავებდა ქაჯავეთის შუაგულის დანგრევას, ასევე დროშის მოტაცება სრული გამარჯვების ნიშანი უნდა ყოფილიყო. ეს ნიშანი ახლა ჯვრის უმნიშვნელოვანესი ატრიბუტია და განსაკუთრებულ როლს ასრულებს საყმოს ცხოვრებაში. საკრალურობის ხარისხით მას შეიძლება გავუთანაბროთ მხოლოდ თასი, კერძოდ, სახუცო კოჭობი, რომლის შესახებ ითქვა, რომ ის ქალის სამკაულებით არის შემკული. იგივე ითქმის დროშაზე, რომელიც თუმცა განწმედელ და ხელ-მხარ განათლულ მამაკაცს უჭირავს ხელში, მაგრამ ქალური წარმომავლობის საგნით არის აგებული. დროშა არის სანმიდო-სამამაკაცო საგანი. ის ბრძოლაში წინ მიუძღვის საყმოს და შეიძლება იღებებოდეს სისხლით, მაგრამ მის შექმნაში მონაწილეობს ქალის ხელი, რომელიც მისი განათვლის შემდეგ კვლავ ვერასოდეს შეეხება მას. დროშას ებმის ქალთაგან შენაწირი, რაიმე მიზეზის გამო შენაწირი – ბეჭედი, ყელსაბამი, შიბი, მაგრამ, რაც მთავარია, დროშას „აშენებენ“ საკადრისები (ან სამკადროები), რომლებიც ქალის შესამოსელის ნაწილს შეადგენს. ქსოვილის ის ნაჭერი, რომელსაც ჩვენ მანდილს ვუწოდებთ, დროშის ძირითადი ელემენტია. „დროშა შემოსილია ფერადი თავშალით. დროშის შესამოსს ქალები სწირავენ“ (7,262); „შეხვენილები ხატს სწირავენ თეთრსა და ჭრელ სადროშე ხილბანდებს, რომლებსაც დეკანოზი ართმევს და დროშაზე შეაბამს“ (6,199). ერთი აქვთ სამოსელი დროშასა და ქალს. ქალის მანდილი პოტენციური საკადრისია და, სანამ ქალი მას თავზე მოიხვევდეს, როგორც სამძიმარი ამბობს ქადაგის პირით – „დავიგრუშნიდი თავმანდილიო“, ის, შესაძლებელია, დროშის ალაში გახდეს. აქ თითქოს პარადოქსია: ერთსა და იმავე საგანს ვხედავთ ორ, ერთმანეთის საპირისპირო ადგილზე – დროშაზე ჯვრის ნიშნად და ქალის თავზე პატივის ნიშნად. რა უფსკრულიც არ უნდა იყოს სინმინდის მხრივ დედაკაცსა და ჯვარს შორის, არის ერთი ვითარება, როდესაც ისინი ერთი და იმავე ფუნქციით გვევლინებიან: ეს არის შუღლი საყმოში, რომელსაც თანაბრად ვერ ითმენენ ჯვარი და ქალი და, აი,

მანდილი და საკადრისი მათ ხელში მშვიდობისა და თანხმობის ნიშანია. საკმაოდ ცნობილია ეთნოგრაფიული ყოფიდან ქალის მიერ მანდილის ჩაგდების ჩვეულება მოშულართა შორის. აი, რას წერს ვაჟა-ფშაველა თავის ნარკვევში „ხევესურები“: „თუ ჩხუბი გაძლიერდა და ცუდის შედეგის მომასწავებელი შეიქმნა, მოჩხუბრებს ქალები გადაუდგებიან შუაზე, მანდილებს მოიხდიან და იმათ წინ გადისვრიან: „ემას დასდევით პატივი, გეყოთ, დაშველდით“. ხშირად ხალხის გასაშველებლად ხევისხერები დროშებს გამოიტანენ ხოლმე“ (4,49); იხ. აგრეთვე ბესარიონ გაბუურის „ხევესურული მასალები“, ორი ნაკვეთი სათაურით „შუღლი და დროშა და შუღლი და ქალი“ (3,123-4). ჯვრის დროშის თავისებურება, ჩვეულებრივი დროშისაგან განსხვავებით, ის არის, რომ იგი იმ სახით არ არის დაცული, რა სახითაც მას მოქმედებაში ვხედავთ, როცა ის გამობრძანებულია საყმოს წინ დღესასწაულის დროს. ყოველი გამობრძანებისას დროშა ხელახლა უნდა „აშენდეს“, „აიბას“, „შეიკაზმოს“, – მოირთოს და შეიმკოს, როგორც დღეობაზე გამოსული ქალი. მისი სამკაულები ინახება საგანგებო ზარდახშაში, როგორც თას-განძი, დროშის „აშენების“, ანუ „შეკაზმვის“ უფლება მხოლოდ იმას აქვს, ვისაც ხელთ უნდა ეყვრას ის დღესასწაულზე და ბრძოლაში. ეს შედის მედროშის, ანუ მკადრის საკრალურ მოვალეობაში. ეს პირნი, როცა მოანვეს დროშის აბმის დრო, ფეხშიშველნი და ქუდმოხდილნი, ჩოქით მიეახლებიან იმ ადგილს, სადაც დროშის „სამოსელი“ და სამკაული – ბაღდადები, ჯვრები, ზანზალაკები, შიბები და სხვა – ინახება, და ეხვენიებიან ღვთისშვილს, ვისი დროშის ასაშენებლადაც არიან მისულნი: „დალოცვილო წყაროს გორისაო, შენის დროშაის საბრძანისის კარისა-დ კამალაის დალაპხვისა-დ, ნუ გაგვიწყრები“ (11,7-8); მაგრამ ვიდრე მკადრე თუ მედროშე დროშის შეკაზმვას შეუდგებოდეს, ის სამგზის უნდა იყოს განზანილი წყაროს წყალში (10,174). დროშის აბმა საიდუმლო რიტუალია, რომელიც სრულ მდუმარებაში მიმდინარეობს (10,275). მკადრეები თითქოს ამზადებენ, ქმნიან ღვთისშვილის ამქვეყნიურ სხეულს, რომ მისი ხილვა ყველას შეეძლოს; დროშა თითქოს ჯვარჩენის სახეა, რომელსაც ადამიანი ამზადებს, ინვესს თავისი ხელით. დროშის გამობრძანება საყმოსათვის მართლაც ჯვარჩენის მოვლენაა, ის უფრო მეტს ხედავს ჯვარში, ვიდრე გარეშე კაცმა შეიძლე-

ბა დაინახოს: „ხმალაის დროშიაც ისეთ მართულ იყვისაც, რო შორით გაიგონებდითაც იმის ზარების ჟრიალსაც. აისრავ ბალდადებით იყვისაც მართულივ, რო თვალი არ იყრიდისაც“ (10,572). „თვალთ არ იყრიდისაც“ – როგორც ხდება ჯვარჩენის დროს, როცა ღვთისშვილი თავისი ბრწყინვალეობით აცხადებს თავს ხორციელის თვალნი: „აუჰდავ კიდობნისად თავი-დ კიდობანშიით ამამხტარ ხატი-დ დამჯდარ კიდობნის თავზე ტრედის ალით, რო დაჯდავ, ისეთ შუქთ უტევდისაც, რო კაცივ თვალთ ვერ შაყრიდავ“ (13,192).

როგორც ვხედავთ, საყმოს რელიგიურ შეგნებაში დროშა უთანაბრდება ჯვარჩენის ბუნებრივ საგანს, რომელსაც ჯვარი ირჩევს თავისი მანიფესტაციისათვის. საყმოს და ჯვრის მსახურის (მედროშის) მიზანიც ეს არის: დროშაში დაინახოს და განიცადოს ჯვრის ძალა. ამიტომაც ის არა მხოლოდ საკრალური ნივთია, არამედ ცოცხალი არსებაც არის, თუმცა ადამიანის ხელით შექმნილი, რომლის მიმართ ხორციელი ისეთ სიტყვებს მოიხმობს, მხოლოდ ადამიანების მიმართ რომ იხმარება. დროშა კი არ გამოაქვთ, არამედ მას გამოაბრძანებენ, კი არ დასდებენ, არამედ დააბრძანებენ და ა.შ. ანალოგიური ვითარებაა ძველ ქართულ ტექსტებში – ამ ნიშნით ერთმანეთს უპირისპირდება საკრალური და საერო ნივთები: „და მოიყვანეს მიჯნაძორთა ხატნი წმინდათა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი და ნაწილნი წმინდისა ბართლომე მოციქულისანი და მოიხუნეს სიგელნი“ (16,8). დროშას, როგორც ცოცხალ არსებას, რომელშიც სულდგმულობს ღვთისშვილი, შეიძლება ჰქონდეს თავგადასავალი, იქცეს ანდრეზის გმირად, იყოს საკუთარი თავის გამომხსნელი ტყვეობიდან, რითაც მოგვაგონებს წმინდა გიორგისა თუ მთავარანგელოზის სასწაულებს ურჯულოთა ქვეყანაში. ასეთია დროშა ვაჟაფშაველას მოთხრობაში „დროშა“, რომელშიც მცირე მასშტაბით ის მართლაც იმეორებს ღვთისშვილთა სასწაულებრივ თავგადასავალს, თუმცა ნაწარმოები სავსებით რეალისტურია და ერთგვარად პუბლიცისტურიც კი, მიმართული იმათ შესაგონებლად, ვინც ამ საკრალურ საგანში „უბრალო ჯოხის“ მეტს ვერაფერს ხედავს, როგორც ის მოხელეები, ხევისბერს რომ ძალით გამოგლეჯენ ხელიდან დროშას. ავტორი თავის მოთხრობაში, როგორც ამბის გადმომცემელი და თავად მთავარი გმირის – დროშის შინაგანი ბუნების აღმწერელი, საყმოს პოზიციასზე დგას და შიგნიდან განიცდის მის ყოველ საკრალურ რეალიას. მომყავს ამონაწერები „დრო-

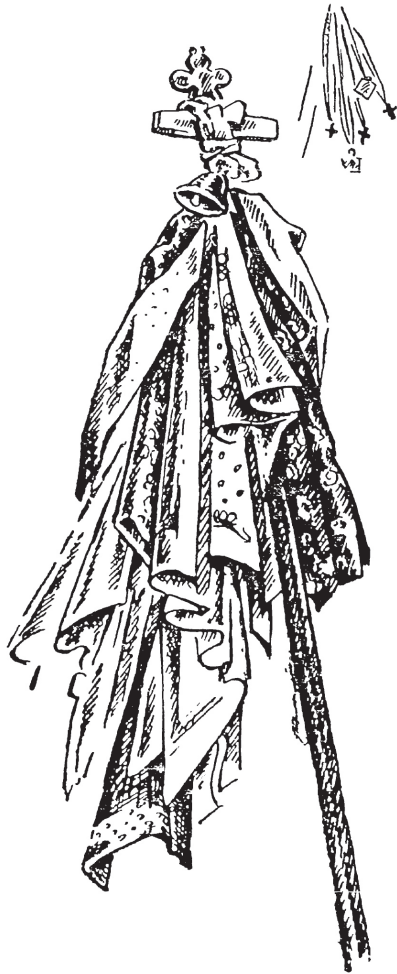
შიდან“, როგორც საყმოს თავისი სინმინდისამი დამოკიდებულების პირველწყარო: „არც ერთი დედა შვილს არ უფრთხილდებოდა ისე, როგორც ბეკი დროშას უფრთხილდებოდა, მთელი ძალა და დიდება ხატისა – და ხალხისა – ბეკის წარმოდგენით ამ დროშაში იყო შეერთებული. დროშის წაღებასთან ერთად წაღებული იქნებოდა ფშავის ხევის ილბალი, წასული იყო იმის საქმე“. „ვიდრე დროშა არსებობს ქვეყანაზე, ხევისბერიც უნდა იყოს და ხატობა-დღეობებიც იმ სახით, რა სახითაც დღეს ვხედავთ; დროშა თავია, ხოლო დანარჩენი ყველაფერი და ყველანი მხოლოდ ტანი, როცა ტანს თავი მოჰშორდება, მაშინ ტანიცა კვდება უსათუოდ. მაშასადამე, მღვდლისა და ბოქაულის საზრუნავი იყო წარტყვენა დროშისა. ხალხი იმას დასდევს თან, როგორც ცხვრის ფარა ნამარილევს“. დროშის დატყვევების შემდეგ: „ყველა გრძობდა თავს უთავო-უხელფეხოდ – ჰგრძობდა ისე, რომ დარაჯებმა მოჰკვეთეს ნახევარი ასო და ისე გაუშვეს თითოეული მათგანი. გზაკვალარეულ წეროებსავით აღარ იცოდნენ, რა ექნათ, საით წასულიყვნენ – განეგრძოთ გზა, თუ უკან დაბრუნებულიყვნენ; დროშამ გაიყოლა თან იმათი სული და გული; დროშა, როგორც ჩანგალი მასზე მიბმულ თევზს, ისე იზიდავდა თავისკენ ხალხის ოცნებას. საცა დროშაა, ღმერთიც იქ არის, თუნდა ბოსელში შეიტანო, და ამიტომ მლოცავთ დროშა რომ ჩიხაურში დაჟანგებულ თოფებთან ერთად დაყუდებული დაენახოთ, ისევე მუხლს მოუყრიდნენ, როგორც წმინდა გიორგის სალოცავში. დღეს ეს დროშა მტრისაგან შეურაცხყოფილია, ჯვარი არ ამოიყარეს „ჩვენ თურმე ჩვენის უძღურების გამო ვერაფერი ვუშველეთ დროშას, მაგრამ არაფერი უშავს. ის თავისთავს უშველის“. – ეს ფიქრი უელავდა ყველას თავში და გულში იმედი ესახებოდა, რომ დროშას, როცა იქნებოდა, დაეპატრონებოდა ხევისბერი და ხალხიც ჩვეულებრივად გაჰყვებოდა თან მის სადიდებლად და სასახელოდ. დროშის თავდახსნის შემდეგ: „ხალხი, როგორც კრუხს წინილები, ისე მისდევდა უკან ხევისბერსა, ყველა დიდად ბედნიერად ჰგრძობდა თავის თავსა, რომ ეღირსა დროშის გაყოლას“. დროშა – ხალხის წინამძღოლი, დროშა – ვნებული და გამარჯვებული, საკუთარი თავის მხსნელი ტყვეობიდან – აი, როგორ აქვს წარმოსახული პოეტს ეს მნიშვნელოვანი საკულტო საგანი, მისი ცხოველმყოფელი და დინამიკური ბუნება. აქ იღებს სიტყვიერ გამოხატულებას ტრადიციად ქცეული რელიგიური განცდა, რომელიც ეუფლება საყმოს დროშის გამოჩენისას, როცა

ხევსურული დროშები

ის ავლენს თავისი საკრალურობის მაქსიმუმს. პოეტი, ცხადია, გამოხატავს საყმოს ცნობიერებაში გამომუშავებულ წარმოდგენებს, მაგრამ ის აზროვნებს იმ სიმბოლიკით, რომელსაც მიმართავენ ადრექრისტიანულ ხანაში რელიგიური ჭეშმარიტებების გადმოსაცემად (იგულისხმება წარმოდგენა ქრისტეზე, როგორც ეკლესიის, ანუ ქრისტიანთა „საყმოს“ თავზე და თევზის სიმბოლიკა მამათა ნაწერებში და კატაკომბების კედლებზე). არასაკულტო ლექს-სიმღერებში დროშა გათანაბრებულია გმირთან, რომელიც ბრძოლაში მიუძღვის საყმოს; დროშა განუყრელია წინამძღოლის სახისაგან, მას ხედავენ მხარზე დროშაგადებულს, ხოლო ეს ისეთი მდგომარეობაა, როცა ადამიანს დავლათი დაჰბრუნავს თავზე. „დავნატრი დაბადებასა ხომარას ხახისასა, / აისხამს იარაღებსა, ანგელოხსა ღვავ ცისასა, / მხარზე გადიდებს დროშასა ლალის ლაშარის ჯვრისასა, გამაუძღვება ფშავლებსა, სახელს ახსენებს ღვთისასა“ (14, №150). მედროშე ცენტრალური ფიგურაა ლაშქარში და მისი დაცემა ლაშქრის დამარცხების ტოლ-

ფასია: „ღმერთმა იცოდეს, მეწყინა სიკვდილი ერეკლისაო, / დარჩომა წაროვანზედა მედროშე ბლარაისაო, / ლეკებისაგან წაღება ბლარაის ბორაყისაო“ (15, №60). მეფის სიკვდილი, მედროშის დაღუპვა, დროშის მოტაცება – აი, სრული დამარცხების ნიშნები. როგორც ბრძოლაში ბედის სომბოლო, დროშა გამოჩნდება სიმღერის ბოლოს ბრძოლის დასასრულის საუნწყებლად: „ყველანის საწყინარია დადგომა ბორაყისაო, აღარ ხუოდას დროშაი ლალის კარატის ჯვრისაო“ (15, №590). აქ ლაპარაკია კარატის ჯვრის, ანუ კოპალას დროშის დადუმებაზე, როგორც მარცხის ნიშანზე. აი, რას გვიაზრობენ გუდანის ჯვრის სალაშქრო დროშაზე: „ჩვენი ლაშქარი გამარჯვდისაო, აჰყვირდის, აჰყვირდის ეს დროშაიო და თუ ხევსურთ ლაშქარი ვერ იმარჯვებდაო, დასჩუმდისო“ (5, №23121). დროშა ძალას მატებს მის ხელში დამჭერს. ვაჟა-ფშაველას იმავე მოთხრობაში ხევისბერი, რომელსაც დევებთან ჭიდილი დაესიზმრა, ასე ამბობს: „ხანჯალმა ძალიან მიშველა და დროშაც რომ მჭეროდა ხელში, იქნება გავლახავდი“. მატებს

ფშაური დროშა

არა მხოლოდ ძალას, არამედ განსაკუთრებული სინმინდით მოსავს მას, დროშასთან კონტაქტი საკრალურს ხდის პიროვნებას. ალექსანდრე ყაზბეგის „ხევისბერ გოჩაში“ ამგვარად არის გადმოცემული ეს მოვლენა: „ხალხმა გაკვირვებით შეჰხედა ხევისბერის ხელის შემხებს, ნამეტნავად იმ დროს, როდესაც მას ხევის სინმინდე, დროშის თავი, ხელში ეჭირა.“ ერთ ფშაურ ანდრეზში დროშა მონაწილეობს თასთან ერთად და ორივენი საერთო ძალით სასწაულს ახდენენ ხევისბერის ხელში. ცაბაურთის მთავარანგელოზის ხევისბერზე, გამახარე ხოხორდაულზე, ასეთი ამბავია შემორჩენილი (მომყავს ალექსი ოჩიაურის ჩანაწერი): „ერთხელ უძველეს დროს მთანმინდას მეკვლეთ დიდი თოვლი მოუვიდათ. ლიტანია დღეს ცოტა შეიცვალა ამინდი, მაგრამ მეკვლენი მაინც ავიდნენ მთანმინდაზე. ყველა წესები შეასრულეს. დაიწყო ღამე თოვა, დილისათვის ყელამდინ თოვლი დაიქცა და წამოსვლა აღარ იცოდნენ როგორ მოეხერხებინათ. სადღეობო მთანმინდა ისეთ გორაზე არის,

რომ გარშემო სულ საზოგვე ადგილები ახვევია და დაქანებული გვერდული კლდეები. ხან ერთ მხარეს მოემზადენ და ხან მეორეს, მაგრამ წამოსვლა ვერ გაბედეს. ბოლოს ხევისბერი გააქადაგა მთავარანგელოზმა. ხევისბერი გამახარე იყო ხოხორდაული. აილო ხელში სამი ვერცხლის თასი, მხარზე დროშა გაიდო და ქადაგობით პირდაპირ საზოგვე კლდეზე დაემო პირთავექვე. ხალხი ვერ გადაყვა, გატყდა მთის დიდი ზოვი და წამოილო ხევისბერი. ზოვმა ერთი დიდი კლდე წამოილო, თავზე განიერი იყო ეს კლდე და ხევისბერი ამ კლდეზე ზედ მოხვდა დამჯდარივით. ზოვმა კლდე ვერსნახევიარზე ისე წაილო, რომ გვერდი არ გადაუქცევია და ხევისბერიც თან ჩამოიყოლია. ჩამოვიდა ხატის პირდაპირ ადგილობრივ მზილას. ხევისბერი ისე მშვიდად ჩამოვიდა, რომ გულიც არ შეშინებია. ზოვი და კლდე გაჩერდა, ხევისბერი მშვიდად გადმოვიდა ზოვის ჩამოტანილ კლდეზეთ და დროშის წკარუნით გამოვიდა ხატში. დროშაც მხარზე ედო და თასებიც ისევ ხელში ეჭირა“ (12, რგ.19). დროშა თავისი საკრალური ძალის მაქსიმუმს ხევისბერის ხელში აღწევს, ანუ იმ პირის ხელში, რომელსაც ჯვრისაგან აქვს უფლება მიღებული, ხელი ჰკადროს ჯვრის სინმინდეს – დროშას. ამიტომაც მედროშეს მეორენაირად მკადრე ეწოდება. „სამკადრეოს დროშას ეძახიან მკადრეებ ავლევენ“ (13,109). ამრიგად, არსებობს გარკვეული ანალოგია დროშასა და იმ ლეგენდურ მკადრეებს შორის, რომელთაც ხელზე სამკადრეო (ანუ საკადრისი) ეფინათ ღვთისმშვილის დასაბრძანებლად.

„როცა გუდანის ჯვარი მოდიოდა, ნისლივით კორიანტელი მოჰყვებოდა. ამ დროს თოთიაც მოემზადებოდა, ხელზე გადაიფენდა სამკადრეოს. გაიდაური თავს გვერდზე დაიჭერდა, ისე ელაპარაკებოდა გუდანის ჯვარს“ (9,144).

ასე იქცეოდა თოთია გაიდაური, გუდარის ჯვრის მკადრე და სხვა მკადრეები, რომელთა სახელები შემორჩა საყმოთა ხსოვნას. სამკადრეო ქსოვილი მაშინ ამოქმედდება თავისი ფუნქციით, როცა მკადრე ამოიღებს მას და ხელზე გადაიფენს. ასევე დროშის სამკადრეო მაშინ იჩენს თავის ძალას, როცა ამოღებულია ტაგრუციდან, სადაც ის ინახება, და დროშის ტანზეა შებმული. ამრიგად, მკადრე, რომელსაც განვდილ ხელზე სამკადრეო აქვს გადაფენილი, შეიძლება შევადაროთ იმავე სამკადრეოებით შეკაზმულ დროშას. მათ შორის სრულიად გარკვეული ანალოგია არსებობს ისტორიულ ქრილში; აქ მხოლოდ ანალოგიაზე შეიძლება იყოს ლაპარაკი. გ.შარაშიძეს, რომელიც საგანგებოდ იკვლევს დროშის ფუნქ-

ციებს, დასაშვებად მიაჩნია მისი გაიგივება როგორც მის მტვირთველ ადამიანთან, ასევე ღვთისშვილთან, რომლის მანიფესტაციასაც ის წარმოადგენს (17, 671). მართალია, გარკვეული თვალსაზრისით, დროშა საკადრისით აღჭურვილი კულტმსახურის – მკადრის სახეს წარმოადგენს, მაგრამ ის თავისი საკრალურობის მაქსიმუმში თავად ჯვრის შემცვლელია, როგორც ეს კარგად ჩანს ერთ ლექსში: „ნეტავინ ჩამაგვიჩინა ბაბარაულნი ძმანიო, / ანამც ის ლიქოკელები, ერთის დროშის ყმანიო“ (9, 152). „დროშის ყმა“ აქ „ჯვრის ყმის“ სინონიმი. ლიქოკელები კოპალას ყმანი არიან. კერძოდ, კოპალაზე შეიძლება ითქვას, რომ დროშა მისი არსებითი ატრიბუტია. ერთ თუშურ ლექსში ვკითხულობთ: „ნოგირის წვერზე დაბრძანდა გიორგი დობილიანი, მთის ძირში შემოეგება კოპალე ბოვრაციანი“ (6,34). როგორც ხახმატის წმინდა გიორგია დობილიანი („დობილი“ სამძიმარი იგულისხმება), / ასევე კოპალა „ბოვრაციანია“ (დროშიანია). მთელ აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის საყმოებში განთქმულია კოპალას დროშა, რომელშიც ამ ღვთისშვილის ძალა დაუნჯებული. არის კიდევ ერთი საგანი, რომლითაც სამკადრეოს, ანუ საკადრის თავისი მყარი ადგილი აქვს მიჩენილი. ეს არის ხე, რომელიც ისევე, როგორც ლეგენდური მკადრე, დროშის როლში შეიძლება მოგვევლინოს. წმინდა ადგილას მდგარი ხე იქცევა მართლაც დროშად, უზარმაზარ უძრავ დროშად, როცა მის ტოტებზე მლოცველები საკადრისებს შეაბამენ; ეს მათი მცირედი, მაგრამ წმინდა შესანიშნავია. ამგვარად, შემკულ ხეებს მგზავრი საქართველოს ყველა კუთხეში შეხვდება. ჩვენ ვიცით, რომ დროშის სამკადრეობი, როგორც წესი, ქალების შენაწირია; ასევე ქალები სწორავენ უბრალო ქსოვილის ნაჭრებს ხატს და ჰკიდებენ მათ სამუდამოდ ხის ტოტებზე. ნიშანდობლივია, რომ ქსნის ხეობაში შესამოსელს (თავშალს, ყელსახვევს და სხვ.), რომლითაც დედაკაცები ამკობენ ხატის ტერიტორიაზე მდგარ ხეებს, „დროშას“ უწოდებენ (2,130). ხის ტოტები წმინდა შესანიშნავით იმკობა და ეს შესანიშნავი – საკადრისი, რაკი ის წმინდაა და ხატის საკუთრებაა, შეიძლება შეეხსნას ხეს და დროშის ტანზე შეიბას. ის თუ მოსცილდება ოდესმე ხეს, მხოლოდ იმ მიზნით მოსცილდება, რომ მისგან დროშა შეიკაზმოს. ამ დროს საყმო ესწრება თითქოს დროშის გენეზისს, „მას ჟამსა“, როცა დროშა იბადება. ვ.ბარდაველიძის ნაშრომში „ივრის ფშავლები“ ვკითხულობთ: „თამარისადმი შეწირული ფერადი (თეთრი, ყვითელი, წითელი და ერთი შავი) „საკადრისები“, რომლებიც თამარის ხატის ტოტებზე ეკიდა, ჩამოხსნეს, დროშის

ტარზე ააბეს, შემდეგ ტარს ზემოდან ჩამოჰკიდეს და თავზე ოქროსფრად მოეღვარე ლითონის ჯვარი დაამაგრეს. ასე გაჩნდა ლაშარობაზე „ხატის დროშა“ (1,134-5). საკადრისის ჩვენ კიდევ ერთ ადგილზე ვხვდებით: საკადრისით რქები აქვს გაკრული ჯვარში მიყვანილ სამსხვერპლო პირუტყვს. საკადრისი პირუტყვის რქებზე იმის ნიშანია, რომ პირუტყვი ჯვრის არის და საკადრისიც მისი დაკვლის შემდეგ იქვე მდგარ ხეზე გადაინაცვლებს, ან, შეიძლება, მას დროშაზე მიუჩინონ ადგილი სხვა საკადრისებთან ერთად. საკლავს ყელზე ზანზალაკი აქვს შებმული, რომელიც ხმინებს იმის საუნეებლად, რომ ის ჯვრისაა; მისი დაკვლის შემდეგ ზანზალაკი ჯვარში რჩება, როგორც ჯვრის კუთვნილება, ხატში შეწირულმა ზანზალაკმა შეიძლება დროშაზე გადაინაცვლოს, რადგან ის დროშის ერთ-ერთი აუცილებელი ელემენტია; რადგან ის დროშის ხმაა, რომლითაც ღვთისშვილი აუნეებს საყმოს თავის გამოჩენას.

ზურაბ კიკნაძე

ბამოყენებული ლიტერატურა

1. ბარდაველიძე ვ., ივრის ფშავლები, ენიმკის მოამბე, XI, 1941.
2. ბეზარაშვილი ც., რიტუალური სამოსელი (კრებ. „ქსნის ხეობა“, თბ.1975).
3. გაბუური ბ., ხევსურული მასალები პროფ. აკაკი შანიძის რედაქციით, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების ნეკროლოგი, I-II, ტფ., 1923-1924.
4. ვაჟა-ფშაველა, ხევსურები (საზოგადო შენიშვნები), თხზულებათა სრული კრებული, ტ. IX, „საბჭოთა საქართველო“, თბ., 1964.
5. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორული არქივი (ფოლკლორისტიკის კათედრა).
6. მაკალათია ს., თუშეთი, ტფ., 1933.
7. მაკალათია ს., ხევსურეთი, ტფ., 1935.
8. მოლოდინი დ., ჯალაბაძე გ., საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დროშების კატალოგი, თბ., 1962.
9. ოჩიაური ალ., თქმულებები ხევსურულ ღვთაებათა და ღვთისშვილთა შესახებ, 1938 (საქართველოს მეცნ. აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივი, M 15).
10. ოჩიაური ალ., ხევსურული ხალხური დღეობების კალენდარი (ბუდე-ხევსურეთი), 1939, (იქვე, M 17).
11. ოჩიაური ალ., ხევსურული ხალხური დღეობების კალენდარი, VII (პირიქითი ხევსურეთი, ხახაბო, არდოტი), 1939 (იქვე, M 18).
12. ოჩიაური ალ., ფშაური ხალხური დღეობები (იქვე, M 83).
13. ოჩიაური თ., ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის გამბა, თბ. 1954.
14. ქართული ხალხური პოეზია, ტ.IV, საგმირო ლექსები, „მეცნიერება“, თბ. 1975.
15. შანიძე აკაკი, ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული, „სახელგამი“, ტფ., 1931
16. ძველი ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, „მეცნიერება“, თბ., 1965.
17. Charachidze C. le Systeme Religieux de la Georgie paienne, P., 1968.

ევროპის ჯვრები

მოგვხსენებთ, რომ ევროპის უდიდესი ნაწილი ქრისტიანული ტრადიციის მქონე სახელმწიფოებისგან შედგება. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგ ქვეყანაში, მაგალითად, რუსეთში, მუსლიმი მოსახლეობა საკუთარ ისტორიულ მიწაზე ცხოვრობს, იქაც კი დომინანტ ძალას მაინც ქვეყნის ქრისტიანული წარსული წარმოადგენს, რაც ცალსახადაა გამოხატული რუსეთის გერბზე. ევროპის ქვეყანათა შორის ქრისტიანები უმცირესობას მხოლოდ ბოსნიაში, ალბანეთსა და კოსოვოში წარმოადგენენ.

ბუნებრივია, რომ ადრეული თუ გვიანი შუა საუკუნეების ევროპის ქვეყნებში ქრისტიანობის მრავალსაუკუნოვანმა ტრადიციამ განუზომლად იმოქმედა არქიტექტურისა და ვიზუალური ხელოვნების დარგების განვითარებაზე. ყალიბდებოდა რეგიონებისა თუ ცალკეული პოლიტიკური გაერთიანებებისთვის დამახასიათებელი სტილები. მიუხედავად იმისა, რომ სამივე, საბერძნეთი, საქართველო და რუსეთი, მართლმადიდებელი მრწამსის მალაჩრებელი ქვეყანაა, არაპროფესიონალიც კი ადვილად გაარჩევს ბერძნულ, ქართულ და რუსულ ეკლესიებს ერთმანეთისგან. ასევე ადვილია ერთმანეთისგან ძველი სკანდინავიური (ჯერ კიდევ კათოლიკური აღმსარებლობის პერიოდის) ხის ეკლესიებისა და იმავე პერიოდის, მაგალითად, იტალიური ეკლესიების განსხვავებაც. თუმცა სკანდინავიური და რუსეთის ჩრდილოეთ ნაწილის მართლმადიდებლური ეკლესიები ძალზე ნააგავს ერთმანეთს. ასევე ქართული მართლმადიდებლური და სომხური მონოფიზიტური ტაძრებიც ბევრად უფრო ნააგავს ერთმანეთს, ვიდრე ქართული და რუსული ტაძრები. ყველა ზემოთქმულ შემთხვევაში, რეგიონული სტილი ნაკლებად ითვალისწინებს კონფესიურ განსხვავებებს.

მსგავსი სურათია ჰერალდიკაშიც. ამ დარგის სპეციალისტისთვის სირთულეს არ წარმოადგენს გერბისთვის ერთი თვალის შევლებით იმ რეგიონის გამოცნობა, სადაც ეს გერბი შეიქმნა.

ქრისტიანობის უმთავრესი სიმბოლო, რა თქმა უნდა, ჯვარია და არ უნდა იყოს გასაკვირი ის, რომ საუკუნეების განმავლობაში მისი მრავალი ეროვნული ნაირსახეობა ჩამოყალიბდა. ზოგ ქვეყანაში ჯვრების რეგიონული ნაირსახეობებიც კი არსებობს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ეკლესია ჯვრის ფორმას კანონიკური ნორმებით არ განსაზღვრავს და ნებისმიერი სახის ჯვრებს იყენებს.

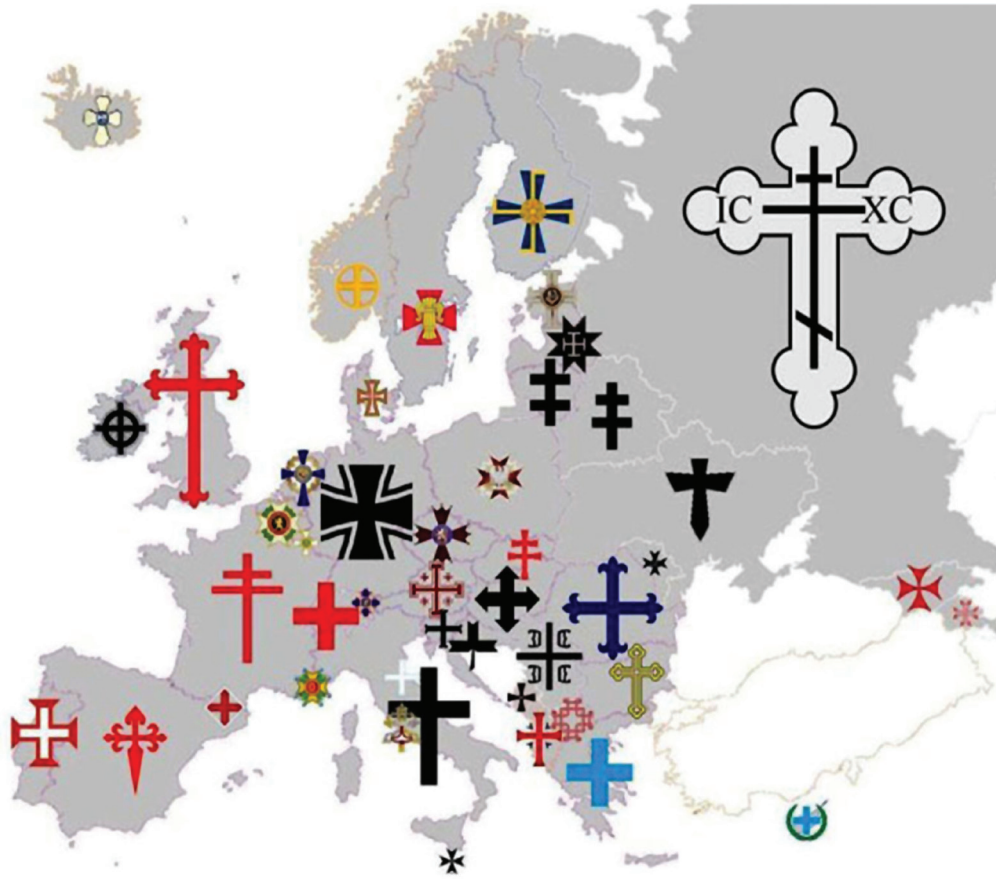
რა თქმა უნდა, ასე არ არის იმ ქვეყნებში, სადაც ჯვარი სახელმწიფო სიმბოლიკის მთავა-

რი ან ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია. ყველა ამ შემთხვევაში მისი ფორმა, პროპორციები და სახელწოდება მკაცრადაა განსაზღვრული.

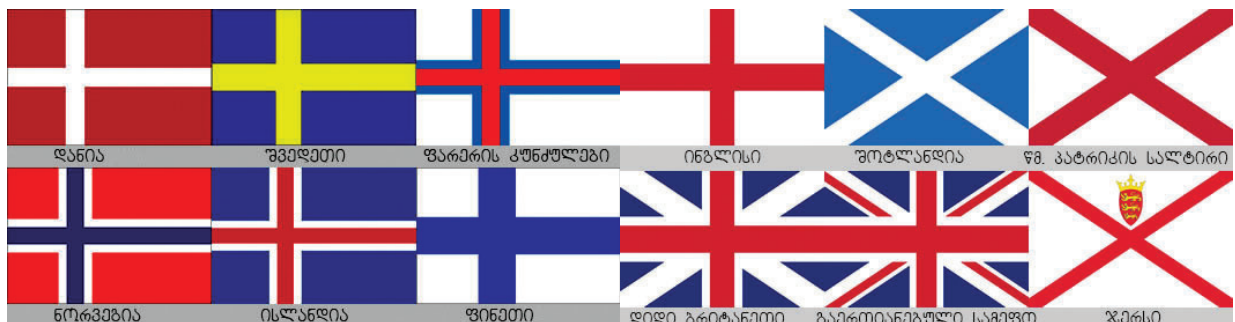
პროფესიონალი ჰერალდიკოსები და ვექსილოლოგები იმ ჯვრებს, რომლებიც სახელმწიფო (და არასახელმწიფო) სიმბოლიკაში და ძირითადად დროშებში გამოიყენება, რამდენიმე ჯგუფად ყოფენ. ესენია, სპანდინავიური ჯვრები, ბერძნული ჯვრები, სწორკუთხე მთლიანი ჯვრები და სალტირები, ანუ ანდრიას ჯვრები (ლათინური ასო X-ის ფორმის). სკანდინავიური (ჯვრის შვეული ღერძი განივი ცენტრიდან უფრო მარცხნივ ეშვება) ჯვრების შემთხვევაში, ეტალონი დანიის დროშაა. ისტორიული ვითარებიდან გამომდინარე, განვითარებულ შუა საუკუნეებში სწორედ დანია გარდაიქმნა სკანდინავიის უძლიერეს სახელმწიფოდ და კალმარის უნიის (დანის, ნორვეგიისა და შვედეთის გაერთიანებული სამეფო) წამყვან ძალად. მიუხედავად იმისა, რომ მოგვიანებით შვედეთმა დამოუკიდებლობას მიაღწია და დანიაზე უფრო ძლიერიც კი გახდა, ტრადიცია არ შეცვლილა და დღემდე შვედეთის დროშაც დანიურ კომპოზიციას ეფუძნება. მოგვიანებით, ახლანდარმოქმნილმა ნორვეგიამ და ისლანდიამაც მსგავსი ჯვრები გამოსახეს ეროვნულ დროშებზე. ამ მაგალითს მიბაძა სკანდინავიის მეზობელმა ფინეთმაც, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში შვედეთის მფლობელობაში იყო. ასეთ ჯვრებს იყენებენ ავტონომიური და ნახევრადავტონომიური სტატუსის მქონე ის ჩრდილოური ტერიტორიებიც, რომლებიც სკანდინავიური სახელმწიფოების შემადგენლობაში შედიოდა, თუ ახლაც შედის. მაგალითად, ფარერის კუნძულები, ალანდი, ორკნი, შეტლენდის კუნძულები. ასევე ჩრდილო-დასავლეთ ევროპის მრავალი ქალაქი და რეგიონი. აღსანიშნავია ის, რომ გერმანიის იმპერიის და მესამე რეიჰის დროშებზეც მსგავსი ჯვრები იყო გამოსახული. მიუხედავად იმისა, რომ ეს კომპოზიციები დანიურის პარალელურად განვითარდა და სკანდინავიურ ტრადიციას არ ითვალისწინებს, ტერმინოლოგიის სიმარტივის მიზნით მათაც „სკანდინავიურ ჯვრებად“ მოიხსენიებენ.

ბერძნულ ჯვარს სწორ, მოკლე და ტოლმკლავა ჯვარს უწოდებენ. ესეც ერთგვარი ტექნიკური ტერმინია და, მაგალითად, ის, რომ შვეიცარიის დროშაზე გამოსახული ჯვარი ჰერალდიკა-ვექსილოლოგიაში ბერძნულ ჯვრად მოიხსენიება, არ ნიშნავს იმას, რომ ეს ფორმა საბერძნეთიდანაა ნასესხები.

სწორმკლავა მთლიანი ჯვრების რიცხვს მიეკუთვნება საქართველოს დროშის დიდი ჯვარი

ევროპის სხვადასხვა რეგიონში გავრცელებული ჯვრების ფორმები

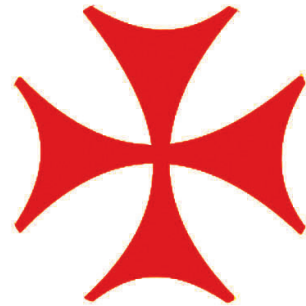

ბერძნული ჯვარი

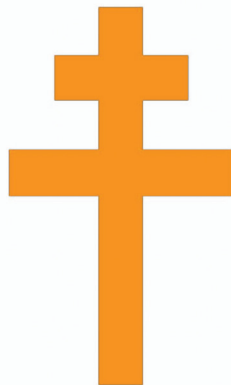
ნმ. ბიორბი,
1340 წლის მინიატურა

ბოლნური ჯვარი

ლათინური ჯვარი,
XVI ს., საქართველო

საპატრიარქო ჯვარი

ალმოსავლური ჯვარი

და დიდი ბრიტანეთის დროშაზე გამოსახული ინგლისის წმინდა გიორგის ჯვარი. სახელმწიფო დროშების გარდა, ასეთ ჯვრებს ხშირად შეხვდებით ევროპის სხვადასხვა რეგიონის თუ ქალაქების დროშებსა თუ გერბებში.

საქართველოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა ფორმის ჯვრების მრავალ გამოსახულებას ვხვდებით, მაგრამ საერთაშორისო სიმბოლიკა ტრადიციულ ქართულ ჯვრებად ძირითადად ბოლნურ და წმინდა ნინოს ჯვრებს მოიაზრებს. ბოლნური ჯვარი, რომლის სახელწოდებაც ბოლნისის სიონის ტაძრიდან მომდინარეობს, ჩვენს მიწაზე ადრეული შუა საუკუნეებიდან გამოისახებოდა და მას სხვა ფორმის ჯვრებთან შედარებით უფრო ხშირად ვხვდებით.

არსებობს მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ ბოლნური ჯვრის ფორმის ქვასვეტები იბერი-ქართლის სამეფოს საზღვრებზეც იყო აღმართული.

რაც შეეხება წმინდა ნინოს ჯვარს, იგი იმ სახით, რომელსაც ჩვენ ვიცნობთ (დამრეცი განივი

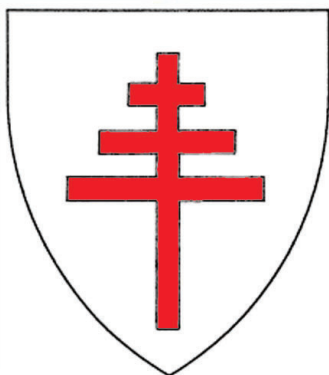
მკლავებით) XIX საუკუნემდე არასდროს გამოისახებოდა. აქედან გამომდინარე შეიძლება ვთქვათ, რომ იმ ორი ჯვრის ფორმიდან, რომლებიც ქართული ჯვრების სახელითაა ცნობილი, ერთი ძალზე ძველია, ხოლო მეორე კი – ახალი.

ერთი და იმავე ფორმის და ფერის ჯვარს, პარალელურად სხვადასხვა ქვეყანაში იყენებდნენ. ხშირ შემთხვევაში ეს ნასესხობა იყო, ხშირად კი – ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი უბრალო მსგავსება.

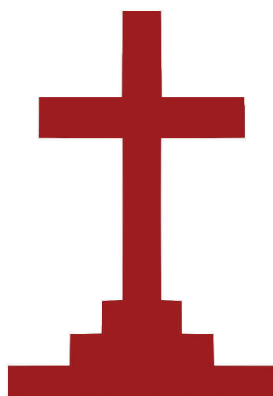
ზემოხსენებული სახეობების გარდა, ჰერალდიკა საკმაოდ ბევრი ფორმის ჯვარს იცნობს. ქვემოთ განვიხილავთ ზოგ მათგანს.

ლათინური ჯვარი — სწორმკლავა ჯვარი. განივი ძელი უფრო მოკლეა, ვიდრე შვეული და განლაგებულია შვეულის ცენტრის უფრო ზემოთ. ჯვრის ყველაზე გავრცელებული ფორმაა.

საპატრიარქო ჯვარი — ლათინურის მსგავსი ჯვარი, რომელსაც ზემოთ კიდევ ერთი მცირე განივი ძელი ემატება. ეს ძელი ჯვარცმული

პაპის ჯვარი

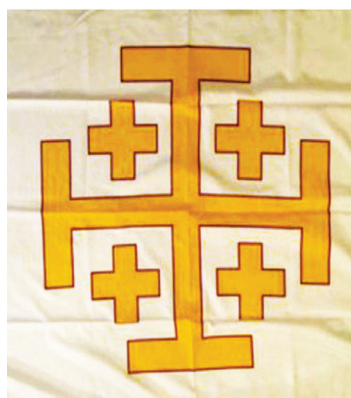
ბოლგოთის ჯვარი

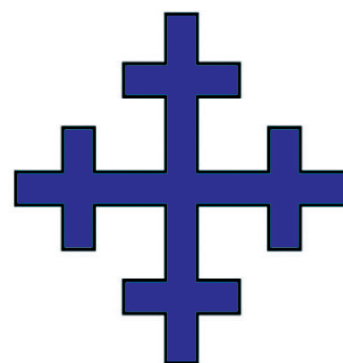
ჟავარჯნისებრი ჯვარი

იერუსალიმის ჯვარი

იერუსალიმის ჯვარი

ჯვარ-ჯვარედინი ჯვარი

მაცხოვრის თავზე მიმაგრებულ წარწერიან დაფას აღნიშნავს.

აღმოსავლური ჯვარი (რუსული ჯვარი) – საპატრიარქო ჯვარი, რომელსაც ქვედა ნაწილში, ჯვარცმული მაცხოვრის ფეხსაყრდენის აღმნიშვნელი მესამე, ირიბად განლაგებული ძელი ემატება, ასეთი ჯვრის გამოსახვა ძირითადად რუსულ მართლმადიდებელ ეკლესიაშია პოპულარული.

პაპის ჯვარი – სამი განივი ძელით გამოისახება. ძელების სიგრძე ქვემოდან ზემოთ კლებულობს.

თხემის ან გოლგოთის ჯვარი – სამ საფეხურზე მდგომი ლათინური ჯვარი. მისი ნაირსახეობა გამოსახულია დავით III კურაპალატის (გარდაიცვალა 1001 წ.) მონეტაზე. რუსეთში სქიმოსანი ბერების სამოსელზე გამოისახება. ოღონდ ამ შემთხვევაში ლათინური ჯვარი აღმოსავლური ჯვრითაა შეცვლილი. რუსული ტრადიციის გავლენით, ჯვრის ეს სახეობა საქართველოშიც გახდა პოპულარული და მის გამოსახულებას ხშირად წააწყდებით.

ბერძნული ჯვარი – მოკლე სწორმკლავა ჯვარი, რომლის ყველა მკლავი ერთი სიგრძისაა.

ყავარჯნისებრი ჯვარი – ბერძნულის მსგავსი ჯვარი, რომლის ოთხივე ბოლო მთავარი ძელების პერპენდიკულარული მცირე ძელებით ბოლოვდება.

იერუსალიმის ჯვარი – ხუთჯვრიანი კომპოზიცია. ცენტრალური დიდი ჯვარიც და მცირე ჯვრებიც ან ბერძნული ფორმისაა, ან ცენტრალური ჯვარი ყავარჯნისებრია. წააგავს საქართველოს დროშის კომპოზიციას, მაგრამ მთავარი განსხვავება ცენტრალური ჯვრის სიმოკლეა. საქართველოს დროშის დიდი ჯვრისგან განსხვავებით, იერუსალიმის დიდი ჯვარი არასდროს კვეთს დროშის თუ გერბის მთელ სივრცეს.

ჯვარ-ჯვარედინი ჯვარი – ოთხი მცირე ლათინურის ფორმის ჯვარი ქვედა ნაწილებით ერთმანეთთან არის დაკავშირებული. ჰერალდიკური ჯვრის ერთ-ერთი საკმაოდ გავრცელებული ფორმაა.

აყვავილებული ჯვარი

გერმანული რკინის ჯვარი,
თათისებრი ჯვარი

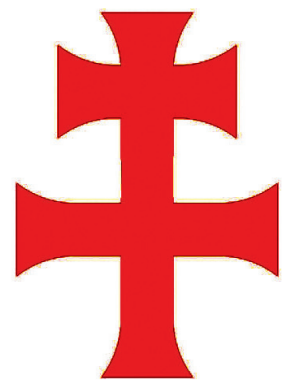
იონანე იერუსალიმელის
ჯვარი

კელტური ჯვარი

წმინდა ანდრეას ჯვარი

ლოთარინგიული ჯვარი

წმინდა ნიკოზის ჯვარი

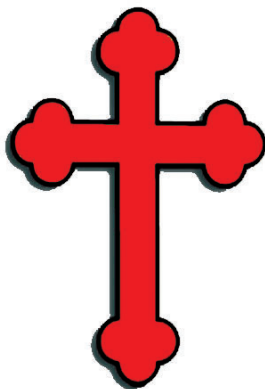
ქრისტეს რაინდთა ჯვარი

სომხური ჯვარი

ტაშს ფორმის ჯვარი

კვირტოვანი ჯვარი

კვირტოვანი ჯვარი – ლათინურის ფორმის ჯვარი, რომლის ძელებიც სამყურა ფოთლის მსგავსი ორნამენტით ბოლოვდება. ჰერალდიკაში და ეკლესიაშიც ჯვრის საკმაოდ გავრცელებული ფორმაა.

აყვავებული ჯვარი – კვირტოვანისგან განსხვავებით, ამ ჯვრის ბოლოები გაფურჩქნული ყვავილის მსგავსი ფორმისაა. ჯვრის ამ ფორმას ფართოდ გამოიყენებენ ჰერალდიკაში.

რაინდთა ჯვარი (თათისებრი) – ბოლნურის მსგავსი ჯვარი, რომლის ყველა ბოლო, ბოლნურისგან განსხვავებით, სწორი ხაზით სრულდება. ამ ფორმის იყო ტევტონთა ორდენის ჯვარი და პრუსიული და შემდეგ კი გერმანული რკინის ჯვრის ორდენის ნიშანი.

იოანე იერუსალიმელის, ანუ მალტის ჯვარი – ოთხი ისრის ბუნი პირებით ერთმანეთთანაა შეკავშირებული. ჯვაროსანი ჰოსპიტალიერი რაინდების

(გვიანი პერიოდიდან მათ მალტის რაინდებადაც მოიხსენიებენ) სიმბოლო. ამ ჯვრის გამოსახვაც ასევე საკმაოდ გავრცელებულია ჰერალდიკაში.

კულტური ჯვარი (ნმინდა იონას ჯვარი) – ლათინურის ფორმის ჯვარი, რომელსაც წრენიერი აქვს დამატებული.

ნმინდა ანდრიას ჯვარი (სალტირი) – ლათინური X-ის ფორმის ჯვარი, რომელზეც, გადმოცემის თანახმად, ენამა ანდრია მოციქული.

ლოთარინგიული ჯვარი – ჯვარი, რომლის გრძივი ძელი ზედა და ქვედა ბოლოებთან ორი განივი ძელითაა გადაჯვარედინებული. ზედა ძელი უფრო მცირე ზომისაა, ვიდრე ქვედა. ეს ჯვარი ლოთარინგიის მთავრებმა უნგრეთიდან ისესხეს. გამოსახულია უნგრეთის გერბზეც. ითვლება, რომ თავის მხრივ უნგრეთის მეფე ბელა III-მ (უნგრეთის მეფე 1172-1196), რომელიც კონსტანტინოპოლში იზრდებოდა, ჯვრის ეს ფორმა ბიზანტიისგან ისესხა. ასევე პოპულარულია ლიტვასა და ბელარუსში (ბელარუსი საუკუნეების განმავლობაში ლიტვის დიდი სამთავროს შემადგენელი ნაწილი იყო), სადაც ითვლება, რომ ლიტვის პირველი ქრისტიანი დიდი მთავრის და შემდგომში პოლონეთის მეფის იაგაილოს (ნათლობის სახელი ვლადისლავი) მმართველობის პერიოდში, 1380-იან წლებში გახდა პოპულარული. ასეთი ჯვარი გამოსახულია ლიტვის სახელმწიფო გერბის მხედრის ფარზეც. მეორე მსოფლიო ომის დროს შარლ დე გოლს დაქვემდებარებული „თავისუფალი საფრანგეთის“ მებრძოლთა სიმბოლოც ლოთარინგიული ჯვარი იყო.

ნმინდა იაკობის ჯვარი – სოლისებრი ჯვრების რიცხვს მიეკუთვნება. ასეთ ჯვრებს გრძივი ძელის სოლისმაგვარი ქვედა ბოლოებით გამოსახავენ. ჯვრის დანარჩენი სამი ბოლო კი აყვავებული ჯვრის ფორმისაა. ძირითადად გავრცელებულია ესპანეთში, სადაც სანტიაგოს (ნმინდა იაკობის) ორდენის რაინდების და რეკონკისტის სიმბოლოდ აღიქმება.

პორტუგალიური (ქრისტეს რაინდთა ორდენის) ჯვარი – თათისებრი ჯვრის ნაირსახეობაა.

სომხური ჯვარი – ბიზანტიური და ლათინური ჯვრების შერწყმა. ძელების გარე კუთხეები მცენარეული ორნამენტითაა მორთული. სომხური ქვაჯვრების – „ხაჩკარების“ – მთავარი მოტივი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩამოთვლილის გარდა, ჰერალდიკა საკმაოდ ბევრი ფორმის ჯვარს იცნობს და ამჯერად მხოლოდ მათი ნაწილის აღწერით შემოვიფარგლეთ.

ზაქარია კიკნაძე
მხატვარი-ჰერალდიკოსი

ინტერპრეტაცია ლიპაძის მიერ
საქართველოს რუკის ინტერპრეტაცია

აქეთა მთავარი რაიონი ეს არის და ცხელი ქვეყანა ვიწროდ
ეს ახლადანთ ეს ქარს ღირსა მთავარი ვიწრო დელს დონარდის
სინი ციხის დევიტი ესეთარ ვიწრო მთავარი არიან ბონეს ვიწრო
ეს ციხის ღირსი კონ ხარე ღირსი ახლოს სინი ახლოს ახლოს
ეუხარა სინი კონ ღირსი მთავარი ეს ბატი დე რიქს იქნის ციხის მთავარი
არის ეს პა სინი მთავარი ბონეს სინი არიან ხარე ამიტომ მთავარი
ეს სინი გუ
ესეც მთავარი სინი მთავარი ესეც მთავარი
ეს სინი

დაახ. 1380 წ., გიგე (გიღერგო) სოფელი, ურბთულანი, შავი ზღვა პარიზის ეროვნული ბიბლიოთეკა, 65 × 102 სმ

სამხარეო და საქალაქო გერბების განვითარება ქართულ ჰერალდიკაში

შესავალი

წინამდებარე ნაშრომი ეძღვნება საქართველოს სამხარეო და საქალაქო გერბების განვითარების თემატიკას. მოცემული ტიპის გერბებს ევროპაში „civil“, ანუ „საჯაროს“, ხოლო რუსეთში „земельный“-ს უწოდებენ ხოლმე. საქართველოში, აქამდე ერთიანი ტერმინით საქალაქო და სამხარეო გერბებს ნაკლებად იხსენიებდნენ. თუმცა, ალბათ, უპირიანი იქნებოდა ამგვარი გერბების აღსაწერად, ევროპული და რუსული ჰერალდიკის ტრადიციისამებრ ქართულ გერბთმცოდნეობაშიც გამაერთიანებელი ტერმინი დანერგილიყო, მაგალითად, „ადგილობრივი“, „სამინაწყო“ ან „საადგილმამულო“. ყველა ეს სიტყვა ქართულ განმარტებით ლექსიკონებში დაკავშირებულია ამა თუ იმ კონკრეტულ გეოგრაფიულ ტერიტორიასთან, მხარესთან, ოლქთან, ქვეყანასთან, მამულთან ან დასახლებასთან,¹ ამიტომ ნებისმიერი მათგანი შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს კრებით ცნებად, მხარეებისა და ქალაქების ერთობლივად საგულისხმოდ და ჰერალდიკურ ტერმინად დამკვიდრდეს. უპირატესობა კეთილხმოვნებიდან, ანუ უღერადობიდან და სიტყვის შინაარსის საჭირო ტერმინთან უმეტესი სიახლოვის გამო ალბათ სიტყვა „სამინაწყო“ უნდა მიენიჭოს. ამრიგად, რა თქმა უნდა, სხვა მოსაზრებაც შესაძლოა არსებობდეს, მაგრამ სასურველი იქნებოდა ქართულ გერბთმცოდნეობაში სამხარეო და საქალაქო გერბებს ერთობლივად სამინაწყო გერბები სწოდებოდა და ეს ტერმინი დამკვიდრებულიყო თანამედროვე ქართულ ჰერალდიკაში.

ზოგადად, ტერიტორიის მონიშვნის წესი უხსოვარი დროიდან არსებობს. ეს არც არის გასაკვირი, ვინაიდან ადამიანის განვითარებასთან ერთად, განსაკუთრებით, მომთაბარეობიდან და შემგროვებლობიდან მკვიდრ ბინადრობასა თუ სოფლის მეურნეობაზე გადასვლის კვალად, აუცილებელი ხდებოდა საბინადრო და სამეურნეო მიწების შემოსაზღვრა, მონიშვნა. ამას ადასტურებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ხშირად უძველესი სიმბოლოები დასახლებულ პუნქტებსა

სურ. 1. მცხეთის (ტენორტიტლანის) ემბლემა

თუ მხარეებს იმ ქვეყნებშიც კი გააჩნდა, სადაც ჰერალდიკა ბოლო დრომდე საერთოდ უცნობი იყო. ამის მაგალითად თუნდაც მცხეთის, იგივე ძველი ტენორტიტლანის ემბლემა გამოდგება (სურ. 1), რომელიც ქალაქის დაარსების უძველეს ლეგენდას ასახავდა და შემდგომ მცხეთის გერბად იქცა. უძველეს ხანაში ტერიტორიის მონიშვნის სხვადასხვაგვარი მეთოდი გამოიყენებოდა. მინის საკუთრებას ტომები თუ თემები ნიშნავდნენ ქვებზე ან ხეებზე, ზოგჯერ პირდაპირ მინაზეც კი. უმეტესწილად ამგვარი ნიშნები ასოცირდებოდა პირველყოფილ პრიმიტიულ რელიგიურ რწმენებთან და ტოტემებთან, მოგვიანებით კი ამა თუ იმ ღმერთის კულტთან და ასტროლოგიურ წარმოდგენებთან, გათვლებთან. ასეთმა სიმბოლიკამ დროთა განმავლობაში გადაინაცვლა ბეჭდებზე, მონეტებზე, იარაღსა და აღჭურვილობაზე დატანილ დამლებზე.

შუა საუკუნეებში ქრისტიანობის გავლენამ და ფეოდალიზმმა, ზოგან სრულად, ზოგან კი ნაწილობრივ მაინც მოშალა არქაული სიმბოლიკა. წინ წამოინია ფეოდალურმა, სარაინდო სიუზერენულმა სიმბოლოებმა, ანუ გერბებმა. საგვარეულო და ტერიტორიული გერბების, ასევე ვთქვამთ, კავშირი ორმხრივი იყო — უმეტესწილად, სიუზერენთა გერბები, თუ მთლიანად არა, ნაწილობრივ მაინც, ასევე მიეკუთვნებოდა მათ მფლობელობაში არსებულ მხარეებსა თუ ქალაქებს; იმავდროულად, თუმცა უფრო ნაკლებად, იგივე სიმბოლოები აისახებოდა ხოლმე

¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ა. ჩიქობავას რედ., თბ. ტ. 1, 1950 წ, გვ. 114-115; ტ. 5, 1958 წ, გვ. 38, 505; ტ. 6, 1960 წ, გვ. 485.

რაიმე ელემენტის სახით ფეოდალთა, დიდგვაროვანთა საგვარეულო გერბშიც (მაგალითად, საფრანგეთისა და ინგლისის სამეფოების მეფეებისა და მთავრების პირდაპირი შთამომავლებისა, ანუ მემკვიდრე ბატონიშვილების გერბები, რომლებშიც მათი მამულების, შესაბამისად, დოფინესა და უელსის სამხარეო სიმბოლიკა ფიქსირდებოდა). აგრეთვე დიდი გავლენა იქონია სამხარეო და განსაკუთრებით საქალაქო გერბების წარმოშობასა და განვითარებაზე ქალაქების ბეჭდებმა. მათზე აღბეჭდილი სიმბოლოების უმეტესობა დროთა განმავლობაში ქალაქის გერბებზე აისახა (მაგ. ბერლინის დათვი. სურ. 2-3), ზოგჯერ კი მთელი მხარის სიმბოლოდაც იქცა. მოგვიანებით, ფეოდალური წყობის გაქრობასთან ერთად, ახალმა სამიწანყლო გერბთშემოქმედებამ მრავალფეროვანი სახე მიიღო: ზოგ ქვეყანაში ძველი ჰერალდიკური ტრადიციის ერთგულნი დარჩნენ (მაგ. ბრიტანეთი), სხვაგან სრულიად ახალი თანამედროვე სიმბოლიკა შემოიღეს (მაგ. სსრკ), ზოგან კი ძველიც და ახალი მოტივებიც თანაბრად გამოიყენებოდა ან ერწყმოდა ერთმანეთს ქალაქებისა თუ სხვა უფრო მსხვილი ადმინისტრაციული ერთეულების გერბებში (მაგ. სერბეთი, ყოფილი იუგოსლავია).

სამხარეო გერბები, ფაქტობრივად, ყველა ქვეყანაში, თანამედროვეობაშიც კი, ე. წ. ცოცხალი ჰერალდიკის ნაწილს წარმოადგენს. მაშინ, როცა უმეტესგან კლასობრივი საზოგადოებები აღარ არსებობს და, შესაბამისად, ოფიციალური სახით საგვარეულო გერბებმაც არსებობა შეწყვიტა, სამხარეო და საქალაქო ჰერალდიკა კვლავ ვითარდება. მითუმეტეს საქართველოში, სადაც ახალი სამხარეო და საქალაქო გერბების შექმნა წარმატებით მიმდინარეობს. სწორედ ამ პროცესის ფონზე აქტუალურია ქართული ტერიტორიული გერბების განხილვა, რაც გარკვეულწილად შესაძლებელია წაადგეს მომავალი სამხარეო გერბების შედგენას, ვინაიდან, გარდა პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭოს პროფესიონალებისა, ამ საქმეში, რასაკვირველია, ჩართული არიან ამა თუ იმ ადმინისტრაციული ერთეულის სიმბოლიკის შექმნით დაინტერესებული სახელმწიფო მოხელენი, შემოქმედნი თუ რიგითი მოქალაქენი. სწორედ მოცემული კატეგორიისთვის მნიშვნელოვანი უნდა იყოს ორიენტირება ევროპაში სამხარეო გერბთწარმოების ისტორიასა და დღევანდლობაში, რათა უკეთ იქნეს გააზრებული დღევანდელი ქართული მუნიციპალური გერბების ადგილი და მათდამი მოთხოვნები საზოგადოების

სურ. 2-3. ბერლინის ბეჭედი XV ს-დან და ბერლინის ბერბი

თუ სპეციალისტების მხრიდან. ნაშრომი შეეხება მხოლოდ გერბებს ამ სიტყვისა და ცნების კლასიკური, დასავლეთევროპული გაგებით და არა სხვადასხვა სახის ტერიტორიულ სიმბოლიკას, რომელიც, რა თქმა უნდა, ყველა ქვეყნის წარსულში მოიძებნება, რადგან ადამიანთა ჯგუფები იმთავითვე ნიშნავდნენ კუთვნილ ადგილსამყოფელს სხვადასხვა მეთოდით.

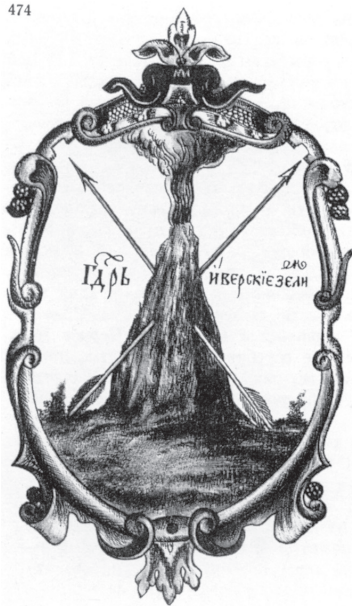
საქართველოს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭომ უკანასკნელ წლებში ახალი სიცოცხლე შთაბერა საქართველოში სამხარეო ჰერალდიკის განვითარებას. შეიქმნა საქართველოს ქალაქებისა და ადმინისტრაციული ერთეულების გერბები. ამგვარი გერბთწარმოების ფონზე საინტერესო იქნებოდა თვალი გადაგ-

ვევლო ქართული სამხარეო გერბების განვითარების ისტორიისა და დღევანდლობისთვის, შეგვედარებინა იგი მდიდარი ჰერალდიკური ტრადიციის მქონე ქვეყნების წარსულსა და თანამედროვე პრაქტიკასთან და გვეცადა ამგვარი განხილვის ფონზე გარკვეული დასკვნების გამოტანა. ნაშრომის მიზანი არ არის ყველა ქართული სამხარეო გერბის აღწერა თუ განხილვა, მითუმეტეს, რომ ქართული ჰერალდიკის ნიმუშების უდიდესი ნაწილი უკვე საკმაოდ დაწვრილებით არის შესწავლილი სხვადასხვა ავტორის

მიერ. ამ შემთხვევაში ყურადღება გამახვილდება ზოგადად ქართული სამხარეო გერბების განვითარების ეტაპებზე, თავისებურებებსა და მათ შედარებით ანალიზზე სხვა ქვეყნების ანალოგებთან მიმართებით. ყოველივე ამის საფუძველზე საინტერესოა გამოვლინდეს, რა გამოარჩევთ ქართულ ე. წ. ტერიტორიულ გერბებს და რაზე მიუთითებს ჩვენში მათი სპეციფიკური გზით განვითარება.

სამხარეო გერბების წინამდებარე მოკლე ნაშრომი ძირითადად ემყარება საქართველოში თუ საზღვარგარეთ უკვე განხორციელებულ კვლევებს კონკრეტულად ამავე საკითხის ან ზოგადად ჰერალდიკის შესახებ. გარდა ამისა, გამოყენებულია რამდენიმე პირველწყაროც, რომელთაგან ნაწილი პირველად ქვეყნდება. მოცემული მოკლე კვლევისადმი მიდგომა ემყარება შედარებითი ანალიზის მეთოდით გარკვეული დასკვნების გამოტანის მცდელობას. საქართველოს რამდენიმე სამინაწყო გერბის ისტორიის წარმოჩენის შემდგომ ადგილი დაეთმოა ევროპული ქვეყნებში სამხარეო ჰერალდიკის თავისებურებათა მიმოხილვას და რუსეთის, როგორც ჰერალდიკის სფეროში თავის დროზე საქართველოსთან ყველაზე ახლო მდგომი ქვეყნის, სამხარეო გერბების მოკლე განხილვას. სტატიის დასკვნა დაეთმოა განხილვას, თუ რაზე მიუთითებს ქართული და უცხოური სამხარეო გერბების განვითარების შედარება: რა მსგავსებები ან სხვაობები ვლინდება, რითია ისინი გამოწვეული და, რაც მთავარია, შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ქართული სამხარეო და საქალაქო ჰერალდიკა ისევე გამოხატავს ქვეყნის ევროპული ცივილიზაციისკენ ლტოლვას, როგორც საგვარეულო გერბთშემოქმედების ფართო გავრცელება.

474

სურ. 4-5. ქართლისა და ახაეთის გერბები „ტიტულიარნიკიდან“

ქართული სამხარეო და საქალაქო ჰერალდიკის განვითარების ეტაპები

საინტერესოა, რომ საქართველოში სამხარეო გერბები, სახელმწიფო გერბებთან ერთად, ქართული ჰერალდიკის უძველეს ნიმუშებს წარმოადგენს. ეს ფაქტი აღსანიშნავია, ვინაიდან კლასიკური ევროპული ჰერალდიკის მშობლიურ ქვეყნებში საგვარეულო გერბები ყველაზე ადრე გაჩნდა, ვინაიდან გარბების წარმოშობა, როგორც ცნობილია, პირდაპირ უკავშირდება დასავლურ ევროპულ ფეოდალურ სისტემას, რაინდობის ინსტიტუტსა და ჯვაროსნულ ლაშქრო-

ბებს. თუმცა ჩვენში ისევე, როგორც ზოგიერთ სხვა ქვეყანაშიც (მაგ. რუსეთში), ჰერალდიკა, კლასიკური დასავლეთევროპული გაგებით, უცხოეთიდან შემოსული ტრადიციაა და ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ იგი სწორედ, ასე ვთქვათ, ზემოდან ქვემოთ, ანუ სახელმწიფო და სამხარეო გერბებიდან საგვარეულო და კორპორაციული გერბების მიმართულებით განვითარდა.

სადღეისოდ ცნობილი საქართველოს პირველი სამხარეო გერბების ნიმუშები რუსეთის ცარის (მეფის) ალექსი მიხაილოვიჩის 1672 წლის „ტიტულიარნიკშია“ დაფიქსირებული საქართველოს სახელმწიფო გერბთან და რუსი მონარქის კუთვნილი თუ იმ მიწების გერბებთან ერთად, რომლებზეც პრეტენზიას აცხადებდა. ეს არის კახეთისა და ქართლის სამეფოების გერბები, შესაბამისად, ცხენისა და ისრით გამსჭვალული ცეცხლოვანი მთის კომპოზიციებისგან შემდგარი (სურ. 4-5). პირველი ქართული სამხარეო გერბების უცხოეთში დაფიქსირებას, რასაკვირველია, თავისი მიზეზები აქვს. ევროპასთან მეტი სიახლოვის გამო რუსეთში ჰერალდიკა XVII საუკუნეში, მართალია, ფართოდ გავრცელებული არა, მაგრამ მაინც უკვე ნაცნობი იყო. ამას ემთხვევა ქართველ მეფეთა გააქტიურებული ძალისხმევა მუსლიმთა მოძალების მოსაგერიებლად ქრისტიანულ სამყაროში დახმარების მოძიებისა, მათ შორის რუსეთის მზარდი სახელმწიფოსგანაც. აქედან გამომდინარე, რამდენიმე ფაქტორის, კერძოდ კი – იმის გამო, რომ საქართველო ევროპას მონყვეტილი იყო, იქ, დასავლეთში, ჩვენს ჰერალდიკურ სიმბოლოებს არ იცნობდნენ, ხოლო ქართველ მეფეთაგან უცხოეთში მხარდაჭერის ძიების გამო, დღემდე ცნობილი ჩვენი ქვეყნის პირველი სამხარეო გერბები ფიქსირდება რუსეთში.

ქართული სამინაწყო გერბების განვითარების შემდგომი ეტაპები, კომუნისტური პერიოდის სიმბოლოების გარდა, განხილული იქნება ქვემოთ მოყვანილი ერთი სამხარეო და ერთი საქალაქო გერბის ისტორიის თვალის გადავინებით. რაც შეეხება კომუნისტური მმართველობის ტერიტორიულ სიმბოლოებს, კლასიკური გერბებისგან მკვეთრი სხვაობის გამო მათი განხილვაც ცალკე არის შემოთავაზებული მოცემული ქვეთავის ბოლო ნაწილში. აღსანიშნავია, რომ არცერთი ქართული ქალაქისა თუ მხარის გერბის ისტორია არ მოიცავს ყველა პერიოდს საქართველოში ჰერალდიკის განვითარებისა. აქედან გამომდინარე, სტატიაში განსახილველი საგერბე

სურ. 6. ოდიშის სამთავროს გერბი
ვახუშტის ატლასიდან

ნიმუშები იმგვარად არის შერჩეული, რომ მოიცვას ქართული საადგილმამულო გერბების ყველა ტიპი და მათი განვითარების ყველა ეტაპი.

ერთ-ერთი გამორჩეული თვისება ქართული ჰერალდიკისა არის ის, რომ პირველი საქალაქო გერბები საკმაოდ გვიან, მხოლოდ XIX ს-ში შეიქმნა, მაშინ, როცა დასავლეთ ევროპაში ისინი თითქმის საგვარეულო ჰერალდიკის თანადროულად წარმოიშვა, ხოლო რუსეთსა და აღმოსავლეთ ევროპაში უკვე გვიან შუასაუკუნეებში გვხვდება. ამავდროულად საინტერესოა, რომ ჩვენში სამხარეო გერბები ქართული ჰერალდიკის ერთ-ერთ უძველეს ნიმუშებს წარმოადგენს. ამ ერთგვარ პარადოქსს, სპეციფიკური ისტორიული ვითარებიდან და ქვეყნების განვითარების თავისებურებიდან გამომდინარე, გარკვეული ახსნა გააჩნია, რაც სტატიის დასკვნით ნაწილში იქნება განხილული.

სამეგრელო

სამეგრელოს, იმავე ოდიშის ჰერალდიკური ისტორია მეტად საინტერესო და მრავალფეროვანია. საუკუნეების მანძილზე ამ მხარის გერბი მრავალჯერ შეიცვალა და სხვადასხვა სახით წარმოჩნდა. სწორედ ამიტომ ალბათ ყველაზე მრავლისმეტყველი იქნება სამეგრელოს გერბის მაგალითზე ქართული სამხარეო ჰერალდიკის წარსულისა და აწმყოსთვის თვალის გადავინება და შემდგომ სხვა ქვეყნებთან შედარება.

სურ. 7. სამეგრელოს სამთავროს სამხარეო სამხარეო გერბი დადიანების ლანგარზე

სამეგრელოს პირველი, კლასიკური ევროპული გაგებით, გერბი, სადღეისოდ ცნობილი წყაროებიდან ვახუშტი ბაგრატიონის 1735 წლის ცნობილ ატლასში ფიქსირდება, საქართველოს სახელმწიფო და სხვა მხარეების დროშებთან თუ გერბებთან ერთად. ვახუშტი ბაგრატიონის მიერ შედგენილი მოცემული ჰერალდიკური ნიმუშები რამდენიმე პრინციპის მიხედვით იყო შემუშავებული, მაგრამ ჰერალდიკური ფიგურების ძირითად საფუძვლად, როგორც ჩანს, ძველი ტოტემური ტრადიცია იქნა გამოყენებული. ოდიშის გერბში გამოსახული ტახიც სწორედ აქედან უნდა მომდინარეობდეს, მითუმეტეს, რომ ფაუნის ეს წარმომადგენელი მეტად გავრცელებული იყო დასავლეთ საქართველოში. რაც შეეხება ფრინველის და ვარსკვლავების კომპოზიციას, ამგვარი გამოსახულება განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება საფლავის ქვებზე. ზოგადად, ფრინველი და ვარსკვლავებიც ასევე ხშირად გამოიხატებოდა საეკლესიო ფერწერაში თუ ბარელიეფებზე. ქრისტიანობაში, როგორც ცნობილია, ფრინველი კეთილის მათყვანობის სიმბოლოდ ითვლება.

ქრონოლოგიურად სამეგრელოს სამთავროს შემდეგი გერბი ფიქსირდება უკვე რუსეთის იმპერიის საქართველოში გაბატონების პერიოდში. ამ ხანაში უკვე არსებობდა დადიანების საგვარეულო გერბი, რომელიც მრავალი ვერსიით არის დღემდე შემორჩენილი. სტატია, რასაკვირველია, არ ეხება საგვარეულო ჰერალდიკას და

სურ. 8. „სამეგრელოს მიწების“ რუსეთის იმპერიის რუსული გერბი

ამიტომ დადიანების გერბის ნაირსახეობები აქ განხილული არ იქნება. აღსანიშნავია მხოლოდ ის ფაქტი, რომ ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია, სავარაუდოდ, XIX ს-ის მეორე ნახევარში დამზადებული დადიანების კუთვნილი ვერცხლის ლანგარი, რომლის ცენტრშიც დატანილია საგერბე ფარი ოქროს ველზე გამოხატული ცხვრით, სავარაუდოდ, ოქროს ვერძის ლეგენდაზე მინიშნების მიზნით. მიუხედავად იმისა, რომ ფარი გარშემორტყმულია სათავადო მანტიითა და გვირგვინით, რამდენიმე მიზეზის გამო საქართველოსთვის საკმაოდ ორიგინალური ეს ჰერალდიკური ნიმუში უნდა მივიჩნიოთ სწორედ ოდიშის (სამეგრელოს) სამხარეო გერბად და არა დადიანების საგვარეულოდ. მართალია, ცხვარი გვხვდება დადიანთა გერბის რამდენიმე ვარიანტში, მათგან არსად ეს ცხოველი ერთადერთ ფიგურას არ წარმოადგენს, იგი მხოლოდ ერთ-ერთი დეტალია ხოლმე საერთო კომპოზიციაში; საგვარეულო გერბების სხვადასხვა ვერსიაში დაფიქსირებული ფიგურებიდან სწორედ ცხვარია გამომხატველი სამხარეო მახასიათებლისა, ანუ სავარაუდოდ, ოქროს საწმისის ლეგენდისა; ლანგარზე არსად არის მითითებული რაიმე წარწერა ან სახელი მისი კუთვნილების განსაზღვრად. გერბის კერძო კუთვნილების შემთხვევაში კი უფრო მოსალოდნელია მისი კონკრეტული მფლობელის ვინაობა დაფიქსირებულიყო მოცემულ არტეფაქტზე, თუმცა, როგორც ჩანს, გერბი დადიანების საგ-

ვარეულოს არა რომელიმე პირის კუთვნილებად აღიქმებოდა, არამედ სწორედ გვარის მფლობელობაში არსებული მიწებისად; სათავადო ფარსგარე შესამკობლები კი, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ამ მხარის იმჟამინდელ სტატუსს — სათავადოს აღნიშნავს. აქედანვე შეიძლება ვიმსჯელოთ ლანგრის შექმნის სავარაუდო თარიღზეც. სამეგრელოს სამთავრო ოფიციალურად გაუქმდა და შეუერთდა რუსეთის იმპერიას 1867 წელს. ნაკლებად სავარაუდოა, დადიანებს დაემცროთ თავიანთი ტიტული და სათავადო და არა მთავრის ტიტულის შესაბამისი შესამკობლებით გაეწყოთ გერბი, იქნებოდა იგი საგვარეულო თუ, მითუმეტეს, სამხარეო. შესაბამისად, ლანგარი, როგორც ჩანს, უფრო XIX ს-ის მეორე ნახევარში დამზადდებოდა, როცა დადიანები შიდაპოლიტიკური ავტონომიის მქონე მთავრებიდან იმპერიის თავადებად იქცნენ. მოცემული საგერბე ნიმუშის ანალიზისას წინამდებარე სტატიისთვის გამორჩეულად ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ვახუშტისეულ გერბზე დატანილი ტოტემური და რელიგიური ემბლემები ჩანაცვლდა ლეგენდარული სიმბოლოთი. ეს კიდევ ერთხელ უნდა მიაწინებდეს საგერბე ფიგურების უმეტესწილად გააზრებულ და კონცეპტუალურ და არა სპონტანურ შერჩევაზე ქართულ ჰერალდიკაში.

XIX საუკუნეშივე ფიქსირდება სამეგრელოს კიდევ ერთი მეტად გამორჩეული სამხარეო გერბი. ეს არის რუსეთის იმპერიის ჰეროლდიის მიერ შედგენილი საგერბე კომპოზიცია, რომელშიც ცენტრალური ადგილი უჭირავს ხარის თავს. ფარსგარე შესამკობლები შეესაბამება რუსულ ჰერალდიკაში იმპერიის ოლქის სტატუსის მქონე მხარეთა გერბებს. გერბი თარიღდება 1868 წლით და წარმოადგენს სამეგრელოს მიწების (Мингрельских земель) სიმბოლოს.² ხარის თავის სიმბოლო აღებულია ანტიკურ კოლხურ მონეტებზე დატანილი ხარისთავიანი ადამიანის გამოსახულებიდან. ამრიგად, სამეგრელოს ემბლემატიკა კვლავ ტრანსფორმირდა და ტოტემური, რელიგიური თუ ლეგენდარული ემბლემების ნაცვლად ამჯერად უკვე ისტორიული წყაროებიდან, კერძოდ, ნუმიზმატიკიდან მოპოვებულ სიმბოლოსთან გვაქვს საქმე, რომელიც ამავედროულად, რასაკვირველია, მართლაც გამოსახავდა მხარის უძველეს ემბლემატიკურ მემკვიდრეობას.

კომუნისტური ხანის სტაგნაციის შემდგომ სამეგრელოს სამინიწყოლო ჰერალდიკას ახალი სული ჩაებერა პარლამენტთან არსებული ჰე-

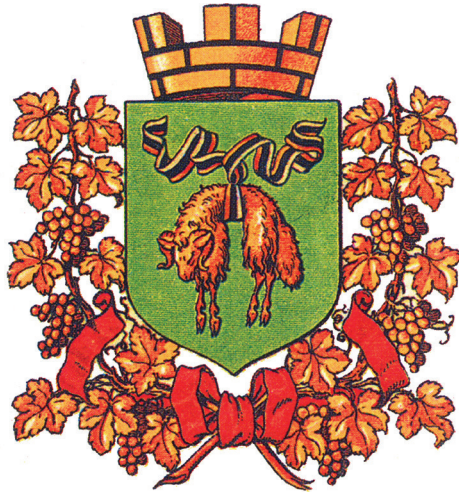
სურ. 9-10. სამეგრელო-ზემო სვანეთის მუნიციპალიტეტის გერბების რამდენიმე ნიმუში: ზუგდიდისა და ნალენჯისის თანამედროვე გერბები

რალდიკის საბჭოს მეოხობით. ბოლო ხანებში შეიქმნა სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონის შემადგენელი მუნიციპალიტეტების გერბები, რომლებიც ისევე, როგორც ყველა სხვა თანამედროვე ქართული სახელმწიფო დონეზე შედგენილი საგერბე ნიმუში, სრულად შეესაბამება მკაცრ ჰერალდიკურ კანონებს. ამავედროულად, მოცემული გერბების ლეგიტიმაცია გამყარებულია იმ ფაქტით, რომ ყოველი მათგანის შექმნაში აქტიურად იყვნენ ჩართული ად-

2 РГИА. С-ПБ. Ф. 1343. Оп. 15. Д. № 271. 1868 г. Ст. 2.

სურ. 11. 1843 წლის ქუთაისის გერბი

სურ. 12. 1870 წლის ქ. ქუთაისის გერბი

გილობრივი ხელისუფლებისა და საზოგადოების წარმომადგენლები, კომპოზიციები კი საერთო კონსენსუსისა და ჰერალდიკის წესების საფუძველზე შეიქმნა.

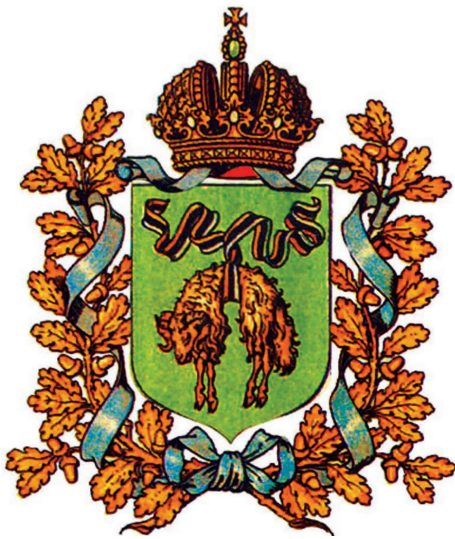
ქუთაისი

საქართველოს საქალაქო გერბებს შედარებით მოკლე ისტორია გააჩნია, ვიდრე ქართულ სამხარეო ჰერალდიკას. სხვა ქალაქებთან შედარებით ყველაზე მდიდარი და მრავალფეროვანი ჰერალდიკური წარსული ქვეყნის დედაქალაქ თბილისს აქვს, მაგრამ ჰერალდიკის სპეციალისტთა შორის თბილისის ემბლემათიკის საკითხი არაერთხელ ყოფილა და, სავარაუდოდ, უახლოეს მომავალშიც იქნება განხილვის თემა, ვინაიდან აწინდელი თბილისის სიმბოლო პრაქტიკულად არცერთი პარამეტრით არ მიესადაგება ჰერალდიკურ წესებს. ამიტომ, ალბათ უმჯობესია, მოცემულ სტატიის განხილულ იქნეს ქუთაისის ჰერალდიკური ისტორია და აწმყო. ასე განხილული იქნება უფრო ტიპიური ნიმუში საქართველოს საქალაქო გერბებისა.

ქუთაისის პირველი გერბი შეიქმნა 1843 წელს რუსეთის იმპერიის ჰეროლდიის დეპარტამენტის მიერ. გერბი სინამდვილეში ასახავს რუსული ჰერალდიკის განვითარების ერთ-ერთ ეტაპს, როცა XIX ს-ის დასაწყისში გერბები რუსეთში, მართალია, ჰერალდიკის კანონების გათვალისწინებით იქმნებოდა, მაგრამ მათ დახვეწილობა აკლდა. მიუხედავად ასეთი ტენდენციებისა, ქუთაისის პირველი გერბი ჰერალდიკის კანონ-

ნებსაც სრულად აკმაყოფილებს და გემოვნებით არის შესრულებული. ლაჟვარდის მდინარის მიმანიშნებელი გამოსახულება რიონს აღნიშნავდა, ზეთისხილის რტო კი – მხარის მოსავლიანობას. გერბის ზედა ნახევარში, იმდროინდელი რუსული ჰერალდიკის წესების შესაბამისად, ე. წ. საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ნაწილი იყო განთავსებული. როგორც ვხედავთ, გერბის შინაარსი გეოგრაფიულ თავისებურებებზე იყო დამყარებული.

მოგვიანებით ქუთაისის გერბმა ისევე, როგორც რუსეთის იმპერიაში მრავალმა სხვა ტერიტორიულმა გერბმაც, განიცადა მნიშვნელოვანი ცვლილებები. გერბმა კვლავ ასახა XIX ს-ის მეორე ნახევარში რუსეთის ჰერალდიკაში გატარებული რეფორმები, როცა შეიცვალა სამინაწყო გერბების შედგენის პრინციპი და ფარსგარე შესამკობლების სისტემა. იმავდროულად გერბებმა ბევრად უფრო დახვეწილი სახე მიიღო. ფარის ცენტრალური ფიგურა რუსეთის იმპერიის ფერების ბაფთაზე ჩამოკიდებული ოქროს საწმისი გახდა (სურ. 12). შესამჩნევია, რომ გერბის როგორც ვიზუალი, ასევე შინაარსი კიდევ უფრო ჰერალდიკურად კლასიკურად გამართული და, ამასთანავე, მიმზიდველი გახდა. გეოგრაფიული მოტივი შეიცვალა ისტორიულ-ლეგენდარულით, მაგრამ იმპერიის ფერების ბაფთით რუსეთის მმართველობას კიდევ ერთხელ გაესვა ხაზი. კომპოზიციის ავტორებს თითქოს უნდათ გადმოსცენ, რომ უძველესი ისტორიის მქონე რეგიონში ამჟამად ბატონ-პატრონი რუსეთის იმპერიაა. ზუსტად ისეთივე გა-

სურ. 13. ქუთაისის გუბერნიის გერბი

სურ. 14. საბჭოთა პერიოდის თელავის გერბი (1987 წ.).

მოსახულება, ოღონდ საგუბერნიო გერბის შესაბამისი ფარსგარე შესამკობლებით, იმავე დროს ქუთაისის გუბერნიის გერბად დამტკიცდა (სურ. 13), რომლითაც ჰერალდიკამ ასახა ცვლილება, განხორციელებული იმპერიის მიერ საქართველოს ადმინისტრაციულ მოწყობაში.

საბჭოთა პერიოდის გერბები

საქართველოში კომუნისტური მმართველობის პერიოდის გერბების გამორჩეულობის გამო უპრიანი იქნება მათი ცალკე განხილვა ქართული ჰერალდიკური ისტორიის ამ ეტაპის თვალნათლივ წარმოსაჩენად. საგვარეულო ჰერალდიკა, ბუნებრივია, კომუნისტურ ხანაში ვერ იარსებებდა, მაგრამ საქალაქო ჰერალდიკა, ნაწილობრივ სახელმწიფო და კორპორაციულ სიმბოლიკასთან ერთად, წარმოადგენდა იმ მცირე გამონაკლისს, რომლის ხარჯზეც საქართველოში გერბთშემოქმედება სრულად მაინც არ შემწყდარა.

საბჭოთა პერიოდში არ არსებობდა რაიმე სისტემა, რომლის მიხედვითაც შეიქმნებოდა საქალაქო გერბები. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი დასახლებული პუნქტი ქმნიდა საკუთარ სიმბოლიკას, რომელსაც გერბი მხოლოდ პირობითად შეიძლება სწოდებოდა, შედგენისას ჰერალდიკური წესების სრული უგულვებლყოფის გამო. ამგვარი ემბლემები მეტწილად ტურისტული მნიშვნელობის მქონე ქალაქებში იქმნებოდა, თუმცა საკუთარი გერბისებრი სიმბოლო ზოგიერთ სხვა ფუნქციური დატვირთვის ქალაქებსაც გააჩნდა.

ასეთ სიმბოლოებს დაიტანდნენ სხვადასხვა სახის საქალაქო ატრიბუტიკაზე თუ ტურისტულ სუვენირებზე, თუმცა ყველაზე გავრცელებული იყო ახლადშექმნილი გერბების სამკერდე ნიშნებად გამოშვება, რომლებიც წინა საუკუნის 70-80-იან წლებში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა კოლექციონერთა შორის. საქართველოში საბჭოთა პერიოდში შედგენილი გერბები გააჩნდა თბილისს, თელავს (სურ. 14), სოხუმს, ბორჯომს (სურ. 15), ონს, ბაკურიანს — როგორც ვხედავთ, ყველა ეს ქალაქი ტურისტულ ცენტრს წარმოადგენდა. კომუნისტური რეჟიმის არსებობის ბოლო ორიოდე ათწლეულში შედგენილმა გერბებმა, მიუხედავად მათი პრიმიტიული და ჰერალდიკურად არაკანონიკური შესახედაობისა, გარკვეულწილად მაინც განაგრძო ქართული ჰერალდიკური ისტორია და სასიამოვნოა, რომ, როდესაც ეს შესაძლებელია, ჰერალდიკის საბჭო თანამედროვე გერბების შედგენის დროსაც იყენებს მათ იმ ელემენტებს, რომლებიც მისაღებია შინაარსობრივად, მხატვრულად და ჰერალდიკურად (სურ. 16).

კომუნისტური ეპოქის სამხარეო გერბებად შეიძლება მიიჩნეს საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე შექმნილი ავტონომიური რესპუბლიკების გერბები. საკითხის პოლიტიკური მხარის განხილვის გარეშე, უნდა აღინიშნოს, რომ თითოეული მათგანი საკმაოდ უსახურ, ნაკლებად ორიგინალურ და ზევით აღწერილი საქალაქო სიმბოლოებისგან განსხვავებით პრაქტიკულად ერთი კომპოზიციის გამეორებას წარმოადგენდა და მხოლოდ მცირედით განსხვავდებოდა საქართველოს სსრ-

სურ. 15. სააჭოთა პერიოდის ბორჯომის გერბი

სურ. 16. ბორჯომის თანამედროვე გერბი

სურ. 17. აჭარის თანამედროვე გერბი

ის გერბისგან. ეს მიღებული პრაქტიკა იყო საბჭოთა კავშირში, რათა დაქვემდებარებული სუბიექტები დროშით და გერბითაც კი არ გამოჩენილიყო რეჟიმის მმართველობით სისტემაში. როგორც ყველა საბჭოთა გერბი, ავტონომიური რესპუბლიკის გერბებიც ჰერალდიკური წესების გაუთვალისწინებლად იყო შექმნილი. 2008 წელს საქართველოს ჰერალდიკის საბჭოს მიერ, ავტონომიური რესპუბლიკის საზოგადოებისა და ხელისუფლების მონაწილეობით, შეიქმნა აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ახალი გერბი, რომელიც ასახავს რეგიონის თავისებურებებს და ამავდროულად აბსოლუტურად მიესადაგება ჰერალდიკურ კანონებს. ამგვარად, აჭარის ავტონომიის არსებობის ხანმოკლე ისტორიაში განვითარებული პრაქტიკულად ყველა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ცვლილებაც მყისიერად ასახებოდა მხარის გერბშიც.

უცხოეთში ტერიტორიული ჰერალდიკის განვითარების ძირითადი მიმართულებები

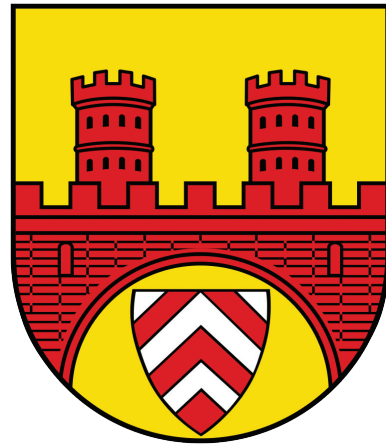
დასავლეთ ევროპაში სამხარეო გერბები უმეტესწილად წარმოდგებოდა მათი მფლობელი ფეოდალის საგვარეულო გერბის მოტივიდან ან სულაც მთლიანად იმეორებდა მას. ამასთანავე, რასაკვირველია, იყო შემთხვევები, როცა პირიქით, ესა თუ ის ფეოდალი საკუთარ გერბში ასახავდა თავის მფლობელობაში არსებული მიწების უკვე დამკვიდრებულ ტრადიციულ სიმბოლოებს. ასე იყო სამხარეო გერბების გაჩენისა და განვითარების ადრეულ ეტაპზე, რომელიც სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა დროს დაიწყო, მაგრამ ევროპაში ძირითადად ე. წ. განვითარებული ან, როგორც დასავლურ ისტორიოგრაფიაში, უწოდებენ, „მაღალი“ შუა საუკუნეების ეპოქას ანუ დაახლოებით XI-XII საუკუნეებს ემთხვევა. მოგვიანებით, გვიანი შუასაუკუნეების ხანაში (XIV-XVII სს), ფეოდალური დაქუცმაცებულობის ფონზე სამხარეო ჰერალდიკა დასავლეთ ევროპაში კიდევ უფრო განვითარდა. XVIII-XIX საუკუნეებში, უნიტარული სახელმწიფოების ჩამოყალიბებისა და ზოგადად ხელისუფლების ცენტრალიზების პირობებში, თითქმის ყველა ქვეყანაში, სამხარეო გერბების სისტემატიზაცია განხორციელდა. სამხარეო გერბები ქვეყნისა თუ იმხანად არსებული მრავალი სამთავროს ხელისუფლების მიერ ჩამოყალიბებულ საერ-

თო წესებს დაექვემდებარა და სტატუსისა თუ მნიშვნელობის შესაბამისი ფარსგარე შესამკობლებით გაეწყო. თანამედროვეობაში სამხარეო და მუნიციპალურმა გერბებმა სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვაგვარი ფორმა მიიღო. ზოგან ისინი განახლებული წესებისამებრ სისტემატიზირდა (მაგ. გერმანია) ჰერალდიკური კანონების ფარგლებში, ხოლო ზოგან ნაკლები რეგულაციების პირობებში უფრო თანამედროვე და თავისუფალი სახე მიიღო, რის შედეგადაც მათ პრაქტიკულად გერბებს მხოლოდ პირობითად-ლა თუ ვუნოდებთ – ისინი უფრო ამა თუ იმ ადმინისტრაციული ერთეულის სიმბოლოს ან ლოგოს წარმოადგენენ.

დასავლეთ ევროპაში საქალაქო ჰერალდიკის ჩამოყალიბების ხანად XII-XIII სს-ები ითვლება³. ეს არ ნიშნავს, რომ მანამდე ქალაქებს ან მხარეებს გერბები არ გააჩნდა. XII საუკუნიდან, უბრალოდ, მოხდა ამ გერბების საყოველთაო გავრცელება, აღიარება და მათი სხვადასხვა მხრივ გამოყენება. თავდაპირველად, ქალაქები პატრიციების ან ქალაქის თავების (მერების) ინიციატივით თავად იდგენდნენ გერბებს. ისევე, როგორც პირვანდელი საგვარეულო გერბები თავის დროზე რაინდებმა და წარჩინებულებმა თავადვე შეირჩიეს. თუმცა, მოგვიანებით უკვე მსხვილმა ფეოდალებმა და მონარქებმა იწყეს გერბების მინიჭება თავიანთ მამულებში არსებული დასახლებებისთვის, გარკვეული დამსახურების (მაგ. სიუზერენის მხარდაჭერის ან დახმარების) და წარმატების (როგორც წესი ეკონომიკური) ან რაიმე მიზეზით მოქალაქეთა გულის მოგების მიზნით. ხდებოდა პირიქითაც, როცა ქალაქები სთხოვდნენ მათ სიუზერენებს უკვე არსებული გერბების დამტკიცებას. დროთა განმავლობაში საქალაქო და სამხარეო ჰერალდიკის რეგულაცია თუ აღრიცხვა, საგვარეულო გერბებისამებრ, ჰეროლდთა მოვალეობებში შევიდა. რეგულაციებმა თავისთავად წესების შემოღებაც განაპირობა და გერბები ქალაქის სტატუსის მოპოვების ერთ-ერთ ნიშნადაც იქცა. მაგალითად, თუ რომელიმე სოფელი ან დასახლება აღზევდებოდა ქალაქის დონემდე (სხვადასხვა ქვეყანაში *borough, town, burg* და ა. შ. სტატუსით), ეს უმაღლეს გერბის ბოძებით აღინიშნებოდა.⁴

3 Jiri Louda, *European Civic Coats of Arms*, Paul Hamlyn, London, 1966, გვ. 12.

4 Jiri Louda, *European Civic Coats of Arms*, Paul Hamlyn, London, 1966, გვ. 13-14.

სურ. 18. ქ. ბიეველსის ბერბი

საქალაქო გერბების გავრცელებასა და განვითარებას თავისთავად მოჰყვა მათ შორის სხვაობების გაღრმავება – ევროპის სხვადასხვა ქვეყანაში ისინი კვლავ საგვარეულო გერბებით მკვეთრად განსხვავდა შინაარსისა და ვიზუალის მიხედვით. ასე მაგალითად, გერმანიაში პრეველირებდა კოშკების და საქალაქო გალავნების გამოსახულებები (იხ. სურ 18), როგორც იმდროინდელი ქალაქების ერთ-ერთი უპირველესი დამახასიათებელი ნიშანი. როგორც უკვე აღინიშნა, მთელ ევროპაში და თავისთავად გერმანიაშიც ხშირი იყო ქალაქის გერბში იმ ფეოდალური გვარის ემბლემების აღნიშვნა, რომლის მფარველობასა ან დაქვემდებარებაშიც იყო მოცემული დასახლებული პუნქტი. მაგრამ ამასთანავე, წმინდა რომის იმპერიაში ქალაქები განსაკუთრებულ პატივად მიიჩნეოდნენ იმპერატორის საგერბე არნივის გამოსახვას საკუთარ ფარზე, ვინაიდან ეს მიაინიშნებდა, რომ ქალაქი არა რომელიმე წვრილი ფეოდალის, არამედ პირდაპირ იმპერატორის დაქვემდებარებაში იყო და აქედან გამომდინარე, ფაქტობრივად, თავისუფალიც, ამიტომ არნივი იმპერიის ქალაქების გერბებში თავისუფლების სიმბოლოდ აღიქმებოდა (სურ. 19). ასევე ხშირი იყო ორი ფარის გვერდიგვერდ გამოსახვა საქალაქო ბეჭედზე ან ნაგებობებზე (სურ. 20). ამათგან ერთი თავად ქალაქის გერბი იყო ხოლმე, ხოლო მეორე მისი მფლობელი ფეოდალისა (სიუზერენის). აქვე აღსანიშნავია, რომ გერმანულ გერბებში დევიზები ნაკლებად პოპულარულია. რაც შეეხება ფარს, გარე შესამკობლებს ადრეულ ხანებში საქალაქო ან სამხარეო გერბებში მათი გამოყენების წესები ნაკლებად რეგულირდებო-

სურ. 19. ძ. ნიურნბერგის ბერბი

და, მაგრამ სადღეისოდ გერმანული საქალაქო გერბები ყველა ერთ სტანდარტულ ფორმატშია მოქცეული და სპეციალური საქალაქო გვირგვინები ადგათ (სურ. 21).

საფრანგეთის საქალაქო გერბებში, გერმანიისგან განსხვავებით, გალავნები და კოშკები ნაკლებად ფიქსირდება. სამხარეო და საქალაქო საგერბე ფარებში მეტწილად უფრო მარტივი სიმბოლოები და ფიგურები გვხვდება. ხშირია შროშანების გამოსახვა, რაც, რასაკვირველია, საფრანგეთის ადრინდელი სახელმწიფო გერბიდან და დროშიდან მომდინარეობს. ასევე ხშირია საგვარეულო, სამხარეო და საქალაქო ჰერალდიკის აღრევა, რაც ფეოდალური სისტემიდან გამომდინარეობდა – საფრანგეთში მძლავრი ფეოდალების მარკიზებისა და დიუკების (იმავე ჰერცოგების, სულხან-საბას მიხედვით – დუკების) მმართველობა და გავლენა მათ დაქვემდებარებულ მხარეებსა თუ დასახლებებზე მეტად ძლიერი იყო. ამგვარი აღრევის ერთ-ერთ მაგალითს წარმოადგენს ლორენის მხარის, ლორენში მდებარე ქალაქ ნანსისა და ლორენის დიუკების გერბები (სურ. 22, 23, 24). გერმანული ნიმუშებისგან განსხვავებით, საფრანგეთში საქალაქო გერბებში ნაკლებად გამოიყენებოდა ფარს გარე შესამკობლები, მაგრამ კვლავ გერმანიის საპირისპიროდ – ხშირია დევიზები. ჟამთა ცვლამ ფრანგულ სამინაწყო გერბებსაც დაატყო კვალი. ნაპოლეონის ხანაში მრავალმა გერბმა საკმაოდ მნიშვნელოვნად იცვალა იერსახე. ერთი საერთო დეტალი, რომელიც ამ ეპოქაში დაემატა ზოგიერთ საქალაქო გერბს, იყო ერთ-ერთი ნაპოლეონისეული ტიპური სიმბოლოს – ფუტ-

კრების განთავსება ფარის თავში იმ ქალაქთა გერბებში, რომლებიც პირველხარისხოვნად ე.წ. „კარგ ქალაქებად“ (Bonne ville) მიიჩნეოდა. შემდგომ, როგორც ცნობილია, საფრანგეთში სხვადასხვა ტიპის მმართველობა მრავალჯერ შეიცვალა და, შესაბამისად, გერბთშემოქმედებაც ხან მონარქიულ უფრო კლასიკურ სტილში ვითარდებოდა, ხანაც შედარებით ნოვატორულ-რესპუბლიკურში (სურ. 25, 26).

ბრიტანეთში საქალაქო და სამხარეო გერბებში, ალბათ ისევე, როგორც ამ სახელმწიფოს სხვადასხვა სფეროს სიმბოლიკის ბევრ სხვა ნიმუშშიც, უმეტესად გვხვდება სამეფო, მონარქიული რეგალიებისა (სურ. 27) და გაერთიანებული სამეფოს გერბის სხვადასხვა ელემენტის (სურ. 28) გამოყენების შემთხვევა.⁵ ცვლილებებს ბრიტანეთისებრ ტრადიციული ქვეყნის ტერიტორიული გერბებიც ვერ „გადაურჩა“. ბევრი მათგანი შეიცვალა XX საუკუნის განმავლობაში ინგლისისა და შოტლანდიის სამეფო ჰერალდიკური სამსახურების მიერ, თუმცა, რასაკვირველია, ყველა ჰერალდიკური კანონის დაცვით. საერთოდ ძალიან საინტერესოა, რომ მკაცრად იურიდიული თვალსაზრისით ინგლისში, როგორც ასეთი, საქალაქო გერბები არ არსებობს. ტერიტორიული გერბები ფაქტობრივად ებოძება კორპორაციულ ერთეულს, როგორიც არის, მაგალითად, ქალაქის საბჭო.⁶ ამ იური-

5 Jiri Louda, *European Civic Coats of Arms*, Paul Hamlyn, London, 1966. გვ. 20.

6 Stephan Friar. *Encyclopaedia of heraldry*. NY. 1987. გვ. 255.

დიული თავისებურების მიუხედავად, რასაკვირველია, ინგლისის საქალაქო და საოლქო (county) გერბები ჩვეულებრივად მიეკუთვნება ტერიტორიულ ჰერალდიკას.

ისტორიული ვითარებიდან გამომდინარე ცვლილებები ქართულის მსგავსად არც ევროპული ჰერალდიკისთვის არის უცხო. ეს ზოგადად საერთო დამახასიათებელი თვისებაა ყველა სახის გერბისა. ასე მაგალითად, ჰუსიტური, პროტესტანტული ამბოხების მარცხის შემდგომ რიგ ქალაქებს ან სულ აეკრძალათ ჰუსიტური საევექარისტო პროტესტანტული ფიალის გამოსახვა, ან უნდა გამოეხატათ იგი ამოტრიალებული სახით (სურ. 29). 1918 წელიდან კი, ჩეხოსლოვაკიის რესპუბლიკის შექმნასთან ერთად, შეეცადნენ ძველი გერბებიდან ამოეღოთ ან ჩაენაცვლებინათ ჰაბსბურგების დინასტიის ავსტრია-უნგრეთის იმპერიისდროინდელი ფიგურები. მოგვიანებით, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, რესპუბლიკის გაკომუნისტების შედეგად, საქალაქო გერბები ოფიციალურად საერთოდ გაუქმდა, ხოლო კიდევ რამდენიმე ათწლეულში კომუნისტური რეჟიმის დაცემასთან ერთად, ახალ თავისუფალ და ან უკვე ცალცალკე სახელმწიფოებად ჩამოყალიბებულ ჩეხეთსა და სლოვაკეთში საქალაქო გერბები კვლავ „გაცოცხლდნენ“.⁷

საინტერესოა, რომ ქართული სამხარეო გერბები ერთგვარ შინაარსობრივ მსგავსებას ავლენს უნგრულ ჰერალდიკასთან, ფიგურების გამოყენების მხრივ. ორივეგან ხშირია კავშირი უძველეს რწმენებსა თუ ტოტემებთან,⁸ როგორებიცაა ზეციური სხეულების და სხვადასხვა ცხოველის გამოსახულებები ქრისტიანულ სიმბოლიკასთან დაკავშირებულ ფიგურებთან ერთად (სურ. 30).

საზოგადოდ ჰერალდიკაში რომ მყისიერად აისახება ხოლმე ქვეყნის ოკუპაცია, ისევე, როგორც საქართველოში, პოლონეთის მაგალითზეც თვალნათლივ ჩანს. როგორც ჩვენში არ გაგრძელებულა ტრადიცია და ჩანაცვლდა ვახუშტისეული სამხარეო გერბები ახალი, რუსულ სტილს მორგებული საქალაქო თუ საგუბერნიო გერბებით, ასევე პოლონეთში, იქნებოდა ეს ნაპოლეონის თუ რუსეთის იმპერია, დამპყრობლის მოთხოვნით ხდებოდა ძველი სიმბოლიკის სრულად ჩანაცვლება ან იმპერიული სიმბოლიკით,

სურ. 20. ქ. მსენის გერბი

ასე ვთქვათ, „შევიწროება“, ანუ ფარის ნაწილის დამპყრობელი ქვეყნის ემბლემემატიკისთვის დათმობა.⁹

რუსეთშიც, როგორც ბევრგან ევროპაშიც, საქალაქო გერბების დიდი ნაწილი წარმოდგება ძველი ბეჭდებისგან. ქვეყნის მკაცრ ცენტრალიზაციამდე, შუა საუკუნეებში რუსეთის განვითარების ისტორიული სპეციფიკიდან გამომდინარე საქალაქო კომუნები ტრადიციულად საკმაოდ ძლიერი იყო. მიუხედავად ამისა, სამინანყო, იგივე „земельные“ გერბების აბსოლუტური უმრავლესობა პეტრე დიდის ევროპეიზაციისკენ მიმართული რეფორმების ფარგლებში და მოგ-

7 Jiri Louda, European Civic Coats of Arms, Paul Hamlyn, London, 1966. გვ. 17.

8 Jiri Louda, European Civic Coats of Arms, Paul Hamlyn, London, 1966. გვ. 26.

9 Jiri Louda, European Civic Coats of Arms, Paul Hamlyn, London, 1966. გვ. 29.

სურ. 21. ძ. ფულდას ბერბი

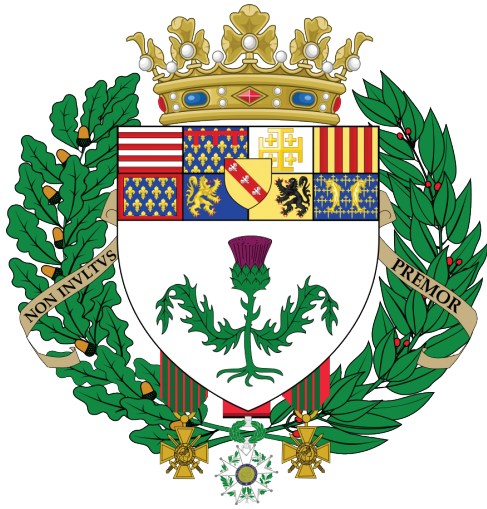
ვიანებით მათგან გამომდინარე შეიქმნა. ამიტომ ძველ ბეჭდებზე უფრო ხშირია ცხოველთა, ანუ უძველეს ტოტემთა გამოსახულებები (სურ. 31), კვლავ ისევე, როგორც საქართველოში (შევადართ ვახუშტის სამხარეო გერბებს), ხოლო მოგვიანო გერბები უკვე სტილითაც და შინაარსითაც დასავლეთ ევროპულებს დაუახლოვდა. ეს პროცესი მიმდინარეობდა მთელი XVII-XIX სს-ების მანძილზე. თავდაპირველი რუსული სამხარეო გერბები, რომლებიც დიდი მთავრის, ალექსი მიხაილოვიჩის, ე. წ. „ტიტულიარნიკში“ იქნა დაფიქსირებული, შედარებით მარტივ გამოსახულებებს წარმოადგენდა, როგორც წესი, მხოლოდ ერთი ფიგურის ან კომპოზიციის შემადგენლობით და სტილიზებული ფარებით. მოგვიანებით, როგორც აღინიშნა, პეტრე დიდის რეფორმებთან ერთად რუსულმა გერბებმა უფრო ევროპული იერსახე მიიღო, მაგრამ კლასიკურ ევროპულ ნიმუშებთან შედარებით დახვეწილობა აკლდა (სურ. 32). მხოლოდ XIX ს-ის ბოლოს რუსული გერბები შეიძლება მივიჩნიოთ ყველა პარამეტრით დასავლეთ ევროპული ანალოგების შესაბამისად. XX საუკუნეში რუსულ ჰერალდიკაში მოვლენები, ბუნებრივია, ისევე განვითარდა, როგორც სხვა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში. ჰერალდიკა წარსულის მავნე გადმონაშთად იქნა მიჩნეული და საქალაქო გერბები ზოგან სრულიად გაუქმდა და მივიწყებას მიეცა, ზოგან კი კომუნისტურ სიმბოლიკაში ტრანსფორმირდა. გერბთმცოდნეობა დარჩა ერთ-ერთ დამხმარე ისტორიულ დისციპლინად, მაგრამ გერბთმემოქმედება, ანუ, ასე ვთქვათ, ცოცხალი, აქტიური ჰერალდიკური მოღვაწეო-

ბა მინიმუმამდე იყო დასული და თითო-ორო-ლა საქალაქო სიმბოლოს (პირობითად გერბის) შექმნით შემოიფარგლა. რაც შეეხება სამხარეო გერბებს, მათი ადგილი, შეიძლება ითქვას, ნაწილობრივ დაიკავა ავტონომიური რესპუბლიკების საკმაოდ უსახურმა ემბლემატიკამ. კომუნისტური რეჟიმის ჩამოშლასთან ერთად ჰერალდიკის გამოცოცხლებაც მოხდა. თანამედროვეობაში რუსული საქალაქო გერბთმემოქმედება სახელმწიფოს მიერ ორგანიზებულად ხორციელდება, თუმცა ისეთივე კომპლექსური და სისტემური მიდგომით, როგორც საქართველოშია, არ ხასიათდება.

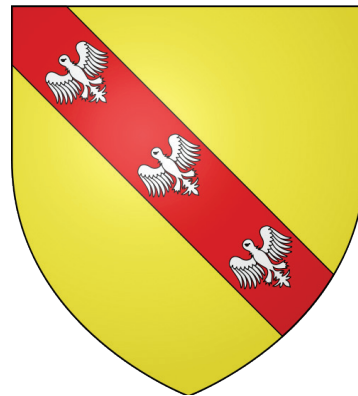
შეჯამება

ქართული, ევროპული და რუსული სამინაწყოლო (ტერიტორიული) ჰერალდიკის ისტორიაზე თვალის გადავლებითაც შესაძლებელია რამდენიმე, როგორც ჰერალდიკასთან დაკავშირებული, ასევე უფრო ზოგადი დასკვნის გამოტანა. ამათგან, პირველ რიგში, ხაზგასასმელია, რომ სამხარეო გერბების პირდაპირი უცხოური ჩარევის გარეშე წარმოშობა (იგულისხმება გერბები ვახუშტის ატლასიდან) კიდევ ერთხელ ავლენს ქვეყნის მიდრეკილებას დასავლური კულტურისადმი. მართალია, სამხარეო ჰერალდიკა საქართველოში ევროპულ ანალოგებთან შედარებით უფრო გვიან პერიოდში ჩაისახა, მაგრამ ეს არ აკნინებს ზემოთმოყვანილი ფაქტის მნიშვნელობას, ვინაიდან ეს ერთგვარი დაგვიანება გამოწვეული იყო გეოგრაფიული და კიდევ უფრო მეტად სამხედრო-პოლიტიკური მიზეზებით. ამ დასკვნას ისიც ამყარებს, რომ, როგორც სტატიაში ვიხილეთ, თანამედროვე საქართველომ მრავალი სხვა ტიპური ევროპული ქვეყნისაგან, მიუხედავად მკვეთრი ცვლილებებისა პოლიტიკურ თუ კულტურულ ცხოვრებაში, საბოლოოდ არჩია სამინაწყოლო გერბთმემოქმედების კლასიკური ევროპული სტილის სისტემაში მოყვანა ჰერალდიკის კანონების სრული დაცვით, რასაც პრაქტიკაში წარმატებით ახორციელებს პარლამენტთან არსებული ჰერალდიკის საბჭო.

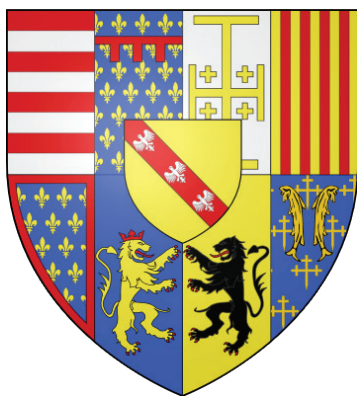
ნიშანდობლივია, რომ ყველაზე თვალნათლივ სწორედ სამხარეო და საქალაქო, შედარებით ნაკლებად სახელმწიფო გერბებით ვლინდება პოლიტიკური თუ კულტურული ცვლილებები ქვეყნის ისტორიაში, ვინაიდან საგვარეულო ჰერალდიკა, მისი კერძო ხასიათიდან გამომდი-

სურ. 22. ქ. ნანსისის გერბი

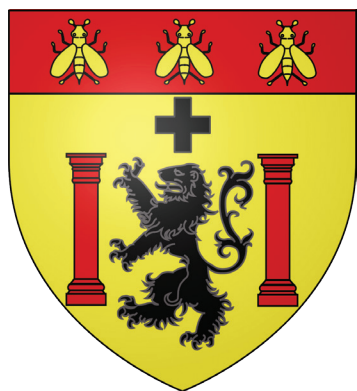
სურ. 23. პროვინცია ლორენის გერბი

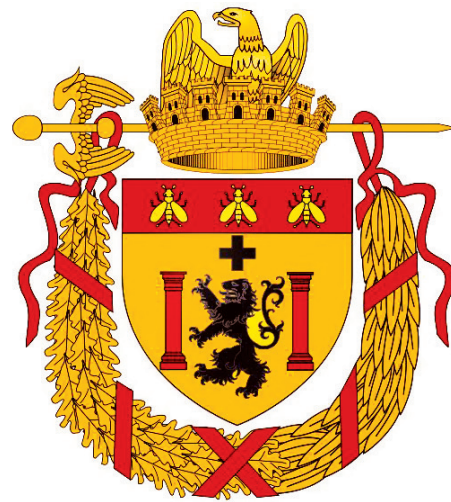
სურ. 24. ლორენის დიუკების საგვარეულო გერბი

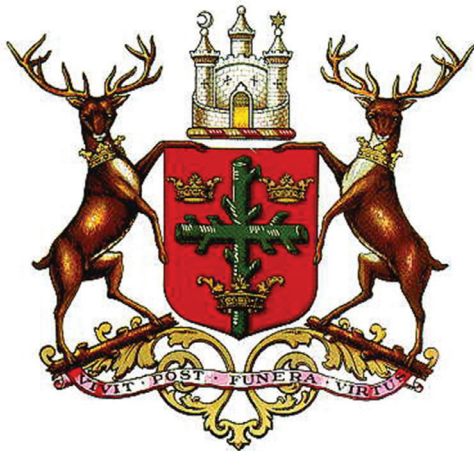

სურ. 25. ქ. გეზანსონის აღრეული და ამჟამინდელი გერბი

სურ. 26. გეზანსონის ნაპოლეონის ხანის გერბი

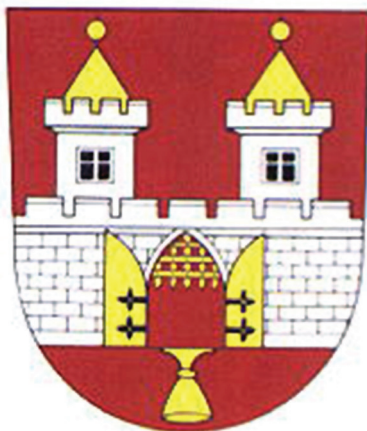

სურ. 27. ძ. ნოტინჯევის გერბი
(გვირგვინები – სამეფო რეგალია)

სურ. 28. ძ. ჩისტარის გერბი
(ლომები სახელმწიფო გერბიდან)

სურ. 29. ძ. ტინი მდ. ვლტავაზე
(ამოტრიალებული ჭუსიტიური საკურთხე ფიალით)

სურ. 30. ძ. კისკუნმაისას
(KISKUNMAJSA) გერბი

სურ. 31. სამოლენსკის ვოევოდას ბეჭედი (XIV ს.)

სურ. 32. პეტრე დიდის ეპოქის სამოლენსკის
გერბი (1730 წ.)

ნარე, ნაკლებად აღქმადია გარე რყევებისადმი, ოფიციალური სამინიწყო და სახელმწიფო გერბები კი, როგორც წესი, მყისიერად ასახავენ ცვლილებებს, ვინაიდან ახალი მმართველობა ცდილობს სიმბოლიკითაც გამოხატოს პოლიტიკური ფორმაციის ცვლა, კულტურული ცვლილებები კი ბუნებრივად აისახება ხოლმე გერბებშიც ისევე, როგორც ცხოვრებისა და შემოქმედების სხვა სფეროებში.

საქართველოს ჰერალდიკურ ისტორიაზე ერთი თვალის გადავლებითაც ადვილად შევნიშნავთ, რომ ქალაქების გერბები ერთ-ერთი ყველაზე გვიანი წარმონაქმნია ქართულ ჰერალდიკაში. ამავე დროს, მეორე ტიპის სამინიწყო გერბები – სამხარეო სიმბოლოები, პირიქით ქართულ გერბებს შორის უპირველესია. საფიქრებელია, რომ ამის მიზეზი სოციალურ ისტორიაში უნდა ვეძიოთ. დასავლეთი ევროპისგან განსხვავებით, საქართველოში ფეოდალური სისტემა, შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, პრაქტიკულად უცვლელად შენარჩუნდა XIX საუკუნემდე, ქვეყანა კი პოლიტიკურად დაქუცმაცებული იყო სამეფო-სამთავროებად. სწორედ ამ ფაქტორთა გამო სამხარეო სიმბოლიკა აქტუალური საქართველოში ჰერალდიკის ჩასახვისთანავე იყო და არ დაუკარგავს იგი XIX საუკუნემდე. ამიტომაც არის, რომ სამხარეო გერბები ქართული ჰერალდიკის ისტორიის ადრეულ ხანაშივე გვხვდება, მაგრამ თანდათან კარგავს ფუნქციას ქვეყნის სხვადასხვა მხარის რუსეთთან სრულად მიერთებასთან ერთად, ანუ XIX ს-ის ბოლოსთვის. ყოველივე ამის საპირისპიროდ და ამავდროულად სწორედ იმავე ისტორიული მიზეზებით, საქალაქო ცხოვრება საქართველოში არ განვითარებულა ისევე, როგორც ევროპაში ბურგები და ბოროები განვითარდა. არ წარმოიშვა ბურჟუაზიის ფენა და საქალაქო თვითმმართველობაც თბილისის მსგავს მძლავრ ქალაქშიც კი იმდენად დამოუკიდებელი ვერ გახდა, რომ ეს დამოუკიდებლობა სიმბოლურადაც ეცადა გამოესახა გერბით ან რაიმე სხვა გამორჩეული და ხანგრძლივად არსებული სიმბოლიკით. სწორედ ამიტომ, საქალაქო გერბები უკვე რუსეთთან მიერთებისა და ახალი ადმინისტრაციული დაყოფის კვალობაზე ჩნდება საქართველოში.

ნიშანდობლივია, რომ სამინიწყო გერბები ზოგადად დაახლოებით ისევე ვითარდებოდა საქართველოში, როგორც ევროპაში. ადრეულ ეტაპზე ამ ტიპის გერბების სიმბოლიკა ორივე-

გან მეტწილად ტოტემურ ემბლემებს ემყარებოდა. შემდგომ იმატა ლეგენდარულმა და/ან ფეოდალური საგვარეულოების სიმბოლიკამ. უფრო მოგვიანებით პოლიტიკური სისტემების რყევასთან ერთად გერბებმა ბევრგან (მაგ. საფრანგეთი, რუსეთი, საქართველო) სახე იცვალა და ნაკლებად კლასიკური იერსახე მიიღო. თუმცა, ეს ცვლილებები პრაქტიკულად საყოველთაოდ დროებითი აღმოჩნდა და თანამედროვეობაში, ფაქტობრივად, ყველა ევროპულ ქვეყანაში ისევე, როგორც რუსეთშიც და საქართველოშიც, სამხარეო და საქალაქო გერბებს ჰერალდიკის კანონების შესაბამისი ფორმა მიეცა. ეს ყოველივე, მართალია, სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა დროს ხდებოდა, მაგრამ მთავარია, რომ ვლინდება ქართული ტერიტორიული ჰერალდიკის განვითარების ახლო ტიპოლოგიური მსგავსება ევროპულთან.

ქართული სამინიწყო (საქალაქო და სამხარეო) გერბების შედარებითი შესწავლის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ მიუხედავად ევროპისგან გეოგრაფიული დაშორებისა და გერბების განვითარებაში ქრონოლოგიური სხვაობებისა, ტერიტორიული ჰერალდიკა საქართველოში ისეთივე ეტაპებს გადიოდა, როგორსაც ბევრ ევროპულ ქვეყანაში და ტიპოლოგიურად საკმაოდ ახლო მსგავსებას ავლენს ზოგადად ევროპულ ჰერალდიკასთან.¹⁰

თორნიკე ასათიანი
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
ჰერალდიკის სპეციალისტი

10 სტატისტიკის მომზადებისას განუღი დახმარებისთვის განსაკუთრებული მადლობა საქართველოს ხელოვნების მუზეუმის ოქროს ფონდის კურატორს, ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორს, ქ-ნ ელენე კავლე-ლიშვილს.

ჰერალდიკური იკონოგრაფია XVII-XIX სს-ის თბილისის სპილენძის მონეტებზე

ნაშრომის მიზანია დავახასიათოთ XVII-XIX ს. დასაწყისის თბილისში სხვადასხვა ხელისუფლების მიერ მოჭრილი სპილენძის მონეტების იკონოგრაფია, შევისწავლოთ მისი ჰერალდიკური მნიშვნელობა.

თბილისის ზარაფხანის ინტენსიურად ამუშავება მეფე როსტომის მოღვაწეობას უკავშირდება. ირანული ორიენტაციის ამ ქართველი მონარქის საქმიანობამ, საბოლოო ჯამში, ობიექტურად თუ ვიმსჯელებთ, ქართლს და, ნაწილობრივ, კახეთსაც, ნანატრი სიმშვიდე მოუტანა, სეფიანებსა და ქართველობას შორის კომპრომისის დამყარებაში თავისი წვლილი შეიტანა. ნუმიზმატიკური კუთხით კი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, როსტომის ზეობიდან თბილისში განახლდა¹ სეფიანური ტიპის მონეტის გამოშვება. იჭრებოდა როგორც ვერცხლის, ასევე სპილენძის საფასე. ამასთან, კარგად არის ცნობილი, რომ სეფიანთა სახელმწიფოში, რომლის ნაწილსაც (არსებითი ავტონომიის შენარჩუნებით) წარმოადგენდა ქართლი და კახეთი – ვერცხლი სახელმწიფო საფასის როლს ასრულებდა და მხოლოდ უზენაესი მმართველის, სეფიანი შაჰის სახელით იჭრებოდა; ხოლო სპილენძის საფასის (მიღებული ტერმინია *ქალაქური შავი ფული / civic coppers*) ეკონომიკური როლი არსებითად სხვანაირი იყო, ის მხოლოდ ადგილობრივ (მოჭრის ადგილისა და მისი ჰინთერლანდის) ბაზარს ემსახურებოდა, ძირითადად, ალებ-მიცემობის მოსამსახურე ანგარიშსწორების საშუალება იყო, და არ ასრულებდა განძის ფუნქციას – მისი გამოშვება ადგილობრივი ხელისუფლების პრეროგატივას (და შემოსავლის წყაროს) წარმოადგენდა, რომელშიც სეფიანი შაჰი პრაქტიკულად არ ერეოდა.² ასე გაგრძელდა შემდგომშიც, სეფიანთა სახელმწიფოს დამხობის შემდგომ, ავ-

შარიანთა, ზენდიანთა და ადრეულ ყაჯართა ზეობის პერიოდშიც კი; აღმოსავლეთ საქართველოში კი – ვიდრე ოსმალთამდე (1723-1735), და, ისევე, ოსმალთა გადავარდნის შემდეგ, ყიზილბაშობის პერიოდში, და, როგორც ტრადიცია მაინც, გაერთიანებული ქართლ-კახეთის არსებობის ეპოქაშიც (1744-1801).

სეფიანური სპილენძის მონეტების სწორედ ამ გამორჩეულმა ბუნებამ განაპირობა მისი მეტროლოგიური (?) და, განსაკუთრებით, იკონოგრაფიული მრავალგვარობა, და, ამასთან, ის, პოტენციურად მაინც, ადგილობრივად პოლიტიკურ-ეკონომიკურ-კულტურული მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციის თავისებურ, მაგრამ მნიშვნელოვან წყაროდ აქცია.

უნდა ითქვას, რომ იკონოგრაფიულად უკიდურესად მრავალგვარი, რომ არ ვთქვათ, *ჭრელი* სპარსული ქალაქური შავების იკონოგრაფიის გაანალიზება აქამდეც უცდიათ, თუმცა კი, რაიმე სისტემის გამოვლენა ვერ მოხერხდა; ჩვენი თანამემამულის, გამოჩენილი ქართველი ნუმიზმატის, ქალბატონ თინათინ ქუთელიას დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს იმ ფაქტის დადგენა, რომ ამ გამოსახულებებს საერთო არაფერი აქვს თათრული კალენდრული ციკლის ეპონიმ ცხოველებთან.³ ყურადღება მიუქცევიათ უშუალოდ *თბილური შავების* იკონოგრაფიისთვისაც; ასე მაგალითად, უკვე ეგვენი პახომოვის დამსახურებაა ვახტანგ VI-ის მონეტაზე მოყვანილ ხომალდში *ნოეს კიდობნის* ამოცნობა.⁴ თუმცა კი, კომპლექსურად ეს საკითხი აქამდე არ შესწავლილა.

ამ ეტაპზე ამოცანად სწორედ ამ მიმართულებით კვლევა დავისახეთ; ვგულისხმობთ ქართული, კერძოდ, ქალაქ თბილისში მოჭრილი სპილენძის მონეტების იკონოგრაფიის შესწავლას, მასში ჰერალდიკური ელემენტების გამოვლენისა და გაანალიზების მცდელობას.

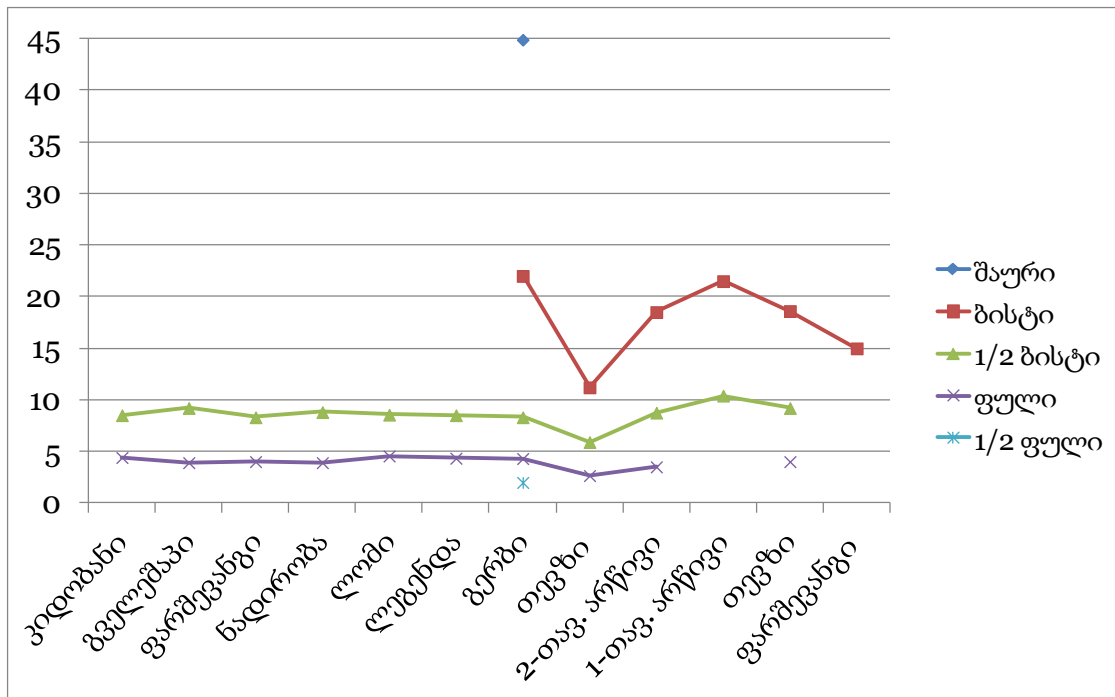
მეტროლოგიას შეგნებულად გვერდს ვუვლით და ვახსენებთ მხოლოდ იმ შემთხვევებში,

1 2017 წელს ცნობილი გახდა ჯერ კიდევ XVI საუკუნეში თბილისში სეფიანი შაჰის სახელით მოჭრილი მონეტაც. ვამზადებთ შესაბამის პუბლიკაციას.

2 Matthee Rudi, Floor Willem, Clawson Patrick, *The Monetary History of Iran. From the Safavids to the Qajars* (I.B. Tauris & Co. Ltd, 2013), 25-30; ქუთელია თინათინი, *ირანული სპილენძის ფულის კატალოგი* (თბილისი: მეცნიერება, 1989), 5-10.

3 ქუთელია თინათინი, *ირანული სპილენძის ფულის კატალოგი* (თბილისი: მეცნიერება, 1989), 11-12.

4 Пахомов Евгений, *Монеты Грузии* (Тбилиси: Мецниереба, 1970), 253.

ღიაბრაბა 1.

როდესაც წონითი სტანდარტის შეცვლა განაპირობებდა, ან უკავშირდებოდა მაინც იკონოგრაფიის შეცვლას. ამ ეპოქის თბილური შავი ფულის წონითი სტანდარტის ცვლილების ვიზუალიზაციისთვის იხ. დიაგრამა 1.

* * *

XVII საუკუნისა და XVIII საუკუნის დასაწყისის თბილური შავი ფული (სურ. 1-2) არ იძლევა გარკვეული დასკვნების გამოტანის შესაძლებლობას. იკონოგრაფია ტრადიციულია და არ სცდება, როგორც ჩანს, ტრადიციული სპარსული ნუმისმატიკის, სპარსული ქალაქური სპილენძისთვის დამახასიათებელ თემებს: ორი თევზი, ლომი, მზე, ცხენი, ირემი, ფარშევანი, ბრჭყალებიანი მხეცი, ლომი და მზე, მარტორქა.⁵ რაიმე ეროვნულ ჰერალდიკურ მოტივს ჩვენ ვერ ვერ ვხედავთ. ორი თევზიც (სურ. 1)

კი მეტად საეჭვოა, რომ ამ შემთხვევაში ქრისტიანობასთან იყოს კავშირში (vide infra).

მდგომარეობა მკვეთრად იცვლება ქართლის სათავეში ვახტანგ VI-ის მოხვედრის შემდეგ. რეფორმატორმა ყურადღება საფასესაც მიაქცია, და მასში ძირეული ცვლილებები შეიტანა. ვახტანგ VI-ის სპილენძის ფულზე (სურ. 3) ხელახლა გაჩნდა ქართული ასოები და ქართველი მონარქის სახელი, თუნდაც დაქარაგმებულად – „ვტგ“ (ვახტანგი). ამ შემთხვევაში ქართლის მეფემ აშკარად ისარგებლა იმ გარემოებით, რომ სპილენძის მონეტის გამოშვება ადგილობრივი მმართველის პრეროგატივად ითვლებოდა და მასზე სეფიანი შაჰის სახელის მითითების ვალდებულება არ ვრცელდებოდა. თუმცა, არ ვიცნობთ არცერთ სხვა შემთხვევას, ქართლის / თბილისის მონეტების გარდა, რომ „სპარსულ“ შავ ფულზე რომელიმე სხვა ადგილობრივი მმართველის ან გამგებლის სახელი მითითებული იყოს. ამ შემთხვევაში აშკარაა ქართველი მონარქის მიერ სამონეტო რეგალიის ნაწილობრივ მაინც (სპილენძთან მიმართებით) დაბრუნება. რასაკვირველია, ამ ნაბიჯს ვახტანგი ალბათ ვერ გაბედავდა, სულთან ჰუსეინ I-ის ზეობაში სეფიანთა სახელმწიფოს საზოგადო დასუსტება

5 Ibid., 226-228; Кутелия Тинатин, *Грузия и Сефевидский Иран (по данным нумизматики)* (Тбилиси: Мецниერება, 1979), 47-59; Paghava Irakli, *Turkia Severiane*, „Another Autonomous Copper Coin Bearing the Name of Safi“, *Journal of Oriental Numismatic Society* #189 (2006), 8-10; Gogava Giorgi, „A Newly Discovered Copper Coin Bearing the Name „Safi“, *Journal of Oriental Numismatic Society* #218 (2014), 11-13.

რომ არა. მაგრამ ვახტანგი არ დაკმაყოფილდა მხოლოდ საკუთარი სახელის მითითებით – ძალდატანებით გამაჰმადიანებულმა საკუთარ საფასეზე ხომალდის სახით ნოეს კიდობანი გამოსახა (ამგვარ ინტერპრეტაციას ასაბუთებს იქვე მტრედის გამოსახულებაც, რომელსაც ნისკარტით რტო უჭირავს) – თუმცა კი, წარღვნის სიუჟეტს ისლამიც ცნობს⁶; ირიბ ქრისტიანულ ალუზიად (თუ ევროპისკენ სწრაფვის ნიშნად?) უნდა ჩაითვალოს ასევე თარილიც; პირველად ქართულ ნუმიზმატიკურ ისტორიაში ვახტანგ VI-ის მონეტაზე გაჩნდა თარილი ქრისტეშობით (1708 ან 1709), ჰიჯრის თარილის (1120) პარალელურად (განვითარებულ შუა საუკუნეებში, საქართველოს ძლიერების ჟამს, თარილს უთითებდნენ ქართული ქორონიკონით და ზოგჯერ ჰიჯრით). ამის გათვალისწინებით, ქრისტიანობის პარადიგმაში უნდა განვიხილოთ ალბათ მეორე მხარეს მოთავსებული სიუჟეტიც – ორი თევზი; ჩვენი აზრით, მათი საშუალებით ქრისტე არის აღნიშნული – თევზი ან თევზები ჯერ კიდევ გვიანრომაული ეპოქიდან ქრისტეს კრიპტოგრამას წარმოადგენდა (ΙΧΘΥΣ = „Ιησους Χριστος, Θεου Υιός, Σωτηρ“).

ამასთან, ვახტანგ VI-ის, ისევე, როგორც ყველა მომდევნო ქართველი მონარქის (დავით ბატონიშვილამდე) სპილენძის საფასეზე მოჭრის ადგილი არაბული ასოებით არის აღნიშნული.

ვახტანგის მასშტაბისა და ხედვის პიროვნება ეპოქის ქართველ მეფე-მთავრებში კარგა ხანს აღარ გხვდება. ვახტანგის ირანში ყოფნის პერიოდში ქართლის გამგებლის, სვიმონის მონეტაზე (სურ. 4) კვლავ ქართული ასოებია, მმართველის სახელის მითითება – „სმნ“ (სიმონი / სვიმონი), მაგრამ ქრისტიანული აღარაფერია; თარილი მხოლოდ ჰიჯრით არის მოცემული (1124). გამოსახულია გველეშაპი, რომლის სემანტიკაც ჩვენთვის გაუგებარია და ეროვნულობას, როგორც ჩანს, მოკლებულია (?).

ვახტანგის საგარეო პოლიტიკის ფიასკოს შემდგომ ქართლის ტახტზე მცირე ხნით ადის ბაქარი, რომლის საფასეც, ეროვნულობის ხარისხის თვალსაზრისით, სვიმონისას ემსგავსება (სურ. 5): ქართული ასოებია, მმართველის სახელის მითითება – „ბქრ“ (ბაქარი), ქრისტიანული კი ვახტანგ VI-ის ძის მონეტაზე არაფერია; თა-

რილი მხოლოდ ჰიჯრითაა (1130 ან 1131); გამოსახულია ფარშევანგი (ამ იკონოგრაფიული სიუჟეტის მნიშვნელობა გაურკვეველია, თუმცა კი იმდროინდელ საქართველოში ის აშკარად საკმაო პოპულარობით სარგებლობდა, ვინაიდან XVII-XIX საუკუნის დასაწყისის თბილურ მონეტებზე სამჯერ გხვდება).

ვახტანგისა და ბაქარის მარცხისა და რუსეთში გახიზვნის შემდეგ თბილისში სპილენძის მონეტის გამოშვება ნაკლებად ინტენსიური

სურ. 1

სურ. 2

6 Пахомов Евгений, *Монеты Грузии* (Тбилиси: Мецниереба, 1970), 253.

სურ. 3

სურ. 4

სურ. 5

ხდება; ოსმალური მანგირი თბილისში, როგორც არცთუ დიდი ხნის წინ გავარკვიეთ, როგორც ჩანს, არ მოჭრილა⁷; წვრილ ალებ-მიცემობას, საფიქრებელია, ოსმალური – უკვე დაკნინებული, მაგრამ ჯერ კიდევ ვერცხლის – ახჩეები ემსახურებოდა.⁸

თბილური შავი მხოლოდ უკვე ყიზილბაშობის (1735-1747) დასაწყისში ჩნდება. ალექსანდრე კახთა მეფის მონეტა მხოლოდ ჰიჯრით არის დათარიღებული (1148), ქართულ ასოებიც კი არაა, თუმცა კი, ზოგიერთ ეგზემპლარზე ჩანს მეფის არაბულად ტრანსკრიბირებული სახელის ინიციალი; გამოსახულია მტაცებელი, რომელსაც სხვა ცხოველი მოუქცევია კლანჭებში (სურ. 6); ამ გამოსახულების სემანტიკური დატვირთვა ჩვენთვის ასევე უცნობი რჩება.

ბაგრატიონთა კახური შტოს მიერ *de facto* გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფოს სპილენძის საფასეც დასაწყისში ინარჩუნებს ქალაქური შავის იერს: თარიღი ჰიჯრითაა მხოლოდ

(1162), გამოსახულებად ლომია (ტრადიციული იკონოგრაფიული ელემენტი), მაგრამ მონეტაზე კვლავ ჩნდება მონარქის სახელის აღმნიშვნელი ქართული ასოები – „თმრზ“ (თეიმურაზი) (სურ. 7). როგორც ჩანს, აქ ისტორიული მეხსიერების ფაქტთან გვაქვს საქმე. თეიმურაზის მიდგომა საფასისადმი ზუსტად იმეორებს წინამორბედების, ბაგრატიონთა ქართლის შტოს (მუხრან-ბატონების), სამონეტო პოლიტიკას (ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1700 წელს დაბადებული თეიმურაზი პირადად მოესწრო ვახტანგის, სიმონისა და ბაქარის მონეტების მიმოქცევას, და, გარდა ამისა, თავადაც ვახტანგ VI-ის სიძე იყო (მის ქალიშვილ თამარზე იყო დაქორწინებული). ძალიან საინტერესოა, რომ იურიდიულად მონეტა კვლავინდებურად ქართლის სამეფოს საფასეა, უკეთეს შემთხვევაში – მასზე არ არის მითითებული ქართლის მეფის, თეიმურაზ II-ის ძის, კახეთში გამეფებული ირაკლი II-ის სახელი.

მდგომარეობა ძირეულად იცვლება მომდევნო სამონეტო ტიპისთვის. ვგულისხმობთ ჰიჯრის 1166 და 1168 წლებით დათარიღებულ (კვლავინდებურად/ჯერ არ არის თარიღი ქრისტეშობით) სპილენძის საფასეს, რომელიც მრავალი თვალსაზრისითაა მეტად საყურადღებო (სურ. 8): პირველ რიგში, ემიტენტად მითითებულია არა მარ-

7 ფალავა ირაკლი, „ოსმალური სამყაროსა და საქართველოს ურთიერთობა ნუმისმატიკური მონაცემების მიხედვით“, კონსტანტინე ფალავა 90 (რედ. ი. შორჭოლიანი, მ. კვაჭაძე) (თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2012), 136-139.

8 ადგილობრივ მიმოქცევაში მათი ეკონომიკური როლის შესახებ მეტყველებს ახჩეების ცალკეული აღმოჩენები (შესაბამის მასალას ვამზადებთ პუბლიკაციისთვის).

სურ. 6

სურ. 7

სურ. 8

სურ. 9

ტო ქართლის მეფე თეიმურაზ II, არამედ მისი ძეც, მემკვიდრეც, ჯერჯერობით კახეთის მეფე ირაკლი II-ც. ანუ, უკვე ამ დროისთვის, თბილისის ზარაფხანაში მამა-შვილის ერთობლივი ფული იჭრება, რაც შესანიშნავი დასურათებაა იმისა, რომ ქართლი და კახეთი *de facto* გაერთიანებულია; ხოლო, თუ გავითვალისწინებთ, რომ მონეტა ოფიციალური მნიშვნელობის დოკუმენტია, მაშინ ეს სამონეტო ტიპის ორი სამეფოს გაერთიანების ოფიციალურ დეკლარაციად უნდა მივიჩნიოთ. პირველად, ნოეს კიდობნის გამოსახვის შემდეგ მონეტის იკონოგრაფია ხდება ესოდენ მეტყველი – თეიმურაზ-ერეკლეს ერთობლივი ემისია დამშვენებულია მტაცებელი ფრინველის მიერ მეორე ფრინველის კორტნის სცენით. ვფიქრობთ, ჩვენ წინაშეა თბილისის დაარსების შესახებ ცნობილი ლეგენდის⁹ პირველი ასახვა ქართულ ისტორიაში, ამ ლეგენდის ამსახველი, ჯერჯერობით მაინც, *უძველესი* არტეფაქტი. ეს თავისთავად საგულისხმო ფაქტია, მაგრამ მისი მნიშვნელობა უფრო დიდია; ვფიქრობთ, არ შევცდებით, თუ თბილისის მონეტაზე თბილისის დაარსების ლეგენდის ილუსტრაციას ჰერალდიკურ თუ პროტოჰერალდიკურ სიუჟეტად მივიჩნევთ; იქნებ ხელისუფლების შეგნებულ მცდელობად, შეიმუშაოს სახელმწიფო გერბი; ეს სამონეტო ტიპი ქართლ-კახეთის სამეფოს სახელმწიფო ჰერალდიკური სისტემის ჩასახვის მოწმეა და თავად მის ჩანასახს წარმოადგენს. ყურადღებას იპყრობს მამა-შვილის სახელების უცნაური დაქარაგმება, ორი სანყისი ასოთი – „თე“ და „ერ“.

13 წელიწადში ქართლ-კახეთის ნუმისმატიკური ჰერალდიკა თავის ვიზუალურ მწვერვალს აღწევს. სახელმწიფოს სათავეში მარტოდ დარჩენილი ირაკლი II უშვებს სრულებით ახალ სამონეტო ტიპს, წინანდელზე კიდევ უფრო გამორჩეულს (სურ. 9). თარიღი კვლავინდებურად ჰიჯრითაა (1179). მონარქის სახელი სრულად არის გადმოცემული, და არა დაქარაგმებით, როგორც ამას ადრე ფიქრობდნენ;¹⁰ ამასთან, ის გადმოცემულია არა მხედრულით, როგორც

9 ვახტანგ გორგასლის ნადირობა მომავალი თბილისის ადგილას და მიმინოს მიერ ხოხობის დაჭერა. ეს აზრი, რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, პირველმა გიორგი ლობჟანიძემ გამოთქვა (ჩვენი სასიამოვნო ვალდებულებაა ამ საკითხში მისი პრიორიტეტის აღნიშვნა).

10 Gabashvili Goga, „Rendering the Name of Heraclius II (Numismatic Evidence)“, *Journal of Oriental Numismatic Society* #214 (2013), 18-20.

სურ. 10

სურ. 11

ყველა წინარე სამონეტო ტიპზე, არამედ, ასე ვთქვათ, *პომპეზური* ასომთავრულით (ႠႱႰႫႧႠ), რომელიც, თითქოსდა, ქართული სახელმწიფოებრიობის სახელოვანი წარსულის ანარეკლს წარმოადგენს. უკიდურესად მნიშვნელოვანია იკონოგრაფიული ევოლუციაც – მონეტაზე ცალსახად გერბია მითითებული, მმართველი დინასტიის, ბაგრატიონთა გერბი (სასწორი, გვირგვინი, ჯვრიანი სფერო, სკიპტრა, მახვილი), რომელიც, ამ შემთხვევაში მაინც, თავის თავზე სახელმწიფო გერბის ფუნქციურ დატვირთვას იღებს. ეს სამონეტო ტიპი, იკონოგრაფიისა და ლეგენდების გათვალისწინებით, თავისი ბუნებით უკვე ცალსახად ველარ ჩაითვლება (*სპარსულ*) *ქალაქურ შავ ფულად* და ეროვნული ქართული სახელმწიფოს, ქართლ-კახეთის სამეფოს ვალუტად იქცევა (თუმცა კი, ტიპოლოგიური მსგავსება ამ უკანასკნელთან ჯერ არ არის საბოლოოდ დაძლეული). უნდა ითქვას, რომ ამ სამონეტო ტიპის გამოშვება ირაკლი II-ის მიერ განხორციელებული სამონეტო რეფორმის მხოლოდ და მხოლოდ ერთ-ერთი კომპონენტი იყო.¹¹

11 წელიწადში მდგომარეობა შეცვლილია. ახალი წონითი სტანდარტის შემოღება კარნახობს ირაკლი II-ის ადმინისტრაციას სამონეტო ტიპის შეცვლას, რომელიც ამასთან, ჰერალდიკური თვალსაზრისით, იქნებ ერთგვარ რეგრესს განიცდის – ბაგრატიონთა გერბი შეცვლილია, უბრალოდ, თევზის გამოსახულებით, რომელიც, საფიქრებელია, ასევე ქრისტეს უკავშირდება (ΙΧΘΥΣ = „Ιησοῦς Χριστός, Θεοῦ Υἱός, Σατήρ“) (სურ. 10). არ არის გამორიცხული, რომ ხელისუფლება დადგა ამოცანის წინაშე, ბაგრატიონთა გერბი რალაცით შეეცვალა (იკონოგრაფიული ალტერნატივა მეტწილად უნიგნური მოსა-

ხლეობისთვის წონითი სტანდარტის შეცვლის მაუწყებელი უნდა ყოფილიყო), მაგრამ ეროვნული იდეის უკეთ გამომხატველი ვერაფერი მოიძებნა. თარიღი კვლავინდებურად ჰიჯრითაა (1190), მეფის სახელი გადმოცემულია სრულად, ასომთავრულით.

1780-იან წლებში (მონეტები სხვადასხვა თარიღს ატარებს) ჩნდება ახალი სამონეტო ტიპი (ჩანს, წონითი სტანდარტის ხელახლა შეცვლასთან დაკავშირებით). ირაკლი II-ის სახელი კვლავინდებურად ასომთავრულად არის გადმოცემული, მაგრამ თევზს ცვლის ორთავიანი უგვირგვინო არწივის გამოსახულება (სურ. 11). ეს უკანასკნელი, საწინააღმდეგოდ გავრცელებული აზრისა, როგორც ჩანს, რუსულ გერბს ან მის ფრაგმენტს კი არ წარმოადგენს, არამედ უფრო ქართულ ჰერალდიკურ წრეს მიეკუთვნება – სხვადასხვა ტიპის არწივები გვხვდება ქართულ რეალობაშიც (სხვადასხვა საბუთზე) XVII საუკუნიდან მაინც.¹² თუმცა კი, მონეტაზე მისი მოთავსება შეიძლება სწორედ რომ რუსული მონეტების ზეგავლენით აიხსნებოდეს (ცნობილია, რომ ამ პერიოდის აღმოსავლეთ საქართველოსა და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში განლაგებულ მაჰმადიანურ სახანოებში ფართოდ მიმოიქცეოდა თუნდაც ელისაბედისა და ეკატერინეს XVIII საუკუნის რუსული მძიმე (51.19 გ) ხუთკაპიკიანები; სწორედ მათი ზეგავლენით სცადა ირაკლი II-მ სპილენძის შაურის გამოშვებაც). ამაზე ირიბად ისიც მიუთითებს, რომ ქრისტიანული თარიღი სწორედ არწივთან არის მოთავსებული, არწივის კუდთან, ციფრებიც არწივის კუდით ორ ჯგუფად არის დაყოფილი, ზუსტად ისე, როგორც ეს რუსულ სპილენძის მონეტებზეა. ამრიგად, იკონოგრაფია გარკვეულწილად

11 აღნიშნულ სამონეტო რეფორმასთან დაკავშირებით საგანგებო ნაშრომს ვამზადებთ.

12 კლდიაშვილი დავითი, „ორთავიანი არწივი“, ჰეროლდი 4 (2015), 76-79.

სურ. 12

სურ. 13

ნასესხებია რუსული მონეტებიდან, მაგრამ, მოთავსებული ფიგურა არ წარმოადგენდა რუსული გერბის, როგორც სახელმწიფო თუ დინასტიური სიმბოლოს ქართულ მონეტაზე განთავსების მცდელობას. როგორც დავინახეთ, ისევ გაჩნდა თარიღი ქრისტეშობით, თუმცა კი, კვლავინდებურად მიეთითება თარიღი ჰიჯრით.

1796 წელს სამონეტო ტიპი ისევ შეიცვალა. უგვირგვინო ორთავიანი არწივის ადგილი უკვე უგვირგვინო ერთთავიანმა არწივმა დაიკავა (სურ. 12). ირაკლი II-ის სახელი სრულად არის აღნიშნული ასომთავრულად. პარალელურად მითითებულია თარიღი ქრისტეშობითაც და ჰიჯრითაც. ვეთანხმებით ეგვენი პახომოვის ერთ-ერთ ვერსიას,¹³ რომ გამოსახულების შეცვლა (არწივის ერთთავიანად გამოსახვა) წონითი სტანდარტის ხელახალ შეცვლას უკავშირდება და მიზნად ისახავდა დახმარებოდა მოსახლეობას, ძველი და ახალი ფული ერთმანეთისგან უფრო ადვილად გაერჩია.

მომდევნო სამონეტო ტიპი უკავშირდება უკვე ირაკლი II-ის ძისა და მემკვიდრის, გიორგის სახელს; ღრმად ლეთისმოსავი მონარქის მონეტაზე არწივის სანაცვლოდ ისევ თევზი ჩნდება (სურ. 13) – საფიქრებელია, კვლავ ქრისტეს განსახიერება. ახალი მონარქის სახელი ასევე სრულად არის მოცემული ასომთავრულად (ჴიოჴჴი). ძალიან საინტერესოა, რომ აღარ არის მითითებული თარიღი ქრისტეშობით, მხოლოდ ჰიჯრით (1213); ნიშნავს თუ არა ეს მონეტის ერთგვარ ვიზუალურ დექრისტიანიზაციას (თევზის გამოსახვის მიუხედავად)? დაეუშვათ, საგარეოპოლიტიკური / ყაჯარული საფრთხისგან თავის დაზღვევის მიზნით? თუ, უნდა ვიფიქროთ, რომ თარიღი ქრისტეშობით, ორად გაყოფილი არწივის კუდის მარცხნივ და

მარჯვნივ, არწივთან შეჭიდებულ იკონოგრაფიულ ელემენტად განიხილებოდა და ის უარყვეს არწივის უარყოფასთან ერთად? თუ ეს ასეა, მისი შემოღებაც ირაკლი II-ის სამონეტო ტიპზე ორთავიანი არწივით იქნებ არ იყო ისეთი მნიშვნელობის მოვლენა, როგორც ქრისტეშობით თარიღის აღნიშვნა ვახტანგ VI-ის მონეტაზე.

თბილისის, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ქართლ-კახეთის მომდევნო სამონეტო ტიპი უკვე დავით ბატონიშვილის, გიორგი XII-ის ძესა და არშემდგარ მემკვიდრეს უკავშირდება; *de facto* უკვე შემოღებული რუსული მმართველობის პირობებში ადმინისტრაციის მიერ მოჭრილ მონეტაზე დავითის სახელი საერთოდ აღარ არის აღნიშნული, და, ქართველი მონარქისა თუ მმართველის სუვერენობის დეკლარაციის თვალსაზრისით, დაებრუნდით ვახტანგ VI-ის წინარე ეპოქაში. გამოსახულია ფარშეევანგი, რომლის სემანტიკაც, გავიმეორებთ, უცნობია. მონეტაზე კვლავინდებურად არ არის თარიღი ქრისტეშობით, მხოლოდ ჰიჯრით (1215), სამაგიეროდ, პირველად თბილურ შავ ფულზე მოჭრის ადგილი მიეთითა არა არაბული, არამედ ქართული (მხედრული) გრაფემებით – „ტფლს“, თუმცა, აქაც ნათელია ორიენტალური სამყაროსა და არაბულ-სპარსულის გავლენა – ხმოვნები გამოტოვებულია (სურ. 14).

* * *

ვახტანგ VI-იდან მოყოლებული და დავით ბატონიშვილის დროით დამთავრებული თბილურ შავ ფულებს რომ გადავხედოთ და მათი ევოლუცია გავაანალიზოთ, ამკარად გამოიკვეთება ამ პერიოდის ქართული სპილენძის ემისიის ტრანსფორმაციის რამდენიმე გეზი, ასე ვთქვათ, ევოლუციური ტრენდი:

13 Пахомов, *Монеты Грузии*, 266.

სურ. 14

- ნაციონალიზაცია, რომელიც გამოიხატა, ჩვენი აზრით, ანონიმურობის უარყოფაში (სამონეტო რეგალიის, სიქეს უფლების მეტად ფრთხილი, მაგრამ მითვისება?); მმართველი მონარქის სახელის ჯერ ქარაგმით, შემდეგ კი სრულად, ჯერ მხედრულით, შემდეგ კი ასომთავრულით აღნიშვნით; იკონოგრაფიულ ტრანსფორმაციაში – ამასთან, XVII-XIX ს. დასაწყისის თბილური შავი ფული ქართული სახელმწიფოებრიობის აღზევება-დაცემის შესანიშნავ დასურათებას წარმოადგენს;
- ქრისტიანიზაცია, რომელიც, ამ შემთხვევაში, ნაციონალიზაციის ფარგლებშიც შეიძლება განვიხილოთ; ქრისტიანიზაციაში ვგულისხმობთ თევზის, როგორც ქრისტეს ალუზიის, იკონოგრაფიული სიუჟეტის პოპულარობას; ასევე თარიღის მითითებას ქრისტეშობით, ვახტანგ VI-ის საფასის შემთხვევაში მაინც;
- ორიენტალური იერის შენარჩუნება, ნაწილობრივ, საფიქრებელია, ობიექტური მიზეზებით (მონეტის მოჭრის შედარებით არქაული ტექნიკის შენარჩუნება, რაც მსგავსი ფიზიკურ-მეტროლოგიური პარამეტრების მქონე პროდუქციის გამოშვებას განაპირობებდა), ან, ტრადიციის ძალით (მაგალითად, დათარიღება ჰიჯრით, ზოგადი დიზაინი), თუ ალტერნატივის უცოდინრობით და დამოუკიდებლად გამომუშავების უუნარობით; მაგრამ იქნებ ასევე შეგნებულად;
- მოკრძალებულობა, რაც საგარეოპოლიტიკური სიტუაციის გათვალისწინებით დიპლომატიურობად უნდა ჩაითვალოს; გამოიხატა ტიტულის არმითითებაში; იქნებ ასევე de facto იკონოგრაფიულ შე-

ნიღვაში ქალაქურ შავ ფულად; დაუსრულებელ ქრისტიანიზაციაში (ქრისტეშობით დათარიღების არარეგულარობა, ქრისტიანული სიმბოლიკის შენიღვა – თევზის გამოსახვა, მაგრამ, მაგალითად, ჯვრის არმითითება).

ვახტანგ VI-დან დავით ბატონიშვილის დროით დამთავრებული, ქართული სპილენძის საფასის ევოლუციაზე მოქმედ ფაქტორებს ორ ძირითად ჯგუფად დავყოფით: 1) საგარეოპოლიტიკური, და, 2) შიდაპოლიტიკური.

საგარეოპოლიტიკური ფაქტორებიდან გამოვყოფდით ირანზე დამოკიდებულების შემცირებას და, შესაბამისად, თანდათანობით, სეფიანური ნუმისმატიკური ტრადიციის მარწმუნებიდან გამოთავისუფლებას; პარალელურად მის ჩანაცვლებას რუსეთზე დამოკიდებულებით (რომელიც, როგორც ისტორიამ დაგვანახა, უფრო მყარიც კი აღმოჩნდა), რასაც თან ახლდა რუსული სამონეტო საქმის მზარდი ზეგავლენა.

სახელმწიფოს შიდა მდგომარეობიდან აღსანიშნავია ირაკლი II-ის მცდელობები, სახელმწიფო ვესტერნიზაცია-ევროპეიზაციის გზით წაეყვანა, რაც გარკვეულწილად ხორციელდებოდა კიდევაც, თუმცა კი, უფრო რუსული თარგის მიხედვით. ამასთან, ქართლ-კახეთის თუნდაც დროებით და გარდამავალ მოღონიერებას მმართველი დინასტიის წარმომადგენელთა მზარდი ამბიციურობა მოჰყვებოდა; სამონეტო საქმეს თავისი დალი დაასვა ასევე მდგომარეობის სტაბილიზაციამ და პროგრესმა ისეთ დარგებში, როგორებიცაა: ქვეყნის ეკონომიკა (სამთამადნო წარმოება, ალუბ-მიცემობის განვითარება), სამხედრო საქმე; იდეოლოგიური თვალსაზრისით – სახელოვანი წარსულით შთაგონება.

ირაკლი ფალავა

ისტორიის დოქტორი,
მედიცინის დოქტორი, გიორგი წერეთლის
აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი,
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ქართული სამინაწყო ისტორიული გერბები

პირველი ქართული სამინაწყო კლასიკური გერბების გაჩენა მჭიდროდ არის დაკავშირებული რუსეთის იმპერიასთან, სადაც პირველი საქალაქო გერბების შედგენა XVII საუკუნის 20-იან წლებში, პირველმა ჰეროლდმაისტერმა გრაფმა ფრანცისკო დე სანტიმ დაიწყო. ისინი იქმნებოდა უკვე არსებული საქალაქო ემბლემების მიხედვით, რომლებიც, ძირითადად, ბეჭედზე იყო ამოტვიფრული. აქვე ვიტყვით იმასაც, რომ დე სანტიმ ახალი გერბების შედგენასთან ერთად, 1672 წლის „ტიტულარნიკიდან“ უკვე არსებული ქალაქებისა და ტერიტორიების გერბებიც გადმოხატა და მათ უფრო გამართული, ჰერალდიკური სახე მისცა. 1785 წლის 21 აპრილის იმპერატრიცა ეკატერინე II-ის (1762-1796 წწ.) ბრძანების მიხედვით, იმპერიის ყველა ქალაქს საკუთარი გერბი უნდა ჰქონოდა. იწყება საქალაქო გერბების შექმნა, რომლებიც სამი ძირითადი – 1) ისტორიული; 2) გეოგრაფიული და 3) სახელწოდებიდან გამომდინარე პრინციპების მიხედვით იხატებოდა. მაგრამ, როგორც რუსი ჰერალდიკოსი ა. ლაკიერი აღნიშნავს, პირველ პრინციპს ნაკლებად ითვისებდნენ, ისტორიული მასალების სიმცირის ან მთლიანად არარსებობის გამო. 1800 წლის 5 აგვისტოს იმპერატორ პავლე I-ის ბრძანებულებით, საგვარეულო „გერბოვნიკებთან“ ერთად იწყება „საქალაქო გერბოვნიკის“ გამოცემაც. აქედან მოყოლებული გერბი, როგორც საქალაქო თვითმმართველობის სიმბოლო, უფრო სამეფო ხელისუფლების ნიშანს წარმოადგენდა. მიუხედავად ამგვარი ყურადღებისა, საქალაქო გერბების შექმნა მაინც ნელი ტემპით მიმდინარეობდა, რასაც აღნიშნავდა კიდევ XIX საუკუნის 40-იან წლებში ჰეროლდმაისტერი დ. ნ. ზამიატინი.

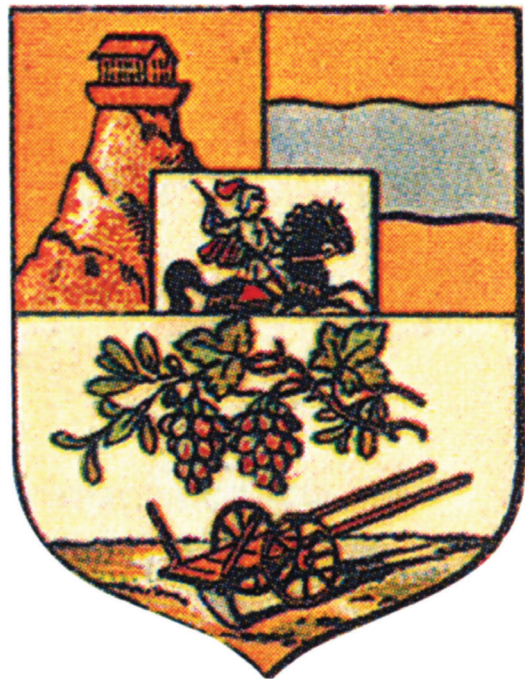
1836 წელს რუსეთის იმპერიის შინაგან საქმეთა მინისტრი ვ. ნ. პანინი ცირკულარს უგზავნის გუბერნატორებს, რომელთაც უნდა შეეტყობინებინათ, მათდამი დაქვემდებარებულ ყველა ქალაქს ჰქონდა თუ არა გერბი. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათ უნდა შეედგინათ გერბის პროექტი და დასამტკიცებლად გაეგზავნათ ჰეროლდიის კოლეგიაში ან შინაგან საქმეთა სამინისტროში. მოთხოვნის შესაბამისად, ამიერკავკასიის გუბერნიებისა და ქალაქების გერბების შექმნა მხარის სამოქალაქო მმართველობის უფროსმა გენერალ-ლეიტენანტმა ბებუთოვმა „დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ“ მიხეილ სემიონოვს დაავალა. მან შექმნა კიდევ გუბერ-

ნიებისა და მათი მაზრების გერბები, მაგრამ მხარესა და რაიონებში მოსალოდნელი ცვლილებების გამო საქმე შეაჩერეს. 1840 წლის 10 აპრილის რეფორმის მიხედვით, ამიერკავკასია ორ ადმინისტრაციულ ერთეულად დაიყო: 1) საქართველო-იმერეთის გუბერნია, რომელიც შედგებოდა 11 მაზრისაგან – თბილისის, გორის, თელავის, ბელაქის, ქუთაისის, ელისავეტოპოლის, ალექსანდროპოლის, ერევნის, ნახჭევნის, ახალციხისა და გურიის მაზრები; 2) კასპიის ოლქი, რომელშიც 7 მაზრა გაერთიანდა – შირვანის, ყარაბაღის, შექის, თალიშის, ბაქოს, დარუბანდისა და ყუბის მაზრები. საგუბერნიო ქალაქი თბილისი იყო, ხოლო საოლქო – შემახია. ამის შემდეგ 1843 წლის 21 მაისს საქართველო-იმერეთის გუბერნიისა და ქალაქების – თბილისის, ქუთაისის, გორის, თელავის, ზაქათალის და კავკასიის სხვა ქალაქების ყოვლად უსახო გერბები დამტკიცდა.

საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ჰერალდიკური ფარი გაყოფილია ოთხ ნაწილად. მართალია, ფარის გულზე შენარჩუნებულია ქართული ემბლემა, წმ. გიორგის გამოსახულება ნიშბის გარეშე, მაგრამ დანარჩენ ოთხ ნაწილზე ჩვენ ვხედავთ აბსოლუტურად ახალ ფიგურებს, რომლებიც ქართული და სომხური გეოგრაფიული გარემოსათვის არის დამახასიათებელი. ესენია ოქროს ველზე გამოსახული: 1) არარატის მთა ნოეს კიდობნით (რომელიც დღევანდელი სომხეთის გერბის გულს წარმოადგენს); 2) შავი ზღვა; 3) კასპიის ზღვა და 4) ყაზბეგის თოვლიანი მწვერვალი. გერბის ჰერალდიკური ფარი დაგვირგვინებულია რუსული იმპერიული ორთავიანი არწივით. ეს გერბი, რომელიც გარკვეულწილად სიახლეს წარმოადგენს, როგორც აგებულებით, ასევე გამოსახულებით, გარდამავალი ეტაპია იმ დახვეწილი, უნიფიცირებული, კლასიკური სახის სამინაწყო გერბებისა, რომლებიც XIX საუკუნის მეორე ნახევარში შეიქმნა. ის ფაქტი, რომ რუსული ჰერალდიკის მაშინდელმა სპეციალისტებმა ჭეშმარიტი გერბების შექმნისათვის ისტორიას მიმართეს, ნათლად ჩანს აღნიშნული მაგალითიდანაც. გარდა იმისა, რომ წმ. გიორგი (გველეშაპის განმგმირავი მხედარი), როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საქართველოს ისტორიულ გერბს წარმოადგენდა, ასევე „მთა არარატისა და ზედან კიდობანი ნოესი“ სომხეთის ისტორიული გერბი იყო და დაფიქსირებულია ერეკლე II-ის დიდ სახელმწიფო ბეჭედზე.

სურ. 1. თბილისი

სურ. 2. ოჯურგეთი

1840 წლის სამოქალაქო მმართველობის რეფორმამ მარცხი განიცადა, რადგან მის ავტორს, სენატორ განის, ამიერკავკასიის ეროვნული ნიშანი არ ჰქონდა გათვალისწინებული, ამას კი დიდი უკმაყოფილება მოჰყვა და აჯანყებით აღინიშნა, რაშიც მთავარი ადგილი იმამ შამილის აჯანყებას ეჭირა. ამ ვითარებამ იმპერატორი ნიკოლოზ I განსაკუთრებით შეაშფოთა. მან კავკასიის მეფისნაცვლის სახელო შემოიღო და ამ ადგილზე „მახვილი გონებისა და პრაქტიკული გამოცდილების“ გენერალ-გუბერნატორი მიხეილ სემიონოვიჩ ვორონცოვი დანიშნა.

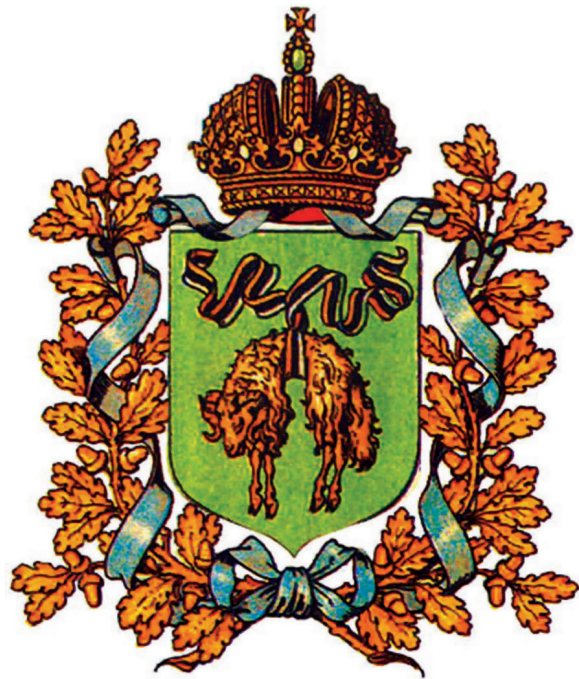
მალე ამიერკავკასიის მხარის დარაიონების საქმეც გადაწყდა და მ. სემიონოვმა განაახლა მუშაობა. 1851 წლის 22 ივნისს საქართველო-იმერეთის გუბერნიის გერბის ახალი, რედაქტირებული სახე დამტკიცდა, რომელშიც სიახლე ის იყო, რომ გერბის ფარის მესამე ნაწილში „კასპიის ზღვა“ „მტკვრით და არაქსით“ შეიცვალა. იმავე წლის სექტემბრისათვის თბილისის, ქუთაისის, შემახიის, ერევნის, დერბენტის გუბერნიების, ჭარ-ბელაქნის ოლქისა და მათი ქალაქების 29 გერბის ფერადი ვარიანტები უკვე მზად იყო, რომლებიც იმჟამად თბილისში მცხოვრებმა მხატვარმა ფუკოვსკიმ დახატა. ბებუთოვმა გერბები ქ. კისლოვოდსკო კავკასიის მეფისნაცვალს, მ. ს. ვორონცოვს გადაუგზავნა. რუსეთის სახელ-

მწიფო სენატმა ისინი მოინონა და უმაღლესმა ხელისუფალმა – იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ 1851 წლის ოქტომბერში დაამტკიცა.

აღნიშნული ქალაქების გერბების კომპოზიცია XVIII საუკუნის ბოლოს შექმნილი რუსული საქალაქო გერბების სახეს იმეორებდა, რომლის ავტორადაც ჰეროლდმაისტერის თანაშემწე ი. ი. ფონ ენდენი გვევლინება. მის მიერ შექმნილი საქალაქო გერბის შედგენის მთავარი პრინციპი ის იყო, რომ ჰერალდიკური ფარი დაყოფილია ჰორიზონტალურად, რომლის პირველ ნაწილს სამეფისნაცვლოს გერბის ბზარი წარმოადგენდა, ხოლო მეორე, ქვედა ნაწილს, საკუთრივ ქალაქის ემბლემა. გერბის აგების ამგვარი კომპოზიცია არ იყო გამართლებული, რადგან ჰერალდიკური კანონების მიხედვით, საკუთრივ ქალაქის ემბლემა, გერბში მეორეხარისხოვან როლს თამაშობდა. ამას აღნიშნავდა კიდევ XIX საუკუნის ჰერალდიკის მცოდნე რუსული საზოგადოება. თუმცა, ვიტყვით იმაზე, რომ გერბის ამგვარი კომპოზიცია ფონ ენდენამდე ცნობილმა რუსმა ისტორიკოსმა, ჰეროლდმაისტერმა მ. მ. შერბატოვმა შეიმუშავა, როცა იმპერატრიცა ეკატერინე II-ის დაკვეთით რუსული სამხედრო „პოლკების“ საბრძოლო დროშის ემბლემები შეადგინა, რომლებშიც იმპერიული ორთავიანი არწივის ბზარი გამოიყენა.

სურ. 3. თბილისის გუბერნია 1878

სურ. 4. ქუთაისის გუბერნია 1870

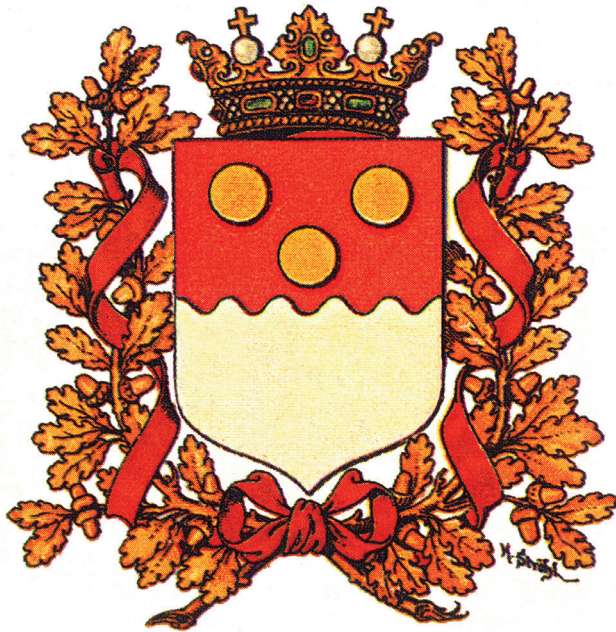
აქვე აღვნიშნავთ იმასაც, რომ კავკასიის მთავარმართებელი ინფანტერიის გენერალი ა. პ. ერმოლოვი ჯერ კიდევ 1819 წელს, საკუთარი ინიციატივით, ჰეროლდიის კოლეგიაში აგზავნის საქართველოს გერბის პროექტს და მოითხოვს მის დამტკიცებას, რათა იგი ამოტვიფრულ იყოს სათავადაზნაურო საკრებულოს ბეჭედზე. იგი აგრეთვე იტყობინებოდა, რომ განზრახული ჰქონდა შეექმნა მისდამი დაქვემდებარებაში არსებული ყველა ქალაქის გერბი, როგორც კი გამოვიდოდა იმპერატორის ბრძანებულება ადგილობრივი მმართველობის შესახებ. რა იყო გამოსახული ერმოლოვის პროექტზე და რა ბედი ეწვია მას შემდგომ, ამჟამად ჩვენთვის უცნობია, თუმცა საფიქრებელია, რომ დიდი ალბათობით წმ. გიორგი (გველეშაპის განმგმირავი მხედარი) უნდა ყოფილიყო.

1843 წელს დამტკიცებული თბილისის საქალაქო გერბის შესახებ საინტერესო ცნობას გვანვდის ფილატელისტური ლიტერატურა. აღმოჩნდა რომ, მართალია, რუსეთის იმპერიის საფოსტო დეპარტამენტმა მარკების გამოშვება მხოლოდ 1858 წლიდან დაიწყო, საქალაქო „ობლატის თვისებების მქონე ქალაქის შტემპელიანი ბეჭედი“, რომელსაც მოგვიანებით საფოსტო მარკა ეწოდა, თბილისში უკვე არსებობდა და იგი დღეს დიდ იშვიათობას წარმოადგენს. თბილისის საქალაქო ფოსტის ეს მარკა, რუსი ფილატელისტის, კ. შმიდტის, გამოკვლევით,

1855 წელს გამოდიოდა და მასზე, სწორედ, მ. სემიონოვის მიერ შექმნილი ქალაქ თბილისის გერბი იყო გამოსახული შემდეგი წარწერით: „Тифлис(кая) городс(кая) почта. 6 коп.“. პეტერბურგის საქალაქო ფოსტამ მარკების გამოშვება, მხოლოდ 1863 წელს დაიწყო, მაშინ, როცა რუსეთში საქალაქო და სამაზრო ფოსტა 1864 წლის სახელმწიფო რეფორმების შემდეგ გაჩნდა.

იმპერატორი ნიკოლოზ I უკმაყოფილებას გამოთქვამდა არსებული ახლადშექმნილი გერბების თაობაზე და აღნიშნავდა, რომ ისინი ჰერალდიკური კანონების დარღვევით იყო შექმნილი. მიუხედავად იმისა, რომ საქმის გამოსწორების მიზნით, ჯერ 1848 წლის 12 მაისის სახელმწიფო საბჭოს გადაწყვეტილებით ჰეროლდიის კოლეგია ჰეროლდიის დეპარტამენტად გადაკეთდა, ამან შექმნილ მდგომარეობას მაინც ვერ უშველა. არსებული სიტუაციით უკმაყოფილო იმპერატორმა 1851 წელს სპეციალური ბრძანებულება გამოსცა საქალაქო და ტერიტორიული უსახო გერბების შეცვლის შესახებ.

იმპერატორ ალექსანდრე II-ის (1855-1881 წ.წ.) 1857 წლის 10 ივნისის სპეციალური ბრძანებულებით, რუსეთის იმპერიის ჰერალდიკის დეპარტამენტში ყალიბდება საგერბო განყოფილება, რომელსაც „სწავლული ჰერალდიკისტი“ გერმანელი ბარონი ბერნჰარდ (ბორის ვასილევჩი) კონე ჩაუდგა სათავეში, ხოლო მხატვრად ნიკოლოზ ფადეევი დაინიშნა, რომელსაც თავად

სურ. 5. ბათუმის მხარი 1881

კონე მალალ შეფასებას აძლევდა. მიუხედავად იმდროინდელი რუსული საზოგადოების უარყოფითი დამოკიდებულებისა კონეს მიმართ, მან ჭეშმარიტი კლასიკური სამინანყო გერბები შექმნა. კონემ გერბები არა მარტო ჰერალდიკურ კანონებს დაუმორჩილა, არამედ სწავლობდა კიდევ თითოეული ქალაქის ისტორიას, მის ადრეულ ემბლემატიკას, თუ ასეთი გააჩნდა. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, შეიქმნა დასავლური ყაიდის ქართული სამინანყო გერბები.

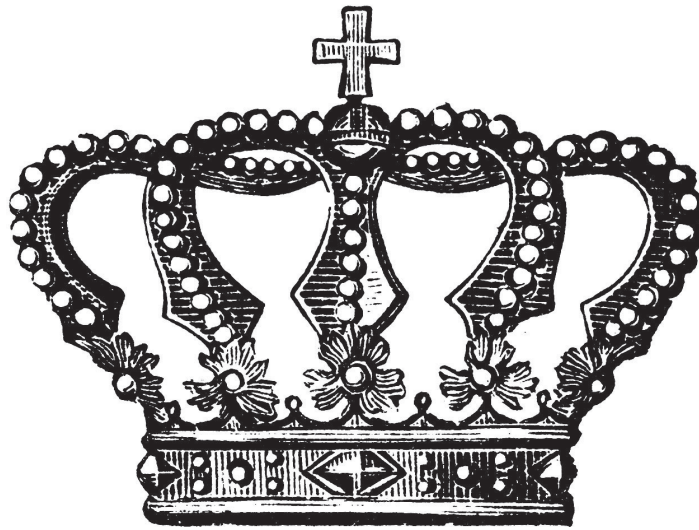
1870 წლის 29 ოქტომბერს დამტკიცდა ქუთაისის საქალაქო და გუბერნიის გერბები – ოქროს სანმისი მწვანე ველზე; 1878 წლის 5 ივლისს თბილისი გუბერნიის გერბი – შავი ჯვრითა და წითელი ლომის თავებით ოქროს ველზე და 1881 წლის 16 ივნისს ბათუმის მხარის გერბი – ბიზანტიური ოქროს მონეტებით წითელ ველზე და თავისუფალი (ტალღური) კვეთით ქვემო ვერცხლის ველით; კონეს მიერ შექმნილი გერბებით თავად იმპერატორი დარჩა კმაყოფილი, რადგან ისინი, როგორც სახელმწიფო პოლიტიკის პროპაგანდის მატარებელი, იმპერატორის ძალაუფლების სიმბოლოებით შეამკეს. ეს იყო საიმპერატორო და სამეფო გვირგვინები, ასევე წმ. ანდრიას ლურჯი და ალექსანდრეს წითელი ლენტები მუხის ფოთლებით, რომლებიც კონეს მიერ შექმნილი გერბის გაფორმების ერთიან სისტემას ექვემდებარებოდა. შექმნილ გერბებს

იუსტიციის სამინისტრო წარადგენდა სენატში, რომელიც მაშინვე ამტკიცებდა მათ.

ბარონ ბ. ვ. კონეს დაწყებული საქმე 1881 წლის ბოლოდან ა. პ. ბარსუკოვმა გააგრძელა, მაგრამ საქმის ბოლომდე მიყვანა, რუსეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, მაინც ვერ მოესწრო. 1856 წელს, სანამ კონე რუსეთის სამინანყო გერბების შექმნას შეუდგებოდა, მისი რედაქციით დამტკიცდა ჯერ სამეფო ოჯახის წევრთა პირადი გერბები, შემდეგ კი, 1857 წელს, რუსეთის იმპერიის დიდი, საშუალო და მცირე გერბები შექმნა, რომლებიც სახელმწიფო ბეჭედზეც ამოტვირფეს. სახელმწიფო გერბი თავისი კომპოზიციით ივანე IV მრისხანისა (1548-1574 წ.წ.) და პეტრე I დიდის (1689-1725 წ.წ.) დროინდელი რუსეთის სახელმწიფო გერბებს ჰგავდა, რომლებზეც მთავარი სიმბოლოს გარშემო მათ მფლობელობაში არსებული მიწებისა თუ ქალაქების გერბები ჩანდა. გერბის განლაგების ასეთი კომპოზიცია ნასესხები იქნა პოლონურ და ლიტვურ ისტორიულ საერო თუ სასულიერო ნოდებათა გერბებიდან. თუმცა, აქვე ვიტყვით იმასაც, რომ მას იკონოგრაფიული სანყისები გააჩნია და მაცხოვრისა და მის გარშემო წმინდანთა გამოსახვა ფართოდ იყო გავრცელებული საეკლესიო მხატვრობაში. კონეს მიერ შექმნილი რუსეთის იმპერიის დიდ გერბზე ფარის დამჭერებად არქისტრატივი მიქაელი და არქანგელოზი გაბრიელი არიან წარმოდგენილი, რომლებიც ავტორის მიერ, რედაქტირებული სახით, იმპერატორ პავლე I-ის (1796-1801 წ.წ.) 1801 წლის დაუმტკიცებელი სახელმწიფო გერბიდან იქნა ნასესხები.

1857-1917 წლებში რუსეთის იმპერიის დიდი გერბი პრაქტიკულად არ შეცვლილა. 1882 წელს მისი რედაქტირება მცირედენი შესწორებებით მოხდა, ხოლო 1891 წელს მას თურქესტანის გერბი დაემატა. დიდი სახელმწიფო გერბის ახალი რედაქცია აკადემიკოს ა. შარლემანს ეკუთვნოდა. იგი იყო იმ იოსებ შარლემანის მამა, რომელმაც 1918-1921 წლების საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის გერბი შექმნა და საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის გერბის თანაავტორადაც გვევლინება.

ბარონ ბ. ვ. კონეს მიერ შექმნილი რუსეთის იმპერიის დიდი სახელმწიფო გერბი, რომლის მთავარი ფიგურაა იმპერიის ძირითადი სიმბოლო, შავი ორთავიანი არწივი, გულზე გამოსახული მოსკოვის გერბით – წმ. გიორგი, შედგებოდა იმ რვა ძირითადი მიწის გერბებისაგან, რომლებიც იმპერიის შემადგენელ ნაწილს

სურ. 6. ჰერალდიკური ივერიის გვირგვინი

წარმოადგენდა. ესენი იყო: ყაზანის, ასტრახანის, პოლონეთის, ციმბირის, ხერსონესისა და საქართველოს სამეფოები; კიევის, ვლადიმირისა და ნოვგოროდის დიდი სამთავროები; ფინეთის დიდი სამთავრო, შემდეგ მათ ემატება რომანოვების საგვარეულო და ექვსი სამთავროს სამინაწყო გერბები. გარდა ექვსი სამთავროს სამინაწყო გერბისა, ყოველი მათგანი დაგვირგვინებული იყო საკუთარი წოდებრივი გვირგვინით, რომლის ფაქტობრივ მფლობელსაც თავად რუსეთის იმპერატორი წარმოადგენდა. გერბების თანმიმდევრობა მონარქის ტიტულატურის მიხედვით იყო დალაგებული. იმპერატორის სრულ ტიტულატურაში, რომელიც დიდ სახელმწიფო ბეჭედზეც იყო ამოტვიფრული, საქართველოს სამეფო შემდეგნაირად მოიხსენიებოდა: „царь Грузинския... и Государь Иверския, Карталинская и Кабардинская земли и области Арменския, Черкасских и горских князей и иных“. საშუალო ტიტულატურაში, მხოლოდ „царь Грузинския“ მოიხსენიებოდა.

სწორედ, ამ ტიტულატურის მიხედვით იქნა შედგენილი „საქართველოს სამეფოს“ გერბიც ქართული გვირგვინით. გერბის ფარი გაყოფილი იყო ოთხ ნაწილად გულზე მცირე ფართითა და დაბოლოებით. ფარის გული იყო მხედარი (წმ. გიორგი), შავ ცხენზე ამხედრებული და გველეშაპის განმგმირავი – ოქროს ველზე; პირველი ნაწილი, გერბი ივერიისა (კახეთისა) – ვერცხლის ველური ცხენი ორი რვაქიმიანი ვარსკვლავით წითელ ველზე; მეორე ნაწილი, ქართლის გერბი – მწვანე აალებული მთა ორი გადაჯვარედინე-

ბული ისრით (ემბლემა ამირანისა) ოქროს ველზე; მესამე ნაწილი, ყაზარდოს გერბი – მცირე ოქროს ფარზე გამოსახული წითელი ნახევარმთვარე, ორი გადაჯვარედინებული ისრითა და ვერცხლის სამი ექვსქიმიანი ვარსკვლავით ლურჯ ველზე; მეოთხე ნაწილი, სომხეთის გერბი – წითელი გვირგვინოსანი ლომი ოქროს ველზე; გერბის ბოლოს წარმოადგენდა ჩერქეზეთისა და მთიულ თავადთა ემბლემა – გაჭენებულ შავ ცხენზე მჯდომი მხედარი (ჩერქეზი) ოქროს ველზე. „საქართველოს სამეფოს“ გერბი დაგვირგვინებული იყო რუსეთში კარგად ცნობილი „ქართული გვირგვინით“, რომელიც 1801 წელს, იმპერატორ პავლე I-ის (1796-1801 წ.წ.) ბრძანებით დამზადდა პროტექტორატის პერიოდის საქართველოს გერბზე გამოსახული გვირგვინის მიხედვით, მას შემდეგ, რაც ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის შემადგენელი ნაწილი გახდა. ეს გერბი იყო გამოსახული ორთავიანი არწივის ფრთებზე, რომელიც იმპერატორის პირად, ყვითელ დროშას ამშვენებდა. დროშაზე ქართული გერბი გვირგვინის გარეშე იყო წარმოდგენილი, ისევე, როგორც სხვა „სამეფოების“ გერბები. რაც შეეხება იმპერიის მცირე გერბს, რომელიც გამოისახებოდა ფულის ნიშნებზე, საპატიო დიპლომებსა თუ სხვაგან, არწივის ფრთებზე გამოსახული ქართული გერბი, მხოლოდ წმ. გიორგია, გვირგვინის გარეშე.

დავით კლდიაშვილი

ჰერალდიკის სპეციალისტი

იმერეთის სამეფოს ჰერალდიკა 1800-1810 წლებში

იმერეთის სამეფოს ჰერალდიკური მემკვიდრეობის შესწავლისთვის ფასდაუდებელი წყაროა ქუთაისის სამეფო სტამბაში გამოცემული ნაბეჭდი პროდუქცია. ქუთაისის სამეფო სტამბა მეფე სოლომონ II-ის მეფობის დროს გაიხსნა 1800 წელს და ფუნქციონირებდა 1810 წლამდე – რუსეთის იმპერიის მიერ იმერეთის სამეფოს დაპყრობამდე. აღნიშნულ პერიოდში ქუთაისის სტამბაში გამოიცა რელიგიური ხასიათის წიგნები (სახარება, ჟამნი და სხვ.), რომლებიც გამოირჩევა მაღალი პოლიგრაფიული ხარისხით და ქართული ნაბეჭდი გამოცემებისთვის დამახასიათებელი დეკორატიული გაფორმებით.¹

ჩვენთვის საინტერესო ჰერალდიკური მასალა რამდენიმე წიგნშია წარმოდგენილი. ესენია: „დავითნი“, 1800; „სახარება ვნების კვირიაკისა“, 1803; „კურთხევანი“, 1803; „დავითნი“, 1807; „ჟამნი“, 1808; „ლოცვანი“, 1810. აღნიშნულ გამოცემებში წარმოდგენილი გერბები აშკარა მსგავსებას ავლენენ ქართლის (ქართლ-კახეთის) სამეფოს ქრონოლოგიურად უფრო ადრეულ ჰერალდიკურ ნიმუშებთან. აღნიშნულის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ქუთაისის სტამბაში 1803 წელს გამოცემული სახარების მეორე გვერდზე განთავსებული გერბი (პირველად გამოსახულია 1800 წლის დავითნის ფურცლებზე), რომელიც თითქმის იდენტურია ქართლის მეფე ვახტანგ მეექვსის 1710 წლის „კვართიან-დავითიანი“ ე.წ. „ორლომიანი“ გერბისა² (სურ. 1, სურ. 2).

ამ ორ გერბს შორის ერთადერთი განსხვავება მხოლოდ ქერუბიმებია, რომლებიც ყვავლოვან ორნამენტს ანაცვლებს იმერეთის გერბში, თუმცა, არც ეს არის სპეციფიკური იმერეთის გერბისათვის – ასეთივე ქერუბიმები გამოსახულია თეიმურაზ II-ის, ერეკლე II-ის და გიორგი XII-ის პერიოდის „კვართიან-დავითიანი“ გერბებზე

სურ. 1. სამეფო გერბი ვახტანგ VI-ის მიერ 1710 წელს ტფილისის სტამბაში გამოცემული კონდაკიდან

(კონდაკი, ტფილისი, 1751; სახარება, ტფილისი, 1786; დავით გიორგის ძე ბაგრატიონი, ნარკუევი, 1800).

საქართველოში, მონარქიულ ქვეყნებში არსებული წესის შესაბამისად, მმართველი სამეფო დინასტიის გერბი იმავდროულად სახელმწიფო სიმბოლოსაც წარმოადგენდა.³ აღსანიშნავია, რომ 1710 წლიდან „კვართი-დავითიანი“ გერბის გამოყენება გრძელდებოდა თითქმის მთელი ერთი საუკუნის მანძილზე. კერძოდ, ის გვხვდება ქართლის გამგებლის და შემდგომ მეფის – ვახტანგ VI-ის, ქართლის მეფე ბაქარის, თეიმურაზ II-ის, ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II-ის, გიორგი XII-ის და იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის მეფობის დროს.^{4,5} „კვართი-დავითიანი“ გერ-

1 საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები, ტომი I, თბილისი, 2010.

2 ერთი წლით ადრე – 1709 წელს ვახტანგ მეექვსის სტამბაში დაბეჭდილ „სამოციქულოში“ წარმოდგენილია „კვართიან-დავითიანი“ გერბის ე.წ. „ერთლომიანი“ ვარიანტი. აღსანიშნავია, რომ იმ პერიოდში (1709-1711) ქართლის მეფე იყო ქაიხოსრო, ხოლო ვახტანგი ასრულებდა ქართლის გამგებლის მოვალეობას.

3 თორნიკე ასათიანი. ქართული გერბთმცოდნეობა (ჰერალდიკა). თბილისი, 2010.

4 ზურაბ გაიპარაშვილი. ჰერალდიკური არაბესკები. თბილისი, 2016.

5 საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები, ტომი I, თბილისი, 2010.

სურ. 2. სამეფო გერბი სოლომონ II-ის მიერ 1803 წელს შუთაისის სტამბაში გამოცემული სახარებიდან (სახარება ვნების კვირიაკისა)

სურ. 3. ერეკლე II-ის დიდი გეჰადი (ანაბაჰი) მ. ვაფოლსკის მიხედვით

ბი გამოიყენებოდა რუსეთში ემიგრირებულ ბაგრატიონთა სამეფო ოჯახის წევრების მიერაც, კერძოდ, ის გამოსახულია არჩილ II-ის და იოსებ სამებელის მიერ მოსკოვში გამოცემული წიგნების ფურცლებზე.⁶ გერბი ასევე გამოსახულია თინათინ კახთა დედოფლის საფლავის ქვაზე. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს ისტორიაში ეს ერთადერთი გერბია, რომელიც ბაგრატიონთა დინასტიის სამივე შტოს მიერ გამოიყენებოდა სამ ქართულ სამეფოში, თანაც საკმაოდ ხანგრძლივი დროის მანძილზე.⁷ ვახუშტი ბაგრატიონს აღნიშნული გერბი, თუმცა მცირედი სახეცვლილებით, წარმოდგენილი აქვს მის მიერ შედგენილ საქართველოს ატლასში და მას გან-

მარტავს, როგორც გერბი „სამეფო კვართიან-დავითიანი საქართველოსი“.⁸ ეს ფორმულირება ისევე, როგორც გერბის გამოყენების არეალი და ხანგრძლივობა, თვალნათლივ მიანიშნებს მის საერთო-ქართულ, დინასტიურ-სახელმწიფოებრივ მნიშვნელობაზე.

ქართულ ჰერალდიკურ ნიმუშებზე კვართის გამოსახვის ისტორია შესწავლილია ქართველი ჰერალდიკოსების მიერ და სამართლიანად მიიჩნევა, რომ ის გამორჩეულობის, ქვეყნის მიერ უდიდესი სინმინდის ფლობის სიმბოლოა. ასევე, არსებობს საფუძვლიანი მოსაზრება, რომ XVII–XVIII საუკუნეების გერბებზე მის გამოსახვას ბიძგი მისცა აღნიშნული სინმინდის დაკარგვის – სვეტიცხოვლის ტაძრიდან და საქართველოდან მისი გატანის შესახებ გავრცელებულმა მცდარმა ინფორმაციამ.¹⁰ აღსანიშნავია, რომ გარ-

6 საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები, ტომი II, თბილისი, 2013.

7 აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე II აკავშირებდა ქართლისა და კახეთის ბაგრატიონთა ორ შტოს. დედამისი, თამარი, ვახტანგ VI-ის ასული იყო, ხოლო მამა, თეიმურაზ II – ქართლის მეფე ერეკლე I-ის ძე. იმერეთის მეფე სოლომონ II იყო მისი შვილიშვილი.

8 ვახუშტი ბაგრატიონი. საქართველოს ატლასი (XVIII ს.). თბილისი, 1997.

9 მიხეილ ვაფოლსკი. საქართველოს ჰერალდიკური სიმბოლიკა. თბ., 1980.

10 დავით კლდიაშვილი. საქართველოს სამეფო გერბში კვართის გამოსახვის ისტორია. ჰეროლდი, 2016.

და „კვართიანი“ საგერბე გამოსახულებებისა, XVIII საუკუნის ქართლ-კახეთის ჰერალდიკურ ნიმუშებში ნამყვანი ადგილი წმინდა გიორგის გამოსახულებას ეკავა. თუმცა, ეს საგერბე გამოსახულებები ჩვენ მიერ აქ განხილულ იმერეთის სამეფოს ჰერალდიკურ ნიმუშებში არ ასახულა.¹¹

იმერეთის სამეფოს გერბის კიდევ ერთი ვარიანტი, რომელიც 1803 წელს გამოცემული „კურთხევანის“ ფურცლებზე გვხვდება, ასევე ქართლ-კახეთის სამეფოს უკავშირდება – ერთი შეხედვითაც აშკარაა, რომ მის საფუძველს ერეკლე II-ის დიდი სახელმწიფო ბეჭედი წარმოადგენს (სურ. 3, სურ. 4):

გერბის აღწერილობა ასეთია:

გერბის ოთხკუთხედ არშიას შემოუყვება ასომთავრული წარწერა „ეფუცა უფალი დავითს ჭეშმარიტებითა და არა შეურაცხყოს იგი. ნაყოფისაგან მუცლისა შენისა დავსვა საყდართა შენთა“ (ფსალმუნი 131, 11). აღნიშნული წარწერა 1710 წლის „კვართიან-დავითიანი“ გერბის წარწერის იდენტურია.

გერბის ჰერალდიკური ფარი, რომელიც აქ ჩვეულებრივ მართკუთხედს წარმოადგენს, გაკვეთილ-გადაკვეთილია და ქმნის ოთხ თანაბარ ველს (ნაწილს).

პირველ ველში გამოსახულია ოვალური ფარი, რომელზეც წრიულად ასომთავრული წარწერა აქვს და ამგვარად იკითხება: „კვართი იგი რომელი იყო უკერველ ზეით გამქსოვილ ყოვლად“ (იოანეს სახარება 19, 23). აღნიშნული წარწერაც იდენტურია 1710 წლის გერბის წარწერისა. ასევე, პრაქტიკულად უცვლელადაა გადმოტანილი ქრისტეს კვართის გამოსახულება და ანგელოზები, რომლებსაც სამეფო გვირგვინი უპყრიათ. აღსანიშნავია, რომ ერეკლე II-ის ბეჭედზე ამ კომპოზიციას ფარის მეორე ველი უკავია.

მეორე ველში გამოსახულია სამეფო რეგალიები – გადაჯვარედინებული სკიპტრა (სამეფო კვერთხი) და ხმალი (უმალღესი სამოქალაქო და სამხედრო ხელისუფლების ნიშნები), მათ ზემოთ – მზე (მნათობი), ქვემოთ კი – სამეფო მოსასხა-

სურ. 4. სამეფო გერბი 1803 წელს ქუთაისის სტამბაში გამოცემული წიგნიდან „კურთხევანი“

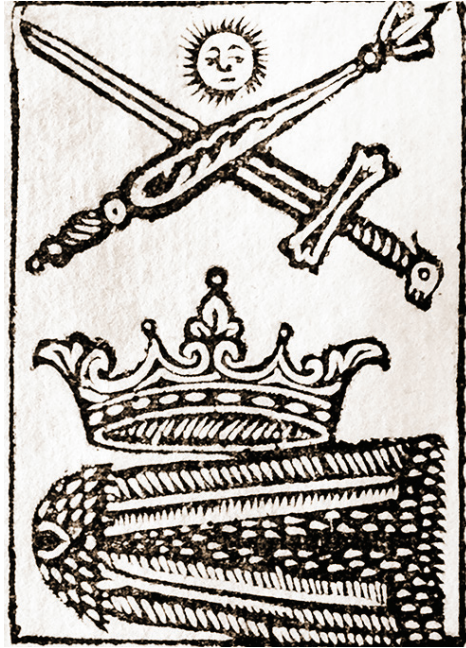
მი (მანტია) და გვირგვინი. ერეკლე მეორის ბეჭედზე ამ კომპოზიციას პირველი ველი უკავია.

მესამე კვადრატში გამოსახულია უმაღლესი სასამართლო ხელისუფლების სიმბოლო – თემიდას სასწორი და სამეფო კურთხეულობის და ძალაუფლების სიმბოლო – სამეფო სფერო (სფერო, რომელსაც ზემოდან ჯვარი ადგას (globus cruciger)). აღნიშნული სიმბოლოები დამახასიათებელია ქართული ჰერალდიკისთვის და სიახლეს არ წარმოადგენს. თუმცა, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს „ცხენი რქოსანი“ (იგივე უნიკორნი, ან მონოცეროსი) რომლის ზემოთაც სამეფო სფეროა გამოსახული. ერეკლე II-ის ბეჭედზე უნიკორნის ნაცვლად ცხენია გამოსახული, რაც ქართული ჰერალდიკისათვის უცხო არ არის.¹²

რაც შეეხება გერბის ბოლო, მეოთხე ველს: ზედა ნაწილში გამოსახულია ქნარი და შურდული. ორივე სიმბოლო დავით წინასწარმეტყ-

11 წმინდა გიორგის გამოსახულებას საქართველოში უფრო ძველი ჰერალდიკური ტრადიცია გააჩნია – ის ჰერალდიკური სიმბოლოს სახით უკვე გამოიყენება კახეთის მეფე კვირიკე დიდის და საქართველოს მეფე გიორგი მესამის მეფობის დროს. ქართლ-კახეთის სამეფოს ქრონოლოგიურად ბოლო გერბები მოიცავდა როგორც ქრისტეს კვართს, ასევე წმინდა გიორგის გამოსახულებას.

12 გიორგი ლობჯანიძე. საქართველოს გერბები ჰენრი შატელანის „ისტორიული ატლასის“ მიხედვით. ჰერალდი, 2014.

სურ. 4. სამეფო ბერძნი 1803 წელს ქუთაისის სტამბაში გამოცემული ნიგნიდან „კურთხევანი“

სურ. 5. არქიმანდრიტ ზაქარიას გერბი 1810 წელს ქუთაისის სტამბაში გამოცემული „ლოცვანიდან“

ველს უკავშირდება – შურდულით მან გოლიათი მოკლა, ხოლო ქნარზე უფალს ფსალმუნებს უგალობდა, რის გამოც მას მეფსალმუნეც ეწოდება (ბაგრატიონები თავს ბიბლიური მეფე დავითის შთომავლებად მიიჩნევდნენ. შესაბამისად, აღნიშნული სიმბოლოები მათი გერბების აუცილებელი შემადგენელი ნაწილი იყო). მათ ქვემოთ გამოსახულია 1710 წლის გერბის იდენტური ფარისმტვირთველი ორი ლომი, რომლებიც აქ ბიბლიური მეფის ღვთის მიერ კურთხეული სამეფო ტახტის (სახლის) მცველების როლში გვევლინებიან.

შეიძლება ითქვას, რომ ერეკლე II-ის გერბისგან იმერეთის ამ გერბს მხოლოდ უნიკორნის გამოსახულება განასხვავებს. იბადება კითხვა, რა ფაქტორებმა განაპირობა ცხენის ჩანაცვლება უნიკორნის გამოსახულებით? საკითხის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ არც უნიკორნის გამოსახულება ყოფილა უცხო ქართული ჰერალდიკისთვის. 1810 წელს ქუთაისის სტამბაში¹³ გამოცემული „ლოცვანის“ ტექსტს ამშვენებს არქიმანდრიტ ზაქარიას გერბი, რომელზეც ასეთივე უნიკორნებია გამოსახული (სურ. 5):

¹³ ასეთივე გერბი დატანილია საჩხერის სტამბაში 1815 წელს გამოცემული „სამოციქულოს“ ფურცლებზე.

არქიმანდრიტ ზაქარიას გერბი შედგენილია ქართული საეკლესიო ჰერალდიკის წესების დაცვით.¹⁴ აღწერილობა ასეთია: გერბის გარშემო დატანილია ასომთავრული წარწერა „ლოცვასა გვედრი ყთა (ყოველთა – გ.ლ.) მდაბალი არქიმანდრიტი ზაქარია“. გერბის ოვალური ჰერალდიკური ფარი განთავსებულია მანტიის ფონზე, რომელის თავზეც მიტრია გამოსახული. ფარზე დატანილია ჯვარცმის სცენა და ორი მლოცველი, ფარისმტვირთველების ფუნქციას კი უნიკორნები ასრულებენ.

არქიმანდრიტ ზაქარიას გერბზე უფრო ძველია მიტროპოლიტ ათანასე თბილელის (ამილახვრის) გერბი, რომელიც მის მიერ მოსკოვში 1765 წელს გამოცემულ „სამოციქულოს“ ამშვენებს.¹⁵ აქაც, ფარისმტვირთველებად უნიკორნები გვევლინებიან.¹⁶

უნიკორნი ასევე გამოსახულია ქართველ დიდგვაროვანთა – გურიელის, ლორის-მელიქიშვილის, ორბელიანის, რუსიშვილის საგვარეულო გერბებზე, რომლებიც XIX საუკუნის მეორე ნახევარს მიეკუთვნება.^{17,18}

უნიკორნის გამოსახულება დამახასიათებელია ევროპული ჰერალდიკისთვის. ის გამოსახული იყო, და დღემდე არის გამოსახული მრავალ ევროპულ გერბზე (მაგ., გაერთიანებული სამეფოს გერბი, შვეიცარიის კანტონ რამოშის გერბი, გერმანიის ქალაქ გიენგენის გერბი და სხვ.). შუა საუკუნეების ევროპაში უნიკორნი სიმბოლოდ და სისპეტაკეს განასახიერებდა და ასეთივე იყო მისი სიმბოლური მნიშვნელობაც. გერბებზე ზოგჯერ ბორკილებდადებული უნიკორნი გამოისახებოდა (მაგალითად, შოტლანდიის გერბი), რომელიც თავისუფლებისმოყვარე, ველური არსების დამორჩილებას გამოხატავდა. ძველი ბერძნული წყაროები უნიკორნის განსახლების ბუნებრივ არეალს ინდოეთს უკავშირებენ,¹⁹

¹⁴ იოანე ბატონიშვილი. კალმასობა. ქართული პროზა, ტ. VI. თბილისი, 1984.

¹⁵ საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ძველნაბეჭდი ქართული გამოცემები, ტომი II, თბილისი, 2013.

¹⁶ აღნიშნული გერბი ქართული საეკლესიო ჰერალდიკის მეტად საინტერესო ძეგლია. სხვა სიმბოლოებთან ერთად, მის ჰერალდიკურ ფარზე გამოსახულია დროშა წმინდა გიორგის გამოსახულებით.

¹⁷ В. Цихинский. Кавказский гербовник. Тавадские роды. (Рукопись). Петроград. 1922 г. ст. 71.

¹⁸ С. Думин, П. Гребельский. Дворянские роды российской империи. изд. Ликоинвест. т. IV. М. 1998 г. ст. 194.

¹⁹ Aristotle (c.343 BC). «Book 2. Chapter 1». History of Animals (Περὶ ζῴων ἰστορίας). trans. D'Arcy Wentworth Thompson.

სურ. 6. სამეფო გერბი 1808 წელს ქუთაისის სტამბაში გამოცემული წიგნიდან „ჟამნი“

თუმცა სტრაბონი აღნიშნავს, რომ ერთრქიანი ცხენისმაგვარი ცხოველები კავკასიაშიც ყოფილან.²⁰ უნიკორნის გამოსახულება გვხვდება XV საუკუნის ჯრუჭის „დავითნის“ მინიატურაზე, რომელშიც ის უფრო თხის გარეგნობით არის წარმოდგენილი.²¹

აღსანიშნავია, რომ უნიკორნი, როგორც დავით აღმაშენებლის ჰერალდიკური სიმბოლო, ნახსენები აქვს იოანე ბატონიშვილს ენციკლოპედიურ ნაშრომში „კალმასობა“: „ღერბსა ამა მეფისასა შესძინეს ცხენი რქოსანი, რომელიც მოიპოა თვით მეფემან, მიმავალმან მარტომ ტფილისიდან ქუთაისს საშენებლად...“.²² აღნიშნულ ნაშრომზე იონე ბაგრატიონმა მუშაობა 1828 წელს დაასრულა, თუმცა, საფიქრებელია, რომ უნიკორნთან დაკავშირებით ის ეყრდნობოდა დღეისათვის უცნობ ძველ წყაროს. „ცხენი რქოსანის“ სემანტიკა და დანიშნულება ქართულ ჰერალდიკაში განხილული აქვს ისტორიკოს დ. კლდიაშვილს ნაშრომში „ქართული ჰერალდიკის ისტორია“ (თბილისი, 2003), რომელშიც ის უნიკორნის გამოსახულებას ქრისტიანული სიმბოლიზმის კონტექსტში განიხილავს და ღვთისმშობელ მარიამს უკავშირებს.²³

1803 წლის გერბის რამდენადმე განსხვავებული ვარიანტი წარმოდგენილია ქუთაისის სტამბაში 1808 წელს გამოცემული „ჟამნისა“ და ჩვენ მიერ უკვე ნახსენები 1810 წლის „ლოცვანის“ ფურცლებზე. გერბის აღნიშნულ ვარიანტს, 1803 წლის გერბისგან განსხვავებით, არ აქვს ფარის გარშემო განთავსებული ასომთავრული წარწერა, პირველი და მეორე ველები გადანაცვლებულია, მესამე ველში დამატებულია ყვავილოვანი ორნამენტი და უფრო მკაფიოდ არის გამოხატული რვაქიმიანი ვარსკვლავები. განსხვავებულია მეოთხე ველის კომპოზიციაც, კერძოდ, სახლის ნაცვლად აქ გამოსახულია ქართული ჯვარგუმბათოვანი ტაძარი (სურ.6.).

როგორც ზემოთ განხილული ნიმუშები გვიჩვენებს, იმერეთის სამეფოს საგერბე გამოსა-

სურ. 6. სამეფო გერბი 1808 წელს ქუთაისის სტამბაში გამოცემული წიგნიდან „ჟამნი“

ხულებები პრაქტიკულად უცვლელად იმეორებს ქართლის და ქართლ-კახეთის „კვართიან-დავითიანი“ გერბების სტრუქტურას და სიმბოლურ დატვირთვას. ერთადერთი განსხვავება ამ მხრივ მათზე გამოსახული უნიკორნია, რომლის სემანტიკური მნიშვნელობაც შესაძლოა მეფე დავით აღმაშენებელს უკავშირდებოდეს. ასევე განსხვავდება 1808 წლის გერბის მეოთხე ველის კომპოზიციაც. მნიშვნელოვანია, რომ 1808 (1810) წლის იმერეთის სამეფოს გერბი დამოუკიდებელი ქართული ფეოდალური სახელმწიფოს უკანასკნელი ჰერალდიკური ძეგლია.

გიორგი ლოპხანიძე
ჰერალდიკის სპეციალისტი

20 Strabo. Geography. Book 15. Chapter 1. Section 56. (before 24 AD).

21 დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია – საქართველოს სახელმწიფოებრიობის სიმბოლოები, წიგნი I, დროშა სვიანად მოხმარებული. თბილისი, 2003.

22 იოანე ბატონიშვილი. კალმასობა. ქართული პროზა, ტ. VI. თბილისი, 1984.

23 დავით კლდიაშვილი. ქართული ჰერალდიკის ისტორია – საქართველოს სახელმწიფოებრიობის სიმბოლოები, წიგნი I, დროშა სვიანად მოხმარებული. თბილისი, 2003.

თამარ მეფის ორდენი (პირველი ქართული ორდენის ისტორიიდან)

წინამდებარე სტატიის შიგნით მოკლედ გადმოვცეთ თამარ მეფის ორდენის დანესებისა და არსებობის ისტორია, რომელიც გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსის ჩამოყალიბების ისტორიასთან არის დაკავშირებული. აქვე დავძენთ, რომ ამ ორდენის ისტორია მონოგრაფიულად გვაქვს შესწავლილი (53).

სამხედრო-პოლიტიკური კავშირის შეკვრა საქართველოსთან ჯერ კიდევ XII საუკუნის მეორე ნახევარში სცადა კაიხერმა ფრიდრიხ I ბარბაროსამ (1122-1190). მას ძლიერ სურდა, რომ იმდროინდელ მსოფლიოში ერთ-ერთი უძლიერესი სახელმწიფოს – საქართველოს მონარქი თამარი (1160-1213) თავისი რომელიმე ვაჟის მეუღლე გამხდარიყო.

დინასტიური ქორწინება შტაუფენებსა და ბაგრატიონებს შორის მტკიცე ხიდს გადებდა გერმანიასა და საქართველოს შორის, შეიქმნებოდა მძლავრი ალიანსი, რომელიც შეარყევდა ბიზანტიის ძლიერებას და მცირე აზიაში გავლენის სფეროთა გადანაწილებას გამოიწვევდა.

თამარზე დაქორწინებას ბევრი დიდგვაროვანი ნატრულობდა. ყოველი მათგანი კონკრეტულ პოლიტიკურ ორიენტაციას გამოხატავდა. მთხოვნელთა შორის იყვნენ ევროპელი პრინციები, ჯვაროსნული სახელმწიფოების მთავართა შვილები, ჩრდილოკავკასიელი უფლისწულები, მუსლიმური პოლიტიკური ერთეულების მმართველთა ნაშიერები.

სამეფო კარმა ორჯერ განიხილა ეს საკითხი. პირველად, თამარის მეუღლედ შეირჩა რუსი უფლისწული იური ანდრიას ძე რიურიკოვიჩი, რომელიც შეუფერებელი აღმოჩნდა მეფობისათვის და ეს ქორწინება დაირღვა. მეორედ შეირჩა ოსთა უფლისწული დავით სოსლანი, რომელიც წარმოშობით ბაგრატიონი იყო. ასე, რომ ორჯერვე ჩრდილოეთის ორიენტაციამ გაიმარჯვა.

ფრიდრიხ I ბარბაროსას წინადადების შემოთავაზება 1185-1187 წლებში, ე. ი. თამარის პირველსა და მეორე ქორწინებას შორის, უნდა მომხდარიყო (47, 222-223).

ეს სურვილი აუხდენელ ოცნებად დარჩა კაიხერს, რადგან პროევროპული ორიენტაციის მომხრენი სუსტნი აღმოჩნდნენ საქართველოს მმართველ წრეებში. მისი განხორციელების შემთხვევაში, ალბათ, სხვაგვარად წარიმართებოდა საქართველოს ბედი (60, 19).

მიუხედავად ამისა, გერმანიის მესვეურებმა, მართალია, ძლიერ დაგვიანებით, მაგრამ მაინც შეძლეს, რომ თამარის სახელი სიმბოლურად დაეკავშირებინათ გერმანულ-ქართულ სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსთან, რომელიც რეალურად მხოლოდ I მსოფლიო ომის პერიოდში შეიქმნა.

1916 წლის იანვარში სწორედ გერმანიის ხელისუფალთა ინიციატივით დანესდა ოსმალეთის ტერიტორიაზე დაბანაკებულ ქართულ ლეგიონში საბრძოლო წარჩინების ნიშანი თამარ მეფის გამოსახულებით, რომელსაც მოგვიანებით „თამარ მეფის (ან „წმინდა თამარის“) ორდენი“ ეწოდა. ასე დაუკავშირდა გერმანულ-თათვის „მიუწვდომელი“ თამარ მეფის სახელი გერმანულ-ქართულ სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსს (54, 20-37).

ყველაფერი კი ასე დაიწყო:

XX საუკუნის ათიანი წლებიდან აშკარად შეინიშნება დასავლეთ ევროპაში მოღვაწე ქართველ მამულიშვილთა ერთი ნაწილის პოლიტიკური გააქტიურება.

1914 წელს შვეიცარიის ქალაქ ჟენევაში, თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის ყოფილი მასწავლებლის, შემდგომში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრის, პეტრე სურგულაძის მესვეურებით ჩამოყალიბდა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომელსაც „განმათავისუფლებელ კომიტეტსაც“ უწოდებდნენ. მისი დამფუძნებელი წევრები გახდნენ ლეო და გიორგი კერესელიძეები და ნესტორ მაღალაშვილი, ხოლო შემდეგ მათ შეუერთდნენ გიორგი მაჩაბელი, მიხეილ წერეთელი, შალვა ვარდიძე, ზია ბეგ აბაშიძე, მელიტონ ქარცივაძე და სხვები (24, 17). ეს კომიტეტი იყო დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი იმ ჯგუფის საქმიანობის გამგრძელებელი საზღვარგარეთ, რომელიც საქართველოში 1909-1910 წლებში არსებობდა (51).

1910 წელს ქართველ ეროვნულ-დემოკრატიულთა ეს ჯგუფი რუსეთის ჟანდარმერიის მკაცრი მეთვალყურეობის ქვეშ მოექცა. ამიტომ პეტრე სურგულაძე თავის თანამოაზრეებთან ერთად იძულებული გახდა საზღვარგარეთ წასულიყო. ჟენევაში მათ შექმნეს ეროვნულ-დემოკრატიული ორგანიზაცია „თავისუფალი საქართველო“ და დაიწყეს ამავე სახელწოდების ჟურნალის გამოცემა. ამ ორგანიზაციის აქტიუ-

რი ნევრები იყვნენ პეტრე სურგულაძე, ვარლამ ჩერქეზიშვილი, მიხეილ წერეთელი, გერონტი ქიქოძე და სხვები (30, 5-6).

სწორედ ორგანიზაცია „თავისუფალი საქართველოს“ ნევრებმა შეადგინეს საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტის ბირთვი, რომელიც შემდგომ თანდათან ივსებოდა და ომის განმავლობაში ნაყოფიერად მოღვაწეობდა ბერლინსა და ისტანბულში.

1911 წელს ისტანბულში შეიქმნა ე. წ. „დადიანის კომიტეტი“. იგი დაუკავშირდა ოსმალეთში მცხოვრებ ქართველებს, აგრეთვე, იქ ემიგრირებულ თანამემამულეებს და ცდილობდა მათგან შეექმნა შეიარაღებული რაზმები, რომლებიც რუსეთ-ოსმალეთის ომის შემთხვევაში „ქართველთა და საერთოდ კავკასიელთათვის ბიძგის მიმცემნი“ გახდებოდნენ (2).

„დადიანის კომიტეტისა“ და ქართული ეროვნული მოძრაობის სახელმძღვანელოდ, I მსოფლიო ომის წინ შეიქმნა პოლიტიკური კომისია ოთხი თურქი, სამი გერმანელი ოფიცრისა და ოთხი ქართველის შემადგენლობით. აღნიშნული კომისია დაფუძნდა ქანეთში (ლაზისტანი), ქალაქ ვინეში და იქ გადახვეწილ კავკასიელთაგან მოიერიშე რაზმების შექმნა-შეიარაღებას შეუდგა (40, 6).

1914 წლის ზაფხულში დაიწყო პირველი მსოფლიო ომი. მსოფლიო ორ მონინააღმდეგე ბანაკად გაიყო. ერთ მხარეს აღმოჩნდნენ ანტანტის ბლოკის ქვეყნები (ინგლისი, საფრანგეთი, რუსეთი, რომელთაც მოგვიანებით შეემატნენ აშშ, იტალია და რუმინეთი), ხოლო მეორე მხარეს – ჯერ გერმანია და ავსტრია-უნგრეთი, შემდეგ კი – ოსმალეთი და ბულგარეთიც.

იმხანად, ქართული საზოგადოებრივი აზრი ორ ძირითად ნაწილად გაიყო: ერთნი ანტანტის გამარჯვებას იმედოვნებდნენ და კვლავაც რუსეთთან კავშირს ესწრაფოდნენ, მეორენი კი, რომელთა სათავეშიც საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი იდგა, გერმანიასა და მის მომხრე ქვეყნებს თანაუგრძნობდნენ და მათი დახმარებით საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენაზე ფიქრობდნენ.

გერმანული ორიენტაცია იმდენად ფეხმოკიდებული ყოფილა ქართულ ინტელიგენციაში, რომ პირველი მსოფლიო ომის გაჩაღებას საქართველოში აღფრთოვანებით შეხვედრიან (21, 252-253).

ომის დაწყებისთანავე მოვლენათა მსვლელობაში აქტიურად ჩაება საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი, რომელიც ჟენევიდან ბერლინში გადავიდა და მჭიდრო კონტაქტები

დაამყარა გერმანიის მმართველ პოლიტიკურ წრეებთან.

მაღე, გერმანიის გენერალური შტაბის მეთაურის, ერის ლუდენდორფის ხელშეწყობით, გერმანიის კაიზერმა ვილჰელმ მეორემ მიიღო საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის დელეგაცია. კომიტეტის შეხედულებებით გერმანია-საქართველოს ურთიერთობათა სამომავლო პერსპექტივით დიდად დაინტერესდა კაიზერი. მან დაავალა თავის შესაბამის დიპლომატიურ უწყებას, რომ მოემზადებინა „ქართული საკითხი“ (37, 244).

უდავოა, რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისადმი დახმარების აღმოჩენა შედიოდა თვით გერმანიის რაიხის ინტერესებში. პრაგმატულად მოაზროვნე გერმანელი ხელისუფალნი სათანადოდ აცნობიერებდნენ საქართველოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობის უნიკალურობას და ცდილობდნენ, რომ რუსეთისათვის სერიოზული პრობლემა გაეჩინათ გერმანიაზე ორიენტირებული მძლავრი ქართული სახელმწიფოს წარმოქმნით.

მათი აზრით, კავკასია და მის ცენტრში მდებარე საქართველო გერმანიისათვის უნდა ყოფილიყო სამხედრო მრეწველობისათვის ნედლეულის მიმწოდებელი, ასევე, იაფი სამუშაო და შეიარაღებული ძალების საიმედო რეზერვი (26, 104).

ამას გარდა, კავკასიაში მცხოვრებ გერმანელ კოლონისტებს გერმანიის ხელისუფლება თავის მტკიცე დასაყრდენად მიიჩნევდა. იგი ადგილობრივი მეურნეობის სხვადასხვა დარგში გერმანული კაპიტალის დაბანდებას ცდილობდა. დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ საქართველოში დამკვიდრებით გერმანია უმნიშვნელოვანეს პლაცდარმს იქმნიდა, როგორც აზიაში წინსვლისათვის, ასევე რუსეთის ძლიერების შესასუსტებლად. ამდენად, გერმანელთა ინტერესები საქართველოსადმი მრავალმხრივი, ხოლო მიზნები შორსმომავალი იყო (15; 56; 57; 32; 33; 41; 27).

გერმანიის მმართველი წრეები საქართველოში ვარაუდობდნენ მონარქიის აღდგენას, ხოლო ტახტზე კაიზერ ვილჰელმ II-ის უმცროსი ვაჟის იოაჰიმ ჰოჰენცოლერნის (1890-1927) აყვანას (19, 24).

საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის ნევრებს მომავალი მონარქისათვის შერჩეული ჰყავდათ ქართველი საცოლეც – თავად მიხეილ (მიშო) მაჩაბლის ულამაზესი ასული მარიამი (მარინა). ეს გეგმა ჩაიშალა I მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების გამო, ხოლო სადედოფლოდ გამზადებული მარიამ მაჩაბელი

ცოლად გაჰყვა იტალიის კონსულს თბილისში ფრანჩესკო ფრონზონის და მოგვიანებით მასთან ერთად წავიდა იტალიაში საცხოვრებლად (25, 54; 17, 134).

მსოფლიო ისტორიიდან ცნობილია შემთხვევები, როდესაც ამა თუ იმ სახელმწიფოს სამეფო ტახტზე, მთელ რიგ მიზეზთა გამო, სხვა ქვეყნის დინასტიის წარმომადგენელი ასულა. მაგალითად, 1831 წელს საბერძნეთის მეფე გახდა ბავარიელი პრინცი ოტონ ვიტელსბახი. ასევე ცნობილი ფაქტია: რუმინეთის ტახტზე 1866-1947 წლებში ჰოპენცოლერნ-ზიგმარინგენები ისხდნენ (61, 23).

კაიზერთან შეხვედრის შემდეგ კომიტეტმა კიდევ უფრო ინტენსიური მუშაობა გააჩაღა. მან თავისი სამოქმედო გეგმა გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროსთან შეთანხმა. კომიტეტის წევრთა კავშირი ამ სამინისტროს „აღმოსავლეთის სააგენტოსთან“ იმდენად მჭიდრო იყო, რომ ეს უწყება მათ რეგულარულ ხელფასსაც კი უხდოდა.

მიღწეულ იქნა შეთანხმება იმის თაობაზე, რომ, თუ გერმანია ომში გაიმარჯვებდა და საქართველოც აღიდგენდა სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას, კაიზერის ხელისუფლება სცნობდა მის სუვერენიტეტს და სათანადო დახმარებასაც გაუწევდა. ამის სანაცვლოდ ქართულმა კომიტეტმა ივალდებულა მობილიზაციის ჩაშლა კავკასიაში, დივერსიული აქტების განხორციელება და ხელსაყრელ ვითარებაში ანტირუსული აჯანყების ორგანიზებაც. აქვე უნდა ითქვას, რომ რუსეთის ზურგში ძირგამომთხრელი საქმიანობის ორგანიზება და ქართველ პატრიოტებთან კავშირის დამყარება, ჯერ კიდევ I მსოფლიო ომის დაწყებამდე, კაიზერის მითითებით გერმანიის შეიარაღებული ძალების გენშტაბთან შექმნილ საგანგებო განყოფილებას დაევალა (56, 49).

გერმანიის მთავრობასთან შეთანხმების დადების შემდეგ კომიტეტის წევრებმა მოლაპარაკებები აწარმოეს მოკავშირე ქვეყნების მმართველ წრეებთანაც. ისინი ოსმალეთის მთავრობასთან მოსათათბირებლად ისტანბულს გაემგზავრნენ. ოსმალეთი უკვე ომში იყო ჩაბმული და მის პოზიციას საქართველოს მომავლის მიმართ კომიტეტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

აღსანიშნავია, რომ გიორგი მაჩაბელმა, რომელიც იმ დროს ბელგიაში იმყოფებოდა, საქართველოს განთავისუფლების საკუთარი გეგმა შეადგინა. მან ეს გეგმა ფელდმარშალ ფონ დერ გოლცს გააცნო, რომელიც იმხანად გერმანიის მიერ ოკუპირებული ბელგიის გუბერნა-

ტორი იყო. ფელდმარშალმა იმდენად მოიწონა ეს გეგმა, რომ გიორგი მაჩაბელი საკუთარი ავტომობილით გაამგზავრა გერმანიაში. მაჩაბელმა ჰაიდელბერგში მიხეილ წერეთელი ინახულა და ორივე დაუყოვნებლივ გაემგზავრნენ ბერლინს. საგარეო საქმეთა სამინისტროში ხანგრძლივი მოლაპარაკების შემდეგ გ. მაჩაბელი და მ. წერეთელი ისტანბულში ჩავიდნენ, სადაც საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებს შეხვდნენ. აქვე შემუშავდა და დამტკიცდა კომიტეტის საბოლოო წესდება და სამოქმედო გეგმა, რომელთა დედანი ჯერაც არ არის მიკვლეული (30, 7).

კომიტეტმა მოამზადა საგანგებო მემორანდუმი, რომელიც ომის შედეგების შემაჯამებელ საზავო კონფერენციაზე გერმანულ დიპლომატებს განსახილველად უნდა გაეტანათ. ამ მემორანდუმის მომავალ საზავო კონფერენციაზე გატანით დიდად იყო დაინტერესებული დამოუკიდებლობის კომიტეტი. მისი წევრები, მ. წერეთელი და გ. მაჩაბელი, დაბეჯითებით უმტკიცებდნენ გერმანიის რწმუნებულ გრაფ პურტალესს, რომ მემორანდუმის გატანის სანაცვლოდ, რუსეთთან საბრძოლველად საქართველო 50 ათას მებრძოლს გამოიყვანდა. ასეთ შემთხვევაში, გერმანიის წარმომადგენლები იძლეოდნენ ქართული ლაშქრის შეიარაღების გარანტიას. მათ განაცხადეს, რომ საომარი საჭურვლის ნაწილი, საჭიროების შემთხვევაში, ოსმალეთის ქალაქ ტრაპიზონიდან გაემგზავნებოდათ ქართველ მებრძოლებს (28, 203-204). საგულისხმოა, რომ ამ შეთანხმების შესახებ გ. მაჩაბელმა ოდესეულ ქართველ სტუდენტთა შეკრებაზეც აღნიშნა (2).

გერმანელები დიდად იყვნენ დაინტერესებულინი საქართველოში ანტირუსული აჯანყების მოწყობით, რადგან ეს მოვლენა ოსმალეთის ომში ჩაბმას დააჩქარებდა (56, 63).

ისტანბულელი ქართველები ეჭვობდნენ თურქთა დახმარებით საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღწევას და ორიენტაცია გერმანიასა და ავსტრია-უნგრეთზე გადაჰქონდათ.

1914 წლის 3 სექტემბერს ისტანბულის ქართველ კათოლიკეთა კონგრეგაციის წინამძღვარმა ამ ქვეყნების ელჩებს აცნობა: „ქართველი მიისწრაფვიან ჰქონდეთ სრული ავტონომია, მაგრამ რუსეთის წინააღმდეგ მხოლოდ იმ შემთხვევაში გამოვლენ, თუკი გერმანია და ავსტრია-უნგრეთი მათ მისცემს ავტონომიის გარანტიას და მოამარაგებს იარაღით, სურსათ-სანოვაგითა და სამხედრო საჭურვლით. ქართველებს არ სურთ ოსმალეთის გავლენაში ყოფნა, ვინაიდან

ეს უკანასკნელი ესწრაფვის ქართული პროვინციების დაკავებას და ქრისტიანთა პრივილეგიების შეზღუდვას“ (59, 60).

იმავე წლის სექტემბერში, გერმანიის ისტანბულებელი ელჩის ბარონ ჰანს ვანგეჰაიმის დახმარებით, კომიტეტის წარმომადგენელი შეხვდა ოსმალეთის ორ წამყვან პოლიტიკურ ფიგურას: ენვერ-ფაშას და თალაათ-ფაშას.

კომიტეტის წევრთა მოლაპარაკება ოსმალეთის მმართველ წრეებთან დაძაბულად მიმდინარეობდა. თურქები კავკასიის ხელში ჩაგდებას ცდილობდნენ. მათ უკვე რეალურად შეეძლოთ ეზრუნათ ყოველთა თურქთა მსოფლიო სახელმწიფოს – თურანის შექმნაზე. ამდენად, ისინი მეტად მწვავედ რეაგირებდნენ ყველაფერზე, რაც კი მათ ჩანაფიქრს საფრთხეს უქმნიდა. ამის მიუხედავად, გერმანელთა აქტიური ჩარევის წყალობით, მაინც შეიქმნა საქართველოსათვის მეტად ფასეული დოკუმენტები: 1. „კავკასიის ნეიტრალიზაციისა და მისი მომავალი პოლიტიკური ორგანიზაციის პროექტი“; 2. „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის შეთანხმება ოსმალეთთან“.

ქართველებსა და თურქ ხელისუფალთა შორის დაწყებული მოლაპარაკება დასრულდა ერთი წლის შემდეგ – 1915 წლის 16 სექტემბერს, როდესაც ოსმალეთის გენერალური შტაბის განყოფილების გამგემ, ობერ-ლეიტენანტმა ისმეთ-ბეიმ (შემდგომში II არმიის გენშტაბის უფროსი და ბოლოს თურქეთის პრეზიდენტი (1938-1950) ისმეთ ინენიუ) გ. მაჩაბელს გადასცა წერილობითი შეტყობინება, რომლითაც ოსმალეთის მთავრობა სცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას (38, 72-73).

ოსმალეთთან შეთანხმების დადებას საქართველოს მომავლისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. გერმანიის ზენოლით, თურქი ხელისუფალნი, ფაქტობრივად, იძულებულნი აღმოჩნდნენ, რომ თავიანთი ნების საწინააღმდეგოდ ეცნოთ ქართველი ხალხის უექველი უფლება – დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენისა. სამაგიეროდ, თურქებმა მიაღწიეს იმას, რომ კომიტეტმა უარი თქვა თავის თავდაპირველ მოთხოვნაზე – ოსმალეთს ეცნო ამიერკავკასიის მომავალი ფედერაციული რესპუბლიკა (56, 66). ასე მოექცა საქართველო – გერმანიის, ხოლო ამიერკავკასიის დანარჩენი ტერიტორია – ოსმალეთის გავლენის სფეროში.

ეროვნული ძალების კოორდინაციის მიზნით, 1914 წლის ოქტომბერში საქართველოში არალეგალურად ჩამოვიდა კომიტეტის წევრი გიორგი მაჩაბელი. იგი შეეცადა ადგილობრივი ეროვნულ-

ლი კომიტეტის შექმნას, რომელსაც კავკასიაში ქართველთა შეიარაღებული აჯანყება უნდა მოემზადებინა. მაჩაბელს ასევე განზრახული ჰქონდა, რომ რუსეთის იმპერიის საუნივერსიტეტო ქალაქებში მოემზადებინა ქართველი სტუდენტები, რათა ისინი მოწოდებისთანავე კავკასიაში დაბრუნებულიყვნენ და რუსეთის წინააღმდეგ აჯანყებულთა რიგებში ჩამდგარიყვნენ (12).

1915 წელს გ. მაჩაბელი კვლავ არალეგალურად ჩამოვიდა თბილისში. ქუთაისში გამართულ თათბირზე, რომელსაც ესწრებოდნენ იმდროინდელი საქართველოს ძირითადი პოლიტიკური პარტიების (სოციალ-დემოკრატების, სოციალ-ფედერალისტებისა და ეროვნულ-დემოკრატების) წარმომადგენლები, გ. მაჩაბელმა კომიტეტის საქმიანობა იმდროინდელი საერთაშორისო ვითარების ფონზე მიმოიხილა. მანვე განსაზღვრა კომიტეტის როლი, ამოცანები და თათბირის მონაწილეებს გერმანიასა და მის მოკავშირე ქვეყნებთან წარმოებული მოლაპარაკების შედეგები გააცნო.

თათბირზე დამსწრე სხვა პარტიებისაგან განსხვავებული პოზიცია დაიკავეს ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა. მათმა ლიდერმა ნოე ჟორდანიამ აღნიშნა, რომ მათი პარტია ანტანტის ქვეყნებს თანაუგრძნობდა, თუმცა არც იმის წინააღმდეგი იყო, რომ საქართველოში ემოქმედა კომიტეტს, რომელსაც გერმანიასთან კავშირი ექნებოდა (14, 149-150).

გერმანული ორიენტაცია საკმაოდ ფეხმოკიდებული იყო ქართველ სოციალ-დემოკრატთა საკმაოდ დიდ ნაწილში, რომელსაც მეთაურობდნენ ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი და სხვები. მათი აზრით, გერმანიის გამარჯვება საფრანგეთზე ნიშნავდა პროგრესის გამარჯვებას რეაქციაზე (23, 69).

ქუთაისში გამართული თათბირის შემდეგ თბილისში დაფუძნდა დამოუკიდებლობის კომიტეტის ფილიალი, რომელშიც გაერთიანდნენ: დავით ვაჩნაძე, რევაზ გაბაშვილი და სპირიდონ კეცია. სწორედ ამ ფარული ტრიუმფირატის მეშვეობით უნდა ჰქონოდა ბერლინში მოქმედ ქართულ კომიტეტს საქართველოსთან კავშირი. ამის შემდეგ გიორგი მაჩაბელმა თავისი მისია დასრულებულად ჩათვალა. მან თბილისის ფილიალს კომიტეტთან კავშირის ერთადერთ საშუალებად გერმანული წყალქვეშა ნავები დაუსახა (რომლებიც შავი ზღვის ქართულ სანაპიროებს მოადგებოდნენ) და სანკტ-პეტერბურგისაკენ გაემშურა.

სანკტ-პეტერბურგში გ. მაჩაბელმა დამოუკიდებლობის კომიტეტის დამხმარე საიდუმლო

ორგანიზაცია დააარსა, რომელსაც სათავეში თავისი ძმა ნიკო მაჩაბელი ჩაუყენა. აქვე დაუკავშირდა იგი ვასილ დუმბაძეს, რომელიც რუსეთის მმართველ წრეებში მიღებულ კაცად ითვლებოდა და ამ კონტაქტების წყალობით უდიდესი სამსახური გაუწია გერმანულ-ქართულ სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსს. ამის შემდეგ, გ. მაჩაბელი სტოკჰოლმის გავლით დაბრუნდა ბერლინში. ამიერიდან სტოკჰოლმი იქცა ბერლინში მყოფი ქართული კომიტეტისა და რუსეთის იმპერიაში მოქმედი ქართული ეროვნული ძალების საიდუმლო შეხვედრის ადგილად (24, 20).

საგულისხმოა, რომ 1916 წელს სწორედ სტოკჰოლმში შეხვდა გერმანიის ელჩს პეტერ-ბურგის უნივერსიტეტის პრივატ-დოცენტი ივანე ჯავახიშვილი. ამ ვიზიტის შესახებ თბილისის გუბერნიის ფინდარმერიის უფროსმა პასტრიულინმა კავკასიის მეფისნაცვლის კანცელარიას აცნობა (40, 4).

დამოუკიდებლობის კომიტეტის მოღვაწეობის მთავარი ამოცანა – საქართველოს განთავისუფლება – პირველ ყოვლისა, პოლიტიკური პრობლემა გახლდათ. ამიტომ საჭირო იყო წმინდა პოლიტიკური მუშაობა და პროპაგანდა ბერლინში, რათა გერმანიას ეცნო საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის უფლება აქედან გამომდინარე ყველა შედეგით. ამ მიზნით, ქართულმა კომიტეტმა ბერლინში ინტენსიური მუშაობა გააჩაღა სამი ძირითადი მიმართულებით. პირველი, ეს იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის იდეის პროპაგანდა არა მარტო გერმანიაში, არამედ ყველგან, სადაც კი ეს შესაძლებელი იყო. ეს საქმე მინდობილი ჰქონდა მიხეილ წერეთელს, როგორც კომიტეტის მთელი რიგი უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტების ავტორს. კომიტეტის საგარეო საქმიანობას წარმართავდა გიორგი მაჩაბელი, რომელსაც ფართო კავშირები ჰქონდა გერმანიის, საფრანგეთის, ინგლისის, შვეიცარიის, ბელგიისა და სხვა ევროპული ქვეყნების გავლენიან წრეებთან და ხელმძღვანელ პირებთან. ამას გარდა, რადგან იგი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული საზღვარგარეთ მოღვაწე თანამემამულეებთან და საქართველოში მოქმედ ეროვნულ ძალებთან, მათთან ურთიერთობაც მასვე ევალებოდა.

საქართველოს სახელმწიფოს აღდგენის იდეის პროპაგანდის მიზნით, 1917-1918 წლებში, ისტანბულში დაიბეჭდა პეტრე სურგულაძის წიგნები, რომლებიც ეროვნული სუვერენიტეტის პრობლემებსა და საქართველოს დემოკრატიულ პრინციპებზე აგების დასაბუთებას ეძღვნებოდა (43-45).

კ. სალიას ცნობით, რომელიც, თავის მხრივ, ეყრდნობა დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრის, მ. წერეთლის მოგონებებს, „ქართული საქმის“ მთავარი მწარმოებელი გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროში იყვნენ „მომხსენებელი-მრჩეველი რუდოლფ ნადოლნი, ამავე დროს, გენერალური შტაბის პოლიტიკური სექციის უფროსი და „ლეგაციის სეკრეტარი“ ოტო გიუნთერ ფონ ვეზენდოკი, რომლებსაც უდიდესი ღვაწლი მიუძღვით ქართული პრობლემის შესწავლის საქმეში და მთავრობასთან მის დაცვაში“ (24, 17).

კომიტეტი ფართო საგამომცემლო მუშაობასაც ეწეოდა. მას ჰქონდა საკუთარი ბეჭდვითი ორგანო „თავისუფალი საქართველო“, რომლის პირველი ნომერი ჯერ კიდევ 1913 წლის იანვარში გამოიცა ჟენევაში და ომის დაწყებამდე იბეჭდებოდა.

დამოუკიდებლობის კომიტეტის მეორე ბეჭდვითი ორგანო – „ქართული გაზეთი“ ბერლინში 1916-1918 წლებში გამოდიოდა. თავიდან ეს გაზეთი „კავკასიის“ სახელით იბეჭდებოდა (9).

„ქართული გაზეთის“ პირველივე ნომერში მისი რედაქტორი გ. კერესელიძე გაზეთის ამოცანად ქართველ ტყვეებთან მუშაობას და მათი ინტერესების დაცვას მიიჩნევდა (5).

გერმანიის ცენზურა ცდილობდა ზეგავლენა მოეხდინა გაზეთის შინაარსზე, მაგრამ რედაქციამ შეძლო ამ გავლენის ნიველირება (6).

1914 წლის შემოდგომაზე კომიტეტი შეუდგა მუშაობას ოსმალეთში, ისტორიული ქანეთის ტერიტორიაზე (ვიწეში), საჯარისო ფორმირების ქართული ლეგიონის ჩამოსაყალიბებლად.

ლეგიონის შექმნის საპასუხისმგებლო საქმე იტვირთეს ლეო კერესელიძემ და გერმანელმა ოფიცერმა კიშკემ. ეს უკანასკნელი ითვლებოდა დამოუკიდებლობის კომიტეტის სამხედრო ატაშედ, ხოლო პოლიტიკური ატაშეს როლს ასრულებდა ასევე გერმანელი მოზელი. „ორივენი ბოლომდე დარჩნენ ქართულ კომიტეტთან და მუშაობდნენ მასთან“, – ვკითხულობთ კალისტრატე სალიას წერილში „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი პირველი მსოფლიო ომის დროს“ (24, 18).

ლ. კერესელიძემ ქართველთა და მუსლიმ კავკასიელთაგან შექმნა მომავალი ქართული ლეგიონის ბირთვი, რომელიც 70 კაცისაგან შედგებოდა.

ქართული ლაშქრის ეს ჩანასახი თავიდანვე აითვალწუნეს თურქებმა, რომლებიც ამიერკავკასიის მიმართ ტრადიციული ექსპანსიონისტური ზრახვებით იყვნენ გამსჭვალულნი და

თამარ გეგუაშვილის ორდენი 1915 წელი¹

ქართული ლეგიონის სახით პოტენციურ მონინაალმდეგეს ხედავდნენ (24, 18).

თურქთა ანექსიონისტური მისწრაფებანი საქართველოს მიმართ ოსმალეთის მოკავშირეებისათვის კარგად იყო ცნობილი.

1915 წლის 22 აპრილს მიღებულ ცნობაში გერმანიის გენერალური შტაბის უფროსისადმი ნათქვამი იყო, რომ „თურქთა დაპირებებს „კომიტეტისადმი“ მხოლოდ ფორმალური ხასიათი აქვს, რომ თურქებს გადაწყვეტილი აქვთ საქართველოში შეჭრის შემდეგ გაანადგურონ ყოველგვარი ეროვნული მოძრაობა და ქართული მიწა-წყალი ომის შემდეგ „უბრალოდ თურქეთის სახელმწიფოს შემოუერთონ“ (34, 51-52).

ასე, რომ თურქთა კავკასიური პოლიტიკა ექსპანსიონიზმს ეფუძნებოდა (29, 109-154).

თურქებმა კომიტეტის წევრთა და მათთან მივლინებულ გერმანელთა განადგურებას სცადეს. მათ ხანძარი გაუჩინეს იმ სახლს, სადაც კომიტეტის წევრებსა და გერმანელებს ეძინათ, მაგრამ პოლიტიკური ატაშეს – მოზელის წყალობით, ეს ინციდენტი უმსხვერპლოდ დამთავრდა (24, 18).

თურქ ხელისუფალთა აშკარად ნეგატიური დამოკიდებულების მიუხედავად, დამოუკიდებლობის კომიტეტმა, გერმანელთა დახმარებით, მაინც ენთუზიაზმით განაგრძო ქართული ლეგიონის ჩამოყალიბების საშური საქმე. მართალია, მიხეილ წერეთლის აგიტაციის შედეგად

მოხერხდა გერმანიისა და ავსტრიის ტყვეთა ბანაკებიდან რამდენიმე ქართველი ოფიცრისა და უნტეროფიცრის ოსმალეთში ჩაყვანა, მაგრამ, როგორც ჩანს, ქართული ლეგიონის ფორმირების პროცესი მაინც არასაკმარისი ტემპით მიმდინარეობდა. ამის ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი ის იყო, რომ ქართველ ტყვეთა უმრავლესობას ან არ სჯეროდა ომში გერმანიისა და მისი მოკავშირე ქვეყნების გამარჯვებისა, ანდა რუსეთის იმპერატორისადმი მიცემული სამხედრო ფიცის გატეხა არ სურდა.

კომიტეტმა შეადგინა საგანგებო მონოდება ქართველი სამხედრო ტყვეებისადმი (1).

ლეგიონის ჩამოყალიბებისათვის ზრუნვის პარალელურად, კომიტეტმა გერმანიაშიც გაააქტიურა მუშაობა, რამაც, როგორც ირკვევა, სასურველი შედეგი გამოიღო.

„საქართველოს დამოუკიდებლობას აუარებელი თანამგრძობი გამოუჩნდა, – წერს კ. სალია, – არა მარტო პოლიტიკურ წრეებში, არამედ ცნობილ მხედართა, მწერალთა, მეცნიერთა და საზოგადოების სხვა გავლენიან პირთა შორის, რასაც დიდი გავლენა ჰქონდა თვით საგარეო საქმეთა სამინისტროზედაც. დაარსდა გერმანულ-ქართული საზოგადოება, რომელშიც შედიოდნენ ცნობილი იურისტები საერთაშორისო სამართლისა, ფრანც ფონ ლისტის თავმჯდომარეობით, რომელიც იყო საქართველოს უფლებათა მუდმივი დამცველი“ (24, 19).

ქართულმა ლეგიონმა საბრძოლო ნათლობა 1914 წლის დეკემბერში არტაანის ალებისათვის ბრძოლაში მიიღო და საგრძობი ზარალიც მიაყენა მონინაალმდეგეს (59, 15).

ალსანიშნავია, რომ ქართული ლეგიონის ოფიცერთათვის შემუშავებული იყო საკმაოდ მკაცრი საკუთარი სამხედრო კანონები (4).

არსებობს ცნობა, რომ 1916 წელს ქართული ლეგიონი ორი ათას მეომარს ითვლიდა (48), მეორე ცნობის თანახმად კი, მასში 1.500-მდე მებრძოლი იყო გაერთიანებული (3).

ლეგიონის ადგილსამყოფელი 1915 წლის სექტემბრიდან იყო ქალაქი ტრაპიზონი, 1916 წლის მარტიდან – სამსუნი, აგვისტოდან – კერასუნდი (გირესუნი), აგვისტოს მინურულიდან – ტირებოლუ, ხოლო 1917 წლის იანვარში – კვლავ კერასუნდი.

ლეგიონს ჰქონდა თავისი სამხედრო ლაზარეთი და სარეკრუტო პუნქტი, აგრეთვე, რეზიდენცია, რომელიც ჯერ ტრაპიზონში მდებარეობდა, შემდეგ – სამსუნში, ბოლოს კი – კერასუნდში. ლეგიონს სათავეში ედგნენ ხან გერმანელი, ხან კი ქართველი სამხედრო პირები: ლეო კერესე-

¹ საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკის არქივიდან

ლიძე, ფრიდრიხ ვერნერ ფონ დერ შულენბურგი, ლეიტენანტი შედე, მურად ბეი მაღალოვი (მაღალაშვილი), ინგურიძე და უფროსი ლეიტენანტი გრაფი გალენი. საერთოდ, ლეგიონი ექვემდებარებოდა ისტანბულში გერმანიის მთავარსარდლობის სამმართველოსთან მოქმედ „კავკასიის ოფიცერთა კავშირს“, რომელსაც ხელმძღვანელობდა გრაფი შულენბურგი.

1915 წლის მიწურულიდან ლეგიონს ლეიტენანტი ჰორსტ გუსტავ შლიფაკი წვრთნიდა. მან შეძლო, რომ სამხედრო დისციპლინა და ბრძოლისუნარიანობა სათანადო დონეზე მდგარიყო. ლეგიონმა თავი გამოიჩინა კონკრეტულ სამხედრო ოპერაციებშიც. 1916 წლის ნოემბრის ბოლოს ექვსი ლეგიონერი, საუკეთესო პატრულირებისათვის დაჯილდოვდა ოსმალური სამხედრო წარჩინების ნიშნით – რკინის ნახევარმთვარის ორდენით, რომელიც პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისში დაანესეს თურქებმა გერმანული რკინის ჯვრის ნაბადით. მიუხედავად ზემოთქმულისა, ოსმალეთის ხელისუფალთა დაყინებული მოთხოვნით, გერმანიის უმაღლესი სამხედრო მესვეურები იძულებულნი გახდნენ, რომ 1917 წლის აპრილში დაეშალათ ქართული ლეგიონი (39).

კომიტეტმა შეძლო ლეგიონის ერთი რაზმის შენარჩუნება, რომელიც 1917 წლის მაისში ოსმალეთიდან რუმინეთში იქნა გადაყვანილი (30, 8). ლეგიონერთა ამ ჯგუფს, რომელიც ასამდე ქრისტიანი ქართველისაგან შედგებოდა, ქალაქ ბუქარესტთან მდებარე კოტროცენის ტყვეთა ბანაკის დაცვა დაევალა (66, 215). ამასთანავე, „დამკომს“ შემდეგშიც არ შეუწყვეტია რეგულარული ქართული ჯარის გერმანია-ავსტრიაში ჩამოყალიბების მცდელობა (8). საბოლოოდ, ქართველ ლეგიონერთა ეს ნაწილი საქართველოში 1918 წლის ივლისში დაბრუნდა. ლეო კერესელიძის მეთაურობით ისინი ცალკე შენაერთის სახით შევიდნენ საქართველოს არმიის შემადგენლობაში.

ლეგიონს განსხვავებულ სამხედრო ფორმასთან და დროშასთან ერთად, გააჩნდა საკუთარი სამხედრო ჯილდოც (54, 20-37), რომელიც 1916 წლის იანვარში დაწესდა.

დ. ლენგის ცნობით, 1915 წელს, გენერალ ფრიდრიხ ზიგმუნდ კრეს ფონ კრესენშტაინის ბრძანებით, ლეგიონში სამხედრო წარჩინების ნიშანი – თამარის ორდენი დაწესდა (68, 239).

უცხოელი ფალერისტებისათვის ცნობილია ხსენებული ორდენი. იგი ზოგიერთ სახელმწიფო თუ კერძო კოლექციას ამშვენებს საზღვარგარეთ, თუმცა ამ ჯილდოს წარმოშობისა და არ-

სებობის ისტორიასთან დაკავშირებული არაერთი დეტალი კვლავაც ბურუსით არის მოცული.

თამარის ორდენი უცხოელ მკვლევართა ნაშრომებში ზოგჯერ სხვა სახელწოდებებითაც მოიხსენიება. მაგალითად, დ. ლენგი აღნიშნულ ჯილდოს „თამარ დედოფლის ორდენს“ უწოდებს (68, 239; 69, 182-183), კ. კლიტმანი – „დედოფალ თამარის ორდენს“ (63; 64; 65; 66; 67), ო. ნოიბეკერი – „ქართველთა ორდენს“ (71), ჯ. რისკი – „წმინდა თამარის ორდენს“ (72, 9), ი. სპასკი – „თამარ დედოფლის ვარსკვლავს“ (58, 87), ი. ვსევოლოდოვი – „თამარ დედოფლის ნიშანს“ (55, 157) და ა. შ.

ფიქრობთ, რომ ყველაზე ადეკვატური ტერმინია „თამარ მეფის ორდენი“. ასევე გამართლებულია ხმარება ტერმინისა „თამარის ორდენი“, მითუმეტეს, რომ ამ ჯილდოს ასე იხსენიებს საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის აქტიური წევრი, თვალსაჩინო მეცნიერი მ. წერეთელი (24, 20). აღნიშნული წარჩინების ნიშანი „თამარის ორდენად“ არის მოხსენიებული ქართული ემიგრაციის ცნობილი წარმომადგენლის – შალვა მალაქელიძის მოგონებებშიც (25, 185).

საინტერესოა, ვის ეკუთვნოდა ამ ორდენის დაწესების იდეა, ან ვინ იყო მისი ესკიზის ავტორი.

არსებობს ცნობა, რომ 1915 წლის მიწურულს, ლეგიონის მეთაურის, გენერალ-მაიორის, ბარონ კრეს ფონ კრესენშტაინის თხოვნით, ლეგიონერთა წასახალისებლად, ლეიტენანტმა ჰ. შლიფაკმა გამოიგონა „თამარ დედოფლის ნიშანი“ (55, 157). უფრო სარწმუნო ცნობის თანახმად, შლიფაკის მიერ შექმნილი პროექტის მიხედვით, 1916 წლის იანვარში დაწესდა ლეგიონის სამხედრო ჯილდო (66, 215). სავარაუდოა, რომ შლიფაკის კონსულტანტები და თამარის ორდენის დაწესების იდეის ავტორები ქართველები იყვნენ.

ცნობილია თამარის I, II და III ხარისხის ორდენები. სამივე ხარისხის ორდენზე, რვაქიმიანი ვერცხლის ვარსკვლავის ცენტრში მოთავსებულია მედალიონი, რომლის ცისფერი ან ლურჯი მინანქრის ფონზეც გამოსახულია თამარ მეფის მოოქროვილი ვერცხლის რელიეფური პორტრეტი. მედალიონის ირგვლივ ოქროთი მოვარაყებული ზედწერილია: „ქართული ლეგიონი 1915“.

I ხარისხის ორდენის დიამეტრია 95 მმ. ცენტრის მედალიონის ზომაა – 27 მმ. მედალიონს გარს აკრავს წვრილი ბრილიანტების ორი წყება.

II ხარისხის ორდენის დიამეტრია 78 მმ. მის მედალიონს, რომელიც ჰგავს I ხარისხის ორდენისას, გარს აკრავს წვრილი ბრილიანტების მხოლოდ ერთი წყება.

III ხარისხის ორდენის დიამეტრია 71-64 მმ. იგი I და II ხარისხის ორდენებზე მომცროა, მისი მედალიონიც არაფრით განსხვავდება I და II ხარისხის ორდენთა მედალიონებისაგან, თუმცა მას არ აკრავს ბრილიანტების წყება და ვარსკვლავის სხივებიც გლუვი ვერცხლით აქვს დათრთვილული (68, 240). აქვე უნდა ითქვას, რომ თამარის III ხარისხის ორდენი მეტწილად ბრინჯაოსაგან მზადდებოდა, ხოლო ვერცხლისაგან ამ ჯილდოს მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში აკეთებდნენ.

თამარ მეფის სამივე ხარისხის ორდენი დაცულია ამერიკის შეერთებული შტატების ნუმისმატიკური საზოგადოების კოლექციაში (68, 239). პეტერბურგელი ნუმისმატის პ. პ. კვასკოვის ცნობით, თამარ მეფის ერთი ორდენი ინახება ერმიტაჟის ფონდსაცავში (49, 107).

ის ფაქტი, რომ თამარ მეფის ორდენი გარეგნულად ვარსკვლავის ფორმის იყო და არა ჯვრისა, იმით უნდა აიხსნას, რომ ლეგიონის წევრთა გარკვეული ნაწილი მუსლიმთაგან შედგებოდა.

თამარ მეფის ორდენს ჰქონდა თავისი შინდისფერი საორდენო ბაფთაც, თეთრი და შავი ვერტიკალური ზოლებით, რომელსაც, მეტწილად, ორდენთან ერთად არ ატარებდნენ.

საყურადღებოა, თუ რა მიზნით შეარჩიეს ბეთანიის მონასტრის კედელზე გამოსახული თამარ დედოფლის ხატება ლეგიონის საბრძოლო ჯილდოს მედალიონის დასამშვენებლად. ვფიქრობთ, ქართველთა შორის თამარ მეფის განუზომელ ავტორიტეტთან ერთად, ამ საკითხში გარკვეული როლი ითამაშა ფრიდრიხ I ბარბაროსას იმ განუხორციელებელმა სურვილმა, რომლის შესახებაც ამ სტატიის შესავალში ვწერდით.

აშშ-ის ნუმისმატიკური საზოგადოების კოლექციაში დაცული თამარის I და II ხარისხის ორდენები დამზადებულია გერმანიაში, რასაც ადასტურებს მათ ზურგზე ამოტიფრული წარწერა „Berlin“. III ხარისხის ორდენს ასეთი წარწერა არა აქვს, რის გამოც, მისი დამზადების ადგილი დანამდვილებით არ არის ცნობილი. არსებობს ცნობა, რომ იგი საქართველოშია დამზადებული (52), რაც ნაკლებად სავარაუდოა.

საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ნუმისმატიკის განყოფილებაში (მედლების ფონდი, №770) დაცულია ქართველი ემიგრანტის, შალვა ქარუმიძის კუთვნილი თამარ მეფის III ხარისხის ორდენი. იგი 1969 წლის 15 მარტს შეუწირავს მუზეუმისათვის თინათინ შალვას ასულ ქარუმიძეს. ხსენებული ორდენი პირველმა გ. შარაძემ აღწერა (49, 107).

აღსანიშნავია, რომ გ. შარაძის მიერ აღწერილი თამარის III ხარისხის ორდენის დიამეტრისა და ცენტრის მედალიონის ზომები განსხვავდება ლენგის მიერ აღწერილი თამარის ანალოგიური ხარისხის ორდენისა და მისი მედალიონის ზომებისაგან, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ეს საორდენო ნიშნები სხვადასხვა დროს და, შესაძლოა, სხვადასხვა ადგილას არის დამზადებული.

ცნობილია, რომ თამარის ორდენების პირველი პარტია დაამზადეს ბერლინში მდებარე ფირმებმა: „ჰაულ კუსტმა“ და „იოგენ გოდემ“, მოგვიანებით კი – „ჰაულ მეიბაუერმა“ და სხვებმა. ეს ჯილდოები შემდგომ პარიზსა და ბრიუსელშიც იქნა დამზადებული. ამან თავისთავად წარმოშვა გარკვეული განსხვავებანი ხსენებული წარჩინების ნიშნის საორდენო ტიპებს შორის (66, 220).

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივში დაცულია დოკუმენტი თამარის ორდენის მინიჭების წესისა და მისი ორი ხარისხის არსებობის შესახებ (10).

ზემოთ მოყვანილი საბუთი გვაძლევს საფუძველს ვიფიქროთ, რომ თავდაპირველად, არსებობდა თამარის მხოლოდ I და II ხარისხის ორდენები, ხოლო მათ მოგვიანებით შეემატა III ხარისხისაც. მსგავსი ფაქტები ცნობილია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ფალერისტიკული ძეგლების ისტორიიდან. საგულისხმოა, რომ დოკუმენტში თამარ მეფის ორდენი მოიხსენიება, როგორც „ქართული ლეგიონის სამახსოვრო ნიშანი“. ეს ფაქტი იმით აიხსნება, რომ თამარ მეფის ორდენის თავდაპირველი სახელი „ქართული ლეგიონის სამახსოვრო ნიშანი“ იყო, თუმცა, არაოფიციალურად ამ ჯილდოს დანესების დღიდანვე თამარ მეფის ორდენად მოიხსენიებდნენ.

„თამარ დედოფლის ორდენი“, როგორც პირველი ქართული ჯილდო, მოხსენიებული აქვს თავის ფუნდამენტურ ნაშრომში ცნობილ ჩეხ ფალერისტს, ვაცლავ მერიჩკას (70, 232).

თამარის ორდენის შესახებ ცნობები გვხვდება სხვა უცხოელი ფალერისტების ნაშრომებშიც. ასეთთა შორისაა, მაგალითად, ჯ. რისკის სტატია „საქართველო: წმინდა თამარის ორდენი“ (72, 9), ი. სპასკის ნიგნი „უცხოური და რუსული ორდენები 1917 წლამდე“ (58, 87), ი. ვსევოლოდოვის ნიგნი „საუბრები ფალერისტიკის შესახებ“ (55, 157-158) და სხვ.

ცნობილი რუსი მკვლევარი ივან სპასკი თამარის ორდენს გარეგნულად პრუსიულ ჯილდოს – ნითელი არწივის ორდენის ვარსკვლავს – ადარებდა (58, 87).

რუსი ფალერისტი იგორ ვსევოლოდოვი წერს, რომ თავდაპირველად თამარის ორდენს „თამარ დედოფლის ნიშანი“ ერქვა, ხოლო შემდეგ მას ეწოდა „წმინდა თამარის ორდენი“ (55, 157).

არსებობს ცნობა, რომ თამარის ორდენი 1916 წლის იანვარში დაწესდა გერმანიის გენშტაბისა და დამოუკიდებლობის კომიტეტის შეთანხმების შედეგად. კერძოდ, ლეიტენანტმა ჰორსტ შლიფაკმა, ლეგიონის მეთაურის კურტ ფონ გალენის საშუალებით, შესთავაზა დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებს, რათა მათ „თამარ დედოფლის ნიშანი“ ექციათ ქართულ ჯილდოდ – „თამარ დედოფლის ორდენად“ (66, 215). აქვე უნდა ითქვას, რომ ხსენებული ჯილდოს დაწესების თარიღად ასევე 1916 წელს ასახელებდა მ. წერეთელიც (24, 20), რაც უფრო სარწმუნოა, ვიდრე ზოგიერთი მკვლევარის მიერ აღნიშნული 1915 წელი (68, 239; 55, 157).

თამარის ორდენის კავალერი შეიძლება გამხდარიყო ისიც, ვინც არ შედიოდა ლეგიონში, მაგრამ რაიმე სერიოზულ სამსახურს გაუწევდა გერმანულ-ქართულ სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსს. ასეთთა შორის იყვნენ როგორც ქართველები, ასევე გერმანელები.

ამ ორდენის ქართველ კავალერთა საპატიო რიგში არიან „სამუსლიმანო საქართველოს განმათავისუფლებელი კომიტეტის“ მესვეური მემედ აბაშიძე (1873-1937) და იმავე კომიტეტის წევრი ყადირ შერვაშიძე (1887-1919). ამ წარჩინების ნიშნით ისინი 1918 წლის 10 სექტემბერს ბერლინში დაუჯილდოებიათ. ამ ფაქტთან დაკავშირებით გაცა ოფიციალური დოკუმენტიც. მონუმბაში, რომელსაც ხელს აწერენ „საქართველოს დამოუკიდებლობის პარტიის უცხოეთში მოქმედი კომიტეტის“ წევრები – გიორგი კერესელიძე, მიხეილ წერეთელი, ალექსანდრე გოზალიშვილი და ზია ბეგ აბაშიძე (მემედ აბაშიძის ღვიძლი ბიძაშვილი), ვკითხულობთ:

„მოსაგონებლად იმ ძვირფასი სამსახურისა, რომელიც თქვენ მიგიძღვით ჩვენს საქმეში, გვაქვს პატივი მოგაწოდოთ სამახსოვრო ნიშანი ქართველთა ლეგიონისა.

ნიშანი უნდა იტარებოდეს მკერდის მარცხენა მხარეზე ქვემოდან“ (49, 85; 42, 26).

მოჩუქურთმებულ ჩარჩოში ჩასმულ ამ საბუთზე, ტექსტის ზემოთ, ცენტრში, გვხვდება თამარ მეფის III ხარისხის ორდენის მსგავსი გამოსახულება.

მ. აბაშიძისა და ყ. შერვაშიძის თამარ მეფის ორდენით დაჯილდოების დამადასტურებელ საბუთებზე, ტექსტის ქვემოთ, მარცხენა მხარეს, არის დასმული მრგვალი ბეჭედი წარწერით:

„საქართველოს დამოუკიდებლობის პარტია. უცხოეთში მოქმედი კომიტეტი“.

თამარის ორდენის კავალერი იყო გამოჩენილი მამულიშვილი და შემდგომში ჩვენი ემიგრაციის ცნობილი წარმომადგენელი დავით (დათა) ვაჩნაძე (1884-1962). თავის მოგონებებში იგი წერს: „1918 წელს „გერმანულ და ქართულ შტაბებთან ერთად ვიღებ მონაწილეობას საქართველოს ჯარის ორგანიზაციის პროექტის შედგენაში. ოქტომბერში დაჯილდოებული ვარ „თამარ მეფის ორდენით“ დამოუკიდებლობის კომიტეტის მიერ“ (17, 130). ჯერჯერობით, არ არის ცნობილი, თუ რომელი ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა დ. ვაჩნაძე.

თამარის ორდენის ქართველ კავალერთა შორის ღირსეული ადგილი უკავია საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის თვალსაჩინო წევრს, ქართული ლეგიონის ჩამოყალიბების ერთ-ერთ ინიციატორსა და ხელმძღვანელს, გენერალ ლეო კერესელიძეს. ბათუმელი ინტელიგენტი მურად ნიჭარაძე იგონებდა: „მე ამ ომის (იგულისხმება მეორე მსოფლიო ომი – ნ. ჯ.) დროს პირადად მინახავს და არაერთხელაც, ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილი, არწივივით მომზირალი თვალებით, მუდამ შემართული და დაუდგრომელი ბატონი ლეო რა სიამაყით ატარებდა ამ ორდენს. კარგად მახსოვს, ახალ ლეგიონერებს გვესაუბრა მასზე. ჩვენი დიდი დედის – წმინდა თამარის ორდენი ყველა ქართველს უნდა ალაფრთოვანებდეს სამშობლოს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში“ (42, 25).

I მსოფლიო ომის წლებში, გერმანულ წყალქვეშა ნავებს შავი ზღვის საშუალებით საქართველოში ზოგჯერ გადმოჰყავდათ დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრები და გადმოჰქონდათ საომარი საჭურველი თუ ფული. ცნობილია, რომ 1916 წლის დასაწყისში ფოთის სიახლოვეს გადმოსულა 12-კაციანი ჯგუფი, რომელსაც მნიშვნელოვან თანხასთან ერთად გადმოუტანია „რალაც დოკუმენტები“ და მოსახლეობაში გასავრცელებელი საგანგებო მოწოდებები (11).

1917 წლის 8 ოქტომბერს, დამოუკიდებლობის კომიტეტის წევრებმა მ. წერეთელის მეთაურობით, გერმანული წყალქვეშა ნავით საქართველოში (ფოთსა და ანაკლიას შორის) საიდუმლოდ შემოიტანეს დიდძალი იარაღი და ფული (17, 141). ამ ოპერაციის წარმატებით განხორციელებაში, კერძოდ, შემოზიდული იარაღის დაბინავებაში დიდი წვლილი შეიტანა სამეგრელოს მთავრის ყოფილმა მოურავმა. მისი დაჯილდოების ამბავი ამალევევებლად აქვს გადმოცემული მ. წერეთელს. იგი იხსენებდა:

„შევედით სახლში და მოგვეგება პატრონი მისი, შესანიშნავი მოხუცი ნიკო ხორავა... მივართვით თამარის ორდენი, რომელიც 1916 წელს ქართული კომიტეტისაგან იყო დაარსებული. ნიკომ აიღო თამარის ორდენი, დახედა თამარ დედოფლის სურათს, განაპყრო ხელები და თქვა სახარების სიტყვები: ან განუტევე მონა შენი, უფალო, რამეთუ ვიხილე მაცხოვრებაი შენი... თამარის ქვეყანაში, მისი ქვეყნის განთავისუფლები-სათვის ხალხი მენვია ჩემს ქოხში“ (24, 20).

1918 წელს თამარ მეფის ორდენით დაჯილდოვდა შემდეგში საქართველოს კურორტოლოგიის ინსტიტუტის აფხაზეთის ფილიალის დირექტორი, პროფესორი ალექსანდრე გრიგოლია (1879-1976), რომელსაც ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ფ. შულენბურგთან, გაგრის მფლობელთან – პრინც ოლდენბურგთან და სხვა ცნობილ ადამიანებთან (36, 233).

თამარის ორდენებით დაჯილდოვდნენ ასევე დიდი ქართველი მამულიშვილი ნიკო ნიკოლაძე (1843-1928) და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახალხო გვარდიის თბილისის გარნიზონის უფროსი, გენერალი სტეფანე გიორგის ძე ახმეტელი (1877-1922).

თამარის ორდენის გერმანელ კავალერთა სათავეში დგას გერმანიის შეიარაღებულ ძალთა სახელოვანი მთავარსარდალი, გენერალური შტაბის ხელმძღვანელი გენერალ-ფელდმარშალი პაულ ფონ ჰინდენბურგი (1847-1934). სწორედ მას ხვდა წილად პატივი ყოფილიყო თამარ მეფის ორდენის პირველი კავალერი (66, 216).

1917 წლის 29 ნოემბერს ქართული ლეგიონის ერთი ნაწილის ოსმალეთიდან რუმინეთში გადაყვანისა და დაბინავების საქმეში განეული სამსახურისათვის, თამარის ორდენით დაჯილდოვეს პრუსიის პრინცი ვოლდემარი, რომელიც ლეგიონს რუმინეთში ეწვია და მისი საბრძოლო მზადყოფნა დაათვალიერა (7).

თამარის ორდენით სხვადასხვა დროს დაჯილდოვდნენ: გენერლები ერის ლუდენდორფი და ფონ ლოსოვი, კაპიტანი ფონ დერ შულენბურგი (რომელიც მანამდე თბილისში გერმანიის კონსულად მუშაობდა), უფროსი ლეიტენანტი კურტ ფონ გალენი, ლეიტენანტი, დოქტორი გ. შედე, დოქტორი რ. ფრიშკე და „რამდენიმე ავსტრიელი მოქალაქე“ (66, 216).

მას შემდეგ, რაც მიღებული იქნა გადაწყვეტილება ქართული ლეგიონის დაშლის შესახებ, ლეიტენანტმა, დოქტორმა მარტინ შედემ სთხოვა კონსტანტინეპოლში მყოფ „კავკასიის ოფიცერთა კავშირის“ მეთაურს ფ. შულენბურგს,

რომ ლეგიონის ოფიცერთა შუამდგომლობის საფუძველზე, თამარის ორდენით დაეჯილდოებინათ ყველა ლეგიონერი. ამის შემდეგ დაამზადეს თამარის ორდენები თანმხლები დოკუმენტებითურთ.

1918 წლის ივნისში, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თხოვნით, თბილისში ჩამოვიდა ორი ბავარიული ათასეული (სულ 1.800 კაცი) და გერმანიის სამხედრო-დიპლომატიური მისია გენერალ კრეს ფონ კრესენშტაინის მეთაურობით (17, 152). გერმანულმა ათასეულებმა დიდი დახმარება გაუწიეს საქართველოს თურქ დამპყრობელთა ალაგმვაში, რომლებიც ისტორიული ქართული მიწა-წყლის მიტაცებას ლამობდნენ.

ალსანიშნავია, რომ ამ ათასეულების ჩამოსვლამდე და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე სამხედრო ტყვეთაგან და ქვემო ქართლში მცხოვრებ გერმანელთაგან სახელდახელოდ იქნა ჩამოყალიბებული „ლანდვერის“ (სახალხო ლაშქრის) ტიპის რაზმები, რომლებმაც შეძლეს ბათუმი-თბილისის სარკინიგზო მაგისტრალის თურქთაგან დაცვა (16, 47-49; 17, 146-150).

სახელოვანი მხედრის, 1939 წელს გერმანულ ოკუპანტთა მიერ „პოლონეთის დამცველ უკანასკნელ რაინდად“ აღიარებული გენერლის, ალექსანდრე ზაქარიადის ცნობით, თურქებთან ბრძოლას შეენირა 14 გერმანელი ჯარისკაცი და 2 ოფიცერი (18, 51).

ვიქტორ ნოზაძის (1893-1975) ცნობით, გერმანელები თავიანთ თურქ მოკავშირეებს 1918 წლის 13 ივნისს შეეტაკნენ მდ. ხრამთან (ბორჩალოს მაზრა), რასაც რამდენიმე მებრძოლი შეენირა (35, 33).

ამრიგად, 1918 წლის ივნისიდან დეკემბრამდე, გერმანია და საქართველო ბუნებრივ მოკავშირეებს წარმოადგენდნენ. გერმანული ჯარი საქართველოში ამ ქვეყნის მთავრობის მოწვევით იმყოფებოდა და შინაგანი სტაბილურობის მტკიცე გარანტი იყო. ასე გარდაიქმნა 1914-1917 წლებში არსებული გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსი გერმანია-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკურ ალიანსად 1918 წლის გაზაფხულიდან.

მიუხედავად იმისა, რომ ორიენტაციის გერმანიაზე ალება 1918 წლის გაზაფხულზე სრულიად გამართლებული იყო და შექმნილი ურთულესი ვითარებიდან ერთადერთ გამოსავალს წარმოადგენდა (31, 47), სამწუხაროდ, პირველი მსოფლიო ომის დასასრულმა სასიკვდილო გა-

ნაჩენი გამოუტანა საქართველოს მესვეურთა პროგრესულ ორიენტაციას, რამაც უარყოფითი როლი შეასრულა 1918 წლის მიწურულიდან ამიერკავკასიაში შემოსულ ინგლისურ ჯარებთან ურთიერთობაში (50, 13).

საგულისხმოა, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს მესვეურები ერთობ დადებით შეფასებას აძლევდნენ გერმანელთა ყოფნას საქართველოში.

საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას წერდა, რომ ქვეყნის სუვერენულ უფლებათა პატივისცემისა და შინაურ საქმეებში ჩაურევლობის „დაუფინყარი მაგალითი მოგვცა გერმანიის ჯარების სარდლობამ. ჩვენ სოციალისტები და დემოკრატები, ისინი მონარქისტები, აზნაურები, განსხვავება პოლიტიკური და იდეოლოგიური იყო დიდი. მიუხედავად ამისა, ჩვენი ურთიერთშორის დამოკიდებულება იყო ლოიალური, მეგობრული, გულწრფელი“ (23, 91).

1918 წლის 28 ივნისს, ფოთში, საქართველოსა და გერმანიის რაიხს შორის გაფორმებულ მრავალ სხვა შეთანხმებასთან ერთად ხელი მოეწერა ფინანსურ შეთანხმებასაც. კერძოდ, საქართველოში იმხანად მიმოქცევაში არსებული დროებითი ფულადი ნიშნის – ამიერკავკასიის კომისარიატის ბონის პარალელურად გერმანული მარკაც იქნა დაშვებული. ადგილობრივი და გერმანული ვალუტების პარალელური მიმოქცევა | მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხებამდე გრძელდებოდა.

ფინანსთა მინისტრი კ. კანდელაკი აღნიშნავდა, რომ გერმანელთა „გეგმა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიურ აღორძინებისათვის ძალიან ფართე იყო და ყოველმხრივი“ (20, 184-185).

მთავრობის თავმჯდომარის მოადგილე გრ. ლორთქიფანიძე წერდა, რომ „საქართველოს მოკავშირე გერმანულმა მხედრობამ“ ჩვენი სამშობლო ოსმალეთის ურდოებისაგან იხსნა (22, 206-207).

გენერალ შალვა მაღლაკელიძის თქმით, პირველ მსოფლიო ომში დამარცხებული გერმანიის უბედურება საქართველოს უბედურებაც იყო (25, 93).

ზ. ავალიშვილი წერდა: „1918 წლის ზაფხულში გერმანია აღმოჩნდა საქართველოს დამოუკიდებლობის მიმრქმელი – ამ დროს ამ როლის შესრულება ხელეწიფებოდა მხოლოდ მას. მისი მხარდაჭერით, ეს საკითხი საერთაშორისო მნიშვნელობას იძენდა“ (13, 88).

აღსანიშნავია, რომ გერმანელებმა საქართველოსადმი თავიანთი კეთილგანწყობილი დამოკიდებულების საჯაროდ გამოხატვაც სცადეს.

თამარ მეფის თანამედროვე ორდენი

კერძოდ, თბილისში მყოფმა გერმანული დელეგაციის ხელმძღვანელმა, გენერალმა კრესენშტაინმა, თავისი ქვეყნის რაიხსკანცლერისადმი 1918 წლის 8 სექტემბერს გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში საჭიროდ მიიჩნია საქართველოს მესვეურთა გერმანული ორდენებით დაჯილდოება, რაც | მსოფლიო ომის საბედისწერო ფინალის გამო ვერ განხორციელდა. გერმანული გენერალი თვლიდა, რომ სხვადასხვა ხარისხის ორდენებით თანამიმდევრობით უნდა დაჯილდოებულიყვნენ შემდეგი ხელმძღვანელი პირები: ნოე ჟორდანიას, აკაკი ჩხენკელი, ნოე რამიშვილი, კარლო ჩხეიძე, გრიგოლ გიორგაძე, გიორგი ჟურული, ივანე ლორთქიფანიძე, იოსებ ბარათაშვილი, ასევე გენერლები: გედევანიშვილი და ანდრონიკაშვილი. გათვალისწინებული იყო ოპოზიციური ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ლიდერის – სპირიდონ კედიას და ამავე პარტიის წარმომადგენლის – თავად დავით (დათა) ვაჩნაძის – დაჯილდოებაც (15, 98-100).

გერმანელ მოკავშირეებს არც ქართველები დარჩნენ ვალში. | მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ, საქართველოში მყოფი გერმანული მისია თავისი ჯარის ნაწილებითურთ იძულებული გახდა სამშობლოში დაბრუნებულიყო. ქართველებმა მოკავშირენი ღირსეულად გააცილეს. ინგლისელთაგან დასაცავად მათ მატარებელს ფოთამდე გაჰყვა 30 რჩეული ქართველი ჯარისკაცი კაპიტან გიორგი აფხაზის მეთაურობით (17, 162).

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამხედრო მინისტრის მოვალეობის შემსრუ-

ლებლის, გენერალ მდივნის, 1918 წლის 13 დეკემბრის №5352 ბრძანებულების თანახმად, ყველა გერმანელი სამხედრო პირი, რომლებიც 1918 წლის 4 ნოემბრის შემდეგ იმყოფებოდნენ საქართველოში, მის წინაშე დამსახურებისათვის, ლებულობდნენ უფლებას ეტარებინათ „წმინდა თამარის ორდენი“ (66, 218).

ამ ბრძანებულებიდან ნათელი ხდება, რომ 1918 წლის მიწურულს, თამარის ორდენმა სამახსოვრო ჯილდოს ფუნქცია შეიძინა.

ბრძანებულებაში უკვე გამოკვეთილად ჩანს ქართული მხარის პრეროგატივა ორდენით დაჯილდოებაზე, რაც მეტად საყურადღებო ფაქტია, რადგან მანამდე ამ ჯილდოს გაცემა, ზოგჯერ გერმანიის გენშტაბის პოლიტიკურ სექციასთან შეთანხმებით ხდებოდა (66, 216).

ხსენებული ბრძანებულება ნაკითხულ იქნა საქართველოში დისლოცირებულ ყველა გერმანულ საჯარისო ნაწილში. ამას მოჰყვა ბარონ ფონ დერ გოლცის ბრძანებულება, რომლის მიხედვითაც, თამარის ორდენით დაჯილდოებულებს შეეძლოთ მიეღოთ დაჯილდოების დამადასტურებელი ოფიციალური დოკუმენტი, ხოლო ორდენი შეეძინათ საკუთარი სახსრებით. დაჯილდოებულთ უფლება ჰქონდათ, რომ ორდენები გერმანიაში, თავიანთი ხარჯით დაემზადებინებინათ (66, 218).

ცნობილია, რომ თამარის ორდენებით 2.500 გერმანელი ჯარისკაცი და 300 ოფიცერი დაჯილდოვდა (66, 218), თუმცა დაუდგენელია, თუ ვის რომელი ხარისხის ორდენი გადაეცა.

სამშობლოში დაბრუნებულმა გერმანელმა ოფიცრებმა და ჯარისკაცებმა მალევე დაიმშენეს მკერდი ბერლინური ფირმების მიერ დამზადებული თამარ მეფის ორდენებით, თუმცა წარჩინების ამ ნიშნით საქართველოს სახელმწიფო ჯილდოდ აღიარება გერმანიაში საკმაოდ გაჭიანურდა.

1919 წლის 12 ივლისს გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტრო აღნიშნავდა, რომ საქართველოს დე იურედ ცნობამდე თამარის ორდენის სახელმწიფო ჯილდოდ ცნობა შეუძლებელი იყო.

ამის საპასუხოდ, იმავე წლის 19 ივლისს ხსენებული სამინისტროსადმი მათივე თხოვნით გაგზავნილ წერილში გენერალი კრესენშტაინი სავსებით მართებულად მიუთითებდა: „წმინდა თამარ მეფის ორდენებით დაჯილდოებამ ოფიცრებსა და ჯარისკაცებში დიდი სიხარული გამოიწვია. მე დარწმუნებული ვარ, რომ მებრძოლთა დიდმა ნაწილმა საკმაოდ ძვირფასი

ჯილდო მიიღო. ორდენის არცნობამ კი შესაძლოა მის კავალერთა იმედების მწარე გაცრუება გამოიწვიოს და ქართველები, რომლებიც დაჯილდოებისას საუკეთესო განზრახვით ხელმძღვანელობდნენ, შეჭველად განაწყენდებიან. ამის ასაცილებლად, თავს უფლებას ვაძლევ, შემოგთავაზოთ, რომ თუმცა ორდენის სახელმწიფო ჯილდოდ ცნობისაგან გერმანიის მთავრობამ ამჯერად თავი შეიკავა, მოგვიანებით ეს ჯილდო მაინც უნდა ვალიართ, ხოლო მანამდე, წარჩინების ამ ნიშნებით დაჯილდოება, სამხედრო სამინისტრომ თავის სათანადო დოკუმენტებში უნდა აღნიშნოს“ (66, 219).

1920 წლის 24 სექტემბერს, გერმანიის ხელისუფლებამ იურიდიულად აღიარა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა, მაგრამ ახალგაზრდა ქართული სახელმწიფოს დამოუკიდებლად არსებობის დღეები, სამწუხაროდ, უკვე დათვლილი იყო. 1921 წლის გაზაფხულზე, იგი საბჭოთა რუსეთის ექსპანსიონისტური პოლიტიკის მსხვერპლი გახდა...

თამარის ორდენის არსებობა საბჭოთა პერიოდის ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაშიც აისახა. მათ შორის არის კონსტანტინე გამსახურდიას რომანი „დიონისოს ღიმილი“, რომელიც პირველად 1925 წელს გამოიცა. ამ ნაწარმოებში თამარის ორდენის სხვა გერმანულ კავალერთა შორის დასახელებულნი არიან ფალკენჰაინი და მაკენზენი, რაც დოკუმენტურად ჯერ ვერ დასტურდება.

თამარის ორდენის გერმანელი კავალრების ერთი ნაწილი, როგორც ჩანს, საქართველოდან წასვლის შემდეგაც სიამაყით ატარებდა ამ საპატიო ჯილდოს.

საინტერესო მოგონებას გვანვდის მეორე მსოფლიო ომის დროს გერმანელთა ტყვეობაში მყოფი, შემდეგში ცნობილი ჟურნალისტი ივანე ჯავახიშვილი, რომელიც წერს: „აბა რას ვიფიქრებდი, თუ ჰიტლერელებთან გამძვინვარებელი ბრძოლის ჟამს მოულოდნელად ვნახავდი გერმანულ უნიფორმაში ჩაცმულ ჯარისკაცს, რომლის მკერდს 1915 წელს საქართველოში დამზადებული თამარ მეფის ორდენი ეკეთა. ფრიად განვცვიფრდით, როცა ოკუპანტებს ერთი ხნის მებადრაგე გამოეყო, ქართველ ტყვეთა მცირე ჯგუფთან მოვიდა და საქართველოს ქება-დიდება დაიწყო მონდომებით და ალაღად გვაგრძობინა: ქართველებს სიმპათიითა და პატივისცემით ვეპყრობიო. ალბათ ამიტომაც მოინდომა ამ ჯილდოს ჩვენება. თავისი ასეთი განწყობილების მიზეზად ის დასახელა,

რომ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ნიადაგის მომზადებას პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში მაშინდელმა გერმანიამაც გაუმართა ხელი. ცნობილია, რომ გენერალ გიორგი მაზნიაშვილის მეთაურობით ქართულმა ჯარმა ბათუმი დაიბრუნა და როგორც მეზადრამე განაცხადა, მაშინდელ სამხედრო ოპერაციებში მონაწილეობისათვის იგი თამარ მეფის მესამე ხარისხის ორდენით დაუჯილდოებიათ, რომელიც 1915 წელს საქართველოში მოიჭრა“ (52).

თამარის ორდენი რომ დიდი პოპულარობით სარგებლობდა, როგორც ქართველთა, ასევე გერმანელთა შორის, ამაზე მეტყველებს მისი აღდგენის ფაქტი.

ამ საქმის ინიციატორები იყვნენ გერმანიის შეიარაღებული ძალების გენშტაბის „მილიტერ-ბერატერი“ (სამხედრო მრჩეველი), ობერსტი (პოლკოვნიკი) შალვა მაღლაკელიძე და გამოჩენილი მეცნიერი მიხეილ წერეთელი. შ. მაღლაკელიძე იგონებდა: „1942 წელს საქართველოს მისადგომებთან ის გერმანული ჯარი იდგა, რომელშიც ბევრი ერია ოფიცრები (ან ოფიცრები მერე გახდნენ) იმ ბავარიული დივიზიიდან, რომელიც საქართველოში იმყოფებოდა 1918 წელს. ბევრ მათგანს მაშინვე დაურიგდათ სამახსოვროდ ე. წ. „თამარის ორდენი“ ჩვენი მთავრობისაგან, მაგრამ ბევრს ახლაც სურდათ. ამიტომ მე და მიხაკო წერეთელმა ... 1941 წელს ჩემი ხარჯებით ჩამოვასხმევენეთ ეს ორდენი და თითოეული ორდენის საბუთს მე და მიხაკო ვანერდით ხელს. ბევრ მსურველს მივეცი აქ ეს ორდენი და მოვინადირე მათი გული. გენერალი მაკენზენისათვის, ცნობილი სარდლის შვილისათვის, რომელიც 1918 წელს ბავარიულ დივიზიაში ლეიტენანტი იყო საქართველოში ყოფნისას და ახლა შტაბს ხელმძღვანელობდა, – მიხაკოს მიუცია ეს ორდენი“ (25, 185-186).

1941 წელს აღდგენილი თამარის ორდენი გარეგნულად 1916 წელს დამზადებული თამარის III ხარისხის ორდენის მსგავსი იყო. ტექნიკური თუ ფინანსური თვალსაზრისით მისი ამ სახით ჩამოსხმა ბევრად უფრო იოლი და ხელმისაწვდომი იქნებოდა, ვიდრე თამარის I და II ხარისხის ორდენების მსგავსისა, რომელთა მედალიონებსაც ბრილიანტების რკალი ჰქონდა შემოვლებული.

II მსოფლიო ომის დროს დამზადებულ თამარ მეფის ორდენსაც გააჩნდა საორდენო ბაფთა – სამკუთხედის ფორმის მომცრო შინდისფერი ლენტე თეთრი ფერის ვერტიკალური ზოლებით.

1943 წლის სექტემბერში თამარ მეფის ორდენით დაჯილდოვდა ქართველი ლეგიონერი, მაიორი გიორგი ნიკოლოზის ძე ქაჯაია (1921-2004). იგი 1942 წელს გაერთიანდა გერმანელთა მხარდამხარ მებრძოლ ქართულ ლეგიონში, ხოლო 1943 წელს წარჩინებით დაამთავრა ვერმანტის სპეციალური სასწავლებელი ქალაქ ბიჩში (ელზას-ლოტარინგია).

მისი გადმოცემით, II მსოფლიო ომში, თამარის ორდენებით დაჯილდოვდნენ გივი გაბლიანი, სიმონ ჯაფარიძე, ასევე ემიგრანტები: ლალიძე და კობიაშვილი. ორდენებთან ერთად, კავალრებს შ. მაღლაკელიძის მიერ ხელმოწერილი საორდენო წიგნაკებიც მიუღიათ.

1945 წლის ზაფხულში გ. ქაჯაია იძულებით დააბრუნეს საბჭოთა კავშირში, სადაც 1956 წლამდე რეპრესირებული იყო. ამის შემდეგ იგი დაოჯახდა და მშვიდობიან ცხოვრებას დაუბრუნდა.

1992 წლის აგვისტოში, აფხაზეთში საომარი მოქმედებების დაწყებისთანავე, გ. ქაჯაია უწყმანოდ დადგა სამშობლოს დამცველთა გვერდით და ვიცე-პოლკოვნიკის წოდებით სათავეში ჩაუდგა საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს 23-ე ბრიგადის დაზვერვის განყოფილებას. შემდეგ იგი II საარმიო კორპუსის მეთაურის მრჩეველი იყო დაზვერვისა და კონტრდაზვერვის საკითხებში და პოლკოვნიკის წოდებაც მიიღო.

სამშობლოს ტერიტორიული მთლიანობის დაცვისათვის ბრძოლაში გამოჩენილი მამაცობისა და თავდადებისათვის 1997 წლის 9 სექტემბრის №497 ბრძანებულებით გ. ქაჯაია ვახტანგ გორგასლის III ხარისხის ორდენით დაჯილდოვდა.

მოგვიანებით, II ჯგუფის ინვალიდი, ვეტერანი, თადარიგის პოლკოვნიკი გ. ქაჯაია საქართველოს პარლამენტის ჯანდაცვისა და სოციალურ საკითხთა კომიტეტთან შექმნილ ინვალიდთა საქმეების შემსწავლელ საკონსულტაციო საბჭოში მოღვაწეობდა.

1916 წელს დაწესებული თამარ მეფის ორდენით დაჯილდოება, როგორც ჩანს, შეწყდა 1918 წლის ბოლოს. ყოველ შემთხვევაში, ჯერჯერობით არ მოგვეპოვება ცნობა იმის თაობაზე, რომ 1918 წლის მიწურულიდან 1941 წლამდე, აღნიშნული ორდენით ვინმე დაეჯილდოებინოთ. ეს კი იმან განაპირობა, რომ 1918 წლის 13 დეკემბერს, გერმანელ მოკავშირეთა თამარ მეფის ორდენებით მასობრივი დაჯილდოებისა და ქართველ მამულიშვილთა გარკვეული ნაწილის მონდომების მიუხედავად, ეს ორდენი მაინც ვერ იქცა საქართველოს სახელმწიფო ჯილდოდ შემდეგ მიზეზთა გამო:

1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სათავეში მყოფი სოციალ-დემოკრატიული პარტია სერიოზულ უთანხმოებაში იმყოფებოდა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტთან. ამდენად, კომიტეტის მიერ ჩამოყალიბებული ქართული ლეგიონის სამხედრო ჯილდოს – თამარ მეფის ორდენს ქართველი სოციალ-დემოკრატები „ოპოზიციურ ორდენად“ განიხილავდნენ.
2. ხსენებულ ორდენზე ბეთანიის მონასტერში გამოსახული თამარის ფრესკა იყო ალბეჭდილი. მარქსისტული მოძღვრებით გატაცებული სოციალ-დემოკრატები სრულ ინდიფერენტიზმს ამჟღავნებდნენ საქართველოს წარსულისადმი და ცხადია, რომ „ექსპლუატატორი მეფის“ სახელობის ორდენის სახელმწიფო ჯილდოდ გადაქცევას არ დაუშვებდნენ.
3. თამარ მეფის ორდენი, არსებითად, გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსის ჯილდო იყო. 1918 წლის მიწურულს კი ეს ალიანსი დაირღვა და საქართველოში გერმანიის მონინალ-მდეგე ინგლისის ჯარი შემოვიდა. ინგლისელები საქართველოს I მსოფლიო ომში დამარცხებული გერმანიის მოკავშირე ქვეყნად განიხილავდნენ და თავიანთ დასაყრდენად კავკასიაში „ანტანტის“ ერთგულ დაშნაკურ სომხეთს მიიჩნევდნენ. ასეთ ვითარებაში ამ ორდენის ქვეყნის სახელმწიფო ჯილდოდ ქცევა ისედაც დაძაბულ ინგლისურ-ქართულ ურთიერთობებს კიდევ უფრო გაამწვავებდა.
4. სოციალ-დემოკრატიულ ხელისუფლებას ქვეყნის „აზიის შვეიცარიად“ გადაქცევა სურდა, შვეიცარიაში კი არ არსებობს არავითარი სახელმწიფო ჯილდო. ასე, რომ შვეიცარიის მიბაძვით, ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა თავიანთი სამწლიანი (1918-1921) მმართველობის განმავლობაში, არ იზრუნეს ეროვნული ორდენებისა და მედლების დანერგვაზე. რაც შეეხება რუსულ საიმპერიო ჯილდოს – წმინდა გიორგის ჯვარს, რომელიც ამიერკავკასიის კომისარიატის, ამიერკავკასიის დემოკრატიული ფედერაციული რესპუბლიკისა და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის ხანაში გაიცემოდა მხედრული მამაცობისა თუ საბრძოლო დამსახურებისათვის, ეს ჯილდო ხალხში უზარმაზარი ავტორი-

ტეტით სარგებლობდა და მისი გაუქმება ხელისუფლებამ ვერ გაბედა.

აი, სწორედ ის მიზეზები, რომლებმაც 1918-1921 წლებში ხელი შეუშალეს თამარის ორდენის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფო ჯილდოდ ქცევას.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ეჭვქვეშ დგება მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც თამარის ორდენმა არსებობა საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ შეწყვიტა (55, 158).

1941 წელს აღდგენილი თამარ მეფის ორდენით დაჯილდოება II მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ შეწყდა.

თამარ მეფის ორდენის კავალერთა ზემოთ წარმოდგენილი სია, ბუნებრივია, შესავსებია. მათ შორის იყვნენ ისინი, რომელთაც გარკვეული წვლილი შეიტანეს გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსის ჩამოყალიბებისა თუ განმტკიცების საქმეში.

ამრიგად, თამარ მეფის ორდენის დანერგვისა და არსებობის ისტორია გადაჯაჭვულია I მსოფლიო ომში გერმანიის მხარეზე მეზობელი საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტისა და ქართული ლეგიონის ისტორიასთან, ხოლო ამ ჯილდოს აღდგენის ფაქტი 1941 წელს უკავშირდება II მსოფლიო ომში ასევე გერმანელთა მხარდამხარ მეზობელ ქართველ მხედართა ისტორიას. ხსენებული წარჩინების ნიშნის კავალერთა შორის არიან როგორც გერმანელები, ასევე ქართველები. აქედან გამომდინარე, თამარის ორდენი, არსებითად, გერმანულ-ქართული სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსის ჯილდოა, თუმცა, ამავე დროს, იგი პირველი ქართული ორდენიც არის.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

გამოყენებული წყაროებისა და ლიტერატურის სია

I. წყაროები

1. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 13, ანაწერი 27, საქმე 4342, ფურცელი 2-3.
2. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5413, ფურც. 12.
3. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5413, ფურც. 15.
4. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5413, ფურც. 20-21.
5. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5423, ფურც. 11.
6. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5423, ფურც. 13-14.
7. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5423, ფურც. 24.
8. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5432, ფურც. 4-5.
9. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5439, ფურც. 3.
10. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5439, ფურც. 49-50.

11. საქ. ცსსა, ფ. 13, ან. 27, საქ. 5542, ფურც. 18-19.
12. საქ. ცსსა, ფ. 157, ან. 1, საქ. 320, ფურც. 398.
13. ავალიშვილი ზ., საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, ნაწილი I, თბ., 1990.
14. გაბაშვილი რ., რაც მახსოვს, ქართული ემიგრანტული ლიტერატურა „დაბრუნება“, მრავალტომეული, გ. შარაძის საერთო რედაქციით, ტ. III, თბ., 1992.
15. გერმანელი ოკუპანტები საქართველოში 1918 წელს, დოკუმენტებისა და მასალების კრებული, შეადგინა და დასაბუქდად მოამზადა მ. გაბრიჩიძემ, თბ., 1942.
16. დიუგე რ., მოსკოვი და ნამებული საქართველო, თბ., 1994.
17. ვაჩნაძე დ., სამშობლოს სამსახურში (მოგონებანი), ნაწ. I, ქართულ-ევროპული ინსტიტუტის ჟურნ. „ივერია“, თბილისი-პარიზი, 1992, №1.
18. ზაქარიაძე ა., საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა (1917-1921), პუბლიკაცია მოამზადა გ. შარაძემ, ჟურნ. „მხედარი“, თბ., 1993, №1-2.
19. თევზაძე ვ., ქართველი ოფიცრის ჩანაწერები, თბ., 1990.
20. კანდელაკი კ., საქართველოს ეროვნული მეურნეობა, წიგნი II, პარიზი, 1960.
21. ლასხიშვილი გ., მემუარები, თბ., 1992.
22. ლორთქიფანიძე გ., ფიქრები საქართველოზე, თბ., 1995.
23. ჟორდანიას ნ., ჩემი წარსული, თბ., 1990.
24. სალია კ., საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი პირველი მსოფლიო ომის დროს, ჟურნ. „ბედი ქართლისა“, პარიზი, 1962, №39-40.
25. ქართველები გერმანული დროშის ქვეშ მეორე მსოფლიო ომში, მასალები გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ვ. რცხილაძემ, თბ., 1994.
26. Воспоминания Гинденбурга, Петроград, 1922.

II. ლიტერატურა

27. ახსიაშვილი გ., საქართველო-გერმანიის ურთიერთობების ისტორიიდან, წელიწადული „ქართული დიპლომატია“, III, თბ., 1996.
28. ბენდიანიშვილი ა., ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921, თბ., 1980.
29. გიგინეიშვილი ო., ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბ., 1982.
30. გრძელიძე რ., საქართველოს დამოუკიდებლობის ეროვნული კომიტეტი, თბ., 1995.
31. ზოსიძე ნ., პოლიტიკური სიტუაცია და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა აჭარაში 1918-1920 წლებში, ბათუმი, 1995.
32. მანჯგალაძე გ., გერმანული კაპიტალი ამიერკავკასიაში (1860-1918), თბ., 1991.
33. მანჯგალაძე გ., გერმანელი კოლონისტები საქართველოში, თბ., 1974.
34. მანჯგალაძე გ., თურქეთის დამპყრობლური პოლიტიკა და ამიერკავკასიის ხალხები პირველი მსოფლიო ომის დასაწყისში, ევროპის ქვეყნების ისტორიის პრობლემები, III, თბ., 1983.
35. ნოზაძე ვ., საქართველოს აღდგენისათვის ბრძოლა მესხეთის გამო, თბ., 1989.
36. ოდიშარია გ., სოხუმში დაბრუნება, თბ., 1996.
37. სანიკიძე ლ., „მესამე დასის“ საქართველო, თბ., 1989.
38. სვანიძე მ., 1914 წელს ოსმალეთსა და საქართველოს განთავისუფლების კომიტეტს შორის დადებული საიდუმლო ხელშეკრულება, „ქართული დიპლომატია“, II, თბ., 1995.
39. სვანიძე მ., ქართული ლეგიონი ოსმალეთში I მსოფლიო ომის დროს, გაზ. „სამშობლო“, თბ., 1992, №7-10.
40. სიორიძე მ., ივანე ჯავახიშვილის ბიოგრაფიის უცნობი ფურცელი, „საისტორიო მაცნე“, ბათუმი, 1996, №3.

41. სონლულაშვილი ა., გერმანელები საქართველოში, თბ., 1995.
42. სურგულაძე ა., სურგულაძე კ., ქართული ლეგიონი თურქეთში, ბათუმი, 1994.
43. სურგულაძე პ., საქართველოს თავისუფლებისაკენ, სტამბოლი, 1917.
44. სურგულაძე პ., საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო, სტამბოლი, 1918.
45. სურგულაძე პ., დამოუკიდებელი საქართველოს საერთაშორისო მნიშვნელობა, სტამბოლი, 1918.
46. სურმანიძე რ., დაუვინყარი სახეები, ბათუმი, 1969.
47. ტუხაშვილი ლ., ნარკვევები ქართული დიპლომატიის ისტორიიდან, წიგნი I, თბ., 1994.
48. შარისპირელი გ. (კობახიძე გ.), I მსოფლიო ომის დროს მოქმედი „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის“ მოკლე ისტორია, გაზ. „საქართველო“, ბერლინი, 1944, №109-110.
49. შარაძე გ., მეშვიდე აბაშიძე, თბილისი-ბათუმი, 1995.
50. ცუხიშვილი რ., ინგლის-საქართველოს ურთიერთობა 1918-1921, თბ., 1995.
51. წერეთელი მ., უკანასკნელი ქართული ეპოპეია, გაზ. „ქართველი ერი“, ნიუ-იორკი, 1955-1956, №1.
52. ჯავახიშვილი ი., გერმანელები თამარის ორდენს ატარებდნენ, „ქართველი ერი“, თბ., 1993, №15.
53. ჯავახიშვილი ნ., თამარ მეფის ორდენი, თბ., 1998.
54. ჯავახიშვილი ნ., ქართული ფალერისტიკა (ჯილდოთმცოდნეობა), თბ., 1995.
55. Всеволодов И. В., Беседы о фалеристике (Из истории наградных систем), М., 1990.
56. Пилия Г. Г., Германский империализм в Закавказье в 1910-1918 г.г., М., 1978.
57. Пилия Г. Г., Политика Германии в Закавказье в 1918 году, сб. документов, Тб., 1971.
58. Спасский И. Г. Иностранные и русские ордена до 1917 года, Л., 1963.
59. Bihl W., Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, Teil I, Ihre Basis in der Orient-Politik und ihre Aktionen 1914-1917, Wien, Köln, Graz, 1975.
60. Dshawachischwili N., Friedrich Barbarossa und Königin Tamar, „Kaukasische Post“, Tб., 1996, N 6.
61. Dshawachischwili N., Aus der Geschichte der militär-politischen Allianzen zwischen Georgien und Deutschland, I, „Kaukasische Post“, Tб., 1996, N 8.
62. Dshawachischwili N., Aus der Geschichte der militär-politischen Allianzen zwischen Georgien und Deutschland, II, „Kaukasische Post“, Tб., 1997, N 9.
63. Klietmann K. G., Die Georgische Legion und der Königin Tamara-Orden, Der Frontsoldat erzählt, Berlin-9. Jahrgang, Nr. 9 _ 1939.
64. Klietmann K. G., Das „Abzeichen“ und der „Orden Königin Thamar“, Reichsoffizierblatt, Berlin-20. Jahrgang, Nr. 11-17, April 1941.
65. Klietmann K. G., Das „Abzeichen“ und der „Orden Königin Thamar“, Zeitschrift für Heeres und Uniformkunde Herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft für Heereskunde, Berlin _ Jahrgang 1944/1 _ August 1944, Nr. 126-127.
66. Klietmann K. G., Das „Abzeichen“ und der „Orden der Königin Thamar“ in Georgien 1916 und 1918, „Ordenstunde“, Verlag „Die Ordens-Sammlung“, Berlin, 1964, Nr. 23.
67. Klietmann K. G., The badge and the Order of Queen Tamara, The Medal Collector, Official Publication of the Orders and Medals Society of America, September-October 1957.
68. Lang D. M., War Medals and Paper-Money of Georgia in Transcaucasia (1915-24), The American Numismatic Society Museum Notes VII, New York, 1957.
69. Lang D. M., A Modern History of Georgia, London, 1962.
70. Mericka V., Faleristik, ein Buch über Ordenskunde, Prag, Artia, 1976.
71. Neubecker O., Orden Georgiens und Türkische Kriegsauszeichnungen, Uniformen-Markt, 3. Jahrgang, Berlin, 15 Oktober, 1936.
72. Risk J. C., Georgia: Order of Saint Tamara (From the collection of A. A. Miller), The Medal Collector, February, 1952.

თანამედროვე ქართული მუნიციპალური სიმბოლოები

ახალგორის მუნიციპალიტეტის გერბი:

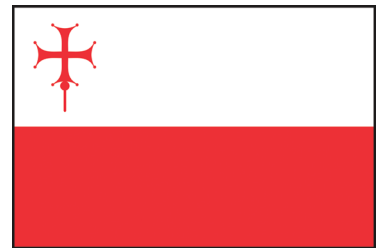
გერბის ფარი ტეხილად არის გაყოფილი ორ ნაწილად – ვერცხლის და მენამულ ველებად: I ნაწილი – ვერცხლის ველზე შტანდარტის ტიპის მენამული ჯვარი. II ნაწილი – მენამულ ველზე ვერცხლის აბჯარი. გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია კარიბჭით. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავით ჩანერილია გერბის დევიზი – „ახალგორი“.

ახალგორის მუნიციპალიტეტის დროშა:

დროშა ჰორიზონტალურად არის გაყოფილი თეთრ და მენამულ ველებად. თეთრი ველის მარჯვენა მხარეს გამოსახულია შტანდარტის ტიპის მენამული ჯვარი. დროშის პროპორციაა 2:3.

დამტკიცებულია ახალგორის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს №4 დადგენილებით, 26.04.2010 წ.

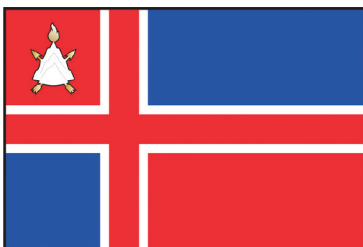
გორის მუნიციპალიტეტის გერბი

გორის მუნიციპალიტეტის გერბის ფარი გაკვეთილია ოთხ ნაწილად (ველად) ვერცხლის თეთრი ჯვრით, რომელზეც განთავსებულია მენამული წითელი მოტივტივე ჯვარი. პირველი ნაწილი – მენამულ (წითელ) ველზე გამოსახულია ორი ოქროს ისრით გამსჭვალული ვერცხლის მთა, (იბერიის მთა) ოქროს ცეცხლით. მეორე ნაწილი – ლაჟვარდის ველზე გამოსახულია გადაშლილი ვერცხლის (თეთრი) წიგნი. მესამე ნაწილი – ლაჟვარდის (ლურჯ) ველზე გამოსახულია ოქროს ძნა. მეოთხე ნაწილი – მენამულ წითელ ველზე გამოსახულია ოქროს რცხილის სამი ფოთოლი. გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია ჭიშკრით. ფარს ქვემოთ ვერცხლ-მენამულ ბაფთაზე მოთავსებულია გერბის დევიზი. ბაფთის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია დევიზი „გორი“.

გორის მუნიციპალიტეტის დროშა

გორის მუნიციპალიტეტის დროშის ველი თეთრ ქობაშემოვლებული მენამული ჯვრით გაყოფილია ოთხ ნაწილად. დროშის პირველ და მეოთხე ნაწილი მენამულია, ხოლო მეორე და მესამე ნაწილი – ლაჟვარდი. ზედა მარჯვენა მენამულ ველზე გამოსახულია ორი ოქროს ისრით გამსჭვალული ვერცხლის მთა (იბერიის მთა) ოქროს ცეცხლით. დროშის პროპორციაა 2:3.

დამტკიცებულია გორის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს №48 დადგენილებით, 09.10.2015 წ.

გორის თემი მუნიციპალიტეტის გერბი (ყოფილი)

გერბის ფარის ცენტრში მოთავსებულია ვერცხლის ველიანი მენამული ჯვარი. ჯვრის ვერცხლის ველი გერბის ფარს ოთხ ნაწილად ყოფს, ხოლო მასზე მოთავსებული ნითელი ჯვრის მკლავები არ ეხება გერბის ფარის კიდეებს და წარმოადგენს ე.წ. „ლათინურ ჯვარს“. გერბის ფარის I ნაწილში მენამულ ველზე მოთავსებულია ოქროს მთა. მთის ზემოთ ოქროს ჯვარი. ოქროს მთას კვეთს ლაჟვარდის სამი შემცირებული სარტყელი. II ნაწილი – ლაჟვარდის ველზე გადაშლილი ვერცხლის სამი წიგნი. III ნაწილი – ლაჟვარდის ველზე სამი ოქროს ძნა. IV ნაწილი – მენამულ ველზე ოქროს მთა, რომელზეც მოთავსებულია ცხრაკოშკიანი ქონგურებიანი ოქროს ციხე-სიმაგრე. ოქროს მთაზე გამოსახულია სამი ლაჟვარდის შემცირებული სარტყელი.

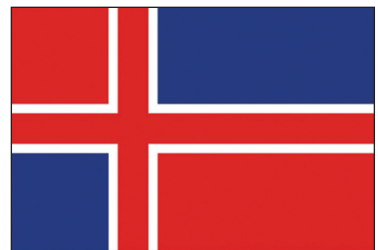

გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხე-სიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია კარიბჭით.

ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ზაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია გერბის დევიზი „გორი“.

გორის თემის მუნიციპალიტეტის დროშა (ყოფილი)

დროშის ველი თეთრი ქობაშემოვლებული მენამული ჯვრით გაყოფილია ოთხ ნაწილად. მენამული ჯვარის გადაკვეთა ხდება დროშის მარჯვენა მხარეს დროშის 1/3-ზე. თეთრი ქობა წარმოადგენს დროშის სიმაღლის 1/5. ხოლო მენამული ჯვრის მკლავების სიგანე დროშის 1/8-ს. დროშის პირველ და მეოთხე ნაწილი მენამულია, ხოლო მეორე და მესამე ნაწილი ლაჟვარდის. დროშის პროპორციაა 2:3.

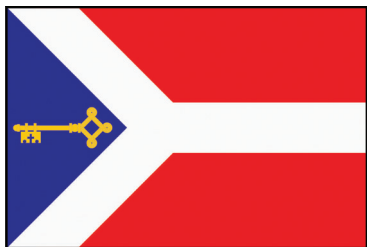
ქალაქ გორის მუნიციპალიტეტის გერბი (ყოფილი)

გერბის ფარი გადაკვეთილია ჰორიზონტალურად ქონგურისებურად ორ ნაწილად – ლაჟვარდის და მენამულ და ველებად. I ნაწილის ლაჟვარდის ველზე გამოსახულია ოქროს გასაღები და ვერცხლის მთა. II ნაწილის მენამულ ველზე გამოსახულია ორი მდინარის შეერთება ვერცხლის სტილიზებული ტალღოვანი შემცირებული სარტყლით. ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი ნახევრად ღია ჭიშკრით. ფარს გარს არტყია შესამკობელი – ვაზის ფოთლების ვერცხლის ორნამენტი. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ზაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავით ჩანერილია გერბის დევიზი „გორი“. სადევიზე ბაფთის ორივე მხარეს გამოსახულია ორი მცირე მენამული ჰერალდიკური ჯვარი.

დამტკიცებულია ქალაქი გორის საკრებულოს №10 დადგენილებით, 05.02.2016 წ. მოქმედებდა 2017 წლის 21 ოქტომბრამდე

ქალაქ გორის მუნიციპალიტეტის დროშა (ყოფილი)

მენამულ ველზე გამოსახულია ვერცხლის მარჯვნივ გადაბრუნებული ორკაპისებრი ჰერალდიკური ჯვარი, რომელიც დროშას ყოფს სამ ნაწილად. დროშის მარჯვენა ნაწილში, ლაჟვარდის ველზე, ჯვრის მკლავებს შორის გამოსახულია ოქროს გასაღები დროშის პროპორციაა 2:3

კასპის მუნიციპალიტეტის გერბი

გერბის ფარის მენამულ ველზე გამოსახულია ოქროს გრიფონი, რომლის ზემოთ მოთავსებულია ოქროს ჯვარი (წმინდა ნინოს ჯვარი). გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია კარიბჭით. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავით ჩანერილია გერბის დევიზი – „კასპი“.

კასპის მუნიციპალიტეტის დროშა

დროშის მენამულ ველზე ცენტრში გამოსახულია ოქროს გრიფონი, დროშის ზედა მარჯვენა კუთხეში ოქროს ჯვარი (წმინდა ნინოს ჯვარი). დროშის პროპორციაა 2:3.

დამტკიცებულია კასპის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს №35 დადგენილებით, 29.12.2009 წ.

სამურის მუნიციპალიტეტის გერბი

გერბის ფარის მენამულ ველს სამ ნაწილად ყოფს ვერცხლის ორკაპისებრი ჰერალდიკური ჯვარი; I ნაწილი – მენამულ ველზე ვერცხლის ჰერალდიკური ჯვარი; II და III ნაწილები წარმოადგენს მენამულ ველს. გერბის ფარის ცენტრში მოთავსებულია მცირე ფარი, რომელიც გადაკვეთილია ქონგურისებურად და იყოფა ლაჟვარდის და ოქროს ველებად. ოქროს ველი ნახევრად ჩაჭრილი და ქონგურების გარეშეა. ლაჟვარდის ველზე მოთავსებულია ოქროს მკლავგაშლილი აბჯარი. გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმისა) ნახევრად ღია ქიშკრით. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია დევიზი – „სამური“.

სამურის მუნიციპალიტეტის დროშა

მენამულ ველზე გამოსახულია ვერცხლის მარჯვნივ გადაბრუნებული ორკაპისებრი ჰერალდიკური ჯვარი, რომელიც დროშას ყოფს სამ ნაწილად. დროშის მარჯვენა ნაწილში, ჯვარის მკლავებს შორის გამოსახულია ვერცხლის ჰერალდიკური ჯვარი. დროშის პროპორციაა 2:3

დამტკიცებულია სამურის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს №6 დადგენილებით, 27.04.2010 წ.

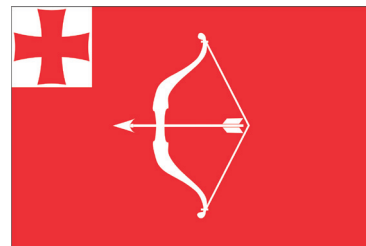
თიღვის მუნიციპალიტეტის გერბი

მენამულ ველზე მოთავსებულია ვერცხლის დაჭიმული მშვილდ-ისარი. ფარის ზედა მარჯვენა კუთხე უჭირავს თავისუფალ კანტონს, რომლის ვერცხლის ველზე მენამული ჯვარია გამოსახული. გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – ერთკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია კარიბჭე. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამულ ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია დევიზი „თიღვა“.

თიღვის მუნიციპალიტეტის დროშა

დროშის მენამულ ველზე მოთავსებულია თეთრი ფერის დაჭიმული მშვილდ-ისარი. დროშის ზედა მარჯვენა კუთხეში თეთრ ველზე გამოსახულია მენამული ჯვარი. თეთრ ველს უჭირავს დროშის სიმაღლის 1/3. დროშის პროპორციაა 2:3.

დამტკიცებულია თიღვის მუნიციპალიტეტის 2010 წლის 24 მაისის №2 დადგენილებით

ქარელის მუნიციპალიტეტის გერბი

ქარელის მუნიციპალიტეტის გერბის მენამული ფერის ჰერალდიკური ფარის ცენტრში მოთავსებულია ირიბი ჯვრის ფორმის, ანუ ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული საერო და სასულიერო ხელისუფლების აღმნიშვნელი ოქროს კვერთხები. კვერთხთა თავებს შორის მოთავსებულია წმინდა მეფე დავით მეოთხე „აღმაშენებლის“ ოქროს თავსარქმელი – გვირგვინი; კვერთხების მარჯვნივ და მარცხნივ თითო ჰერალდიკური ოქროს ჯვარია, ხოლო კვერთხების ქვემოთ – სამყურას ფორმის მუხის ოქროს ფოთოლი ოქროსივე ორი ნაყოფით (რკოთი). გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – სამკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია ქიშკრით. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია დევიზი – „ქარელი“.

ქარელის მუნიციპალიტეტის დროშა

ქარელის მუნიციპალიტეტის დროშა წარმოადგენს მენამული ფერის მართკუთხედის ფორმის ქსოვილს, რომლის ცენტრში მოთავსებულია ირიბი ჯვრის ფორმის, ანუ ერთმანეთზე გადაჯვარედინებული საერო და სასულიერო ხელისუფლების აღმნიშვნელი ოქროს კვერთხები. კვერთხთა თავებს შორის მოთავსებულია წმინდა მეფე დავით მეოთხე „აღმაშენებლის“, ოქროს თავსარქმელი – გვირგვინი; კვერთხების მარჯვნივ და მარცხნივ თითო ჰერალდიკური ოქროს ჯვარია, ხოლო კვერთხების ქვემოთ – სამყურას ფორმის მუხის ოქროს ფოთოლი ოქროსივე ორი ნაყოფით (რკოთი). დროშის პროპორციაა – 2:3.

დამტკიცებულია ქარელის მუნიციპალიტეტის საკრებულოს №38 დადგენილებით, 30.12.2010 წ.

ქურთის მუნიციპალიტეტის გერბი

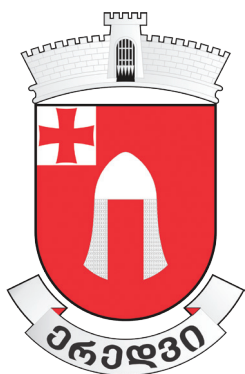
გერბის ფარი გაკვეთილია და იყოფა ორ ნაწილად. I ნაწილი: ვერცხლის ველზე მენამული სწორკუთხა ჯვარი (წმინდა გიორგი), რომლის მკლავები ეხება ველის კიდეებს. II ნაწილი – მენამულ ველზე „გამომავალი“ ვერცხლის მახვილიანი ხელი. გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – ერთქონგურიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია კარიბჭით. ფარს ქვემოთ მოთავსებულია გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამული ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია დევიზი „ქურთა“.

ქურთის მუნიციპალიტეტის დროშა

დროშის მენამულ ველზე მოთავსებულია ქურთის გერბი. დროშის პროპორციაა 2:3.

დამტკიცებულია ქურთის მუნიციპალიტეტის 2010 წლის 25 მაისის №3 დადგენილებით

ერედვის მუნიციპალიტეტის გერბი

გერბის ფარის მენამულ ველზე მოთავსებულია ვერცხლის მუზარადი. ფარის ზედა მარჯვენა კუთხე უჭირავს თავისუფალ კანტონს, რომლის ვერცხლის ველზე მენამული ჯვარია გამოსახული. გერბის ფარს ზემოთ მოთავსებულია საქალაქო ვერცხლის გვირგვინი – ერთკოშკიანი ქონგურებიანი გალავანი (ციხესიმაგრის ფორმის) ნახევრად ღია კარიბჭით. ფარს ქვემოთ გერბის დევიზის ვერცხლ-მენამულ ბაფთა, რომლის ვერცხლის ველზე შავად ჩანერილია გერბის დევიზი „ერევი“.

ერედვის მუნიციპალიტეტის დროშა

დროშის მენამულ ველზე მოთავსებულია თეთრი ფერის მუზარადი. დროშის ზედა მარჯვენა კუთხეში თეთრ ველზე გამოსახულია მენამული ჯვარი. თეთრ ველს უჭირავს დროშის სიმაღლის 1/3. დროშის პროპორციაა 2:3.

დამტკიცებულია ერედვის მუნიციპალიტეტის 2010 წლის 24 მაისის №2 დადგენილებით

04

უფის მონასტრის გეგმა. VIII. Plan of Ivri (Holy Cross) Monastery, Vic.

სვეტიცხოვლის ხატივთაძის კათედრა Sviritskhoveli Cathedral, Mtskheta

ახსოვადი ძეგლი წმინდა ივრის მონასტერი Anaxorvni (old Georgian) inscription, Ivri (Holy Cross) Monastery

უცსლეთში მცსოვრები თანამეგმამულის მრწმთბა

ქალაქი მცხეთა, ქართლი Mtskheta City, Kartli

05

00AA00000

06

ქვიშის ხიდი მე. ტვლოზი Anaxorvni et. Erje rivi Railway Bridge on the river Enguri

სოხუმი, ვახილ დე ვალეკას პორტულიანი Akva, Valtsena et. Mtskheta (Ivri) Sokhumi, Gabriel de Valtsena Portulan 1439

სოხუმის ციხე (გეზუბი), დოლუა დე მონაგე Akharaia akva (Lkvaia), Dvtsya et. Mtskheta Sokhumi Castle (Akhami), Dvtsya de Mtskheta

უცსლეთში მცსოვრები თანამეგმამულის მრწმთბა

ქალაქი სოხუმი, ვახუტეი Akva, Akveta Sokhumi City, Abkhazis

07

00AA00000

08

ქართული ღვინის ხატივი Georgian Wine Collar

საგოგო, ქალაქი ირი Saagoga, Town Ori

ნიკორწმინდის ეკლესიის ჩარელიეფი. XII. Nikaortvinda Church bas-relief St. George, Xic.

ალეკსანდრიული ვინის ვრსტი Alexandrouli sort of vine

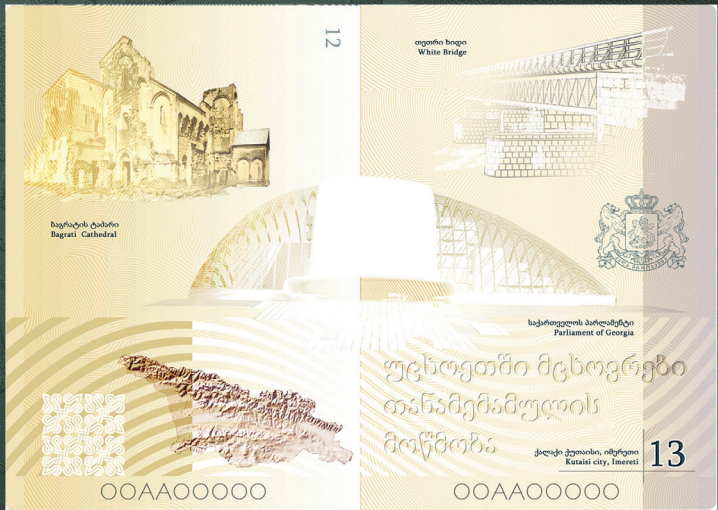
უცსლეთში მცსოვრები თანამეგმამულის მრწმთბა

ჩაქა-ლხუმი Racha Lechkhumi

09

00AA00000

16

სოფელი უსგული
Village Usghuli

მწვერვალი უსბა
Peak Usbba

ავიზორი
Airport

ხიდი მდინარე მესტიასაზე
Bridge on the river Mestchais

უცხოეთში მცხოვრები
თანამგერამულის
მოწმობა

სოფელი უსგული, სვანეთი
Village Usghuli, Svaneti

17

00AA00000

00AA00000

18

თამარ მეფე,
ფრესკო, ვარძია
King Tamar,
Fresco, Vardzia

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“
ხელნაწერი
Shota Rustaveli "The Knight in the Panther's Skin"
Manuscript

ვარძიის მონასტერი, XII-XIII სს.
Vardzia Monastery, XII-XIII c.

უცხოეთში მცხოვრები
თანამგერამულის
მოწმობა

სოფელი უსგული, სვანეთი
Village Usghuli, Svaneti

19

00AA00000

00AA00000

20

სოფელი ურეკი, დობისა და მონპერე
Village Ureki, Dabois de Montperreux
1833

ლოკალი
Local from Guria region

უცხოეთში მცხოვრები
თანამგერამულის
მოწმობა

სოფელი უსგული, სვანეთი
Village Usghuli, Svaneti

21

00AA00000

00AA00000

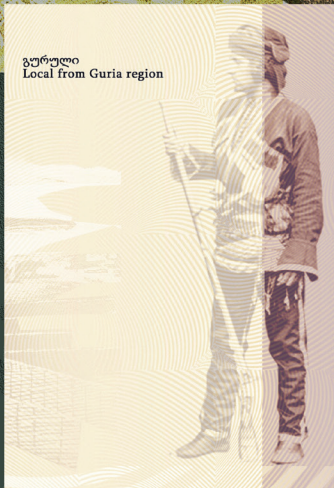
ჯვრის მონასტრის გეგმა, Vth. Plan of Ivri (Holy Cross) Monastery, Vtc.

ის ნარულიევი as-relief

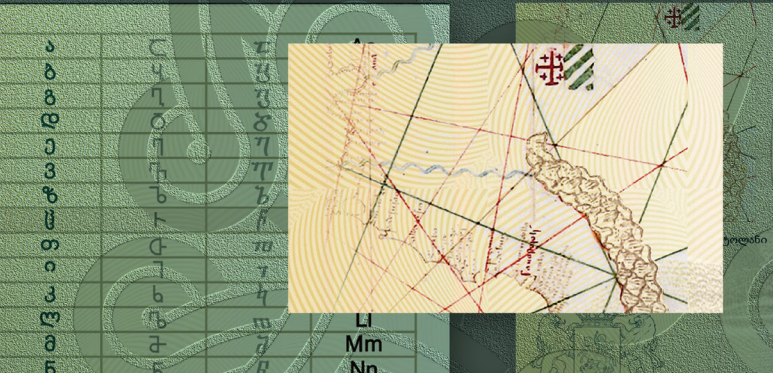

სოხუმის ციხე (ცხუმი), დიუბუა დე მონპერე Akhatai abaa (Шхәым), Дубуа де Монпере Sokhumi Castle (Tskhumi), Dubois de Montperreux

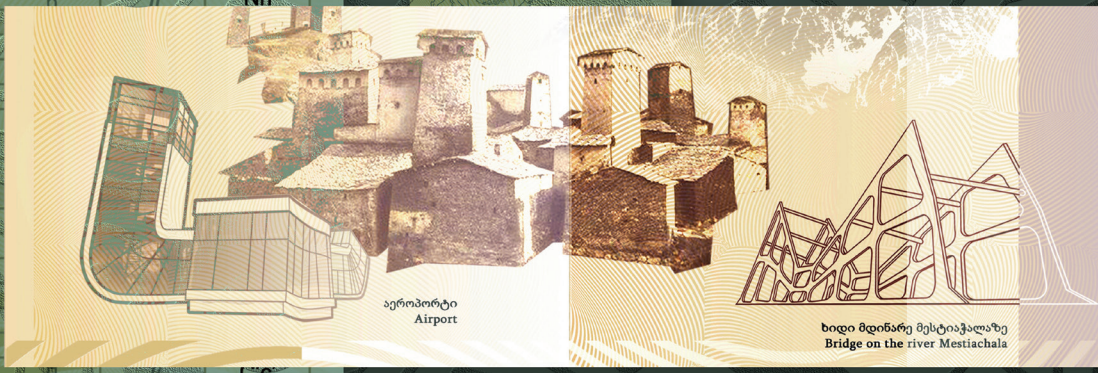

გურული Local from Guria region

ან	ბ
ბან	ბ
გან	გ
დონ	დ
ენ	ე
ვინ	ვ
ზენ	ზ
ეა	ა
თან	თ
ინ	ი
კან	კ
ლას	ლ
მან	მ
ნარ	ნ
ფე	ფ
ონ	ო
პარ	პ
ჟან	ჟ
რე	რ
სან	ს
ტარ	ტ
ჰე	ჰ
ფარ	ფ
ქან	ქ
ღან	ღ
ყარ	ყ
შინ	შ
ჩინ	ჩ
ცან	ც
ძილ	ძ
წილ	წ
ჭარ	ჭ
ხან	ხ
ჟარ	ჟ
ჟან	ჟ
ჰე	ჰ
ჰიე	ჰ
ჰიე	ჰ

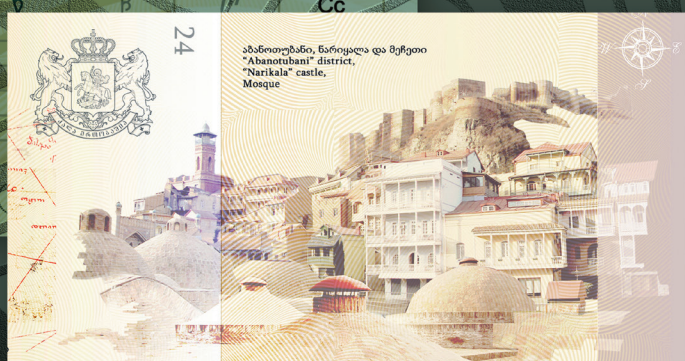

Li Mm Nn R

აეროპორტი Airport

ხიდი მდინარე მესტიაპალაზე Bridge on the river Mestiachala

24

აბანოტუბანი, ნარიყალა და მეგეთი "Abanotubani" district, "Narikala" castle, Mosque

ბანი, ნარიყალა და მეგეთი "bani" district, "castle"

SUMMARIES IN ENGLISH

PERSIAN CHRONICLER ON THE 12TH CENTURY GEORGIAN STANDARD

MAMUKA TSURTSUMIA

The data on the medieval Georgian standards is rather scarce and the sources containing their description are even scarcer. The color and the appearance of the Gorgasliani-Davitiani flag of the unified Georgia are described only by two sources: the first historian of the Queen Tamar (12c) and Stephanos Orbeliani (13c). In these circumstances of special importance is the note written by the Persian historian Ibn ar-Rawandi, where he confirms the information provided by the Georgian-Armenian chroniclers and presents undeniable proof that the standards of Giorgi III were white.

HISTORICAL ORIGINS OF THE CONTEMPORARY CROATIAN MUNICIPAL FLAGS

ŽELJKO HEIMER

The paper presents a selection of Croatian civic flags presented through their historical versions appearing prior to the 1990s and their modern design. Even if written sources mention early use of city flags, e.g. during the siege of Zadar in 1202, these were, as a rule, neither preserved nor described. The oldest municipal coats of arms appear occasionally in written sources of the 15th and 16th centuries, when preserved flags also start to appear. The trend peaked in the 18th and 19th centuries, when majority of the Croatian cities with a historical coat of arms obtained flags. The 20th century, especially post-World War II period, provided a new standpoint towards such symbols. Since the modern independence of Croatia, more than 400 coats of arms and flags were officially approved in accordance with the law. Among them more than 60 have a firm historical background, but historical flags were recorded for only two dozens, mainly influenced by the Austrian-Hungarian as well as the Italian tradition. These are, as a rule, flags of larger cities, but occasionally of entirely small communities. Considered together, they serve as an evidence for different historical circumstances the local communities were undergoing in various parts of the country.

CROSSES OF EUROPE

ZACHARY KIKNADZE

This article examines the most well-known forms of Crosses and the origin of some heraldic forms. It also reviews the popular forms of crosses used in different countries and territories, such as Latin, Bolnisi, Papal, Patriarchal, Greek and more.

DEVELOPMENT OF GEORGIAN CIVIC COAT OF ARMS

TORNIKE ASATIANI

The article is dedicated to the research of origins and stages of the development of civil heraldry in Georgia. The aim of the article is to study Georgian city, county and regional coat of arms in comparison with Western European and Russian analogues, to identify differences and similarities and draw conclusions based on a comparative analysis. The subject is highly relevant in the wake of activity of the Council of Heraldry under Parliament of Georgia, which works on creation and refinement, development of Georgian civic arms for already more than a decade.

First Georgian civic arms appeared in Russia's Tsar's "Titul'jarnik" (Title book) in the 17th century. Later in 1735 Georgian Prince Vakhushti Bagrationi placed in his atlas coat of arms of Georgia and its neighbouring regions. All these blazons had not been created in classical traditions of European heraldry, using stylized designs of the shields and charges. Symbology of that time Georgian civic heraldry was mostly based on totemic, legendary and religious motives. In the 19th century after Georgian kingdoms and principalities were annexed by the Russian Empire, the civic arms of Georgia obtained more classical look matching strict heraldic canons. The appearing of the first coats of arms of the Georgian cities was also a great development. Under the communist rule civic heraldry was abolished, but in the last decades of the communist regime some Georgian cities, mostly unofficially and mainly for tourism promotional reasons adopted new designs associated with the symbols of these cities. However, they did not follow the heraldic rules. Soon after the restoration of the independence of Georgia, the Council of Heraldry was established, managing creation and modernization of the Georgian state and civic coat of arms in accordance with the heraldic rules.

Comparative analysis of Georgian civic arms shows that, though in a different chronological order, still the phases of their development resembles stages of development of European, especially Eastern European analogues.

HERALDIC ICONOGRAPHY OF THE 17th-19th CENTURIES TIFLIS COPPER COINS

IRAKLI PAGHAVA

The article attempts to study the iconography of the 17th-19th centuries copper coins issued in Tiflis / Tbilisi, and analyze its possible heraldic significance.

The Eastern provinces of Georgia, including the Kingdom of Kartli, and later Kartli and Kakheti, with its capital city Tiflis remained within the Persian sphere of influence till the very beginning of the 19th century. The Tiflis mint used to strike the copper coins of Persian style so-called "civic coppers". The Tiflis coppers have been studied from iconographic point of view, but its heraldic significance has not become a subject of a comprehensive research so far.

Tiflis coppers of the 17th and early 18th centuries are unremarkable in terms of heraldry: the iconographic elements correspond to traditional Persian motives. The King Vakhtang VI introduced the revolutionary alterations, like indicating his own name in Georgian, the AD date (in addition to the AH one), depicting the Noah's Ark as well as two Fish (cryptogram of the Christ / IXΘΥΣ = "Ἰησοῦς Χριστός, Θεοῦ Υἱός, Σωτήρ"). Vakhtang's followers (Svimon, Bakar) confined themselves to just indicating their names in Georgian, whereas the King Alexandre indicated it with an Arabic initial only (?). The coinage of the united Kingdom of Kartli and Kakheti first issued the typical civic copper with the effigy of the lion and AH date, but again with Georgian graphemes indicating the Bagrationi monarch. In AH 1166/1168 a revolutionary new type was introduced, representing the names of the crowned father and son, Teimuraz II and Irakli II, as well as the scene of a bird of prey catching another bird. We consider this to be chronologically the earliest representation of the well-known legend of founding the city of Tbilisi. Employment of this scene on the state coinage constituted an attempt to elaborate the state heraldry, whereas the former can be considered as proto-heraldic. 13 years later the numismatic heraldry of Kartli and Kakheti peaked visually: Irakli II issued in AH 1179 a new type with a blazon of the Bagrationi dynasty, serving as a true state coat of arms in this case. 11 years later the coin type was changed again (to declare the change of the weight standard?): The coat of arms was replaced with an effigy of

a fish (i.e., again an allusion to Christ). The 1780s witnessed an introduction of yet another new type – double-head eagle; the latter pertained to the Georgian and not Russian numismatic legacy (appearing in the contemporary and earlier Georgian documents), although it was certainly styled after the eagle on the contemporary Russian coppers. A single-headed eagle appeared in 1796 (again in order to declare the change of the weight standard?). Giorgi XII reintroduced the fish effigy. In AH 1215 Tiflis mint issued a copper coin with an effigy of peacock, and the mintname (Tiflis) in Georgia, for the first time, ever, but the name of prince Davit, the incumbent regent was omitted.

The following trends are distinguishable:

- Nationalization (rejecting the anonymity and regaining the minting right, iconographic transformation);
- Christianization, perhaps as part of Nationalization: Depicting a Fish, as an allusion to Christ; as well as Noah's Ark (in one case), indicating the AD date;
- Retaining the Oriental appearance (at least partially due to employing the archaic minting technology, or in virtue of tradition, perhaps deliberately);
- Caution: Not indicating the title, de facto iconographic mask of traditional civic copper, incomplete Christianization (not depicting the Cross).

Both internal and foreign factors were affecting the monetary policy pursued by Georgian authorities controlling the Tiflis mint.

HISTORICAL TERRITORIAL COATS OF ARMS OF GEORGIA

DAVID KLDIASHVILI

The emergence of the first Georgian classical coats of arms is closely linked to the Russian Empire's influence. According to the 1840 reform the Transcaucasus was divided into two administrative units, where the Georgia-Imeretian province was composed of 11 counties, and Tbilisi was the capital of the province. In 1843 the coats of arms for Tbilisi, Kutaisi, Gori, Telavi, Zakatala, and other cities of the region were approved. However, in 1851 a new, revised coat of arms of the Georgia-Imereti province was adopted.

In 1851 Emperor Nicolas I issued a special decree on the replacement of nondescript urban and territorial coats of arms. According to the special decree, issued by the Emperor Alexander III in 1857, a special unit dealing with the coats of arms was formed at the Heraldic Department of the Russian Senate. The head of the section was a German baron Bernhard Karl von Koehne (Boris Vladimirovich). He designed new Georgian arms based on the European pattern. The artist was Nikolay Fadeev. The arms of Kutaisi city and province were adopted in 1870; the arms of Tbilisi city and province in 1878 and the Batumi county arms in 1881. The coat of arms of the Georgian kingdom under the Georgian crown, created in 1857, was in use till 1917.

HERALDRY OF IMERETI KINGDOM IN 1800-1810

GEORGE LOBZHANIDZE

Books published in the Royal Print House of Kutaisi represent an important source for studying the heraldic heritage of the west Georgian Kingdom of Imereti in 1800-1810. The Royal Print House was opened during the reign of King Solomon II in 1800 and functioned until 1810 - before the occupation of the Kingdom by the Russian Empire. The emblems (royal and ecclesiastic) are included in the books of religious character (new testaments, gospels, prayers, etc.). Those Royal emblems show strong similarity with the Kvartian-Davitiani emblems of east Georgian kingdom of Kartli (Kartli-Kakheti).

Kvartian-Davitiani emblem derives its name from the symbol of Seamless Robe of Jesus (Georgian: Kvarti), being claimed to be preserved in Svetitskhoveli cathedral according to the Georgian tradition, and symbols of the biblical King David of Israel (harp and sling), who is claimed to be an ancestor of the Bagrationi Royal House of Georgia. The emblem also contains Georgian religious scripts (psalm 131:11; gospel of john 19:23) and royal insignia, typical of Georgian and European heraldry.

Another variety of Kvartian-Davitiani emblem, which appears in 1803 book and with some modifications in 1808 and 1810, shows obvious similarity with the Royal seal of East Georgian King Erekle II. The major difference is an image of Unicorn that replaces horse in the Imeretian emblem. The Unicorn is also depicted on the personal emblem of the Imeretian Archimandrite Zachary (1810) and some other earlier and later Emblems (e.g. emblem of Athanase Tbileli, 1765; emblem of Rusishvili family, second half of the 19th century).

Georgian scholar Ioane Batonishvili in his encyclopedic work *Kalmasoba* (1828) mentions, that unicorn was depicted on the emblem of the King David IV of Georgia (12c). We think that depiction of Unicorn on Imeretian Emblem could be associated with David IV's above-mentioned emblem, which cannot be verified today.

It is noteworthy that the Royal emblem from 1808 (1810) is the last known emblem of Independent Georgian feudal state.

ORDER KING TAMAR (FROM THE HISTORY OF THE FIRST GEORGIAN ORDER)

NIKO JAVAKHISHVILI

This abstract reviews the history of first Georgian military award the Order King Tamar. The order was founded by the Georgian Legion during the World War I for the militaries fighting side by side with Germany and its allies. The Legion was encamped on the territory of Turkey, in the historical land of Chaneti. This award was made official by the Democratic Republic of Georgia in 1918 and recognized as an order of merit. A large group of Germans was awarded with the Order by the Government of the Democratic Republic of Georgia. In 1941 the Order was reestablished for the German-Georgian military and political alliance.

It was awarded to both civils and militaries, who had rendered extraordinary service in the cause of Georgian independence and great personal contribution to the German-Georgian alliance.

The Georgian Chevaliers of the Order were Leo Kereselidze, Davit (Data) Vachnadze, Stephane Akhmeteli, Niko Nikoladze, Memed Abashidze, Kadir Sharvashidze, Alexandre Grigolia, Niko Khorava and others. Paul Van Hindenburg, Erich Von Ludendorff and others are among the German Chevaliers of the Order.

There are three degrees of the order. On the orders of all three degrees there is a gilt silver embossed portrait of the King Tamar on the blue enamel medallion placed in the middle of the eight-pointed Silver Star. There is a motto in gold around the medallion: "Georgian Legion 1915". The diameter of the first degree order is 95 mm, the diameter of the medallion in the center- 27 mm. There are two diamond lines surrounding the medallion. The diameter of the second degree order is 78 mm, the medallion, which is similar to the one of the first degree order, is surrounded with one diamond line. The third degree order is 71-64 mm in diameter, the medallion is the similar to the first and the second degrees, however, it doesn't have diamonds around it and the star points are covered with matt silver. The third degree order is mostly produced of copper and is molded from silver only in special occasions.

The different degrees of the Order King Tamar is preserved in the national Museum of Georgia, the collection of US Numismatic Society, Hermitage storage facility and other museums and private collections.